

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

588

9(37)

2-95

ԿԱՅԻՈՍԻ ՅՈՒԼԻՈՍԻ ԿԵՍԱՐՈՒ

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ

ԳԱԼԼԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

12564

9(32)
2-95 4.

ԿԱՅԻՈՍԻ ՅՈՒԼԻՈՍԻ ԿԵՍԱՐՈՒ

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ

ԳԱԼԼԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

Հ. ԱՐՍԵՆԻ Կ. ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻՈՅ

Ի ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՑ

1004
7440

ՋԻՆ

Վ Ե Ն Ե Տ Ի Կ

Ի ՎԱՆՍ ՍՐԲՈՑՆ ՂԱԶԱՐՈՒ

1874

20 03

ԱՌ ԱԶՍՏ ՍԵՊՈՒՀՆ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊԷՅ ՏԻԻԶ

ԱՌ ԱՏԱՄԻՏ ՍԱՏԱՐ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԳՐՈՅՍ

ՇՆՈՐՀԱՊԱՐՏ

ՈՒԽՏ ՄԻԻԹԱՐԱՅ

Յ Ա Ռ Ա Չ Ա Բ Ա Ն

Հաւասար, թէ ոչ և վեհագոյն, արեւելեան աշխարհակալին, զորմէ Աստուածայինն իսկ մատենան վկայեաց, եթէ « Սարսէր երկիրս ամենայն առաջի նորա... և զամենայն աշխարհ 'ի հարկի կացուցանէր », կայիտս կեսար՝ 'ի Յուլեան տոհմէ հռովմայեցւոյ, որ և յՆնէասայ իսկ՝ ըստ աւանդութեան, ճարտարագոյն զօրավարաց և անուանելոց քաջաց որերոյ, յիննևտան գարուց հետէ վկայեալ է յամենայն գիտնոց՝ արիութեամբն, հնարագիտութեամբ և երագութեամբ, միանգամայն և մեծասրբութեամբ. որովք ոչ միայն գաւառս հռովմայեան տէրութեան կարգեաց գրեալ եթէ զբովանդակն ծանօթ յայնժամ զՆւրոպէ, ինքնին նուաճեալ զՆւրուեսիա, զՎալլիա, մասամբ Վերմանիոյ, զԲրիտանիա, և Սպանիա, և յերկոսին ևս օտար մասունս աշխարհի յաղթութիւնս գործեալ, յԱփրիկէ՝ յԵգիպտոս, և յԱսիա՝ յերիտասարդութեանն վանեալ զհրոսակս հօրին Միհրդատայ, և 'ի կատարեալ հասակին՝ զորդի նորա զՓառնակ. այլ և զնախ յաղթականս կամ խոնարհեցուցիչս Պոնտացւոյն և զՏրդրանայ, զՄեծն Պոմպէ և զհամախոհս նորա՝

զիւսակալս աշխարհաց և առաջնորդս յարակիրթ
բանակաց, հարեալ վարեալ՝ գեր ՚ի վերոյ եկաց
ամենեցուն: Յաղագս այսորիկ ոչ ՚ի դարմանս լոկ
և ՚ի նախանձ յետադայից կարգեցաւ, այլ և յու-
սումն աշխարհակալաց և պատերազմական դժըն-
գակ արուեստին զիտասիրաց: Շատ իցէ յիշել զոր
առ մեօք իսկ ոչ բազում ինչ ամօք յառաջ՝ հրա-
տարակեալ և զուշ ամենայն գրագիտաց և քաղա-
քագիտաց գրաւեաց, զՎարս և զգործս Յուլեայ
Կեսարու. յոր երկար ժամանակօք երկասիրէր նոր
ոմն կարծեցեալ Կեսար՝ Նարոլէոն Գ., եղերական
թերևս քան զվիպասանեալն յիւրմէ և զնմանագոյն
նորին զիւր իսկ հօրեղբայրն մեծ՝ ընկալեալ կատա-
բած, միւս ևս օրինակ թողլով աշխարհի, եթէ և զօ-
րաւորագոյնք ՚ի զօրավարաց և հարստագոյնք յինք-
նակալաց՝ ՚ի վայրկեան ժամանակի առաթուր դնին
բաղդի. զի հզօրագոյն և գիտնագոյն քան զամե-
նայն՝ վերին տեսութիւնն է. և արութիւն քաջու-
թեան ոչ միշտ ՚ի կարծեցեալն երջանկութիւն ժա-
մանեցուցանէ զչահատակն. մանաւանդ եթէ, որ-
պէս և յաճախ պատահէ այնպիսեաց, մառասի-
րութեամբ իցեն մոլեալք և չասիցեն երբեք շատ:
Այսպէս և Յուլիոսս այս, որ ամենեցուն՝ այլ անձին
ոչ բաւեաց յաղթել, քակեաց զեօթնդարեան պար-
զունակ և պանծալի հասարակապետութիւն Հռով-
մայ, բարձրացոյց զանձն իբրև յաստիճանս վերե-
լակելով և անուանելով Մերոփագապետ, զիկտա-
տոր, բղեաշխ տասնամեայ, բղեաշխ մշտնջնաւոր,
և հուսկ բնաւից՝ Հրամանատար կամ Ինքնակալ,
(Imperator). և ՚ի բարձրութենէ անտի գահուն՝ գլո-
բեցաւ զիտապատս ՚ի պատուանդանս նորին: Այլ

որ յաղթանակօքն վեհ էր բնաւից, գուցէ վեհա-
գոյն և այսու գտաւ, զի զիւր բնիկ անուն կամ մակ-
անուն՝ բաղձալի ժառանգութիւն եթող և սլայա-
զատին իւրում՝ Հոկտաւիոսի Օգոստեայ, և ամե-
նայն միապետութեամբ վարողաց յայնմհետէ և
առ յապա՝ Կեսար կամ Կայսր, որ և այժմ գերա-
գոյն յիշխանականն է պատուաւորութեան:

Արդ թէպէտ երկոքումք այսոքիւք քաջութեամբ
և իշխանութեամբ՝ գերազանցեաց Կեսար քան ըզ-
յուրիս կամ զբնաւս ՚ի մարդկանէ, ոչ հասարակաց
մարդկան օգուտինչ կամ վայելք են անտի. պիտա-
նի ևս է նա յաչս համաշխարհի երրորդ և հրաշա-
փառագոյն բաստիւ, և ազնուագոյն արդեամբ բա-
նաւորաւ, զմտաւորն գեղեցիկ՝ ՚ի գրաւորականն
տրամադրելով և յայսմ՝ ևս բանասիրական մասին՝
այնքան յաջողեալ և յառաջացեալ, մինչև ճշմար-
տել զիւր և զքեռոյն իւրոյ Մարիոսի անխոնար-
հելի իղձա՝ յամենայնի առաջնութեան. լաւ համա-
րելով նախաթոռ ՚ի խրճթի գոեհկաց լինել՝ քան
երկրորդագահ յակնն տիեղերաց ՚ի Հռովմ:

Բազում ինչ աւանդեն զնմանէ գրեալ և յար-
ձակ և ՚ի չափակտն բան. քանզի ՚ի պատանեկու-
թեանն խոյս տուեալ յերեսաց Սելլայի՝ ՚ի Հռոգոսս,
պարապէր հոետորութեան, և այլուր ևս չառնէր
զանց զբանաւոր հրահանգօք. որպէս զի և ընդ Կի-
կերովնի անգամ ճարտասանաց գերագունի՝ մարթ
էր ասեն նմա ՚ի վսեր գալ, եթէ ոչ էր յաւէտ մի-
տեալ ՚ի պատերազմն և յիշխանասիրութիւն: Առ
մեզ՝ զատ ՚ի հատուկտիր ինչ տողից այլոցն գրուա-
ծոց՝ երկուք միայն հասին նորին երկասիրութիւնք,
երկոքին ևս կոչեցեալ Յիշատակարանք, մին Գալ-

լիական, միւսն Քաղաքական Պատերազմին. երկու-
քին ևս պարզ և անպաճոյճ բանիւ գրեալք կամ թե-
լադրեալք առ 'ի նմանէ. այլ այնու պարզութեամբ՝
որ զանբացատրելին ունի շնորհս սեփական վայել-
չութեան. որում՝ աստանոր կցորդ գտանի և ճըշ-
գրիտ և ճշմարտապատում՝ աւանդութիւն նկարա-
գրեալ վայրաց և իրացն. և այսոցիկ աղագաւ, 'ի
վարժարանս՝ յօրինակ ընծայի համբակաց լատին
լեզուի, որպէս Քսենոփոնն և Պլատոնն առ Հելլե-
նացիս, և յառանձին խոհարանս՝ 'ի փորձ և 'ի քնին
աշխարհագրաց, պատմաբանից և քաղաքագիտաց.
վասն այսորիկ և յամենայն լեզուս զգօն ազանց
թարգմանեալ են զիրքդ և մեկնաբանեալք, մանա-
ւանդ Քալլիական պատերազմացն Յիշատակա-
րանք:

Այսպիսոյ նախադաս սօփերի՝ որպէս մարթ
էր ընծայիլ և 'ի ճաշակ մերում Հայկազնեան գրո-
հիս, - որում բաստ ցանկալի եղև ունել թարգմա-
նիչս ճարտարս 'ի հնունն և 'ի նորումս, - նոյն և
անմարթ էր թերևս վրիպելն յախորժակաց և յան-
զոյդ գրչէ պարագլխի նորոց բանասիրաց և թարգ-
մանչաց մերոյ դարուս, Հ. Արսենի Բագրատու-
նոյ. որոյ ցանկացեալ, յետ յեղոյ 'ի հայ՝ զընտիր
ընտիրս բանաստեղծից և ճարտասանից Յունաց և
Հռոմոց, Փռանկաց և Իտալաց և զԱլպիոնի դը-
րախտերգակն, տալ և 'ի պատմաբանից ճաշակս
գեղեցիկս, ձեռն արկ նախկին, աւանդ և յետին,
յայս գրուած Յ. Կեսարու, հուսկ վաստակ ծայ-
րացեալ ձերութեանն. զորոյ տակաւին ժիր և ան-
խոնջ ձեռս՝ ոչ տկարութիւն մտաց կամ աշխուժից՝
այլ անհրաժեշտն միայն կալաւ օրհաս, և դադա-

րեցոյց յերկր մասին թարգմանութեանն (յէջ 155),
փութացուցեալ զնա ինքն անդր առ Գեղեցիկն յա-
ւիտենականս:

Արդ զի մի թերակատար մնացէ և վերջինս
իւր վաստակ, և մի դարձեալ աննման իւրոյ ա-
րուեստին կարկատեսցի թարգմանութեամբ, իբրև
կտակաւ յանձն արար 'ի հմուտ և 'ի հաւատարիմ
ձեռս, Այնր՝ զոր ինքն անդ ուրեմն վարժէր 'ի դը-
պրութիւնս՝ հայրաբար, և որում յետոյ որդիա-
բար անսայր, զի Հայր եկաց և առաջնորդ տանս և
ուխտիս Մխիթարայ. որոյ վաղու իսկ նահատա-
կեալ էր 'ի նմանօրինակ ասպաբէշ, գործակցու-
թեամբ զուգապատիւ Հարազատին, ընծայելով 'ի
հայ նախ՝ զհնախօս պատմութիւնս Ռուէնի, որպէս
յետոյ յողբերգութեանց Գոռնէյլի և Ռասինի,
հանդերձ այլովք. և այժմ յօժարութեամբ ընկա-
լեալ զաւանդ խնդրոյս, 'ի հոյլս հոգոց և վաստա-
կոց՝ որ ըստ կարգի պաշտամանն և որ ըստ բեր-
մանց ժամանակիս, եզրիտ հուն թարգմանելոյ և
աւարտելոյ զգիրս, հաւասարադատ փորձ և առոյգ
գրչաւ՝ Սկանողին. ընդ որում և ընծայէ արդ 'ի
վայելս մերայոցս սիրողաց և յարգողաց այսպի-
սեաց ճաշակաց: Յորոց ակն ունիմք՝ ընդ մեզ միա-
բանեալ՝ զոյդ երկարանջիրոցն թարգմանչաց վե-
րընծայել երախտիս շնորհակալեաց. փառս՝ Հան-
գուցելոյն մաղթելով հոգւոյ, յամայր ս մն՝ Պսա-
կողիս զգրաւորական նորին յրբելեան:

ԿԱՅԻՈՍԻ ՅՈՒԼԻՈՍԻ ԿԵՍԱՐՈՒ

ԳԱՂԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

Գ Ի Ր Ք Ա Ռ Ա Զ Ի Ն

Ն Ա Խ Ա Գ Ի Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Գլուխ . Ա , Նկարագիր Գալլիոյ . Բ , Հելլենտացւոց անդր արշաւան . Ժ . Բ , Պարտուժիւն նոցա յերկուս ճակատամարտս 'ի կեսարէ . Ի Ը , Ապրեալքն վանեալք 'ի տունս իւրեանց . Լ , Գալլիացիք բողոքեն առ կեսար զխեռութենէ գերմանացւոց , որոց զօրագլուխ կալեալ զԱրիովիստ՝ աղարտ վարէին զերկիր սեկուանացւոց . ԼԻ , Ի խաղաղել զիրան՝ զտեղակալն առաքէ նա առ Արիովիստ . ԼԵ , Այլ 'ի զուր ջանացեալ՝ հորդան տայ զօրուն ընդդէմ՝ նորա . ԼԾ , Որ նախ երկչոտքն էին և զարհուրեալք . Խ , Այլ ապա քաջալերեալք 'ի նըմանէ՝ խրախուսեն . ԽԲ , Երկոցուն կողմանցն զօրագլուխք 'ի խորհուրդ մտանեն ընդ միմեանս . ԽԳ , — ԾԱ , Բայց ոչինչ շահեցեալ զինուոր վճարի իրն . ԾԲ , Խորտակեալ գերմանացւոց՝ 'ի փախուստ գընան 'ի Գալլիոյ :

Կ Ա Յ Ի Ո Ս Ի Յ Ո Ւ Լ Ի Ո Ս Ի Կ Ե Ս Ա Ր Ո Ւ

Յ Ի Շ Ա Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն Ք

Գ Ա Լ Լ Ի Ա Կ Ա Ն Պ Ա Տ Ե Ր Ա Չ Մ Ի Ն

Ա . Գալլիա համօրէն յերկա մասունս բաժանի , յորոց 'ի միումն բնակեն բելգացիք , 'ի միւսումն՝ ահուխտանացիք , յերրորդումն՝ որք 'ի նոցա լեզու գաղտոսացիք՝ 'ի մերումս գալլիացիքն անուանին : Սորա ամենեքեան լեզուաւ , կարգօք և օրինօք որոշին 'ի միմեանց : Զգալլիացիս յահուխտանացւոց բաժանէ Գարուսիս գետ , 'ի բելգացւոց՝ Մասրոնա և Սեկուանա : Ի սոցանէ ամենեցունց հզօրագոյն են բելգացիք . վասն զի օտարք են յոյժ 'ի վարուց և 'ի կրթութենէ Նահանգին մերոյ ¹ , և հաղիւ երբէք երթեակեն առ նոսա վաճառականք՝ տանելանդ որ ինչ մեղկացուցիչ է ոգւոց : Սօտաւորք են գերմանացւոց՝ բնակելոց յայնկոյս Հռենոսի , ընդ որս ցանգ 'ի կախ կան . վասն որոյ հելլենտացիք ևս զանցուցանեն զօրութեամբ զայլովք գալլիացուիք , զի գրեթէ հանապաղօր մարտիւ կուրին ընդ գերմանացիս , կամ՝ նահանջել զնոսա 'ի սահ-

1 Հռովմայեցւոց նահանգ կամ դաւառ կոչէ զՆարբոնեանն՝ հարաւակողմ՝ Գալլիոյ մինչև 'ի ծով : Աւելօք և Հռոգանոս գետով սահմանեալ , որ վաղուց նուաճեալ 'ի Հռոմոց՝ 'ի նոցա օրէնս էին յանգուցեալ :

մանաց իւրեանց, կամ 'ի նոցա սահմանն տալ մարտ պատերազմի: Աողմն մի երկրին զոր գալլեացեոց ունել ասացաք, սկիզբն առնու 'ի Հոգանոս գետոյ, պատի Գարունա գետով, ովկիանոսիւ, սահմանօքն բելլիացեոց, ընդ սեկուանացիս և հելլետացիս՝ Թեակոխէ ևս 'ի Հոգանոս գետ, և դառնայ գհիւսիսիւ: Բելլացայիք 'ի յետին ծագաց Գալլիոյ սկսանին, ձգին 'ի ստորին կողմ գետոյն Հոգանոսի, հային ընդ հիւսիսի և ընդ արևելս: Սկուսիտանիա 'ի Գարունա գետոյ ցարբենեան լերինս և յայն կողմն Ովկիանուս որ առ Սպանեա քերէ, հայի ընդ արևմուտս և ընդ հիւսիսի:

Բ. Առ հելլետացիս պատառդի և մեծատուն յոյժ Որդետորիքս ոմն անուն էր: Սա 'ի բղջիսուծեան Մ. Մե սալայ և Մ. Պիտոնի, հարեալ յեռանդն Թագաւորուծեան, միաբանեաց ընդ իւր զաղնուականն, և ան հաւանեցոյց զաղդն՝ երանել ըստ սահմանն իւրեանց համագումար զօրօք հանդերձ. զօրագունիցն քան զբնաւս զիւրին իմն առ ձեռն լինել բոլորումն արբալետել Գալլիոյ: Հեշտեա ևս ան զնոսա 'ի հաւան, զի անզոյն բնուծեամբ ամենուտս պաշտպանեալ են հելլետացիք. 'ի միւր կողմանէ՝ լայնածաւալ և յորձախոր գետովն Հոգանոսիւ, որ զերկիրն հելլետացեոց 'ի գերմանացեոց բաժանէ. 'ի միւսմէ կողմանէ՝ երկնաբերձ լերամբն Յուրայիւ, որ կայ 'ի մէջ սեկուանացեոց և հելլետացեոց. 'ի միւս ևս այլմէ կուսէ՝ Լեման ծովակաւ, և Հոգանոս գետով՝ որ 'ի մերմէ նահանգէս բաժանէ զհելլետացիսն: Այդ խի էր՝ որ չտայր նոցա սիռուել Թափառել համարձակ, և ընդ զրացիս զիւրաւ տալ պատերազմ. որով արքն պատերազմասէրք՝ սրտաուռք յոյժ կային: Ըստ ամբօսի արանցն և ըստ փառաց մարտի և քաջութեան անձուկ համարելին զսահմանս իւրեանց, որ ձգելին յերկայնութիւն երկերիւր քառասուն հազար քայլ, 'ի լայնութիւն՝ հարիւր ութսուն հազար:

Գ. Ի սոյն բանս էլեալ և լինանուծեամբ Որդետորիքսի յորդորեալք՝ հաստատեցին հայԹայԹել զպէտոս

ճանապարհին. դրաստս և սայլս յաճախուծեամբ գնոց առնուլ, հանել սերմանիս բազում, զի ցորեան առաւ գըսաք 'ի ճանապարհին. ընդ մերձաւոր աղբս հասուել զհաւտուծիւն և զբարեկամութիւն: Առ այս բաւական համարեալ զերկեամ մի, յերրորդում մի չու առնել հաստատեցին օրինօք: Առ յարդիւնս անել զայդ ամենայն՝ ընտրի Որդետորիքս. յանձին ունի զհրէշտակութիւն յաղբս աղբս: Յուզոյն յայնմիկ 'ի բանի առնէ զԱստիկոս՝ զԱստաման տալեղեայ որդին զսեկուանացի, որոյ հայրն զարքայութիւն սեկուանացեոց կալեալ էր բազում ամս, և 'ի ծերակուսէ և 'ի ժողովրդենէն Հոսովմայ բարեկամ անուանեալ, զի զսոսլին Թագաւորութիւն հօր իւրոյ յազգի անդ իւրում 'ի բուսն անուշու. զնոյն առնել հաւանեցուցանէ և Քուսմորիքսի, եղբօրն Գիւսիսիկոյ. որ 'ի ժամանակին զիշխանութիւն ազգին իւրոյ ունէր՝ հաճոյ յոյժ լեալ ժողովրդեանն, և սայ նմա կնուծեան զըուստր իւր: Գիւրին յոյժ ցուցանէ նոցա զհարաւորութիւն գործոյն. զի ինքն խի հասանելոյ էր 'ի տերութիւն ազգին իւրոյ, զի անշուսիմն էր՝ զօրութիւն հելլետացեոց քան զամենայն Գալլիոյ, և զի ինքն զօրօք իւրովք և բանակաւ՝ հանդերձեացէ նոցա զԹագաւորութիւնն, վկայէր: Ի բանս յայս ելեալ՝ հաւաստս և երգմունս 'ի միջի կռես, և 'ի ձեռս առեալ զԹագաւորութիւնն՝ ոչինչ երկմտեն արիւլ բոլոր Գալլիոյ 'ի ձեռն երկից հզօրագոյն և պնդակազմ ժողովրդոց:

Գ. Իբրեւ աղբ եղեն իրքն առ հելլետացիս գուռակաւ, ըստ սովորութեան իւրեանց կապանօք 'ի դատաստան ձգեցին զՈրդետորիքս: Ի պարտաւորեւն հարկ էր պատուհասին գալ 'ի վերայ, 'ի հուր այրիլ: Ի կէտ եղեալ աւուր դատաստանին, ժողովեաց Որդետորիքս յատեան անդր զամենայն գերդաստան իւր իրբե տանն հազար այրաստի սնտի կուսեալ. և զամենայն ոք որ ընդ իւրով հովանեաւ և զպարտասպանս իւր, որ բազմութիւ յոյժ էին նորա, եմոյժ անդր. և 'ի ձեռն այնոցիկ Թափեաց զանձն 'ի դատն տալոյ: Իբրև զայլուցեալ ընդ այն քաղաքին՝ զինուրք

գամադիտ լինել իրաւանց իւրեանց ջանային, և իշխանքն խմբէին զամբօս մարդկանն յադարակաց, մեռաւ Որգէտորիքս. և ըստ հելուէտացւոցն կարծեաց չէ ինչ անկասկած թէ ոչ անձամբ անձին իցէ արարեալ:

Ե. Սակայն և յետ մահուան նորա՝ առնել ներաին հելուէտացիք զոր 'ի մօին եղեալ էր, էլանել 'ի սահմանաց իւրեանց: Յայն իբրև կազմ համարեցան զանձինս, զամուր ամուր քաղաքս իւրեանց առ հասարակ՝ երկոտաւ սանիւ չափ, գիւղս իբրև չորեքհարիւր, և զառանձնական շինուածս հրոյ ճարակ առնեն, զամենայն ցորեան՝ բայց միայն զոր ընդ իւրեանս էին տանելոյ՝ այրեն, զի հատեալ յուսոյ 'ի տուն դառնալոյ՝ սրտրաստագոյնք առ ամենայն վտանգս գտանիցին: Հրաման ասն իւրօքանչիւր բաժնալ արևր ամսոց երկց: Ի հաւան ածեն զՌաւրակս և զՏուլինգս և զՂատորբիգս՝ զսահմանակիցս իւրեանց՝ այրել նու վին խորհրդով զքաղաքս և զգիւղս իւրեանց, և ընդ իւրեանս յուղի անկանել: Եւ զբոյացիս՝ որ երբեմն յայնկոյս Հռենոսի բնակեալք՝ անցեալ էին յերկիր Նորիկոյ և առեալ զՆորէիա, զսոսա ևս ընկալեալ յիւրեանս՝ խառնեն 'ի նիգակահցուծիւնն:

Զ. Կրկին ևեթ ճանապարհք էին՝ ընդ որս մարթ էր նոցա ելանել 'ի տանէ. մին՝ ընդ սեկուանացիս՝ նեղ և զըժուարին, ընդ մէջ Յուրա լէրին և Հռենոս գետոյ, ընդ որ հաղիւ մէն մի սայլ ընթանայր. 'ի վերայ կայր և լեռանն բարձրաբերձ, մինչև սահաւուց գիւրին լինելոյ զգէմ՝ ունել: Միւսն ընդ մեր նահանգ, գիւրին և անարդեւ վասն զի ընդ հելուէտացիս, և ընդ Ալլորբոգս՝ գեռ ևս հաշտեալս ընդ ժողովրդեան Հռովմայ, անցանէ գեան Հռոգանոս, որոյ էն ուրեք ուրեք հուն անդիք անցից: Վերջն քաղաք Ալլորբոգաց և մերձ 'ի սահմանս հելուէտացւոց է Գենեւա: Ի քաղաքէ անտի 'ի հելուէտացիս արկեալ կայ կամուրջ: Ակն ունէին հաւանեցուցանել զԱլլորբոգս՝ որ չև ևս բարեմտութեամբ էին ընդ հռովմական ժողովրդեան, կամ բռնադատել զնոսա՝ թոյլ տալ անցանել ընդ սահմանս իւ-

րեանց: Ի հանդերձել ամենայնի 'ի չու, սահմանեն որ՝ գալ ժողովել ամենեցուն յայն Հռոգանոսի. որ որ՝ հինգէր Կաղանդացն ապրիլ 1. 'ի բգեշխուծեան Լ. Պիտին, Ա. Գաբինիոսի:

Ի. Իբրև ազր եղև Աեսարու՝ թէ ընդ մեր նահանգ գէմ գնեն ճանապարհ առնել, աճապարէ էլանել 'ի քաղաքէն 2, և ըստ կարի մեծամեծ արշաւանօք խաղացեալ 'ի Գալլիա որ յայնկոյս, հասանէ 'ի Գենեւա, հրաման տուեալ ըստ ձեռին բաւականի մեծի բազմութեան զօրաց նահանգին առ հասարակ: Ի յայնկոյս Գալլիա գունդ 3 մի ևեթ կայր: Զկամուրջն որ առ Գենեւա՝ հրամայէ հատանել: Հելուէտացւոց զգաստ եղեալ գալտեան նորա՝ առաքեն առ նա հրեշտակս՝ զաղնուականադոյնս յազգէն, որոց զխաւորք էին Նումէիոս և Վերոգուկաիոս, ասել առ նա, թէ ցանկան առանց իրիք վնասու անցանել ընդ նահանգն, առ 'ի չքոյէ սյլոյ ճանապարհի, և աղաչեն՝ զի նորա կամօքն զայն առնել մարթացին: Աեսարու ուչ 'ի կուրծս անկեալ զի զբդեաչն Լ. Կասինոս սպանեալ էր հելուէտացւոց, և զզօրս նորա հալածեալ և ընդ լծով 4 արկեալ, ոչ արժան գատեցաւ շնորհել նոցա. և համարէր զի 'ի տալ հրամանին ընդ նահանգն անցանելոյ՝ արքն ոխերիմք ոչ զգուշացին յանիրաւուծեանէ և 'ի չարեաց. բայց զի ժամանակ ընդ մէջ անցանիցէ՝ մինչև 'ի գալ սպային զոր հրամայեալն էր, պատասխանի արար հրեշտակացն, թէ խորհեցի պարա-

1 Այսինքն է քսան և ութ մարտի:

2 Պարզապէս քաղաք զՀռովմ խմանս հռովմայեցիք:

3 Գիտել լիցի մի անգամ, զի գունդն կամ գումարտակ (Վեդեոն) հռովմական՝ արոհէր 'ի տանս խումբս, մէն մի սոցա յերիս ջոկատս՝ յերկհարկեակց կազմեալս: Բոլոր գունդն՝ յաճախ 'ի վեց հազար հեռակաց էր, մերթ երեքարիւր և մերթ եօթնհարիւր սյուձիոմ: Իսկ հեծելազօրն արոհէր 'ի վաշտս և 'ի ջոլորս. վաշտին էին երեսուն և երկու սյուձի, 'ի ջոլորն՝ տասն: Սոցա իշխանք էին Գուսապետք: Ապահապեան իշխէր բոլոր սյուձիոյն, և կամ միոյ կամ միւսոյ թեկն:

4 Զուգք մի կապեալ 'ի ճայրս երկուց ցցելոց 'ի գետին՝ լուծ կուչէին, ընդ որով անցուցանէին զպարտեալն յամօթ նախատանաց:

պով. իսկ թէ ինչ կամիցին, դարձցին անդրէն յերեքտասան ապրիլի:

Ը. Ի Ժամանակի անդ յայնմիկ՝ գնդաւն ընդ իւր եղելով և զօրօքն հասելովք ՚ի նահանգէն, առեալ ՚ի ծովակէն Լեմանայ հոսեցելոյ՝ ՚ի Հոռդանոս գետ՝ մինչև ՚ի լեառն Յուրա, որ զսահմանս սեկուանացոց ՚ի հելլուետացոցն որոշէ, ընդ իննևտասն հազար քայլ, ածէ պատուար վեջտասան քայլ ՚ի բարձրութիւն և փոս հատանէ զնովաւ: Չայն գործ վճարեալ՝ պահապանս կարգէ, զամուրսն պընդէ, զի եթէ բռնի անցանել գուն գնիցեն, զգէմ՝ կալցի: Ի գալ աւուրն սահմանելոյ ընդ հրեշտակսն՝ և ՚ի գառնալ նոցա առ ինքն, անհնար է ինձ՝ ասէ՝ ըստ օրինաց և ըստ օրինակի հաովմէական ժողովրդեան՝ անցա տալ ումեք ընդ նահանգն. և եթէ բուռն առնել ժողիցիք՝ ընդգէմ՝ կացից: Հելլուետացոց ՚ի յուսոյ անտի ելեալ ՚ի դերև, զնաւակսն կցեալ, և կազմեալ լատոս յուրվս, կէսք ընդ հունս Հոռդանոսի՝ ուր ծանծաղագոյն էր խորութիւն գետոյն, էր զի ՚ի սուէ և էր զի գիշերի գուն գործեալ անցանել յամրութենէ գործոյն և ՚ի զօրացն խռանէ և ՚ի նետից վանեալք, ՚ի ճգնութենէ անտի ՚ի բաց կացին:

Թ. Մնայր մի ճանապարհ ընդ սեկուանացիս, ընդ որ ՚ի չառնուլ սեկուանացոց յանձն՝ ոչ կարէին գնալ վասն անձկութեան կրճիցն: Ինքնին ոչ մարթացեալք ածել զնուս ՚ի հաւան՝ արձակեն հրեշտակս առ Գուամորիքս և դուացի, զի նորա բարեխօսութեամբ հասանիցեն ինդրոյն: Գուամորիքս նշանաւոր էր շնորհք և առատութեամբ առ սեկուանացիս, և հելլուետացոց բարեկամ, զի յազգէ անտի ածեալ էր իւր ՚ի կնութիւն զգուտոր Որգետորիքսի, և գահապիրութեամբ զճեա կրթէր փոփոխմանց, և քաղաքս բազումս երախտօք զիւրև ածել ցանկայր: Սմին իրի յանձն առնու զինդիրն, և ընդունի ՚ի սեկուանացոց,

1 Հոռդանոս գետ սրբնթաց հատեալ անցեալ զԼեման ծովակ՝ թուի անտի ելանել յայնկոյս:

զի թշլլ տացն հելլուետացոց անցանել ընդ սահմանս նոցա, և արար տալ նոցա միմեանց պատանդս. սեկուանացոց՝ մի արգելուլ զճանապարհն հելլուետացոց, և հելլուետացոց՝ առանց փասու և հարստահարութեան անցանել:

Ժ. Իրազեկ լինի Կեսար թէ հելլուետացոց կամք են ընդ երկիրն սեկուանացոց և էգուացոց խաղալ ՚ի սահմանս Սանտոնաց, որ ՚ի նահանգին է քաղաք. զոր թէ առնիցեն՝ տեսանէր վասնդ մեծ հասանել նահանգին, արանց պատերազմոց և թշնամեաց ժողովրդեանն Հուովմայ մերձաւոր լինել յընդարձակ և ՚ի ցորենաւէտ սեղինս: Վասն որոյ պատուարին զոր կանգնեաց՝ ետեղակալ իւր թողու զՏիտոս Լարիսնոս յոստիկանութիւն, և ինքն մեծարշաւ ճանապարհօք փութացեալ յԻտալիս, անդ գունդ կրկին գումարտակ առնէ, և զերինն որ զԱկուիլեաւ ձմերէին՝ հանեալ ՚ի ձմերոցացն, հնդէքումբք փողօքն խաղալ գնայ ընդ Ալպիս՝ ընդ կարճոյ ճանապարհ՝ ՚ի յայնկոյս Գալլիս: Յայն սեղին Կենարոնք և Գրայոկէլք և Կատուրիքք կալեալ զբարձունսն, արգելուլ ջանային զզորն ՚ի ճանապարհէն: Վասնեալ զսոսա ՚ի մարտս բազումս, յԱկելեայ՝ ՚ի վերջին ծագաց յայս կոյս դաւառին՝ գայ հասանել յաւուր եօթներորդի ՚ի սահմանս վոկոնտիացոց յայնկոյս դաւառին. անտի յԱլլոբրոգաց սահմանս, յԱլլոբրոգաց ածէ ըզզորն ՚ի սեգուսեանս. սոքա արտաքոյ են նահանգին՝ յայնկոյս Հոռդանոսի առաջմիք:

ԺԱ. Հելլուետացիք ընդ կապանս և ընդ սահմանս սեկուանացոց զզորս իւրեանց անցուցեալ և հասեալ ՚ի սահմանս էգուացոց՝ զանդաստանս նոցա աւար հարկանէին: Էգուացոց յանհնարս մտեալ պահել ՚ի նոցանէ զանձինս և զստացուածս իւրեանց, հրեշտակս առնեն առ Կեսար ազգէլ զնա յօգնութիւն. այնպէս յամենայն ժամ առ ժողովուրդն հաովմէական երախտաւոր երևեալ, զի ոչ երբեք՝ գրեթէ ակն յանդիման զօրաց մերոց՝ երկիր իւրեանց աւերեցաւ, որդիք իւրեանց ՚ի գերութեան վարեցան, և քա-

զաբք յառ յապուռս մասնեցան: Ի նմին ժամանակի յորում էգուռացիքն, և Սթեբարք ևս՝ կարևոր բարեկամք էգուռացուց և աղբականք՝ ծանուցանեն Կեսարու, թէ՛ ի գերեզիլ ագարակաց՝ ոչ դիւրաւ վանեցեն ՚ի քաղաքաց զբռնութիւն թշնամեաց. նոյն և Ալլոբրոգք՝ որոց զիւզք և ագարակք են յայնկոյս Հռոգանոսի, փախստեայ առ Կեսար անկեալք՝ ցուցանեն ոչինչ մացեալ նոցա բաց ՚ի գետնոյ անդաստանացն: Յայսցանէ շարժեալ Կեսարու՝ ոչ պարտ համարեցաւ այլ ևս կալ մնալ, մինչև սպառեալ հելլուէտացուց զամենայն ինչ զնիզակակցաց՝ ՚ի Սանտոնն հասանիցեն:

ԺԲ. Գետ մի է Արար ընդ մէջ սահմանացն էգուռացուց և սեկուանաց հոսեալ ՚ի Հռոգանոս՝ անհնարին ծանրաքայլ, մինչև ոչ կարել աչաց ընտրել յոր կոյս ընթանայցէ. յանցանել ընդ այս կային հելլուէտացիք լաստիւք և կարկուռայիւք կցելովք: Տեղեկացեալ Կեսարու ՚ի լըրտեսաց, զի զերիս մասունս զորացն անցուցեալ էր հելլուէտացուց ընդ գետն, և երկր մասն կայր յայսկոյս Արար գետոյ, յերրորդում պահու գիշերոյն խաղացեալ ՚ի ճամբարէն երկւք գնդօք, յայն մասն հասանէ՝ որոյ չև էր անցեալ զգետն: Յանկարծուստ դուրթ տուեալ ՚ի նոսա՝ ՚ի ծանրաբեռնին՝ զմեծագոյն մասն նոցա եհար, մնացեալքն ՚ի փախուստ դարձան, և թաքեան ՚ի մերձակայ անտաւսն: Մարզն այն կոչէր Տիգուրեան. զի ամենայն աշխարհն հելլուէտացուց ՚ի չորս մարդս բաժանի: Այն մարդ միայն ելեալ երբեմն ՚ի տանէ՝ ըստ աւանդելոյ հարց մերոց՝ սպանեալ էր զբգեաշխ Լ. Կասսիոս, և զգորս նորա ընդ լծով մուծեալ: Ապա, կամ ըստ զիպաց կամ գիցն անմահից խորհրդով, մասն աշխարհն հելլուէտացուց՝ որոյ զուժգին աղէտան հասուցեալ էր սղգին հռովմայեցուց, այն նախ և զլրէժան ելոյժ. որով ոչ միայն զաշխարհն մնասու զլրէժս հանեալ Կեսարու, այլ և զիւրն առանձինն. քանզի զհաւաներոյն իւրոյ Լ. Պիսոնի՝ զԼ. Պիսոն զտեղապահ սպանեալ էր տիգուրեանց ՚ի նմին մարտի յորում և զԿասսիոս:

ԺԳ. Յետ այսր կուռոյ վճարելոյ, առ զհետ պնդելոյ այլոց զորացն հելլուէտացուց, փութայ կամուրջ արկանել զԱրարիւ, և այնպէս անցուցանէ զբանակն: Յանկարծահաս գալտեամբ նորա խռովեալ հելլուէտացուց, զի զոր նոքա յաւուրս քսան հաղիւ էին կատարեալ անցանել ընդ գետն, լուան ՚ի միում աւուր բովանդակեալ ՚ի նմանէ, հրեշտակութիւն առաքեն առ նա՝ որում գրուի էր Պիւիկոն, այն որ ՚ի Կասսիական մարտին զորավարեալ էր հելլուէտացուց: Սա այսպէս խօսեցաւ ընդ Կեսարու. Զի եթէ ժողովուրդն հռովմեական հաշտութիւն ընդ հելլուէտացիս արասցէ, հելլուէտացիք յայն կողմ գնացեն և անդ կայցեն ուր և կարգեսցէ զնոսա Կեսար և կամեսցի կալ իսկ եթէ պատերազմաւ վանել նկրտիցի, յուշ լիցին նմա հին ձախողանք հռովմեական ժողովրդեանն և առաջին քաղութիւն հելլուէտացուց: Զի զմարդ մի յեղակարծուստ յարձակեալ էհար, մինչդեռ անցեալքն յայնկոյս գետոյն ոչ կարէին ՚ի թիկունս հասանել իւրեանցայոցն, մի զայն մեծ իմն անձին առաքինութեան գրեսցէ, կամ զնիքեանս անգոսնեցէ. զի նոցա ՚ի հարց և յերկցագունից ուսեալ է, քաղութեամբ մանուաւնդ քան նենգով կուռել, կամ ՚ի գարան մտանել: Ասան որոյ զգոյշ լիցի, գուցէ տեղին յորում կայցեն՝ յաղետից հռովմեական ժողովրդեան և ՚ի սատակմանէ զորուն անուն ժառանգեսցէ կամ յիշատակ թողուցու:

ԺԴ. Զայս նոցա Կեսար ետ պատասխանի. Աներկմիտ լիցին թէ յիշատակեալքն ՚ի հրեշտակացն հելլուէտացուց անմուռաց ՚ի մտի կան նորա և առաւել ընդ այն վշտանայ զի այն անցք տարապարտուց անցին ընդ ժողովուրդն հռովմեական. զոր եթէ միաք իւր յանիրաւութիւն ինչ ըստ գտանէին, չէր ինչ դժուարին զգոյշ և պատրաստ լինել բայց պատրեցաւ զի գանձին ինչ չգիտէր դործեալ յորմէ երկիցէ, և ոչ առանց իրիք մնասու երկիչեւ արժան համարէր: Զի թէ և զհին թշնամանս մոռացոսն առնել կամիցի, միթէ կարասցէ անյիշատակ առնել և զարդի արհամար-

Հանան, զի առանց իւրոյ հրամանի ընդ նահանգն բռնաբար
խաղալ գնալ ջանացան, զի զէզուացին, զի զԱմբարս, զի
զԱլլաբորդս չարչարեցին, զի ընդ յաղթութիւն իւրեանց
այնչափ յանդգնագոյնս պարծիցին, և զի ընդ այնքան եր-
կար ժամանակ անպատուհաս անիրաւել իւրեանց զար-
մասցին, և այդ 'ի նոյն միտս գայ. զի յորժամ 'ի յեղաշնջել
կրաց՝ ուժգին աղաշաւեսցեն մարդիկ յորոց վասն ամպարըշ-
տութեան նոցա վրէժս պահանջեցեն աստուածք անմահք,
նոցա երբեմն յաջորուածս և երկար արձակուողք 'ի պատ-
ժոց սովոր են շնորհել: Այսբիկ այսպէս. սակայն եթէ
աացին ինքեան պատանդք 'ի նոցանէ, 'ի միտ առնուլ թէ
կատարելոց են զոր ինչ խոտանայցեն, և եթէ էզուացուց
ընդ զըկանացն զոր հասուցեալ են նոցա և նիզակահցաց նո-
ցին, նոյն և Ալլաբորդաց, փոխարենս հատուցեն, խաղա-
ղութիւն արասցէ և ինքն ընդ նոսա. Գիւրիկոն ետ պատաս-
խանի. Ի նախնեաց անտի իւրեանց խրատեալ հելուեստ-
ցիք, առնուլ միայն պատանդս, և ոչ աւլ սովոր են. և այսմ
վկայ և ժողովուրդն հաովմեական: Չայս տուեալ պատաս-
խանի՝ ել գնաց:

ԹԵ. Ի վաղիւ անդր բառնան 'ի տեղուղէ անտի զբա-
նակն, զնոյն առնէ և Կեսար. և բովանդակ զայրուձին, արս
չորեքճաղար, զոր յամենայն նահանգէն և յէզուացուց և
'ի նոցին նիզակահցայ ժողովեալ էր, առաջոյ արձակէ՝ եր-
թալ լրտեսել յոր կողմն խաղայցն թշնամիք. որոց պըն-
դագոյնս զհետ մտեալ վերջապահ գնդին, յանդէպ վայրի
մղեն մարտ ընդ առնուձիոյ հելուեստացուց, և սակաւք ու-
մանք 'ի մերոցն անկանին. սովին կըռուով մեծամտեալ հե-
լուեստացուց, զի հինգհարիւր հեծելով զայնպիսի բաղմու-
թիւն այրուձիոյ վանեալ էին, սկսան զտեղի առնուլ յան-
դըգնագոյնս և վերջապահ գնդան ընդ մերսն 'ի մարտ
գրգռել: Կեսար զիւրսն արգելոյր 'ի կուռոյ, և առ ժամն
շատ համարէր խափան լինել թշնամուոյն 'ի յափշտակու-
թեանէ և յաւարտութեանէ: Առուրս հնգետասան այնպէս
ուղևորեցան, զի ընդ վերջապահ գուռնն թշնամեաց և ընդ.

մեր առաջապահս՝ ոչ աւելի ինչ քան զհինգ կամ վեց հա-
շար քայլ ընդ մեջ էր:

ԹՂ. Անդ յայնժամ հանապազօր թախանձէր Կեսար
զէզուացիան՝ վասն ցորենոյն զոր խոտացեալ էին աշխար-
հաւ. քանզի առ ցրտոյն, զի որպէս յառաջագոյն ասացաւ,
զհելուսիտու կայ Գալլիա, ոչ միայն ցորեան հասուէ ոչ
գտանէր յանդատանն, այլ և ոչ անանդ ճարակ առատ-
իակ զցորեանն զոր ընդ գեան Արար նաւուք էր ածեալ՝ ոչ
կարէր առնուլ 'ի պէտս, զի յԱրարէ 'ի բաց խոտորեալ էր
զընթացն հելուեստացուց, յորոց ոչ կամէր հեռանալ:
Էզուացիք օր 'ի յօր առնէին, թէ հաւաքի և կրի և մերձ
է: Իբրև ետես թէ օրէ յօր յերկարաձգի, և 'ի վերայ կայ
օրն բաժանելոյ զօրացն ցորեան, կրէցեալ զիշխանս նոցա,
յորոց բաղուձք էին 'ի ճամբարին, ընդ որս և զԳիւրիակի,
և զԼիսիոս՝ զգլխաւոր իշխանութեանն, (զօր Վերգորբէտ
անուանեն էզուացիք՝ ընարեալ ամի ամի, տեր կենաց և
մահու 'ի վերայ իւրոյն), ամբաստան լինի զնոցանէ, զի զոր
ոչ ուստեք է զնէլ և ոչ յանդոց ժողովել, 'ի կարևոր ժամա-
նակին և յառ կռան կալ թշնամեաց, չօգնեն ինչ նոքա
նմա, մանաւանդ զի 'ի նոցա պաղատանացն ածեալ՝ յանձն
առեալ էր զպատերազմն. առաւել և բողոք ծանր ընդ այն
արկանէ, զի անինամ ընդ վայր հարեալ էր 'ի նոցանէ:

ԹԼ. Յայնժամ ապա ուրեմն 'ի բանիցն Կեսարու շար-
ժեալ Լիսիոսի, զոր լուեալն էր յառաջագոյն՝ առաջի առ-
նէ. թէ՛ են ոմանք՝ որոց իշխանութիւն առաւել զօրէ առ
ամբօխին, և նոքին ինքեանք սոսկականքն առաւել կարող
են քան զմեզ զբուն իշխանքս՝ սոքա ազմկարար և չարաթոյն
բանիւք արգելուն զամիկն չբերել ցորեան, զի եթէ ոչ
զօրեսցուք, ասեն, 'ի բուն առնուլ զտէրութիւն Գալլիոյ,
լաւ ևս է դալլիացուց իշխանութեան հպատակել քան
հաովմայեցուց. և անշուշտ լերուք, զի եթէ հելուեստացուց
յաղթեցեն հաովմայեցիք, ընդ այլում՝ ամենայն Գալ-
լիաստանի՝ և զէզուացուց ազատութիւն կապտեցեն: Ի
սոցունց աստի խորհուրդք մեր և որ ինչ 'ի ճամբարիս գոր-

ծիցի, առ թշնամբնս պատմին. և սանձել զոսսս ես չեմ՝
 ձեռնհաս. և թէպէտ 'ի հարկէն ստիպեալ յայսնեմ զայս
 յունին կեսարու, իմանամ քանի՞ վտանգ է ինձ այդ գործ.
 վասն որոյ և որչափ յերկար հնար եղև, լուռ կացի:

ԹԼ. Ի միտ առնոյր կեսար զի Լիսկոս 'ի բաննս զՌուժ
 նորիքս նկարագրէր զեղբայրն 'Իիւիտիակայ, այլ քանիզ
 չկամէր բազմաց անդ եղելոցն հրապարակագոյժ առնել
 զերսն, արձակեաց վաղվազակի դատեանն. կալաւ զԼիս-
 կոս, և 'ի նմանէ հարցանէ առանձինն դատացեալսն 'ի ժո-
 զովին. նա ևս ազատորէն և համարձակագոյնս խօսի. զնոյնս
 հարցանէ և յայլոց 'ի ծածուկ, և ճշմարիտ գտանէ. զինոյն
 ինքն Ռուժնորիքս՝ 'ի ծայր յանդգնութեան հասեալ, և ա-
 ռատուութեամբն շնորհս մեծ գտեալ առ խառնազանձին, և
 յապտամբութիւն մտաբերեալ, ընդ ամս բազումս զբաժ-
 անցից և զամենայն բեկար էգուացուց՝ խոտանաւ յինքն էր
 գրաւեալ. զի 'ի նորս համարձակէն՝ ոչ ոք այլ իշխէր հա-
 մարձակել: Սովին և զստացուածսն աճեցուցեալ, և գանձ
 բազում մթերեալ յառատաձեռնութիւն, ջրլիւր մեծ առն
 և ձիոյ իւրով ծախիւք սնուցանէր հանապազ, և զիւրև ու-
 նէր. և ոչ միայն յիւրում բնին, այլ և 'ի մերձաւոր քա-
 ղաքս զորաւոր էր յոյժ: Այսր հարստութեան ազագաւ՝
 զմայրն յամուսնութիւն էր սուլեալ 'ի բիտուրիդեանս՝ առն
 ազնուի և ճոխի 'ի նոսա. իսկ ինքն 'ի հելուեստացուց անտի-
 կին արարեալ. զբոյրն առ 'ի մօրէն, և զմերձաւոր ազգա-
 կանս իւր հարսնացուցեալ էր յայլ քաղաքս. վասն այնր
 խնամութեան օգնական և սիրող էր հելուեստացուց. ա-
 տեայր ինքնորէն առանձինն զկեսար և զհնովմայեցիս, զի
 նոցա դալտտեամբն՝ իշխանութիւն իւրնուազեալ էր, և եղ-
 բայր իւր 'Իիւիտիակ յառաջին չափս շնորհաց և շքոյ դար-
 ձեալ: Եթէ ինչ հնովմայեցուցոյն պատահեացէ, ակնկալու-
 թիւն յոյժ էր նմա հասանել 'ի թագաւորութիւն 'ի հե-
 լուեստացուց. իսկ տէրութեամբ ժողովրդեանն Հուովմայ՝
 ոչ միայն յարքայութենէ, այլ և 'ի շնորհացն զոր ունէր՝
 անյոյս լինել: Քննութեամբն 'ի վերայ հասանէր կեսար, զի

սկիզբն փախստեան հեծեալագունդ մարտին ձախողելոյ՝ 'ի
 Ռուժնորիքս. և յայրուձիոյն իւրմէ երեալ էր. զի Ռուժնո-
 ըիքս ինքն իսկ էր իշխան այրուձիոյն զոր էգուացիք առա-
 քեալ էին կեսարու. և նոցա փախստեամբն միւս ևս հե-
 ծեալգորն զարհուրեալ էր:

ԹԽ. Այսմ ամենայնի հասու եղեալ, իբրև այսց կաս-
 կածանաց այլ ևս հաւաստիք 'ի վերայ յաւելուին, այն զի
 ընդ սահմանս սեկուանացուց անցուցեալ էր հելուեստ-
 ցիս, և տուեալ նոցա պատանգս տալ միմեանց, և զայս ա-
 մենայն ոչ միայն անհրաման յիւրմէ և յազգէն արարեալ,
 այլ և առանց նոցա գիտութեան, և զի իշխանացն էգուա-
 ցուց ամբաստանութիւն էր զնմանէ, բաւական համարէր
 զվնասն ինքնին պատուհասելոյ զնա, կամ պատուէր տա-
 լոյ ազգին պատուհասել: Այսմ ամենայնի մի ինչ և եթ
 ընդգէմ կայր, զի զեղբօր նորա զՌիւիտիակայ զմեծ խը-
 նաման առ ժողովուրդն հռովմական և զմեծ նորա առ ին-
 քն սիրակամութիւն, զանստգիւտ հաւատան զարդարու-
 թիւնն և զղլծոնութիւն ծանուցեալ գիտէր. զի պատկառէր՝
 նորա պատուհասիւն վրաւորել զսիրտ 'Իիւիտիակայ:
 Վասն որոյ մինչև ինչ արարեալ, հրաման տայ կոչել առ
 ինքն զՌիւիտիակ, և զհանապազօրեայ թարգմանսն 'ի բաց
 տարեալ, 'ի ձեռն Կ. Վալերիոսի Պրոկիլլոսի, իշխանի գա-
 լաւին Գալլիոյ՝ իւրումն ընտանուց, որում հաւատս մեծ
 ընծայէր յամենայնի, խօսի ընդ նմա, յուշ արարեալ նմա
 որ ինչ 'ի ժողովի իշխանացն գալլիացուց զՌուժնորիքս ա-
 ռաջի իւր բանք եղեն. ցուցանէ ևս որ ինչ իւրաքանչիւր ոք
 առանձինն առ իւր խօսեցան. խնդրէ և յորգորէ՝ զի առանց
 վշտանալոյ, 'ի միտ առեալ զվնասն, ինքնին զնմանէ դատ
 արացէ, կամ պատուէր տացէ ազգին՝ առնել դատ:

Ի. Ռիւիտիակ գիրկս արկեալ կեսարու բազում ար-
 տասուօք սկսաւ պաղատել, մի խստութեամբ դատել զեղ-
 բայրն. գիտեմ, ասէ, զի ճշմարիտ են այդոքիկ, և չեք ոք որ
 'ի նմանէ առաւել քան զիս ինչ վշտացեալ. այնու զի մինչ-
 գեռ ևս առանին և յամենայն գալլիաստան կարող յոյժ էի

չնորհիւ, և նա վասն մանկուծեանն ոչ ինչ, ինև աճեաց և յառաջ եկին: Արվին ճոխուծեամբ և հարստուծեամբ՝ ոչ միայն ՚ի նուազել զչնորհս իմ, նա և ՚ի կորուստ իմ վարեցաւ, այլ իմ յեղբայրական սիրոյս և ՚ի մեծարանաց ամբօխին շորժեալ է: Աի եթէ խտտագոյն ինչ ընդ նա անցուցէ Աեսար, քանզի իմ յայն չափս բարեկամուծեան հասեալ է առ նմա, ոչ զք համարեցի արտաքոյ իմոց կամացս զայն եղեալ, որով լեցի սրտից համօրէն Գալիոյ յինէն ուժանալ: Իբրև զայս բազում բանիւք արտասուածխառն հայցէր ՚ի Աեսարէ, կալաւ Աեսար զաջոյ նորա, միոխմարեաց և աղաչէր վախճան առնել բանիցն. այնչափ մեծ է, ասէ, քո շնորհք առ իս, զի և զպետուծեանն թշնամանս և զիմ վիշտս՝ կամաց և աղաչանաց քոց շնորհեմ: Առջէ առ իւր զՊուստորիքս. զեղբայրն անդր մտտուցանէ. մերկանայ որ ինչ նա ՚ի նմա ըստգիւտ աեսանիցէ, որ ինչ ինքն իմանայցէ, և որ ինչ քաղաքն բողբ հարկանիցէ՝ առաջի առնէ. խրատ ապ՝ յայնմհետէ յամենայն կասկածելեաց զգոյշ լինել զանցեալան եղբօր քում Իլիւտիակայ շնորհեմ, ասէ: Պա. հապանս կացուցանէ Գուստորիքսն, զի զոր ինչ գործիցէ և ընդ որս խօսիցի՝ գիտել մարթասցի:

ԻԱ. Ի նմին աւուր ՚ի լրտեսացն իրազեկ լեալ, թէ թշնամիք դարեալ կան ընդ լերամբ՝ ութհազար քայլ հեռի յիւրմէ ճամբարէն, դէսս արձակեաց տեսանել զբնուծիւն լերինն, և զինչ ելք շուրջ գնտվաւ. աղք եղև թէ դիւրին էր: Յերրորդում պահու իսկ և իսկ հրաման ապ Տիտոսի Լաբինոսի տեղակալին՝ երկրքումբք գնդովք, և նովին առաջնորդօք որոց լրտեսեալ էր զճանապարհն, երանել ՚ի գագաթն սարոյն. զինչ միտք իցեն իւր՝ յայտ առնէ: Ինքն ՚ի չորրորդ պահուն նովին շաւղբ ընդ որ գնացեալ էր թշնամեաց, դիմէ առ նոսա, և զայրուձին յառաջուց արձակէ: Պ. Աոնսիգիոս՝ այր իրաց պատերազմի հմուտ համարեալ, գտեալ երբեմն ՚ի բանակն Լ. Սիլլայի և ապա ՚ի Մ. Արաստսին, յառաջագոյն ընդ լրտեսան առաքի:

ԻԲ. Ընդ աշաղուշն, իբրև հասեալ էր Տ. Լաբինոս ՚ի

գլուխ լերինն, և ինքն ՚ի ճամբարէ թշնամեաց ոչ քան ըզհազար հինգ հարիւր քայլ հեռի, և որպէս ՚ի դերեացն հաւատեաց ապա, ոչ իւր և ոչ Լաբինի գալուստ ծանուցեալ ինչ էր, Աոնսիգիոս արձակերատան առ նա ընթանայ. զլեան զոր Լաբինոսի պատուիրեալ էր ըմբռնել, պատմէ գրաւեալ զայն ՚ի թշնամեաց, զորս ՚ի գալիական զինուցն և ՚ի նշանաց էր ծանուցեալ: Աեսարու զզորս իւր ՚ի մերձակայ բլուրն խողացուցեալ, անդ զազմն յօրինեաց: Լաբինոս, որպէս հրամայեալն էր նմա ՚ի Աեսարէ՝ միմարտ գնել, մինչև զզրք իւր հուպ երեւեցին ՚ի ճամբար թշնամեացն, որպէս զի յամենուստ միանգամայն յարձակեցին ՚ի թշնամին, կալեալ զլեանս և ՚ի կուռոյ ժուժկալեալ ակն ունէր մերոցն: Ապա յետ բազում ժամուց աւուրն՝ գիտաց Աեսար՝ զի իւրքն կալեալ էին զլեանն, և հելուետացոյն չու արարեալ, և Աոնսիգիոս ահաբեկ գարհուրեալ՝ զլտեսեալն իբրև տեսեալ պատմեալ էր:

1000
1000
1000
1000
1000

ԻԳ. Ի նմին աւուր՝ որով սովորն էր միջոցաւ՝ զհետ պնդի թշնամեացն, և երեք հազար քայլ հեռի ՚ի նոցա ճամբարէն՝ հարկանէ զբանակ իւր: Ի վաղիւ անդր զի երկու եւթ աւուրք մնացին բաշխելոյ ցորեան զորականին, և զի ՚ի մեծ և ՚ի ճոխ աւանէն էգուցացոյ՝ ՚ի Բիբրակիէ, ոչ աւելի քան զութ և տասն հազար քայլ հեռի էր, զցորենոյ ինամ տանել արժան դատեցաւ, և խտորեալ զուղին ՚ի հելուետացոյ՝ դեմ եդ գնալ ՚ի Բիբրակէ: Ի փախստէից Լ. Սիլլիոսի դումապետի այրուձիոյն գալիացուց աղք լինի բանն առ թշնամիս: Հելուետացիք՝ կամ յահէ իւրեանց խուճապաւ փախուցեալ կարծելով յինքեանց զհոսովայեցիս, մանուսանդ զի յառաջնում աւուրն՝ մինչդեռ տիրացեալ էին բարձանցն՝ ոչ միջցին զմարտն, կամ յուսացեալ արգելուլ ՚ի ցորենոյ, փոխեալ զմիտն և շրջեալ զճանապարհն, սկսան հետամուտ լինել մերոցն ՚ի վերջապահ զրնդէն կուսէ, և զրդուել ընդ նոսա:

ԻԴ. Այսմ ՚ի վերայ կացեալ Աեսարու, ած զզորան ՚ի մերձակայ բլուրն, և արձակեաց զայրուձին՝ զդեմ ունել

յարձակման [Թշնամեաց. Ինքն 'ի նմին ժամու երեքիկին ճա-
կատ յարգարեաց 'ի մէջ բլրոյն 'ի չորից հինաւուրց զըն-
դացն, իսկ 'ի ծայրս սարոյն 'ի վերքան զինքն՝ կացոյց զեբ-
կոսին զգուռնան զորս նորոգ գումարեալ էր յայնկոյս Գաւ-
լիոյ, և զամենայն նիզակակիցան, և բովանդակ զբլուրն խոտ-
ցոյց արամբք: Յայնժամ հրաման ետ զսարուփարթայն 'ի
մի վայր ժողովել, և վերին ճակատուն պահել զնոսա: Հե-
լուէտացւոց համօրէն սայլիւքն զհետ անկեալ, հաւաքեցին
'ի մի վայր զկահ և զկարասին և ինքեանք խուռն ճակատու
վանեալ զմեր այրուձին, ասպարափակ արարեալ՝ եկին
հասին յառաջակարգ ուղմն մեր:

ԻԵ. Կեսար, նախ յիւրոց երեսաց և ապա յամենե-
ցունց՝ զերթվարուն 'ի բաց հանեալ, զի 'ի հաւասարել վը-
սանդին՝ բարձցէ զոյս փախտի, և զիւրսն քաջալերեալ,
մոլեաց զճակասն: Արձակեալ մարտկաց զաշտեսյան 'ի բար-
ձանց անտի, բեկին զսպարափակ [Թշնամեացն. 'ի քայքայել
նորա՝ սուր հանեալ զիմեցին 'ի վերայ նոցա: Խափան մեծ
էր գալլիսայւոց 'ի մարտ, զի բազմաց 'ի նոցանէ ասպարք
'ի հարուածոց աշտէիցն խոցեալ [Թափանցանց և ընկապ-
ձեալ, զի 'ի կորանալ սլաքին՝ ոչ խլել կարէին, և ոչ 'ի խա-
փանեւ ձախոյ բազկին՝ զիւրաւ ինչ մարտնչել: մինչև բազ-
մաց՝ յերկար տաժանելոյ բազկին՝ ցանկալի էր ընկենոււլ 'ի
ձեռաց զվահանսն, և մերկամարմին մրցել: Հուսկ ապա 'ի
վերացն պարտասեալք, սկսան վերջոտնել, և 'ի լեռանն
իբրև հազար քայլ մտտակայ՝ երթալ պատասպարել: Ի ժա-
մանել նոցա 'ի լեռանն և մերոցն 'ի վերայ հասանել, բոյա-
ցիք և առլինդեանք, իբրև հնդետասան հազար այր՝ որ ըզ-
վերջս բանակին [Թշնամեաց կալեալ՝ յետնոց նոցա կային 'ի
[Թիկունս, բացեալ զճանապարհայն զ[Թ և իւրեանց՝ սկսան
դալ 'ի վերայ և պաշարել զմերսն. զոր տեսեալ հելուէտա-
ցւոց ընկրկելոց՝ 'ի լեռանն՝ սկսան և նոքա անդրէն միջամուտ
լինել և նորոգել զմարտն: Հուովայեցիք 'ի դիմի հարեալ
նոցուն յերիտ առաջս՝ 'ի վերայ յարձակեցան, առաջին և
երկրորդ առաջքն՝ առ զգէմ ունեւ պարտելոցն և վանելոց
երրորդն՝ եկելոցն ընդգէմ դառնալ:

ԻԶ. Այսպէս անլճար կուուով՝ մոլեցաւ մարտ ուժգին
և երկար: Իբրև ոչ ևս այլ զօրէին զգէմ ունեւ մերոցն յար-
ձակման, կեսք՝ որդէս յառաջն՝ 'ի լեռանն ընկրկեցան,
կեսք առ կահ կարասին և առ սայս իւրեանց ժողովեցան.
քանզի 'ի բոլոր յայտ՝ մարտի, յետին ժամէ մինչև ցրնդե-
րեկս պատերազմեալ, ոչ որ կարաց զ[Թշնամին [Թիկնագար-
ձոյց տեսանել: Առ կարասեալն ևս մինչև 'ի խոր դիշեր
մոլեցաւ պատերազմ. զի զսայլսն պատնէշ ընդգէմ կանդ-
նեալ, 'ի մերսն յարձակեալս նետաձիգ 'ի բարձանց լինէին,
և ոմանք 'ի մէջ սայլոցն և անուոց զլայն գեղարդունսն և
զմկունդս ընկեցեալ՝ վերաւորէին զմերսն: Յետ երկար մար-
տի, ախրեցին մերքն կարասւոյն և ճամբարին: Անդ գուս-
տոր Որդետորիքսի և մի յորդոցն ձերբակալ եղեն: Ի
կուուոյ անտի ապրեցան սըք իբրև հարիւր երեսուն հա-
զար, և զգիշերն զլայն ողջոյն գնացին անդադար. և ոչ ըզ-
մասն ինչ գիշերոյն զկայ առեալ յընթացին, յաւուրն
չորրորդի հասին 'ի սահմանս Լինգոնաց. զի մերքն 'ի հոգս
վերաւորաց և [Թաղելոյ դիականց յամեալ աւուրս երիս՝ ոչ
մարթացան պնդիլ զհետ նոցա: Գրեաց Կեսար առ Լինգոնոս
և պատգամ՝ յղեաց՝ ոչ ցորենով և ոչ այլով իւրիք օգնել
նոցա. իսկ [Թէ օգնեսցեն, 'ի նոյն համարի զնոսա ունեւ յո-
րոււմ զհելուէտացինս: Ինքն աւուրս երիս պարապ տուեալ
ամենայն զօրօքն անկաւ զհետ նոցա:

ԻԿ. Հելուէտացիք ամենայն պիտոյից կարօտու[Թեամբ
ցականեալք՝ առաքեն առ նա պատգամաւորս՝ անձնատուր
լինել. որոց հասեալ առ նա զճանապարհայն՝ և անկեալք
առ ոսոս նորա, աղերսախառն պաղատանօք խաղաղութիւն
հայցէին. նորա հրամայեալ՝ անդէն ուր էինն յայնժամ՝
գալտեան իւրոււմ սպասել, հնազանդ եղեն: Հասեալ Կե-
սարու առ նոսա՝ պահանջեաց զպատանդան, զգէնսն և ըզ-
ճառայնս գնացականս առ նոսա: Մինչդեռ 'ի խնդիր էին և
ժողովէին զնոսա, պարապ առեալ զգիշերն՝ իբրև չորք հա-
զարք արանց Ուրբիդէն անուանելոյ քաղաքին, կամ յեր-
կեզէն սոսկացեալք՝ [Թէ գուցէ 'ի զինազերծն լինել 'ի պա-

տուհաս մասնեացին, կամ 'ի յուսոյ փրկութեան յորդորեալք՝ թէ յայնչափ բազմութեան անձնատուր եղելոց թաքցել վախուսա իւրեանց, կամ համարեալ թէ ամենեկին իսկ անյայտ մնացէ, յառաջին պահու գիշերոյն ելեալք 'ի ճամբարէն հելուեաացոց՝ 'ի Հռենոս կոյս և 'ի սահմանս գերմանացոց պնդեցան:

ԻԼ. Ձոր իբրև գիտաց Կեսար, ընդ որոց սահմանս անցեալ էին՝ հրամայեաց նոցա խնդիր առնել և դարձուցանել, և թէ անպարսաւս կամիցին լինել յաջա իւր. զգարձեալն՝ 'ի թշնամեաց սահի կալաւ, զայլն ամենեսեան՝ կապտեալ 'ի պատանդից, 'ի զինուց և 'ի փախստէից, ընկալաւ յանձնատուրս: Հելուեաացոց՝ Տուլինգաց և Լատորիգաց պատուէր ետ դառնալ 'ի սահմանս իւրեանց ուստի եկեալն էին. և զի բնաւ զարմախան կորուսեալ էր, և չէր ինչ 'ի սան 'ի դարման քաղցի, հրամայեաց Ալլորոգաց մատուցանել նոցա ջորեան. իսկ նոցա զքաղաքսն և զէնս զոր հրկեղ արարեալ էին՝ պատուիրեաց շինել: Չայն յայն դէմս արար մանաւանդ, զի զտեղին՝ ուստի մեկնեալ էին հելուեաացիք՝ ոչ կամեցաւ մնալ ապալեր, զի մի առ անդոցն բեղնաւորութեան՝ բնակեալքն յայնկոյս Հռենոսի գերմանացիք 'ի սահմանաց իւրեանց անցանիցեն 'ի սահմանս հելուեաացոց, և սահմանորդք լիցին նահանգին Քալլիոյ և Ալլորոգաց: Ի խնդրել էգուացոց՝ զբոյացիան վասն մեծի անուան առաքինութեան նոցա 'ի սահմանս իւրեանց նստուցանել, շնորհեաց նոցա զայն. որոց ետուն նոքա ագարակս, և ապա հասարակորդս իրաւանց և աղատութեան իւրեանց ընկալան զնոսա:

ԻԹ. Ի բանական հելուեաացոց գտան տախտակք յունարէն նշանադրօք գրոշմեալք, և ածան առ Կեսար. 'ի տախտակս յայնս յականէ յանուանէ հաշիւ արարեալ կայր՝ քանիք ոմանք ելեալ էին 'ի տանէ, ոյք կարողք զէն աւնուլ. և ուրոյն՝ մանկուծք, ծերք և կանայք: Բովանդա կուծիւն համօրէն, 'ի հելուեաացոց՝ գուլիք երկերիւր վաթսուն և երեք հազար, 'ի Տուլինգաց՝ երեսուն և վեց

հազար, 'ի Լատորիգաց՝ չորեքտասան, 'ի ռաւրակացոց՝ քսան և երեք, 'ի բոյացոց՝ երեսուն և երկու. 'ի սոցանէ կարողք 'ի զէն բառնալ իբր իննսուն և երկու հազար. ընդ ամենայն՝ երեք հարիւր վաթսուն և ութ հազարք էին. գարձեւցն 'ի աուն համար արարեալ՝ գտան հարիւր տասն հազարք:

Լ. Ի կատարել հելուեաացոց մարտին՝ հրեշտակք համօրէն Քալլիոյ՝ իշխանք քաղաքաց եկին առ Կեսար 'ի շնորհակալութիւն. խելամուտ լինիմք, ասեն, զի թէպէտ և ժողովուրդն հուովեական վասն առաջնոց վնասուցն հելուեաացոց պատերազմաւ վրէժս խնդրեաց 'ի նոցանէ, բայց ոչինչ պակաս երկրին Քալլիոյ քան ժողովրդեանն Հուովայ եղև այն օգուտ. վասն զի զբարգաւաճ իրս իւրեանց և զտունս լքեալ էր հելուեաացոց առ 'ի պատերազմ մղել ընդ ողջոյն Քալլիոյ, տիրել աշխարհին, և վայր բնակութեան յնդարձակածաւալ աշխարհէն ընտրել, զոր և 'ի համօրէն Քալլիոյ վայելագոյն և արգասաւոր դատիցին, և զայլ ազգս հարկատուս կացուցանել: Խնդրեցին՝ ժողովոյ հրաման տալ իւրեանց՝ բովանդակ Քալլիոյ 'ի նրկատեալ ինչ աւուր, զի Կեսարուն հաճութեամբ օրէն իցէ զայն առնել, զի իրք ինչ են նոցա՝ զոր հասարակաց հաւանութեամբ կամին խնդրել 'ի նմանէ: Այնմ գուլ և պատուէր եղեալ, օր սահմանեցին յատենի, և երգամբ հաստացին 'ի միջի իւրեանց՝ մի ումեք պատմել, բայց որոց հասարակաց խորհրով պատուիրեալն էր:

ԼԱ. Իբրև ատենն արձակեցաւ, նոյն իշխանք քաղաքաց՝ որոց յառաջագոյն եկեալ էր առ Կեսար, դարձան անդրէն և խնդրեցին, թոյլ առնել ինքեանց՝ խօսել ընդ իւր 'ի ծածուկ զփրկութենէ իւրեանց և զամենեցուն: Ընկալեալ զինդիրն անկան առ հասարակ արտասուալից առ օտան Կեսարու. ոչ յայն և թ ուշ ունիմք, ասեն, և ջանամք՝ զի բանքս մեր մի պատմեսցին, այլ և զի հայցուածք մեր կատարեսցին. այն զի եթէ պատմեսցի ինչ, 'ի մեծ խոշտանդանս անկանիցիմք: Փոխանակ ընդ նոցա ճառեաց

Գիւրիախակոս էգուացի. Ողջն Գալիոյ, ասէ, երկու են բաժնիք. զմիոյն իշխանութիւն ունին էգուացիք, զերկրորդին՝ արուեստացիք: Սորա իբրև ամս բազում կուուեցան յոյժ ընդ միմեանս զտէրութենէն, դէպ էղև զի արուեստացիք և սեկուանացիք ՚ի վարձու կալան զԳերմանացիս, յորոց զառաջինն հազարք իբրև հնգետասան անցին ըստ Հուենոս. վայրագ և խուժդուժ արանցն հարեալ միանգամ ՚ի սէր անդատանաց և մշակութեան և առատութեան գալիաւցոց, բազումք անցին թափեցան յայսկոյս. են այժմ ՚ի Գալիա իբրև հարիւր քսան հազարք. ընդ սոսա էգուացիք և որք ընդ իւրեանց ձեռամբ՝ մի և երկիցս անգամ զինուք մրցեցան, աղէտք մեծամեծք հասին պարտելոցն, զամենայն տոճմիկան, զամենայն ծերակոյտն և զբնաւ այրուձին կուրուսին. նովին գուպարածօք և աղէտիւք բեկեալք, որ երբեմն քաջութեամբ իւրեանց և ասպնճականութեամբ ժողովրդեան Հռովմայ՝ և բարեկամութեամբ զօրաւորքն էին յոյժ ՚ի Գալիա, բռնագատեցան պատանդս տալ սեկուանացոց զաշնուագոյնս յաղղէն, և երգմնի առնել զազգն՝ մի պահանջել զտատանդսն, մի օգնականութիւն հայցել ՚ի հռովմայեացոց, և մի խորշել չլինել յաւէժաբար ընդ իւրեանց ձեռամբ և տէրութեամբ: Ես միայն եմ, ասէ, յառջգէն էգուացոց, որ ոչ յանձն առի երգնուլ, և ոչ զորգիս իմ տալ պատանդս. և վասն այսորիկ փախեայ ՚ի քաղաքէս և եկի ՚ի Հռովմաւ ծերակոյտն՝ խնդրել զօրավիգն, զի ոչ յերգումն և ոչ ՚ի պատանդս պարտանդեալ եմ: Բայց չար ևս անցք ընդ յաղթող սեկուանացիսն անցին, քան ընդ պարտեալսն էգուացիս. զի Արիովիստոս թագաւոր գերմանացոց եկն նստաւ ՚ի սահմանս նոցա, և զերկր մասն սեկուանեան երկրին՝ զաւագոյնն համօրէն Գալիոյ՝ յինքն վտարեալ ունի, և այժմ ՚ի միւսմէ երրորդ մասնէն ևս հրամայե ելանել սեկուանացոց, զի յառաջ քան զսակաւ ամիսս՝ քսան և չորք հազար արք ՚ի Հարուգաց առ նա եկեալ էին, որոց տեղի և կայան պարտատեղ պարտէր. հարկ լիցի ՚ի սակաւ ամս՝ հալածիլ ամենեղուն ՚ի սահ

ժանցն Գալիոյ, և ամենայն գերմանացոց ըստ Հուենոս անցանել. զի ոչինչ համեմատութիւն է ընդ գալիական երկիրն և ընդ գերմանացոցն, և ոչ ընդ վարս այսր կենաց ընդ այնր: Իսկ Արիովիստ իբրև գամ մի ՚ի պարտութիւն մատնեաց զգալիացոցն զօրս՝ պատերազմաւն մղելով յմարեաորբիս, գոռողբար և անողորմս իշխէ, զմէն միոյ յազնուացն խնդրէ զորգիսն պատանդս, և ՚ի նոսին զամենայն աղգ ասնճանաց մատուցանէ, եթէ ինչ ոչ ըստ ակնարկութեան կամ ըստ կամաց իւրոց գործիցի. այլ վայրենամիտ է, բարկասիրտ և ձեռներեց. չէ հնար սյլ ևս համբերել տէրութեան նորա. եթէ չլինիցի ինչ օգնութիւն ՚ի Աեսարէ կամ ՚ի հռովմեական ժողովրդեանէ, ամենայն գալիացոց զնոյն հասցէ առնել, զոր ինչ հէրուետացիքն արարին, հասուած երթալ ՚ի ասնէ, այլ օթեւան, այլ բընակարանս խնդրել հեռաւորս ՚ի գերմանացոց, և բաղդ՝ որ զինչ և պատահեցէ, զի որմ ձեռնուլ. այսօրիկ եթէ հասցեն յունկն Արիովիստայ, չիք երկբայութիւն՝ զի ընդ ամենայն պատանդսն որ առ նմա՝ ծանր պատուհաս արասցէ. Աեսար կամ իւրով իշխանութեամբ և զօրացն, կամ նորով յաղթութեամբն և կամ անուամբ հռովմեական ժողովրդեան կարող է ահ արկանել նոցա, զի մի մեծ ևս ամբոխ գերմանացոց անցցէ ըստ Հուենոս, և զԳալիա ողջոյն պահպանել յանիրաւութենէն Արիովիստայ կարող է:

ԼԲ. Գիւրիախակայ զայս ճառ արկեալ, ամենեքեան որ անգն կային մեծաւ ողբովք սկսան օգնութիւն խնդրել ՚ի Աեսարէ: Զքաստ եղև Աեսար՝ զի սեկուանացիք միայն յամենեցունց ոչ ինչ առնէին յորոց այլքն գործէին, այլ աւրտոււմբ և կոր ՚ի զլուխ զերկիր նշմարէին: Զարմայեալ ընդ իրն, եհարց ՚ի նոցանէ զպատճառսն: Ոչինչ ետուն պատասխանի սեկուանացիք, այլ ՚ի նմին տիրութեան կարկեալ կացին: Իբրև բազում անգամ հարցեալ ՚ի նոցանէ՝ և ոչ ինչ կարաց հանել ինչ բարբառ, նոյն Գիւրիախակ արար պատասխանի. թէ՛ թշուառագոյն և դառնագոյն բաղդ սեկուանացոց այն էր քան զայլոց, զի նոքա միայն չլինէին

և ոչ գաղտ բողոքել և ոչ օգնութիւն խնդրել, և յանդը-
 թուութենէ հեռաւորին Արիովիտայ այնպէս զարհուրեին,
 որպէս եթէ անդ յանդիման կայցէ. զի այրոց՝ գոնէ փա-
 խըստեան կարողութիւն էր, իսկ սեկուանացւոց՝ որ 'ի
 սահմանս իւրեանց ընկալան զԱրիովիտա, որոց և քաղաքք
 ամենայն 'ի ձեռին նորա էին, ամենայն չարչարանաց ժուժ-
 կալել հասանէր:

ԼԳ. Այս ամենայնի խելամուռ լեալ Կեսար, քաջա-
 լերեաց բանիւք զսիրտս գալլիացւոցն, և խոստացաւ հոգ
 տանել իրացն. Յոյս մեծ ունիմ, ասէ, զի յիմմէ բարերա-
 րութենէս և յիշխանութենէ յորգորեալ գաղարեացէ Ա-
 րիովիտա յանիրաւութեանցն: Չայս ասացեալ՝ զժողովն
 արձակեաց: Եւ ըստ այտոցիկ՝ բազում ինչ ևս խրախոյս
 ապին նմա՝ խորհել և յանձն առնուլ զիրսն. և նախ այն՝
 զի էգուացիքն, բազում անգամ եղբարք և արեւնակիցք 'ի
 ծերակուտէն անուանեալք, աեսանէր զի 'ի գերութիւն և
 'ի տէրութիւն գերմանացւոցն էին նուաճեալք, և իմանալը
 զի պատանդք էին նոցա առ Արիովիտա և առ սեկուանա-
 ցիս. զոր յաջաւոր տէրութեան ժողովրդեանն Հռովմայ՝
 անպատեհ իւր և ընկերհաշտութեանն վարկանէր: Եւ զի
 առ փոքր փոքր սովորեալ գերմանացւոց անցանել ըստ
 Հռենոս, մեծ ամբոխութիւն 'ի նոցանէ թափէր 'ի Գալլիա,
 որ վտանգաւոր թուէր հռովմէական ժողովրդեան. և չու-
 նէր ահն՝ թէ արք ամհճիք և դուժք, զգոնացիկն և մի, որ-
 պէս կիմբրազիքն և Տեւտոնք արարին, տիրեալ ողջոյն Գալ-
 լիոյ՝ արչաւեացեն 'ի Նահանգն, և անտի յիտալիա ձգտե-
 ցին. մանաւանդ զի զսեկուանացիսն 'ի մերմէ դաւառէն
 Հռոգանոս և եթ բաժանէ. այտոցիկ վաղագոյն զառաջս ու-
 նել պարտ համարէր: Իսկ ինքն Արիովիտա յայնքան ամ-
 բարտաւանութիւն և 'ի խրոխտանս յաւելեալ է, զի ան-
 տանելի երևէր:

ԼԴ. Վասն այտորիկ հաճոյ թուեցաւ նմա՝ հրեշտակս
 առնել առ Արիովիտա, խնդրել 'ի նմանէ՝ զի 'ի միշտվայրի
 ուրեք երկոցուն ընարեաց ինչ տեղի երեսելոյ և խօսից ընդ

իրեարս. զի իւր կամք են զընկերհաշտութենէն և զկարե-
 ւոր իրաց իւրաքանչիւր՝ խօսել ընդ նմա: Այնմ հրեշտա-
 կութեան պատասխանի արար Արիովիտա. Եթէ ինձ 'ի Կե-
 սարէ պէտք ինչ էին, ես ինքնին առ նա գայի. իսկ եթէ նա
 ինչ յինէն կամիցի, նմա պարտ է առ իս գալ. Թող զայդ,
 ես ոչ առանց զօրու 'ի կողմանս յայնս Գալլիոյ իշխեմ գալ,
 որ 'ի ձեռին կայցեն Կեսարու, և ոչ զըօրն առանց մեծի
 կարաւանի և հանդերձանաց 'ի մի վայր կարեմ ժողովել.
 և զարմանք թուին ինձ, թէ յիմն Գալլիա՝ որում մարտիւ
 յաղթեալ է իմ, զինչ իրք իցեն Կեսարու կամ բնաւ իսկ
 հռովմէական ժողովրդեան:

ԼԵ. Չայս առեալ Կեսարու պատասխանիս, կրկնէ ա-
 ւաքէ առ նա միւսանգամ հրեշտակս սովին պատուիրա-
 նօք. Որովհետեւ բազում բարերարութիւն գտեալ յիւրմէ
 և 'ի հռովմէական ժողովրդեանէն, զի 'ի բղէշտութեան իւ-
 ըում՝ թագաւոր և բարեկամ 'ի ծերակուտէն կոչեցաւ,
 զայս ինքեան և ժողովրդեանն Հռովմայ հատուցանէ շնորհս,
 զի 'ի խօսակցութիւն հրաւիրեալ գալ՝ դժկամակի, և ոչ
 զհասարակաց իրացս խօսելոյ և գիտելոյ ինչ իւր արժանի
 համարի, որ 'ի նմանէն էր պահանջելի՝ այս է. նախ, մի ևս
 այսուհետեւ ամբոխ ինչ մարդկան ըստ Հռենոս 'ի Գալլիա
 մոծածանիցէ. զայնր զհետ՝ զպատանդան գտեալս առ իւր յե-
 դուացւոց, անդրէն դարձուցէ, և սեկուանացւոց թոյլտա-
 ցէ, զի զորս կանն առ նոսա՝ իւրով կամաւ օրէն լիցի նոցա
 տալ անդրէն 'ի դուրս. զէգուացիս մի ինչ հարստահարեա-
 ցէ, մի ընդ նոսա և մի ընդ նիզակակիցս նոցին տայցէ պա-
 տերազմ. եթէ զայս առնիցէ, իւր և հռովմէական ժող-
 վրդեան անպակաս շնորհ և բարեկամութիւն եղիցի ընդ
 նմա. իսկ եթէ չլինիցի լսելի, (քանզի 'ի բղէշտութեան Մ.
 Մեսսաւայ և Մ. Պիտոնի՝ հրաման ետ ծերակոյսն, որ ոք
 հրամանատար կայցէ Գալլիոյ, զոր 'ի շահ օգտի ընկերհաշ-
 տութեանն կարօղն է առնել, պաշտպան լիցի էգուացւոց
 և այլոց բարեկամաց ժողովրդեանն Հռովմայ), ինքն ոչ ան-
 փոյթ առնիցէ զըրկանաց էգուացւոցն:

19. Այսոցիկ զայս դարձոյց պատասխանի Արիովիստ. Իրաւունք են պատերազմի, յաղթողացն այնպէս տիրել պարտեցելոց՝ որպէս և կամք իցեն. նոյն և ժողովուրդն հռովմէական՝ ոչ ըստ օտարի հրամանաց՝ այլ ըստ կամս իւր սովոր է իշխել. եթէ ինքն չայ ինչ պատուէր ժողովրդեանն Հռովմայ՝ թէ զհնարդ իւրով իրաւամբքն վարիցի, չէ օրէն հռովմէական ժողովրդեան զնա յիւրոց իրաւանցն խախտել. էգուացիք քանզի զբաղդ մարտի փորձեալ և զինուք կռուեալ և ՚ի պարտութիւն մասնեալ՝ ընդ հարկաւ եդան, մեծապէս անիրաւի Աեսար, իւրով միջամուտն ընկելով, նուազ առնել զհարկս իւր: Էգուացեոց ըզպատանդսն դարձուցանեմ՝ ոչ. ոչ ընդ նոսա և ոչ ընդ նիզակակիցս նոցին մղեմ մարտ յանիրաւի, եթէ ՚ի նմին կացցեն մնացեն զոր ուխտեցինն, և զհարկսն ամ ըստ ամէ հատուցեն. իսկ եթէ զայդ չառնիցեն, ՚ի բացեայ յոյժ եղիցի ՚ի նոցանէ եղբայրութեան անուն հռովմէական ժողովրդեանն: Իսկ զի աղք առնէ Աեսար չլինել իւր անփոյթ վզրկանացն էգուացեոց, ոչ որ առանց անձին կորստեան մարտուցեալ է ընդ իւր. եթէ կամի՝ մատիցէ ՚ի կռիւ. ՚ի միտ առնուցու, զոյժ պնդութեան անպարտելի պատերազմափորձ գերմանացւոցն, որոց ընդ ամս չորեքասան չիք մտեալ ընդ յարկաւ:

15. Ի միում ժամանակի պատմէին Աեսարու պատգամքս այսոքիկ, և հրեշտակք յեգուացեոց և ՚ի Տրեւիրաց հասանէին, էգուացիք՝ ՚ի բողբոքել զի Հարուաք՝ գեռ այն ինչ հատուած եկեալք ՚ի Գալլիա, զասմանս իւրեանց աւար հարկանէին, և զի ինքեանք՝ և ոչ պատանդս տալով կարող ընկին շահել զհաշտութիւն Արիովիստայ. իսկ Տրեւիրք, զի հարիւր աւանք՝ Սուեւաց յայն Հուեոսի բանակեալ՝ անցանել նկրտին. իշխանք են նոցա Նասուա և Ալմբերիոս եղբարք: Յայսցանէ՝ ՚ի վեր ընդոստուցեալ Աեսար, պարտ

1 Այս է, տասն բիւրք Սուեւաց. զի որպէս ինքն Աեսար ՚ի Գ. գիրսն ստէ, հազար սյր սպառազէն յիւրաքանչիւր աւանէ ՚ի պատերազմ ելանէին:

համարեցաւ աճապարել. դուցէ նոր դուռդ Սուեւաց ընդ վաղահաս զօրուն Արիովիստայ միախուժք ՚ի վերայ դուժարեալ, ոչ զիւրին ընկիցի գիմակալել նոցա. վասն որոյ՝ ցորեան ՚ի պաշար փութանակի ժողովեալ, մեծամեծ ճանապարհօք չու արար զիմեաց առ Արիովիստ:

16. Իբրև դնաց երեքօրեայ ճանապարհ, զեկուցաւ նմա, թէ Արիովիստ համագունդ ամենայն զօրօք խաղայ ըմբռնել զՎեստնտին քաղաք մեծ սեկուանացեոց, և երկց աւուրց ճանապարհ մեկնեալ է յիւրոց սահմանաց: Խախտանել զայն մեծապէս պարտ անձին համարեցաւ Աեսար. զի ամենայն իրաց կարեւորաց ՚ի պատերազմ՝ առատութիւն յոյժ էր ՚ի քաղաքի անդ. և ինքն ՚ի բնութենէ սեղւոյն այնպէս էր պատասպարեալ, զի զիւրութիւն մեծ մատուցանէր ՚ի դործ պատերազմի. քանզի Գուբիս գետ՝ իբրու կարակնեալ ինն զնուաւ՝ պատէ գողցես զքաղաքն ուղոյն շուրջանակի. զմնացեալ վայրն, որ չէ ինչ աւելք քան զվեց հարիւր օսնաչափ, զորով զանց առնէ գեան, ունի ընտն անն ահագին բարձրութեամբ, այնպէս զի մինչ ՚ի ստորոտս լերինն այնորիկ յերկոցուն կողմանց հասանեն ափունք գետոյն. զվայրն զայն՝ պարիսպ շուրջ ածեալ՝ բերդանման կազմէ և կցէ ընդ քաղաքին: Այսր խաղայ Աեսար զցայդ և զաիւ մեծարշաւ ուղեորութեամբ, և կալեալ զքաղաքն՝ պահակս ՚ի նմին կացուցանէ:

17. Մինչդեռ ՚ի պատճառս ցորենոյ և համբարոց աւուրս քանի մի յամենայ ՚ի Վեստնտին, ՚ի հարցանելոյ մերոցն և ՚ի շնջմանց դալիացեոց և թանդարաց, որք ՚ի մեծայաղթ վիթխարութենէ սասականդամ մարմնոց գերմանացեոցն՝ ուժդնութիւն անհնարին և հրահանգս համարէին նոցա ՚ի զէնս, և յաճախ մարտուցեալ ընդ նոսա, աւելին, ոչ երեսոց նոցա և ոչ գգնէութեան աջացն հանդուրժեալ կարացեալ. ՚ի բանից աստի այնչափ՝ րկիւղ յանկարծակի կալաւ զբանակն ուղոյն, մինչև վրդովել ոչ չափաւորապէս զամենեցուն զմիտս և զսիրտ: Այս սկիզբն առնախ ՚ի հաղարարեաց զօրուն և յասպահապետաց, և

յայլոց ոմանց որ 'ի դէմն բարեկամութեան յՈստաննն ըզ-
 շեա եկեալք Վեսարու, ողբային զմեծ վտանգն, զի ոչ մեծ
 ինչ փորձ էր նոցա 'ի դործ պատերազմի. յորոց այլ ոք այլ
 ինչ ածեալ իւր պատճառ կարևոր 'ի գնալ ինդրէր իւրով
 հրամանաւն մեկնիլ գնալ. այլք յամօթոյ պատկառեալք,
 առ 'ի խորշելոյ 'ի կարծեաց երկիւղի, կային մնային. սոքա
 ոչ զերեսն կեղծաւորել, երբեմն և ոչ յարտատուաց ժոյժ
 ունել մարթացեալք, թաքուցեալք 'ի խորանն՝ կամ զօր-
 հաս իւրեանց աշխարհին, կամ ընդ ընտանիսն՝ զհասարա-
 կաց վիշա վտանգին ողբային. և 'ի բանական առհասարակ
 կառախելք լինէին: Ի ձայնից սոցա և յարհաւարաց՝ նոքին իսկ
 որ քաջափորձքն էին ճամբարաց, զինուորք և հարիւրաւ
 պետք և իշխանք աւն և ձիոյ, առ սակաւ սակաւ խառվէին:
 Որ ոք 'ի սոցանն ոչ կարի երկչոտ կարծեցուցանել կամէին
 զանձինս, ոչ 'ի թշնամւոյն զանգիտել աւելին, այլ յանձուկ
 կրճից ճանապարհին, և 'ի մեծութենէ անտառաց եղելոց
 ընդ մէջ իւրեանց և Արիովիտայ, կամ 'ի չկարելոյ գիւ-
 րաւ բառնալ բաւական պաշար ջորեկոյ: Ոմանք ևս գու-
 շակ լինէին Վեսարու, թէ յորժամ բանակ աւնուլ և նշանս
 'ի կռիւ մարտի բառնալ տացէ հրաման՝ ոչ անսայցեն զօրա-
 կանք, և առ ահին ոչ յարձակեացին:

Ի. Այսոցիկ միտ եղեալ Վեսարու, ժողով կոչեալ, և
 յամենայն կարգէ զհարիւրապետան յատեան անգր մատու-
 ցեալ, ծանունս յանդիմանեաց զնոսա. նախ, զի արժան էր
 նոցա ինդրել կամ զմտաւ ածել յոր կողմ վարիցին կամ
 որով խորհրդով: Ի բոլեշխութեան իւրում՝ ջերմագոյնս
 ցանկացեալ Արիովիտ բարեկամութեան հռովմէական ժո-
 ղովրդեանն, էր իցէ ումեք համարել զնա յանդիմաբար
 յիւրոց պատշաճիցն նշկահել: Ի միտ առեալ զննդիրս նո-
 րա և յարգարութիւն պայմանացն հայեցեալ, հաւանեալ
 էմ թէ ոչ զիմ ինչ և ոչ զհռովմէական ժողովրդեան զնոր-
 հըս արհամարհիցէ նա: Իսկ եթէ մտեգնեալ և խելագա-
 ղութեամբ ճակատ տայցէ, զմէ զանգիտիցէք. կամ ընդէր
 զանձանց քաջութենէ կամ զիմմէ՛ ինամոց անյոյսք իցէք.

այդմ թշնամւոյ եղեալ է հանդէս յաւուրս հարց մերոց,
 յորժամ կիմբրացւոց և Տեւտոնաց հալածեալ 'ի Կ. Մա-
 ըիոսէ՝ ոչ սակաւ գովութեան զըրն քան զինքնին իսկ զըօ-
 րավարն դատեցաւ արժանի. եղև և զարգիս յՊատալիա 'ի
 ծառայապատամբ խաղմի անգ, որոց և փորձ ինչ և հրա-
 հանդք առ 'ի մէնջ ընկալեալք՝ նպաստ լինէին. յորմէ իմա-
 նալ է, քանի առաւելութիւն իցէ արիական ժուժկալու-
 թեան. զի յորոց երբեմն յանդիմուց անգամ երկնչիցին վայ-
 րասպար, յեաղոյ զզնեալուն իսկ և զյաղթականսն 'ի սար-
 տութիւն մտանիցեն. հուսկ ապա, սոքա այն գերմանացիք
 են՝ ընդ որս յաճախ պատերազմեալ հելուեսուցւոց, ոչ
 միայն յիւրեանց աշխարհին, այլ և 'ի նոցայն ևս յաղթա-
 հարեալ են զնոսա. և սակայն մերում զօրականին ոչ ունի-
 ցին գալ 'ի կշիւ: Իսկ եթէ ոմանց խրտուել ինչ անկանիցի
 ձախող պատերազմն և փախուստ գալլիացւոց, սոքա եթէ
 քննիցեն՝ 'ի վերայ հասանիցեն, զի յերկարութեանէ գուպա-
 րածին յոգնեալ գալլիացւոց, իբրև Արիովիտ ամիսս բա-
 ղում կայր մնայր 'ի ճամբարին և 'ի ճահիճնն և ոչ 'ի կռիւ-
 ինչ ելանէր, 'ի յուսահատել նոցա 'ի մարտե և 'ի ցրուել՝
 նա յանկարծի յեղակարծուս իմն անկեալ նոցա 'ի վե-
 րայ, խելքք և հանձարով քան քաջութեամբ յաղթեաց
 նոցա: Բայց խելքք որ ընդ խուժս և անհմուտս տեղի
 ունիցի, նովին և ոչ ինքն ակն ունի զմեր զօրս ըմբանել:
 Իսկ ոքք զերկիւղ 'ի ցորեան և յանձուկս ճանապարհաց
 պատճառիցին, ժպրհութեամբ գնան. զի կամ զննամոց
 զօրավարին լինին յուսահատ, կամ պատուէր հրամանի
 նմա 'ի վերայ գնել թուին. այգոքիկ ինձ անկ են. զցորեան՝
 սեկուանացիք, լեւկացիք, Արիովիտ մատակարարեացն.
 կայ իսկ այժմէն ցորեան հասուն յանդիմանս: Չճանա-
 պարհէն՝ դուք ձեզն 'ի կարճոյ լինիլք խելամուտ: Իսկ զի
 անուկնիդիր ասին լինել հրամանիս և ոչ զիմադրաւ արշա-
 ւել, ոչ ինչ ընդ այդ խառվիմ. քանզի գիտեմ ընդ ոյս ոմանս
 է զօրուն անաստութիւն հրամանի, զի կամ չարաւ վճա-
 րեալ իրացն՝ ձախողանք պատահեալ են, կամ եղեան ինչ

երևեալ՝ աբահուլու թիւն յանդիմանեալ. իմ անարտառութիւն՝ ի բովանդակ կեանս իմ, խի յաջողութիւն՝ ի հեղուեալացոց անդ մարտին տեսաւ: Վասն որոյ, զոր յապագելոցն էի այլ ևս աւուրս, լճարեցից՝ ի մտոյ. և ի գիշերի աստ յայսմիկ՝ զչորրորդ պահու՝ չու արարից զի փութով առից՝ ի միտ, պատկառածնք արդեօք և հարկ պաշտամանն աղբորդայն իցէ ի ձեզ, թէ երկիւղ: Իսկ եթէ այնուհետև ոչ որ եկեացէ զհետ, սակայն ես՝ տասներորդ գնդաւն և եթէ երթայց, զորմէ ոչ ինչ յերկուանամ, և եղիցի ինձ այն՝ գունդ գլխապահ: Ընդ գունդն ընդ այն առաւել սիրակամ էր Կեսար, և վասն քաջութեանն վտահ յոյժ՝ ի նոսա:

ԽԱ. Ի բանից աստի յայցանէ՝ ամենեցուն միտք փութեցան սքանչելապէս, և մեծ զուարթութիւն և ցանկութիւն մարտի պատերազմի զարթեալ ի նոսա. և յառաջ քան զայլ՝ գունդն տասներորդ ի ձեռն հազարապետաց զօրուն մատոյց նմա շնորհս զբարեք մտաց նորին հանդիսէ վասն իւր, և զինքն կազմ և պատրաստ խոստովանեաց ի մարտ պատերազմի: Չնոյն ապա և այլ գունդք արարին ի ձեռն հազարապետաց զօրուն և հարիւրապետաց յառաջակարգ դասուցն, քաւել զանձինս առ Կեսարու, թէ չիք ընաւ յերկուացեալ նոցա և ոչ երկուցեալ. և զելից պատերազմին ոչ անձանց համարեալ զգատաստանն, այլ զօրագլին: Եւ ի ձեռն Իիւիաիակայ՝ զոր ի գալլիացոց անտի հաւատարիմ յոյժ համարէր՝ հարցնորձ արարեալ ճառապարհին, առաւել քան զքառասուն վտաւանաց չքանաւ, տանել զզօրն ընդ դիւր, ի չորրորդ պահուն՝ որպէս և ասացեալն էր, յուղի անկաւ: Անդու՛ ընթացիւք յաւուրն եօթներորդի լու եղև նմա ի լրտեսաց, թէ բանակ Արիովիտայ քսան և չորս հազար քայլ հեռի էր ի մերոցն:

ԽԲ. Արիովիտայ՝ զգաստ եղեալ գալստեանն Կեսարու, հրեշտակս առնէ առ նա, թէ զոր յառաջն էր ցանկացեալ քանակցութիւն նոցա ընդ միմեանս, ինքնին մարթի այնմ լինել, զի մօտ հասեալ կան, և իւր ևս անվտանգ վարկանի կատարել: Ոչ մերժեաց Կեսար զառաջարկութիւնն. զի

համարեցաւ զնա յառողջ միտս եկեալ, զի զոր նախ ի խնդրել իւրում զլացեալն էր՝ այժմ՝ ինքնին խոստանայր: Եւ ի մեծ ակնկալութիւն գայր, թէ զիւր զայնչափ և զժողովրդեանն շուովմայ առ ինքն զբարեբարութիւնն կշռեալ: ի միտ առեալ և զպահանջանս իւր, ի բաց կացցէ ի յամառութենէն: Բանակցութեան օր յայտ արարին, զհինգերորդն յօրէն յայնմանէ: Մինչև ցայն քանդի պատգամաւոր աստի անտի երթային և գային ի միջի, խնդրեաց Արիովիտայ, մի զլք հետեակ ածել Կեսարու յատեան անդր, խիթամ, ասէ, գուցէ դարանակալ ինձ լինիցի. երկրքեան հեծելովք մատիցուք. ապա թէ ոչ, ոչ եկից: Կեսարու ոչ կամեցեալ դովին աղագաւ զբանակցութիւնն խափանել, և ոչ զանձն առնուծիոյ գալլիացոցն իշխեր հաւատալ, յոյժ իմն առ ձեռն պատրաստ համարեցաւ, հանեալ զամենայն երկվար ի գալլիացի այրուծիոյն՝ հեծուցանել ի նոսա զգասականս գնդին տասներորդի յորս վտահն էր յոյժ. զի լիցին նմա թիկնապահք հաւատարիմք, եթէ պէտք ինչ լինիցին. ի գործել իրացն՝ մի ոմն ի զօրականէ տասներորդ գնդին ասէ ընդ խաղս. Քան զոր խոստացան առնէ Կեսար. խոստացաւ ի տեղի գլխապահ ջոկատի ունել զգունդս տասներորդ, և այժմ՝ ի հեծելազօր՝ ամբառայ:

ԽԳ. Էր գաշտ մի լայն, և ի նմա բլուր մեծ. վայր հաւասար միջոցաւ հեռի յերկրոցուց բանակացն: Անդր՝ որպէս սահմանեալն էր՝ մատեան ի խօսել: Չգունդն զոր Կեսարու երկվարք էր տարեալ, կացոյց քայլս երկերիւր հեռի ի բլրոյն, նոյն և այրուծին Արիովիտայու կից հաւասար միջոցաւ զտեղի առեալ: Խնդրեաց Արիովիտայ՝ յերկվարաց անդ խօսել, և բաց յանձանք տասն ևս առնութեալակացս ընդ իւրեանս առնուլ: Իբրև անդր հասին, յուշարար նմա Կեսար ի սկիզբն խօսեցն զիւր առ նա երախտիսն և զծերակուտին, զի յաւագանոյ անտի թագաւոր էր

1 Չի հեծեալքն ակնուպոյն համարին քան զհետիս :

անուանեալ և բարեկամ, և պարզէք մեծամեծարք առ նա
 էին առաքելքք. որո՞ւմ սակաւք, ասէ, վիճակեալ են, և
 հռովմայեցիք 'ի մեծ սպաս պաշտաման մարդկան սովոր են
 ընծայել զայն. իսկ քո ոչ մուտս ինչ ունելով և արդար
 պատճառս ինդրելոյ, յիմէ և յաւագանւոյն առատ բա-
 րերարուածենէ 'ի պարզւան վայելեցեր: Իրազէի ևս առ-
 նէր՝ քանի վաղնջական և արգար իրաւունք նոցա 'ի միջի
 կային ընդ էգուացիսն մտերմութեան. որպիսի և քանիցս
 և քանի աւագամեծար 'ի վերայ նոցա վճիռք եղեալ էին.
 մինչև յամենայն ժամանակս իշխանութիւն ունել էրուա-
 ցւոց զհամօրէն Քալիոյ՝ մինչ չև ինչ ինդրեալ նոցա զմեր
 բարեկամութիւն. և զի օրէնք են հռովմական ժողովրդ-
 դեան, ընկերաց և բարեկամաց իւրոց ոչ միայն չկորուսա-
 նել ինչ, այլ և չնորհօք և վառօք և պատուով աճեցուն լի-
 նել: Իսկ զոր ինչ գամ՝ մի բարեկամութեան ժողովրդ-
 գեանն Հռովմայ մատուցեալ իցեն, օվ հանդուրժեացէ թէ
 յափշտակեցի այն 'ի նոցանէ: Յետ այնորիկ պահանջեաց
 օրջափ ինչ տուեալ էր հրեշտակացն պատուէր, մի ընդ է-
 դուացիս կամ ընդ ընկերս նոցա տալ պատերազմ, զպա-
 տանդան դարձուցանել. և եթէ ոչ զոր 'ի գերմանացւոց
 յետս 'ի տուն առաքել կարող իցէ, մի ումէք յայնմհետե
 թող տալ անցանել ըստ Հռենոս:

Ի՞նչ. Առ պահանջանս Կեսարու սակաւ ինչ ետ Արիո-
 վիտ պատասխանի, զանձին առաքինութեանց բազում
 ինչ ճաւեաց. Իմ ոչ կամու է, ասէ, անցեալ ըստ Հռենոս,
 այլ 'ի ժաւելոյ և 'ի հրաւիրմանէ նոցին գալիացւոց. ոչ ա-
 ռանց մեծի յուսոյ և մեծաց փոխարինաց դառն և զաղք իմ
 լքեալ. տուն բնակութեան է իմ 'ի Քալիա 'ի նոցուց շնոր-
 հեալ, պատանդք նոցա յօժարակամ մատուցան ինձ. հարկս
 հանեմ իրաւամբք պատերազմ՝ զոր յաղթողաց է արկանել
 պարտելոց. ոչ ես ընդ գալիացիսն, այլ գալիացիք ընդ իս
 ետուն պատերազմ. ամենայն քաղաքք Քալիոյ յարեան
 'ի վերայ իմ 'ի պատերազմ և ընդդէմ ինձ բանակ կառու-
 ցին. զամենայն զօրն զայն միով ճակատու վարատեցի վկան

դեալ. եթէ այլ կամիցին փորձ փորձել, 'ի մաքառել պատ-
 րաստ եմ. իսկ եթէ 'ի խաղաղութեան կալ լաւ համարին,
 անօրէն է յուրաստ կալ 'ի հարկաց զոր ցայսօր ժամանակի
 հատուցեալ է: Բարեկամութեան հռովմական ժողովրդ-
 դեան ինձ 'ի զարդ և 'ի թիկունս արժան է լինել, ոչ 'ի վը-
 նաս. և նովին յուսով ինդրեցի ես զայն. եթէ ժողովուրդն
 հռովմական հասանիցէ զհարկս և հանցէ յինէն զչպա-
 տակս, ոչ սակաւ յօժարութեամբ հրաժարեցայ մտադուր
 'ի բարեկամութեան ժողովրդեանն Հռովմայ, քան զոր վա-
 փաքեցի: Իսկ զբազմութիւն գերմանացւոց 'ի Քալիա
 անցուցանել, զայդ ոչ 'ի կուուել ընդ նոսա առնեմ, այլ
 յիմ յապահովութիւն. վկայ է այսմ, զի չեկի՝ բայց եթէ
 աղաչեալ. և ոչ պատերազմ՝ ետու, այլ ընդդէմ կացի: Իմ
 նախ քան զժողովուրդն հռովմական եկեալ է 'ի Քալիա:
 Յառաջ քան զայս ժամանակ՝ ոչ երբէք բանակք ժողովրդ-
 դեանն Հռովմայ ըստ սահմանս նահանգին Քալիոյ ելեալ
 էին: Արդ զինչ կամիցի այս լինել: Ընդէր իցէ գալ 'ի սա-
 ցուածս իմ, այս իմ է նահանգ Քալիա, որպէս այն՝ ձեր:
 Արպէս ինձ չէ օրէն 'ի ձեր սահմանդ արշաւել, այսպէս և
 ձեզ անիրաւ է՝ խափանել զիս յիմոց իրաւանցս: Իսկ զի
 զէգուացիս բարեկամս ասես կոչեցեալ 'ի հրաժանէ աւա-
 գանւոյն, ոչ այնպէս խժական դք եմ՝ ես և ոչ այնպէս ան-
 տեղեակ իրաց, մինչև չգիտեմ թէ յայն ինչ անցեալ պա-
 տերազմին Ալլորբոգաց՝ օգնականութիւն մատուցին էգուա-
 ցիք հռովմայեցւոց, և նոքա 'ի մարտս պատերազմացն ընդ
 իս և ընդ սեկուանացիս 'ի թիկունս առին զժողովուրդն
 հռովմական: Պարտ է ինձ կասկածել թէ կեղծուպատիր
 բարեկամութեամբ ունիս դու զօրս 'ի Քալիա առ 'ի զիս
 նուաճել: Եթէ ոչ 'ի բաց գեացեալ կամ զզօրսն 'ի կողմանց
 աստի հանիցես, ես զքեզ ոչ առ բարեկամս այլ առ թըը-
 նամիս կալայց. զի եթէ սպանից ևս զքեզ՝ բազմաց յաղ-
 նուականաց և յիշխանաց ժողովրդեանն Հռովմայ մտահա-
 ճոյ ինչ գործիցեմ. զայս և 'ի հրեշտակաց անտի նոցա տե-
 դեկացեալ գիտեմ, զորոց ամենեցուն նոցա զնորհս և ըզ-

բարեկամութիւն՝ քոյով մահուամբն շահիցիմ՝ իսկ եթէ
թափեցցիս յինէն, և ազատ թողուցուս ինձ զբաւլիտական
ստացուածս, պարգևս մեծամեծս ընդ այնր հատուցից
քեզ, և որ զինչ պատերազմ կամիցիս մղել, անաշխատ և
անվտանգ վճարեսցես:

ԽԵ. Բազում ինչ խօսեցաւ Կեսար ՚ի վերայ բանիցն,
թէ ընդէր չմարթէր լինել ՚ի գործոյն ձեռնթափ, և ոչ իւր
և ոչ հռովմէական ժողովրդեանն օրէն ներէր լքանել զե-
րախաւուր նիզակահիցան, և զի զԲաւլիա ոչ առաւել Ա-
րիովիտայ համարէր լինել քան հռովմէական ժողովրդ-
դեանն: Արուեանայք, ասէ, և Հոռուտենք ՚ի պարտութիւն
մատնեցան առաջի Կ. Փաբիոսի Մաքսիմոսի, որոց ներեաց
ժողովուրդն հռովմէական, և ոչ իւր ՚ի գաւառս եհատ ըզ-
նոսա, և ոչ արկ նոցա հարկս: Իսկ եթէ ակն ՚ի վաղնջուց
ժամանական արկանիցեմք, հռովմէական ժողովրդեանն ա-
մենայն իրաւամբք է իշխանութիւն ՚ի Գաւլիա. և թէ զգա-
տաստան աւազանւոյն պահել պարտ իցէ, հարկ է ազատ
լինել Գաւլիոյ, որում պատերազմաւ յաղթեալ թոյլ ետ
ազնկամի իւրեանց օրինօքն վարել:

ԽԶ. Մինչդեռ զբանիւքս անկանէին, ազդ եղև Կեսա-
րու թէ այրուծին Արիովիտայ հուպ ՚ի բլուրն մատչի և
առ մերսն երիվարեն, քարինս և նետս արձակեն ՚ի մերսն:
Կեսարու վախճան արարեալ խօսիցն՝ մեկնեցաւ տա իւրսն,
հրաման սուեալ նոցա՝ մի ինչ բնաւ նետաձիգ լինել ՚ի
թնամիսն: Չի թէպէտ և անվտանգ տեսանէր ամենեկն ըզ-
գուպար գնդին իւրոյ ընտրելոյ ընդ այրուծիոյն, սակայն ոչ
արժան գատեցաւ ՚ի կռիւ միւել, գուցէ ՚ի հալածել թըշ-
նամեացն՝ ասիցի թէ վասն ուխտի դաշնացն նենդեցան ՚ի
բանակցութեանն: Իբրև համբանն ՚ի դուրս յամբոս զօ-
րուն յաճախեաց, որով յանդգնութեամբ ՚ի բանն իւր Ա-
րիովիտա ՚ի բովանդակ Գաւլիոյ արգելոյր զհռովմայեցիս, և
հեծեալք նորա դուրս ՚ի մերսն ետուն՝ մինչև ընդմիջել
բանակցութեանն, առաւել իմն ժրութիւն և մեծ ևս ե-
ռանդն մարտի հարաւ ՚ի զօրականն:

ԽԷ. Չհետ երկուց աւուրց՝ հրեշտակս յղէ Արիովիտա
առ Կեսար, թէ զերացն զորոց ընդ միմեանս խօսել կալան,
և ոչ յանդ ելին, կամեր խօսել ընդ նմա. զի միւսանգամ
օր յայտ արասցէ ՚ի բանակցութիւն, կամ թէ զայդ ոչ
կամիցի, յետեղակալաց իւրոց զոք առ ինքն առաքեսցէ:
Կեսարու ոչ երեւեցաւ խօսակցութեան ինչ պատճառ, մա-
նաւանդ զի յառաջնում աւուրն ոչ արգելան գերմանա-
ցիք նետաձիգ առնել ՚ի վերայ մերոցն: Համարէր վտանգ
անհնարին՝ երեսփոխան զոք յիւրոցն առ նա առաքել, և
արկանել առաջի արանցն վայրենեաց: Պատշաճագոյն թուե-
ցաւ յղել առ նա զՄ. Վալերիոս Պրոկիբոս, զԿ. Վալերիո-
սի Կաբուրի որդին, զպատանին քաջ և բարեբարոյ (որոյ
սի Կաբուրի որդին, զպատանին քաջ և բարեբարոյ, (որոյ
սի Կայրն՝ ՚ի Կ. Վալերիոսէ Փշակիոսսէ ՚ի քաղաքակցութեան
պատիւ վերառեալ էր), թէ վասն մտերմութեանն, և թէ
վասն լեզուազիտութեան գաւլիականին, որով ՚ի յաճախ
յերկար վարժութենէ սովոր էր վարիլ Արիովիտա. և զի
մեղանչելոյ ՚ի նա չգոյր ինչ տեղի գերմանացուց. ընդ նմին
և զՄ. Մեթիոս՝ զվայելեալն ասանջականութեամբ Արիո-
վիտայ: Պատուիրեաց նոցա՝ ՚ի միտ առնուլ զբանն Արիո-
վիտայ, և առ ինքն հասուցանել: Չորս իբրև ՚ի ճամբարին
առ իւր ետես Արիովիտա, յանդիման զօրացն ամենեցուն
զազազակ էհար. Սա ինչ գալ գոցս առ իս. միթէ ՚ի լըր-
տեսել: Ի ջանալ նոցա խօսել, արգել, և արկ ՚ի կապանս:

ԽԸ. Ի նմին աւուր խաղացոյց զբանակն, և վեց հա-
զար քայլ ՚ի ճամբարէն Կեսարու ընդ լերամբն նստաւ:
Ի վաղև անդր փոխեաց զգօրսն անդր քան զճամբարն Կե-
սարու, և քայլս երկու հազար անգրագոյն քան զնա էհար
զբանակ իւր. որպէս զի խափանեաց զԿեսար ՚ի ցորենոյ և
՚ի համբարոց որ ՚ի սեկուանացուց և յեղուացուց գայ-
ցեն: Յայնմ՝ օրէ աւուրս հինգ հանապաղորդ էհան Կեսար
զգօրսն առաջի ճամբարին՝ կազմեալ ճակատու, զի թէ կամ
իցէ Արիովիտայ մղել պատերազմ, առ ձեռն ունիցի: Չա-
մենայն աւուրսն զայնոսիկ Արիովիտա ՚ի ճամբարին պա-
հեալ զգօրսն, հեծելախուրմ մարտիւ օր ըստ օրէ մատեաւ

'ի կռիւ: Յայս օրինակ գուպարածի կիրթք էին գերմանալցիք: Այլ հաղար այրուծիոյ էր, նոյնչափ հետեակազօրք ժիրք և կորովք, զորս 'ի բորբ բազմութենէն ընտրեալ էին իւրաքանչիւր մէն մի 'ի փրկութիւն անձանց: Ընդ սոսա գեգերէին 'ի մարտս, առ սոսա ազգաւորէին հեծեալքն. եթէ դժուարին ինչ պատահէր, սոքա անդր դիմէին, եթէ կարևոր վեր առեալ ուրուք՝ 'ի ձիոյն գլորէր՝ նոքա շուրջ կային. եթէ հեռագոյն ուրեք երթալ էր, կամ՝ երադագոյն 'ի փախուստ աճապարել, այնքան էր սոցա 'ի կրթութենէն արագութիւն՝ զի 'ի բաշս երթվարացն կուռեալք՝ զուգքն թաց արշաւէին:

ԽԹ. Իբրև դիտաց Վեսար թէ նա 'ի ճամբարին ե կալաց, զի մի յերկարագոյնս 'ի սաշարոյ արդեցի, անդր քան զբանակեաղն գերմանացոց՝ իբրև վեց հարիւր քայլ հեռի 'ի նոցանէ ընտրեաց տեղի դիպան, և ուղմ երեքկարգեան յօրինեալ 'ի տեղի անդր մատեաւ: Առաջնուժ և երկրորդի կարգին՝ հրաման ետ վառել 'ի զէն, երրորդին՝ բանակ հարկանել: Այս տեղի, որպէս ասացան, իբր վեց հարիւր քայլ հեռի էր 'ի թշնամեոյն: Սնդր յղեաց Արիովկստ վէշտասան հաղար մեկնակազէնս ամենոյն հեծելոգնդաւն հանգերձ, սրահուցանել զմերսն, և զգործ պատնիշացն խափանել: Սահայն և այնպէս Վեսար, որպէս յառաջագոյն կարգեալ էր, երկոցուն ճակատուցն պատուիրեաց վանել զթշնամին, երրորդին՝ զգործն կատարել: Այնպոցեցեալ զբնադիրս բանակացն՝ եթող անդ երկուս դունդս և զմանն ինչ օգնական զնդացն. իսկ զգորեսին այլս՝ ամ 'ի մեծ ճամբարն:

Մ. Ի վաղիւ անդր Վեսար ըստ մտաց խորհրդոց իւրոց՝ յերկոցունց անտի բանակեաղաց ե հան զզօրսն, և փոքր մի յառաջ անցեալ 'ի մեծ ճամբարէն, ճակատ յօրինեաց, առեալ թշնամեոյն համարձակութիւն 'ի մարտ: Իբրև ետես զի և ոչ յայնժամ ելանէին, իբրև զհասարակ աւուրք դարձոց զզօրն 'ի բանակն: Յղեաց յայնժամ ապա Արիովկստ զմասն ինչ զօրուն՝ տալ պատերազմ 'ի վերայ փոքու-

ճամբարին: Եղև յերկոցունց կողմանց մարտ սաստիկ մինչև յերեկոյ: Յետ բազում վերաց աստի անտի տուրևաւ լինելայ, Արիովկստ ընդ մուստ արևուն ամ զզօրս իւր 'ի ճամբար: Հարցեալ Վեսարու 'ի ձեռքակալն, առ իմք՝ Արիովկստ ճիղից մարտ, զայս ինչ գասնէր պատճառս, զի սա գերմանացիս յօրէնս էր՝ ամառիկնանց նոցա նախ վճակս ընկենուլ և գուշակութեամբ յայտ առնել՝ եթէ իցէ օրէն թէ ոչ՝ տալ պատերազմ. արդ նոքա ասեն՝ թէ իրաւունքն չաան գերմանացոց յաղթութիւն, եթէ յառաջ քան զնորել լուսնի ճակատ տալցեն:

ՄԱ. Ի վաղիւ անդր աւուրն այնորիկ, թողեալ Վեսարու պահնակս յերկոսին ճամբարսն ըստ արժան բաւականի, զամենայն թեւակիցսն՝ հան ճակատեցոց յանդէման թշնամեացն զառաջեաւ ճամբարին փոքու. զի առ ամբոս բազմութեան թշնամեաց՝ անսորագոյն էր գնդացն թուով զօրականի, առ 'ի զարդ պաճուճանաց զթեւակիցսն վարել: Ինքն երեքկին կարգեալ ճակատու, մատեաւ մինչև 'ի ճամբար թշնամեացն: Այնդ ուրեմն 'ի հարկէ հանին գերմանացիք 'ի ճամբարացն զզօրս իւրեանց և կարգեալ ճակատեցան ազգ ըստ աղգի՝ զուգաչափ անըպետեալք 'ի մի մեանց՝ Հարուգք, Մարկոմանք, Տրիբոքք, Վանգիոնք, Նեմեքք, Սեդուսացիք, Սուււքք, և զաւգին իւրեանց համակ պատեալ պաշարեցին 'ի այլս և 'ի յոսնակս, առ 'ի շմնալոց բնաւ յոյս փախստեան: Անդ նստուցին զկանայսն, որ ձեռս կարկառեալ ողբովք պալատէին առ ռազմամուտ զօրականն՝ մի մասնել զնոսա՝ 'ի գերութիւն հոսովայեցոց:

ՄԲ. Վեսար՝ իւրաքանչիւր գնդի մէն մի ետեղակալ և գանձապահ կարգեաց՝ լինել նոցա 'ի վկայս ասն ասն իւրաքանչիւր քաջութեան: Ինքն յաղոց թեւոյն սկիզբն աւար մարտին, զի զայն կողմն թշնամեաց ոչինչ պնդակազմ տեսանէր: Ի տալ նշանին՝ մերքն գազանաբար յարձակե-

1 Թեւակից կոչէին օգնական գունդք նիգակիցաց, յերկոսին թեւս ճակատուն կարգեալք:

ցան 'ի թշնամին: Անդ յանկարծուստ արագապէս յառաջ զեռեալ խաղացին թշնամիք՝ չթողուլ մեզ տեղի բաւական արգնընկէց 'ի թշնամի անդր լինելոյ: Յայնժամ մերքն զաշտէսն 'ի բաց ընկեցեալ՝ սուսերօք մօտ ընդ մօտ մատեան 'ի կռիւ: Բայց գերմանացեոց անդէն և անդ ըստ սովորութեանն ասպարափակ արարեալ զգումարտակն, զդէմ կալան սուսերացն բռնութեան: Բագըմք դասն 'ի մերմէ զօրականէս, որոց 'ի սպարափակ անդր ոստուցեալ և զվահանն 'ի ձեռացն կորդեալ՝ հարկանէին 'ի վերուստ: Իբրև ճակատ թշնամեացն 'ի ձախակողմ՝ թևոյն վանեալ և 'ի փախուստ դարձեալ լինէր, յաջակողմ՝ թևոյն բազմութեամբ իւրեանց զմեր ճակատն անհնարին տագնապէին: Ձայն տեսեալ պատանին Պ. Կրասսոս՝ որ սպարապետն էր հեծելազին, քանզի պատրաստադոյն էր քան զորս 'ի ռազմին կային, զճակատն երրորդ 'ի թիկունս արձակեաց մերոցն վտանգելոց:

ԹԳ. Զօրացաւ այսպէս պատերազմն, և թշնամիք առ հասարակ թիկունս գարձուցին, և փախեան անդադար մինչև հասին 'ի Հռենոս գետ՝ քայլս իբրև յիսուն հազար 'ի տեղւոջէ անտի: Անդ նուագունք ոմանք՝ կամ յոյժ իւրեանց յուսացեալք անկան 'ի լող անցանել յայնկոյս, կամ՝ գըտեալ մակոյկս զփրկութիւն անձանց հայթայթեցին: Ընդ սոսին և Արիովիստ՝ գտեալ նաւակ մի կապեալ յեղջ գետոյն, փախեաւ նովաւ. զայլնն՝ 'ի վերայ հասեալ մերոյ այրուձիղն՝ կոտորեաց առ հասարակ: Արիովիստայ էին երկու կանայք, մին յազգէ սուեւեան՝ զօր ընդ իւր էր աւծեալ 'ի տանէն, երկրորդն նորիկեցի՝ քոյր Վրկիտնի արքայի՝ զոր անդէն 'ի Գալլիա էր առեալ յեղբօրն առաքելոյ. երկրորդն ևս կորեան 'ի փախստեանն: Երկու զըտերք սոցա, մին սպանաւ, միան ձերբակալ եղև: Կ. Վալերիոս Պրոկիլլոս, որ երիւք կապեալ շղթայիւք 'ի պահապանացն վարէր 'ի փախստեանն, զիպաւ նմին ինքեան Կեսարու մինչդեռ հալածական տանէր զայրուձին թշնամեաց: Այս ոչ սակաւ քան զնոյն իսկ յաղթութիւնն հեշտու-

թիւն մատոյց Կեսարու, զի զայր մի պատուաւոր զքաւառին Գալլիոյ, զիւր ընտանի և զասպնջական թափեալ 'ի ձեռաց թշնամեաց, առ իւր դարձեալ տեսանէր. և ոչ առաղետից նորա նուազեցուցեալ ինչ էր բաղդին 'ի մեծ հեշտութենէ անտի և 'ի խնդութենէն: Պատմէր սա թէ երկոյս, իւր լու՝ 'ի լու, զվիճակս հարցեալ էին զնմանէ, թէ արդեօք փութանակի հրով սպանցի, թէ յայլ ժամանակ պահեսցի. յերախտեաց վիճակին ասէր զանձն ողջանդամ ապրեալ: Նոյնպէս և Մ. Մետիոս գտաւ, և ածաւ անդրէն առ նա:

ԹԴ. Իբրև այս յաղթութեան համբաւ պատմեցաւ յայնկոյս Հռենոսի, Սուեւք՝ որոց եկեալ էր 'ի գետեզերս Հռենոսի, սկսան 'ի տուն գառնալ. որոց զարհուրանացն 'ի վերայ կացեալ մերձակայ բնակիչք Հռենոսի, զհետ պընդեալ նոցա՝ սատակեցին 'ի նոցանէ ամբօխ բաղում: Կեսար 'ի միում ամարայնի երկուս մեծամեծ պատերազմունս 'ի զլուս հանեալ, փոքր մի վաղադոյն քան զպէտս ժամանակի տարւոյն՝ ած զգօրսն 'ի ձմբոց 'ի սեկուանացիս. զլաւրիենոս եղ վերակացու ձմբոցացն, ինքն գնաց յայսկոյս 'ի Գալլիա զժողովն գումարել:

ԿԱՅԻՈՍԻ ՅՈՒԼԻՈՍԻ ԿԵՍԱՐՈՒ

ԳՍԼԼԻՍԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

Գ Ի Ր Ք Ե Ր Կ Ր Ո Ր Գ

ՆԱԽ ԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Գլուխ Ա.—Գ. Բերգացիք յուխտ միաբանութեան մտաննն ընդ-
դէմ հռովմէական ժողովրդեան, բաց 'ի Հռոմեանց: Ե. Կեսար ընդ-
դէմ նոցա տանի զգորան յայնկոյս Աբստնս գետոյն: Ե, ի Բերբակդ
բաղաք, և առ Կ. Տիտուրիոս տեղակալ ընդ որս պատերազմէին
Բելգացիք, օգնութիւն առաքէ. Ժ. Նոցա 'ի նանիր յայն մարտս ջա-
նացեալ իւրաբանչիւր զօրահատոյց լինին 'ի պաշտպանեւսահմանաց
Իւրեանց. ԺԲ.—ԺԵ. ի խաղալնոցա Կեսար զհետ մտեալ զԱռեւս
սոնս, զԲելլովակս, և զԱմբիանս ընդունի 'ի նուաճութիւն: ԺԶ.
ԶՆերվեանն՝ արիաբար կռուեալս՝ նկուն առնէ. ի Թ. Նոյնպէս և
զԱռուատիկեցիս:

ԿԱՅԻՈՍԻ ՅՈՒԼԻՈՍԻ ԿԵՍԱՐՈՒ

Յ Ի Շ Ա Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն Ք

Գ Ա Լ Լ Ի Ա Կ Ա Ն Պ Ա Տ Ե Ր Ա Ջ Մ Ի Ն

Գ Ի Ր Ք Բ.

Ա. Մ [նչդեռ Կեսար 'ի յայսկոյս Գալլիա էր 'ի ձմե-
րոց, որպէս 'ի վեր անդր ցուցաք, ստէպ գային առ նա զը-
րոյցք, և 'ի Թղթոյն Լաբինի տեղեկանայր, Թէ բելգացիք
առ հասարակ, զոր երրորդ մասն Գալլիոյ լինել ստացեալ
է, միաբանեալ իցեն ընդդէմ հռովմէական ժողովրդեան,
և պատանդս միմեանց տուեալ: Եւ միաբանութեանն պատ-
ճառք՝ այսոքիկ. նախ՝ զի խիթային, Թէ դուցէ 'ի խաղա-
ղել համօրէն Գալլիոյ, բանակք մեր առ նոսա վարեսցին.
Երկրորդ՝ 'ի գալլիացւոց ոմանց յայն հրապուրեալք, 'ի
կիսոց՝ որք որպէս ոչ կամէին գերմանացւոց յերկար 'ի
Գալլիա դեգերել, նոյնպէս զօրաց հռովմէական ժողովրդ-
դեանն 'ի Գալլիա ձմերել և յօրանալ դժկամակ լինէին.
և յայլոց՝ որ փոխոխութեամբ և Թեթևութեամբ մտաց՝
նորանոր իշխանութեանց ցանկային. և յոմանց ևս, վստն
զի 'ի Գալլիա՝ 'ի զօրագունից և յորոց բաւականքն էին 'ի
վարչութիւն մարդկան, խառնիխուռն արքայութեան հա-
սանէին, զոր 'ի մերում տէրութեան չէր հնար դիւրաւ 'ի
ձեռն բերել:

Բ. Ի գուժականաց անտի և 'ի նամականւոյ շարժեալ Պեսար, երկուս գունդս նորս զօրաժողով արար անդ յայս-
կոյս Գալլիա. և 'ի բանալ զբանց դարնայնոյ՝ ետ 'ի ձեռս
Վ. Պեդիոսի տեղակալն՝ առնուլ տանել 'ի յայնկոյս Գալ-
լիա: Ինքն իսկ և իսկ 'ի յաճախել արօտոյ՝ եկն 'ի բանակն:
Սեննաց և այլոց գալլիացոց՝ բելլացոցն սահմանակ-
ցաց՝ գործ 'ի ձեռն ետ, տեղեկանալ որ ինչ միանգամ առ
նոսս գործիցի, և ցուցանել նմա: Սորս ամենեքեան միա-
բան պատմեցին նմա, թէ գումարտակ առնի, և բանակն 'ի
մի վայր գումարի: Յայնժամ ոչինչ յերկուացաւ խաղալ
'ի վերայ նոցա յաւուրն երկոտասաներորդի. և զպաշար
ցորենոյ առեալ խաղացոյց զբանակն, և յաւուրս հնգե-
տասան եհաս 'ի սահմանս բելլացոցոյ:

Գ. Իբրև եկն եհաս անդր յանկարծակի և արագ քան
զկարծիս մտաց ամենեցուն, հռեմեանք՝ մերձաւորազոյնք
Գալլիոյ 'ի բելլացոցոց անտի, հրեշտակս արարին առ նա
զԻկկիոս և զՍնտերրոգիոս՝ զգլխաւորս քաղաքին իւրեանց,
ասել ցնա, թէ զանձինս և զամենայն ինչ զիւրեանց 'ի հա-
ւատս և յիշխանութիւն հռովմէական ժողովրդեան սպառ-
տան առնեն, չնք նոցա ուխտ դաշնաց ընդ այլ բելլացիս,
և ոչ ընդդէմ՝ ժողովրդեանն Հռովմայ 'ի դաւ մտեալ, այլ
պատրաստ են և պատանդս տալ, և զամենայն հրամանսն
կատարել, և 'ի ներքս 'ի քաղաքսն ժողովել, և ցորենով
և այլով ամենայնիւ նպաստ լինել: Բելլացիք ամենայն 'ի
զէնս են, գերմանացիք յայսկոյս բնակեալք Հաենոսի՝ ընդ
նոսս են միաբանեալք. և այնչափ է ամենեցուն նոցա մա-
լեգնութիւն, զի Սուեսսիոնք և ոչ զեղբարս և զհարսզա-
տուժիւն իւրեանց՝ ընդ նովին իրաւամբք և օրինօք կա-
ցեալս, զմի տերութիւն և զնոյն իշխանութիւն ընդ իւրեանս
ունելով, կարող գտան երկուցանել՝ զի մի ընդ նոսին միա-
բանիցեն:

Դ. Իբրև հարցանէր 'ի սոցանէ, ո՞ր այն քաղաքք իցեն
և քանի՞ որ 'ի կռիւ կայցեն, և զինչ նոցա կար պատերազ-
մի, գտանէր՝ զի յուրովք 'ի բելլացոցոց սերունդ էին գեր-

մանացոց, և 'ի վաղ ժամանակաց հետէ անցեալք յայս-
կոյս՝ վասն արգասաւորութեան երկրին անդ նստան, և
վանեցին զգալլիացիս զբնակս վայրացն. և նոքս միայն են՝
որ յաւուրց անտի հարց մերոց, յաւարառութեան բոլոր
Գալլիոյ, չետուն թոյլ Տեւտոնաց և Վիմերաց կոխել 'ի
սահմանս իւրեանց. ուստի և յիշատակաւ իրացն մեծ իշ-
խանութիւն առին անձանց և միտս մեծամեծս յիրս պա-
տերազմի: Չթիւ համարոյ բազմութեան նոցա շչգլխք լըր-
տեսաւ ասէին հռեմեանք, վասն ազգակցութեան նոցա և
խնամութեան, և զիտել զինչ ամբօս 'ի հասարակաց անդ
ժողովի բելլացոցոց խոստացեալ իցէ տալ յայս պատե-
րազմ: Չօրաւոր յոյժ են 'ի նոսս Բելլովակք՝ քաջութեամբ
և իշխանութեամբ և ամբօսիւ մարդկան. սոցա կարողու-
թիւն է գումարտակ առնել տանս բիւր մարտակաց, 'ի հա-
մարոյ սոցա ընտիրս վաթսուն հազար խոստացեալ են, և
ինդրեալ իւրեանց զհրամանատարութիւն բովանդակ պա-
տերազմին: Սուեսսիոնք, ասեն, սահմանորդք են մեր, և
լայնածաւալ և արգաւանդահօղ անգաստանաց տէր. առ
մերով իսկ ժամանակք՝ էր առ նոսս թագաւոր Ռիւի-
տիակ՝ հարստագոյն 'ի բովանդակ Գալլիա, որ զմեծ կէտ
աշխարհացս այսոցիկ և զտերութիւն բրիտանացոց 'ի ձե-
ռին ունէր. իսկ այժմ՝ թագաւոր¹ է Գալլբա. սմա 'ի հա-
տարակ հաւանութենէ յանձն է լրութիւն պատերազմիս՝
վասն արդարակորովութեան և խոհականութեան իւրոյ.
քաղաքք են նորս երկոտասան, և խոստանայ յիտուն հա-
զարս վառելոց, նոյնչափ ներուեանք՝ ամեհագոյնքն 'ի նո-
սս համարեալք, և հեռաբնակք յոյժ. հնգետասան հա-
զարս Ատրեբատք. Սմբիանք՝ տասն հազար. Մորինք՝ եր-
կու բիւր և հինգ հազար. Մենապեանք՝ ինն հազար. Կա-
լէաք՝ բիւր մի, Վելուկաք և վերոմանդուացիք՝ նովին չա-
փով: Արուատիկք՝ հազարս իննուտասան. Կոնդրուսք, Երու-
րոնք, Վերեսք, Պեմանք, միով անուամբ Գերմանացիքն
յորջորջեալք, համարին 'ի քառասուն հազար:

1 Իմա՝ երկոտասան քաղաքաց տէր:

Ե. Աեսարու քաջալերեալ զհռեմեանս, և առատաբար ճառ արկեալ նոցա, հրաման ետ առ ինքն ժողովել ամենայն աւագանւոյն, և ածել մատուցանել զորդիս իշխանացն 'ի պատանդութիւնս. զոր փութով առ օրին կատարեցին նոքա զամենայն: Ինքն զԻլիաիակ հեղուացի մեծապէս յորդորեալ խելամուտ առնէ զնա, քանի օգուտ իցէ ընկերահաշտութեանն և հասարակաց փրկութեանն՝ բաժանել զզօրութիւնս թշնամեաց, զի մի ընդ այնքան խօսժանի 'ի միում ժամանակի միանգամայն հասանիցէ կռուել այսմ հնար իցէ, եթէ զզօրս իւրեանց մուծցեն էգուացիք 'ի սահմանս Բելլովակաց, և զերկիր նոցա սկսանիցին աւար հարկանել: Սովին պատուիրանօք արձակեաց զնա յիւրմէ: Իսկ իբրև յառաքելոց լրտեսացն իւրոց 'ի հռեմեանց անտի գիտաց զամենայն զօրս Բելլագուոց միադունդ 'ի միոյ վայրի գումարտ խմբեալ և յինքն գիմաւ և ոչ իսկ հեռի ուրեք, փութացաւ անցուցանել զզօրսն յայն կոյս գետոյն Աքսոնայ՝ որ է 'ի ծագս վերջն սահմանացն հռեմեանց, և անդ բանակ էհար. որով և զմի կողմն բանակին գետափամբն ամրացուցանէր, և որ զհետ իւր էին՝ յապահովս զնէր յերեսաց թշնամեաց, և զհամբարոցն գալուստ առ ինքն 'ի հռեմեանց անտի և յայլոց քաղաքաց՝ անխտանգ կացուցանէր: Էր կամուրջ մի 'ի վերայ գետոյն. զնէ անդ պահապանս, և յայնկոյս գետոյն թողու զՎ. Տիտուրիոս սասկինացի տեղակալ վեց խմբիւք հանդերձ. ըզբանակետոյն՝ երկոտասան ոտնաչափ 'ի բարձրութիւնս, հրաման տայ ամրացուցանել ջցապատնիչօք և պարկէն փոսիւ յութութուտանն ոտնաչափ:

Զ. Ի բանակէ անտի՝ Բիբրաքս անուն հռեմեանցն քաղաք հռոի էր ութ հազար քայլ: Բելլագուիք գուն եղին զճանապարհայն մեծաւ ուժով առնուլ զնա: Սմրականքն զայն օր հաղիւ ժուժկալեցին: Բելլագուոց նոյն և մի օրեանակ է մարտի ընդ գալլիացոցն: Սոքա իբրև ամբօխմարդկանն շուրջ պաշարեալ զպարխսպն ողջոյն՝ սկսան յաւանուստ քարինս տեղալ 'ի պարխսպ անդր և պարխսպն

ամայացաւ 'ի վերամարտկաց, անդէն ասպարափակ արարեալ զիմեն 'ի գրուննս և խրամատեն զպարխսպն, զի գիւրին էր յայնժամ զայն առնել, քանզի այնքան խուռն բազմութիւն նետս և քարինս արձակէին, մինչ չէր ումեք հնար տեւել կալ 'ի վերայ պարսպին: Իբրև գիշեր գուլարար մարտին, Իկկիոս հռեմեան, այր աւագամեծար և շնորհագիւտ 'ի մեջ նոցա, որ իշխանն էր յայնժամ քաղաքին, մի յորոց հրեշտակուածեամբ վասն խաղաղութեան եկին առ Աեսար, պատգամեաւորս առաքեաց առ նա, զի թէ ոչ ձեռն տացէ առ նա, չմարթէ այլ ևս բաւել տոկալ:

Ե. Չնոսին զեկեալսն յԻկկիոսէ հրեշտակուածեամբ՝ առաջնորդ կալեալ Աեսար՝ առաջէ ընդ նոսին ամրականացն օգնութիւն զնուովդացինն և զիրետացիս աղեղնաւորս և զբաւլարեաննս պարսաւորս. 'ի սոցա հասանելոյ՝ 'ի հռեմեանն հանդերձ յուսով պաշտպանութեան արծարծեցաւ եռանդն մարտի, և թշնամիք յայն աղագս լքան հասան 'ի յուսոյ 'ի բուռն առնելոյ զքաղաքն: Վասն այնորիկ սուղ ինչ յամեալ առ քաղաքին, և զագարակս հռեմեանց յաւարի առեալ, զգիւղնս առ հասարակ և զէնս յորս կարէին մերձեալ հրձիգ արարեալ, հանդերձ ամենայն զօրօք խաղացին 'ի բանակնս Աեսարու, և սուղ ինչ պակաս քան զերկու հազար քայլեք 'ի բացէ հարին զխորանս իւրեանց, որք 'ի ծխոյն և 'ի խարուկացն գուշակելոյ՝ տարածանէր ընդ լայնութիւն առաւել քան զութ հազար քայլ:

Ը. Աեսար՝ առ անհնարին բաղմութեան թշնամեացն և մեծի անուան քաջութեան նոցա՝ եզ նախ 'ի մաի յապաղել զմարտն: Բայց զօր ամենայն հեծելագունդ մըցութեամբք հանդէս առնէր զօրութեան թշնամուոյն և մերոցն կարողութեանս: Իբրև զմերսն ոչ 'ի վայր ինչ ետես քան զնոսա, առաջի բանակետեղն իւրոյ տեսեալ տեղի զիպան և պատուած՝ 'ի բնէ առ 'ի ճակատ կազմել, — զի բուրն ուր բանակ հարեալ էր՝ փոքր ինչ 'ի դաշտագետնոյն ամբարձեալ, այնչափ և եթ զառաջեաւ ձգէր 'ի լայնութիւն, որչափ ինչ տեղի կարէր զբաւել ճակատն յարգարեալ, և

յերկրոցունց կողմանց կողմնն էր զառ 'ի Թափի, սուղ ինչ 'ի անարս կոյս բոլորեալ և սուրբեալ, առ փոքր փոքր 'ի հարթ արտակ դառնայր, — յերկրոցունց անտի կողաց բլրոցն, կողմնակի ած ընդ մէջ փոս՝ գոգցես չորեքհարեւր քայլ, և 'ի ծայրս փոսիցն կառոյց ամրոցս, և եդ անդ զպատերազմական կազմածս գործեաց, զի մի 'ի կարգել իւրում՝ զապով՝ ճակատուն՝ Թնամիք հարստաբուռն զօրութեամբ իւրեանց մարտ եդեալ 'ի կողից պատեալ պաշարեսցեն զպատերազմունսն իւր: Չայն գործ կատարեալ, զերկոսին գեւորտիր գունդան 'ի բանական Թողեալ, զի եթէ պէտք ինչ լինիցին՝ 'ի Թիկունս օգնականութեան հասանիցեն, զմիւս գունդան վեցեսին հանեալ առաջի բանակին ճակատեցոյց: Նոյնպէս և Թնամեացն՝ հանեալ 'ի ճամբարացն զզօրս իւրեանց՝ ճապատ յօրինեալ էր:

Թ. Ընդ մէջ մերոյ զօրուն և Թնամեացն էր ճահիճ մի ոչ ընդարձակ: Թնամիք ակն ունէին մերոցն ընդ այն անցանկոյ. իսկ մերքն, եթէ նոքա սկիզբն առնիցեն անցանկէ, կազմ 'ի զէնս կային անկանէ 'ի վերայ նոցա 'ի տաքնապի անդ: Յայնմ պահու հեծեալազօրն 'ի մէջ երկուց ճակատունցն 'ի կռիւ շահատակէր: Իբրև ոչ ոք սկիզբն առնէր անցանկոյ, և մերում այրուծիոյն ալոյ էր մարան, ած կեսար զիւրսն 'ի բանակն: Թնամիք նոյնժամայն 'ի տեղու ջէ յայնմանէ դուռն էսուն 'ի գետն Աքսոնա, զոր ասացաք 'ի Թիկանց կալ մերոյ ճամբարին: Անդ գտեալ հունս ինչ, գուն գործեցին անցուցանել յայնկոյս զմասն ինչ զօրուն, զի եթէ հնար իցէ՝ կաջին զամրոցն, յորում իշխէր Կ. Տիտուրիոս փոխանորդ, և զկամուրջն հասանիցեն. իսկ Թէ ոչ, զերկիրն հռովմայեցոց յաւարի առնուցուն, որ կարի կարևոր էր մեզ 'ի պէտս պատերազմին մղելոյ, և զճամբարս մեր մատուցանէր:

Ժ. Այսմ զգաստ լեալ կեսար 'ի Տիտուրիոսէ, զայրուծին զամենայն և զմեկնակազէն նուսիդացիս, զպարսաւորսն և զաղեղնաւորսն անցուցանէ ըստ կամուրջն, և խաղայ առ նոսա: Մարտ սաստիկ 'ի տեղուց անդ մղեցաւ:

Թնամեացն տաքնապելոց 'ի վերայ յարձակեալ մերքն 'ի գետ անդր, սատակեցին ամբոխ յոյժ 'ի նոցանէ: Չայլնս սր ընդ դիակունս նոցա յանդգնաբար անցանել ջանային, անզատարափ նետիւքն վանեցին: Չյառաջագոյն անցեալսն 'ի մէջ առեալ հեծեալազօրն՝ կոտորեաց: Տեսեալ Թնամեաց՝ զի յոյս տիրելոյ քաղաքին և ընդ գետն անցանկոյ 'ի դերև ել, և չլմացան զմերոցն առ սեր մարտի յանպատէհ վայր ինչ ուրեք զիմեալ անկանել, ևս և զի սկսեալ էր նոցա պակասել ցորեան, ժողով կոչեալ հաստատեցին՝ Թէ լաւ իցէ իւրաքանչիւր 'ի տուն դառնալ, և յորոց սահմանն զօրս ածեալ մուծեալ էր հռովմայեցոց, 'ի զօրս վիզն նոցին երթալ գումարել, և քան յօտար սահմանս՝ յիւրեանցն տալ պատերազմ, և առանին առատութեամբ ցորենոյ վայելել: Ընդ այլ պատճառս՝ այս ևս Թելաղիւր լինէր նոցա յայն խորհուրդ, զի 'ի միտ առեալ էին Թէ Նիւսիտակ և էգուացիք երթային և մերձենային 'ի սահմանս Բելովակաց: Անհար էր 'ի հաւան ածել զնոսա՝ այլ ևս յամենալ, և մի 'ի Թիկունս ընտանեացն հասանել:

ԺԱ. Չայս խորհուրդ հաստատեալ, և ամբոխ աղաղակաւ և զզորգամբէ ելեալք 'ի ճամբարացն յերկրորդում պահու գիշերայնոյն խառնիխուռն չիոթիւք իւրաքանչիւր 'ի ճանապարհ աճապարել շտապեալք և 'ի տուն ժաման լինել, փախստեան իմն հանգոյն զունս երևեցուցին: Չազդ իրին առեալ վաղվաղակի կեսարում 'ի լրտեսացն, առ ոչ հաւատեալ 'ի վերայ կալոյ տակաւին պատճառաց չուկոյ նոցա՝ 'ի կամկածանս դարանակալութեան անկեալ, զզօրսն և զայրուծին պահեաց 'ի բանական: Ընդ այդպ աչգուն ստուգեալ զիրսն 'ի լրտեսացն, արձակեաց նախ զհեծեալսն՝ արգել լինել յետամնաց ամբոխին, առաջնորդ կարգեալ նոցա զԿ. Պեդիոս և զԿ. Արուսկուլէյոս զետեղապան, և Տ. Լաբիենոսի անզապահին հրաման ետ երէքումբը գնդովք զհետ նոցա ընթանալ: Յարձակեալ սոցա 'ի վերայ վերջնոցն, և հազարաւոր քայս հաւածական տարեալ կոտորեցին 'ի փախստեից անտի բազմութիւն յոյժ: Իբրև

յամբոխէ անտի վերջնոյ նորա յորս հասեալքն էայք՝ կանգնեցան կացին՝ արիաբար ՚ի դիմին հարկանել ըստութեան մերոյ զօրականին, նախընթացքն հեռի զանձինս կարծեալ ՚ի վտանգէն, և ոչ ՚ի հարկէ ինչ կամ յիշխանութենէ ընթացրեալք, ընդ առնուել զձայն արդարակին, արմկեալ առ հասարակ խառնափնդոր՝ ՚ի փախուստ ապաւինեցան: Այս պէս ամենեւին անվտանգ զանհնարին ամբոխութիւնն նոցա սատակեցին մերքն ՚ի միում տունջեան ժամանակի. ընդ մուտս արևուն դագարեցին ՚ի հետամուտն լինելոյ, և ըստ հրամանին ժողովեցան ՚ի ճամբարն:

ԺԲ. Ի վաղև անդր այնր աւուր՝ մինչ չև թշնամեաց յերկիւղէն և ՚ի փախստենէն անձին զգացեալ, ած զզօրն ՚ի սահմանս Սուեսսիոնաց՝ մերձաւորացն հոեմեանց, և մեծ ճանապարհ արարեալ՝ զիմէ ՚ի քաղաքն Նոլիոդուն: Չեռն արկեալ անուել զայն, զի լսէր թափուր ՚ի սահապանաց, վասն փողոյն լայնութեան և բարձրութեան պարսպին, թէպէտ և սակաւք էին որ նմա պահ ունէին, ոչ կարաց առնուել: Չճամբարն ամբոջուցեալ, սկսաւ կազմել ողորակիւս պահանգապապ պատնէչս և ինչ որ սիւտոյն էր ՚ի հարկանել զքաղաքն: Ի նմին պահու ամենայն բազմութիւնն Սուեսսիոնաց յառաջիկայ գիշերին ժողովեցան ՚ի քաղաք անդր: Արագ արագ զպատնէչան ՚ի քաղաքն մատուցեալ, լիր արկեալ, ամբարտակ յարուցեալ և շինեալ մարտիոցս, յահաւորութենէ անտի գործոցն՝ զոր ոչ տեսեալ և ոչ լուեալ էր գալիացոց, և յարագութենէ հոռովացեցոցն զարհուրեալք, առաքեն առ Կեսար հրեշտակութիւն՝ ձեռն տալ ՚ի նա, և յազերսել հոեմեանց զի մի սատակեացնին լինին լսել:

ԺԳ. Կեսար պատանդ առեալ զառաջինան ՚ի քաղաքէն, և զնորին իսկ արբային Գալբայ զերկոսին որդիս, և յամենայն զինուց թափեալ զբարդքն, ընկալաւ զՍուեսսիոնս ՚ի հպատակութիւն, և առ զնաց զզօրն ՚ի Բելլովակս. որ քանզի զանձինս և զամենայն ինչ զիւրեանց փոխեալ էին ՚ի քաղաքն Բրատուսպանտ, և Կեսար հինգ հազար

քաղիւ չափ զօրօքն հանդերձ ՚ի բացեայ էր ՚ի քաղաքէ անտի, ամենայն երիցագոյն հասակաւ ելեալք ՚ի քաղաքէն՝ սկսան ձեռս առ Կեսար ձգել, և ՚ի ձայն բարբառոյ արաղակել, թէ ՚ի նորա հաւատս և յիշխանութիւն եկեալ կան, և բնաւ կուուին ոչ ընդ հոռովեական ժողովրդեան: Նոյն պէս և յորժամ ՚ի քաղաքն մատեաւ և բանակ էհար անդ, մանկալին և կանանին ՚ի պարսպէ անտի ձեռս ըստ սովորութեան իւրեանց տարածեալ, հաշտութիւն ՚ի հոռովացոց ինդրեցին:

ԺԴ. Գիւլիոսիակ, քանզի յետ մեկնելոյ բելլացոց արձակեալ զզօրսն էգուացոց՝ առ նա էր դարձ արարեալ խօսեցաւ փոխանակ ընդ նոցա. թէ Բելլովակք յամենայն ժամ ՚ի հաւատ և ՚ի բարեկամութեան կացեալ են քաղաքին Էլուայ. գրգեալք յիշխանաց անտի իւրեանց, որ ստէին զէգուացիս ՚ի Կեսարէ ՚ի ծառայութիւն արկեալ, և ամենայն թշնամանաց և սյսպանաց համբերեալ, յէգուացոց իսկ ապստամբեցին, և ընդ ժողովրդեանն Հոռովայ ՚ի պատերազմ դրուեցան. որք այսմ խորհրդոյ գլխաւորքն էին, ծանուցեալ զմեծ նեղութիւնն զոր հասուցին քաղաքին, փախեան ՚ի Բրիտանիա. արգ ինդրեն ոչ Բելլովակք ևեթ, այլ և վասն նոցա էգուացիք, ՚ի դժութեան և ՚ի շուրթեան իւրում՝ վայելել զոր թէ շնորհեցէ, զիշխանութիւն էգուացոց առ բնաւ իսկ բելլացիսն ընդարձակեացէ, որոց սատարութեամբն և նպաստիւք սովոր էին ժուժկայել պատերազմացն զիպելոց:

ԺԵ. Կեսար, ՚ի պատճառս պատուոյ Գիւլիոսիակայ և էգուացոցն, ընդունել խոստացաւ զնոսա ՚ի հաւատ և պահպանել և զի քաղաք մեծ էր, և ՚ի բելլացիս անդ իշխանութեամբ և բազմամարդութեամբ նշանաւոր, պահանջեաց պատանդս վեց հարիւր: Չոտս առեալ և զամենայն զէն ՚ի քաղաքէն հաւաքեալ, յայնմ վայրէ գնաց էհաս ՚ի սահմանս Ամբիանաց, որ զանձինս և զիւրեանց զամենայն ինչ անյապաղ ՚ի ձեռս ետուն: Սահմանակից նոցա էին Ներուեանք. զորոց զբնութիւնն և զբարս ՚ի քնին առեալ Կեսարու, այսպէս դատներ. Վաճառականաց չիք ինչ մուտ

առ նոսա. դինի և կամ՝ բնաւ այլ ինչ՝ ի ղեխուածեան արեւորա՝ չառնուն բնաւ յանձն թէ՛ ի ներքս մուծանիցի. զի նորօք համարին թուլանալ ոգւոցն, և արուածեան իւրեանց մեղկիլ. արք ամեհիք են և քաջակորովք, կշտամբեն և բամբ բասեն զայլս՝ ի բելգացւոց, որ ձեռն ետուն ՚ի ժողովուրդքն հուովմէական, և զհայրենի առաքինութիւնն յանձանց ՚ի բաց ընկեցին. և սնդեկն թէ մեք ոչ հրեշտակս առնեմք, և ոչ յուխտ ինչ խաղաղութեան մտանեմք:

ԺԶ. Մինչ դեռ ընդ սահմանս նոցա երեքօրեայ առնէր ճանապարհ, լսէր ՚ի գերեացն զի Սարին գետ ոչ ինչ հեռե էր ՚ի ճամբարէն իւրմէ քան զտասն հազար քայլ, և Ներուեանք ամենայն յայնկոյս գետոյն դարեալ նստէին, ըսպասեալք գալստեան հուովմայեցւոց ընդ Սարեբատս և վերոմանդուացին սահմանորդս իւրեանց. զի զսոսա երկուսեան ՚ի բանի արարեալ էին՝ զնոյն բազդ մարտի փորձել ընդ իւրեանս: Ահուատեանցն ևս մնային զօրաց՝ յուղւոջ լեռնոց. զկանայս և որ ՚ի տիոցն ուսուցէտ ինչ թուեկն ՚ի կռիւ, յայն վայր ընկեցեալ էին՝ որ վասն ճախճախուտն լինելոյ անմատոյց էր զօրու:

ԺԷ. Այսոցիկ ՚ի վերայ հասեալ Աեսարու, առաքեաց յառաջոյ լրտեսս և հարիւրապետս՝ երթալ ընտրել տեղի ինչ պատշաճ՝ ՚ի բանակետալ: Եւ զի յուրովք յանձնատուր եղեւոցն բելգացւոց և յայլոց գաւլիացւոց զհետ երթեալք Աեսարու՝ նուրին ճանապարհաւ ուղևորէին ընդ նմա, ու մանք ՚ի նոցանէ, որպէս ապա ՚ի գերեացն ծանուցաւ, ուշ եդեալ ընթացից ճանապարհի մերոյ բանակին յաւուրսն յայնս, գիշերայն առ Ներուեանս հասեալ՝ ցուցին նոցա, թէ ՚ի մէն միում գնդի կահ և կարասի բաղում է. և ոչ դժուարին ինչ իցէ, ՚ի ժամանել առաջնոյ գնդին ՚ի ճամբարն, մինչդեռ այլ գունդք մեծաւ անընդհատութեամբ գտանիցին ՚ի բացեայ, անկանել ՚ի վերայ գնդին այնորիկ մինչդեռ ևս ընդ բեռամբքն՝ իցէ. յորոյ ՚ի վանելն և ՚ի

1 Գանդի սուրբ էին հուովմայեցիք ՚ի չուել բանակին ընդ իւրեանս բառնալ զպարէն, զկահս, զճողիս և զգէնս:

Քարասւռոյն կողոպտել՝ այլք ոչ ևս իխնեսցեն կալ առաջի: Գուշակացն խորհրդոյ նպաստ լինէր և այն, զի Ներուեանց խկղբանէ չուներով ինչ կար այրուածիոյ, — զի և ոչ զարգիս այդմ՝ իննամ տանին, այլ ամենայն զօրութիւն նոցա ՚ի հեռուակարօրն է, — ՚ի խափանել զիւրաւ զհեծեւազուհոյն սահմանորդաց, եթէ յաւար ասպատակ տայցեն առ նոսա, զմորչս ծառոցն հատեալ և յերկիր կորացուցեալ, և խիտ առ խիտ սոսա լայնասփիւ ծնուցեալ, մորենիս և մացառս ևս ընդ մէջ սփռեալ, ցանկ իմն իբր որմափակ, պատուար գործեցին յամրութիւն, ընդ որ ոչ միայն մտանել, այլ և նկատել իսկ անհնար էր: Խից արկեալսովին ճանապարհի ամբօխին մերոյ, ոչ ևս արժան համարեցան Ներուեանք կասել՝ ՚ի մտաց խորհրդոց իւրեանց:

ԺԸ. Ձտեղն զոր ընտրեալ էր մերոցն ՚ի բանակետալ, այսպիսի էր բնութիւն նորա. բլուր մի վերուստ ՚ի վայր շուրջանակի զառ ՚ի թափ իջանէր ՚ի գետն Սարին, զոր ՚ի վեր անդր յիջեացաւ. ՚ի գետոյ անտի համբառնայր նոյնպէս զառ ՚ի վայր այլ իմն բլուր ՚ի հանդիպոյ նորին և դէմ ընդ դէմ, ստորոտ իւր իբր և երկերիւր քայլ՝ գիւր, իսկ վերնա կողմն՝ անտառախիտ, մինչ ոչ զիւրին էր ՚ի ներքս հայել: Ի մայրիս անդ գաղտագողի կային թշնամիք: Ի հարթ տեղին ընդ գետն երևէին սակաւաւոր կայեանք հեծեւոց: Խորութիւն գետոյն էր գոգցես իմն երեք օտանչափ:

ԺԹ. Յառաջագոյն արձակեալ Աեսարու զայրուծին, զինի ընթանայր բովանդակ զօրքն: Այլ հանդամանք և կարք չուոյն այլ իմն աղբ էր քան զոր բելգացւոց գուշակեալն էր առ Ներուեանս: Ձի առ մերձ կալոյ թշնամեաց, Աեսար ըստ իւրում սովորութեան զվեցեսին գունդան առանց ինչ բեռն վարէր, զինի նոցա կարգեալ զկարասի բոլոր բանակին, ապա երկօրքն նորաժողով գունդք փակէին զամբօխն բովանդակ, և կարասւոյն պահ ունէին: Այրուծին մեր ընդ պարասուրսն և ընդ արեւմուտս անցեալք ընդ դեան՝ ձեռն ՚ի գործ միւսն պատերազմի: Կռքս իբրև հետ ընդ հետ ՚ի մայրիս առ իւրեանցսն փախուցեալ

և այսրէն 'ի մայրեացն 'ի մերան գրոհ տային, և մերքն ոչ անդր քան զսահման հարթ և զիւր վայրացն իշխելն զփախուցեալսն հալածել, 'ի նմին ժամանակի գունդքն վեցեքն նախաժամանք չափեալ զտեղին՝ սկսան կառուցանել զճամբարն: Իբրև առաջին կարասի բանակին մերոյ յերևան եկն մացառադող որջացեղցն, զի զայն ժամ կէտ եղեալ էր նոցա 'ի մարտ, նովին ճակատու և սաղմբ որովք կաղմեալ կային 'ի մայրին, իսկ և իսկ ամենայն ամբոխիւ սլացեալ խոյացան 'ի հեծելախումբն մեր: Չոտս առ ետեղ պողեալ պղտորեալ անհնարին սրլնթացիւք արշաւեցին 'ի գետն, մինչև գրեթէ 'ի միում ժամու՝ յանտառին և 'ի գետն և 'ի մեր ձեռս երևել թշնամեացն: Նովին երագուծեամբ 'ի հանգիպահայեաց բլրոյն զիմեցին և 'ի ճամբար մեր և 'ի գործաւորս գործոյն:

Ի. Կեսարու զամենայն ինչ միանգամայն հասաներ առնել պարզել զգրօն կարմիր՝ զնշանակն մարտի, փողանըշան հարկանել, գագարեցուցանել զզօրականն 'ի գործոյն, զի ոք մի 'ի բաց հեռացեալն 'ի խնդիր հողակուտի՝ յետս կուել, ճակատ յօրինել, սրտասնդեղ զզօրն, նշանաբաշխել յորոց ոչ սակաւ մասն խափաներ կարճութիւն ժամանակին, թշնամեացն եկք և յարձակուին: Այսմ ամենայնի տագնապ տարակուսանաց երկու ինչ 'ի գէպ ելանէին յաջողուածք. գիտութիւն զօրականին և վարժութիւն. զի յառաջին պատերազմունն ընդ կիրթ անցեալք, քան յայլոց ուսանել ինքնին զիւրաւ իմանային զարժանն գործելոյ. և զի Կեսարու չէր հրամայեալ ումեք 'ի գործոյն և տեղակալաց իւրաքանչիւր գնդի գնդի 'ի բաց ելանել, բայց միայն 'ի բովանդակել գործոյ ամբողջեան ճամբարին: Սոքա առ երագուծեան և հպաւորութեան թշնամեաց ոչ ինչ կարօտէին հրամանին Կեսարու, այլ որ ինչ 'ի գէպն էր՝ իւրովի 'ի գործ տանէին:

ԻԱ. Կեսար, զկարևորն հրաման տուեալ, ընթացաւ 'ի քաջալերել զզօրական յո և գէպն ետ. և եհաս 'ի Տասներորդ գունդն: Աչ երկայն ինչ խօսիւք խրախոյս ետ մարա

կացն, այլ զի զառաջին քաջութիւնն յիշեցեն, և մի ինչ խոսովեցին յանձինս, և արիւբար զդէմ կայլն բռնութեան թշնամեոյն. և զի քան զնետընկէց մի չէին հեռի թշնամիք, նշան ետ սկիզբն մարտին առնելոյ. անտի 'ի միւս կողմն յորգորանաց սակա ընթացեալ, եգիտ զնոսա 'ի մարտ մտեալ: Սյնչափ էր ժամանակն կարճատեալ, և ոգիք թշնամեացն յօժարափոյթք 'ի կուիւ, զի ոչ միայն առ 'ի զարդան յօրինել, այլ և 'ի սաղաւարտս ագանել և զճածկոյթս վահանացն մերկանալ՝ պահասեաց ժամ: Ըստ զի պաց յորում կողման և գտաւ ոք 'ի գործոյն, և զոր նշանս և ետես, անդ եկաց. զի մի 'ի խնդրել զիւրսն՝ ժամակաճառ լինիցի 'ի մարտն:

ԻԲ. Չճակասն յարգարեալ, ոչ այնչափ ըստ սաղմաւ կան օրինի և կարգի՝ քան ըստ վայրացն բնութեան և զառ 'ի վայրի բլրոյն և հարկի ժամանակին, զի 'ի տեղիս տեղիս այր անդր գունդք այլ և այլ՝ յայլ և այլ կողմանս զթըշնաման միջին, և թանձրախիտ ցանկովքն արկելովք՝ որպէս կանխեցաք ցուցաք՝ հեռաւոր տեսին խափանէր, յայտ սակա չէր մարթ անվրէպ թիկունս կացուցանել, ոչ զիւրաքանչիւր կողման զպէտն հայթայթել, և ոչ զամենայն հրաման միում միայնոյ ամենեցուն հասուցանել: Վասն որոյ յայնչափ դժուարին հանգամանս իրաց և բազդին պատահարք այլ և այլ հանգիպելին:

ԻԳ. Մարտիկք իններորդ և տասներորդ գնդացն՝ 'ի ձախում թիւի ճակատուն կացեալք, փութպապս զմիկունդան արձակեալ 'ի բարձունդակէն 'ի գետ անդր վանցին զսոնջ և զվաստակաբեկ և զվերաւոր Ատրբատան որ յայն կողմն էին վիճակեալք. և 'ի ճեպելն յանցսն՝ հասեալ 'ի վերայ սուսերօք 'ի տագնապի անդ՝ ստատկեցին 'ի նոցանէ ամբոխ բաղում: Ինքեանք համարձակ անցեալ ընդ գետն և 'ի տեղի ինչ դժուարուտ անկեալ, 'ի դառնալ թշնամեացն ընդ կրուկ և 'ի ճակատ տալ, անդրէն 'ի կուիւ շահատակեալ՝ 'ի փախուստ դարձուցին: Նոյնպէս յայլում ուրեք կողման երկու այլ գունդք՝ մետասանն և

ուծերորդ, հալածեալ զվերոմանգուացիս՝ ընդ որս մարտընէինն, ՚ի բարձուանդակէն ՚ի ստոր առ ափամբք խկ գետոյն մղէին պատերազմ: Սակայն յառաջդ և ՚ի ձախմէ կուսէ գրեթէ բնաւ ամայացեալ ճամբարին, մինչդեռ յաջում թեւին կայր գունդն երկոտասան և եօթներորդն ոչ ինչ կարի ՚ի բացեայ ՚ի նմանէ, ներուեանք առ հասարակ յոգնախուռն ամբոխիւ՝ որոց զօրավարէր Բողո-տոզնատ իշխանապետ՝ ՚ի նոյն տեղն դիմեցին. կէսք զթեւան տարածեալ՝ զգունդան պաշարեւ սկսան, և կէսք ՚ի բանակեաղն ընթանալ:

ԻԳ. Ի նմին ժամանակի այրուծին մեր և մեկնակազէն հետևակամարտք, զորս ընդ առաջին վանեալնն ՚ի յարձակմանէ թշնամեացն լինել ասացաք, մինչդեռ ՚ի ճամբարն ապաստան գային, թշնամեացն պատահեալք՝ անդրէն ընդ այլ կոյս փախուստ խնդրէին, և ռամիկսպասք զօրականին որ ՚ի յետկոյս գրանէ ճամբարին և ՚ի գլխոյ բլրոյն տեսին զմերսն յաղթողս անցեալս ընդ գետն, ելեալք ՚ի դուրս յառ և յապուռ, իբրև դարձան հայեցան, և զթշնամիսն ՚ի բանակս մեր տեսին երթեկեալ, շտապ տագնապաւ ՚ի փախուստ աճապարէին: Սնդէն և որոց զկարասին բարձեալ գային՝ ելաներ աղաղակն և մենչիւն, և այլք այլուր զարհուրեալ խուճապէին: Յայսմ ամենայնէ խռովեալ այրուծին տրեւիրեան, որոց առ գալլիացիս նշանաւոր է համբաւ քաջութեան, և ՚ի քաղաքէն ՚ի թիկունս առաքեալ եկեալ էին առ Կեսար, իբրև տեսին զբանակետղն մեր ցեալ ՚ի խռանէ թշնամեաց, զգունդան հարստահարեալս և գրեթէ պաշարեալս, ռամիկսպասքն՝ հեծեալք՝ պարսաւոր նումի գացիք այսր անդր ցրուեալ և ընդ բնաւ կողմանս հեղեալ ՚ի փախուստ, յուսահատ եղեալ ՚ի մերոց իրացս՝ խաղացին գնացին ՚ի տուն. պատմեցին ՚ի քաղաքն, թէ հռովմայեցիք վանեալ դձձեալ ՚ի պարտութիւն մասնեալ, և ճամբար նոցա և կարասին ՚ի բուռն անկեալ թշնամեաց:

ԻԵ. Կեսար, յետ սրտապնդելոյ զգունդն տասներորդ՝ ընթացեալ յաջ թեւն, իբրև ետես զի իւրքն նեղեալ տագ-

նապէին, և ամենեցուն ՚ի մի վայր յարձակելոյ՝ երկոտասան դնդին զօրականք խռնեալ կուտեալ՝ խափան լինէին միմեանց ՚ի կուլ, ամենայն հարիւրապետք գնդին չորրորդի կոտորեալք էին, և նշանակիրն կորուսեալ զնշանն՝ ինքն սպանեալ, այլոց ևս խմբիցն գրեթէ ամենայն հարիւրապետք էր որ վիրաւոր, էր որ սատակեալ, ընդ որս և նախաշաէն¹ Պ. Սէքստիոս Բակուլոս այրն կորովի, բազում և հասարցր վերօք հարեալ մինչ չգօրել յոտին կալ, և այլքն յուլացեալ, և ոմանց ՚ի նորամտից² դասալիք եղեալ ՚ի կուռոյն ելանէին և ՚ի զինուց խուսափէին, թշնամիք՝ ոչ ՚ի զինաց կուսէ ՚ի ստորէ դադարէին զիմել, և ոչ յերկոցունց կողմանց յաջմէ և յահեկէ ՚ի վերայ երթալ, և յանձկի ՚ի կարեոջ կայր գործն, և չգոյր ուստեք օգնութիւն առաքելոյ, անգէն ՚ի նորամտից անտի զմիւր զինուորի զվահանն հանեալ, — զի ինքն առանց վահանի էր անդր եկեալ, — ընթացաւ յառաջին ճակասն. և յանուանէ ձայնեալ զհարիւրապետն, և առ այլ ռազմականն խրախոյս հարեալ, գրոհ տալ միահամուռ հրաման ետ, և զքոկատն անօրրել, զի զիւր լինիցի սուր ՚ի գործ արկանել: Նորա գալստեամբն խրախոյս առեալ զօրականին և ՚ի յոյս արծարծեալ, զի իւրաքանչիւր ոք և ՚ի ապնապին իւրում ջանայր գուն գործել առաջի զօրագլխին, նահանջեցաւ փոքր մի թշնամեացն բռնութիւն:

ԻԶ. Տեսեալ Կեսարու և զգունդն եօթներորդ զմեր ձակայ՝ տագնապեալ յերեսաց թշնամւոյն, հազարապետաց զօրուն ալգ արար՝ զի փոքր մի մերձեցին գունդք առ

¹ Նախաշաէ կամ Նախաշտէն կոչէր առաջինն ՚ի հարիւրապետս երրորդ կարգի դասականաց ճակատուն՝ աշտենաւորաց, իշխանն առ մենայն հարիւրապետաց, որ աստիճան մեծ էր՝ գոյգ հաւասար հազարապետաց:

² Յանկանիլ ուրուք յառաջին կամ յերկրորդ կարգէ դասականաց՝ այլք յերրորդէն անցանէին ՚ի տեղի նոցա, և սքաւ են նորամուտքն անուանեալք:

միմեանս և միահամուռ 'ի Թշնամիսն յարձակեացին: Պոր արարեալ, և միմեանց ձեռն մատուցեալ, աներկիւզ լընդդէմ կալն առ 'ի Թշնամեայն պաշարելոյ, սկսան յոխորտագոյնս դիմանալ և քաջասիրտս մաքառել: Ի նմին ժամու զորք երկուց գնդացն՝ որ 'ի վերջս բանակին կային 'ի պահ զարտուոյն, 'ի շտինգ մարտին անդէն արշաւասոյր երևեկին Թշնամեայ 'ի գլուխ բլրոյն: Եւ Տ. Լաբիենոս առեալ զբանակս Թշնամեացն, և 'ի բարձուէ անտի տեսեալ զեղեալն 'ի մերում՝ բանակին, առաքեաց 'ի Թիկունս մերոցն զբունդըն տասներորդ: Որոց 'ի հեծելոցն և 'ի ռամիկսպասուցն փախստենէ ծանուցեալ յորում կողման իցէ գործն, և յուրում վտանդի ճամբարն և դուռնդք և սպարապետն ինքնին գլխովին, ոչինչ պակաս արարին իւրեանց յերազուածենէ:

ԻԷ. Ի սոցա եկիցն այնչափ փոփոխութիւն եղև իրաց, մինչև մերքն՝ և ս և անկեալքն վերադրք, յեցեալ 'ի վահանան անդրէն 'ի կռիւ խիզախէին. յայնժամ և ռամիկըսպապըն տեսեալ զԹշնամիսն ահաբեկ, անդէն անգամ զինելոցն 'ի դիմի հարկանէին: Իսկ այրուձին, 'ի քերէլ յանձնէ զկեղտ փախստեանն քաղութեամբ, ընդ ամենայն տեղիս միէր զպատերազմն՝ անցանել զանցանել զգնդացն մարտիօք: Իայց Թշնամեայն՝ և 'ի յուսահատութեան անդ իւրեանց այնչափ նահատակութիւն ցուցեալ, մինչև յանկանել առաջնոցն, առնթերակայք նոցին 'ի դիակունս նուցա ամբարձեալք՝ 'ի մարմնոց անտի նոցուն կուռէին. և 'ի սոցա անկանել և դիզանալ դիականց, մնացեալքն իբրև 'ի բլրոյ ինչ իմբէ՛ նետաձիգ՝ 'ի մերսն առնէին, և զաշտէան յօդոյն յափշտակեալ՝ այսրէն առաքէին. զի ոչ վայրապարքաջացն այնպիսեաց համարել էր՝ յանդգնել անցանել ընդ գեան լայն, ելանել ընդ բարձրաբերձ ափունսն, միջամուռ լինել 'ի դժոխակ վայրն. զորս 'ի կարի դժուարնոց դիւրինս էր արարեալ ուրոցն մեծանձնութիւն:

ԻԸ. Ի կատարած մարտին և 'ի սպառսպուռ ջնջիւ աղգի և անուան Ներուեանց, ծերունիքն զորս մանկուով և կանամբք հանդերձ 'ի ճախճախուսս և 'ի ճահճիս ասացաք

ժողովեալ, ընդ առնուլ զուր մարտին, ամենեկն անարգեւայնուհետև զյաղթօրան և բնաւ անյոյս զպարտեալն համարեալ, ամենեցուն սպրեցեցրցն հաւանութեամբ դեսպան արարեալ առ Կեսար, մտին նմա ընդ հարկաւ ծառայութեան, և յանմոռանալն աղէտս անդ ազգին՝ 'ի վեց հարիւր աւագանուց երիս և եթ ասացին մնացեալ, և 'ի վաթսուէ հազար առնէ՝ հազիւ հինգ հարիւր միայն զնապիրտ. առ որս իբր 'ի տաւապեալս և յաղաչաւորս զուրծինամոցն ցուցանել կամեցեալ Կեսարու, սիրողաբար պահպանեաց զնոսս, և հրաման ետ երթալնստել 'ի սահմանս իւրեանց և 'ի քաղաքս. և սահմանակցաց իւրեանց պատուիրեաց կարճել զանձինս և զարս իւրեանց 'ի զրկելոյ և 'ի խուկելոյ զնոսս:

ԻԹ. Աքուադեանք զորոց 'ի վերագոյնդ գրեցաք, թէ ամենայն զորք 'ի Թիկունս օգնականութեան դային Ներուեանց, ընդ լու լինել պատերազմիս՝ յուղւոյ անտի ելեալ գարձան 'ի տուն, և Թողեալ ամայի զքաղաքս և զամուրս ամենայն, զամենայն ինչ զիւրեանց փոխեցին 'ի քաղաք մի պնդակազմ անդստին 'ի բնէ անձեռագործ ամրացեալ. որոյ էին յամենայն կուսէ շուրջ շուրջանակի ժայռք բարձրաբերձք և զառ 'ի Թափ սեպացեալ հայեցուածք, և 'ի միոյ կողմանէ և եթ մնացեալ հարթ դիւրընթաց՝ 'ի լայնութիւն ոչ աւելի քան զերկերիւր ոտնաչափ. զայն վայր՝ կրկին բարձր պարսպօք ամրացուցեալ էին, և քարինս ծանուշս ստուարս և հեծանս ծայրասաշս 'ի պարսպին ագուցեալ: Ինքեանք զարմ էին 'ի Կիմերաց և 'ի Տեւտոնաց. որոց երբեմն 'ի մեր նահանգ և յԽաւլիս ճանապարհ արարեալ, զաղև և զկարասին զոր ընդ իւրեանս վարել և տանել ոչ կարէին, 'ի պահեստ եղեալ յայսկոյս Ղուկոս դետոյ, պահապանս և պահնակս յիւրեանցն Թողին վեց հազարս արանց 'ի միասին: Սոքա յետ մահու նոցին՝ ամս յամայր 'ի սահմանորդացն նեղեալք, այն զի մեր Թ ճակատս տային, մերթ զեկեալն մեղէին, նոցա ամենեցուն հասարակաց հաճութեամբ խաղալու թիւն արարեալ, զայս տեղի ընտրեցին իւրեանց բնակութեան:

Լ. Եւ 'ի սկիզբն գալստեան սպային մերոյ ստէպ ստէպ արշաւանս զնէին 'ի քաղաքէն, և թեթե մրցութեամբք ընդ մերան կուռէին: Ապա շերտափակ արարեալ յերկու տասան ոտնաչափ և շուրջ պատեալ 'ի հնգետասան հազար շուրջանակի, և խիտ առ խիտ ամրոցս զիւրեամբք ածեալ, ամրացան 'ի քաղաքն: Իբրև տեսին թէ ողորահիւս պահանգակապ պատնէջք պատրաստին, ամբարտակ կանգնի և աշտարակ ամբառնայ 'ի հեռաստանէ, սկսան նախ այսն առնել 'ի պարսպէն, և 'ի ձայն բարձր զաղաղակ հարկանել, թէ առ ի՛նչ այնքան կազմութիւն յայնչափ հեռաստանէ կուռուցանիցի: Որով ձեռօք կամ օրով ուժով, արք մանաւանդ այնպիսի նկնահասակք, — քանզի բազմաց 'ի գալիսացուց առ յաղթամագամութեամբ մարմնոց իւրեանց արհամարհեալ է փոքրկութիւն մեր, — զայնքան մեծամարմին աշտարակ 'ի պարիսպս մեր յեցուցանել յուսայցեն:

ԼԱ. Իսկ իբրև հայեցեալ տեսին զի շարժի և մերձենայ 'ի պարիսպն, 'ի նորագործ և յանսովոր իրացն տեսնէն պակուցեալք, առաքեցին առ Կեսար հրեշտակս 'ի հաշտուեթիւն խաղաղուեթեան, որ խօսեցան օրինակ զայս. Ոչ կարծեմք մէք առանց զիցն օգնականուեթեան պատեւրազմ մղել հուովմայեցուց, որ կարօն են զայդպիսի բարձրամուր կազմածս այդու արագուեթեամբ շարժել և 'ի մերձուստ տալ պատեւրազմ, զանձինս և զամենայն ինչ զիւրեանց՝ նոցա 'ի ձեռս տալ խոստացան: Չայս միայն խնդրեալ և պաղատեալ, զի եթէ ըստ գթուեթեան և քաղցրուեթեան իւրում՝ զոր յայլոց լսէին՝ պահէլ կամիցի զԱրուստեանս, մի զղէնսն 'ի նոցանէ կապտեցէ. զի գրեթէ ամենայն սահմանակիցք մեր, ասեն, թշնամի են ընդ մեզ և ընդ քաջուեթիւն մեր նախանձաբեկք, յորոց անհընար լիցի մեզ պաշտպանել անձանց՝ եթէ անզին մնայցեմք մեզ լաւ է, եթէ յայդ պայման հասանիցեմք, ամենայն վտանգից 'ի հուովմեական ժողովրդեանէն համբերել, և մի 'ի նոցանէ չարչարանօք վճարել, յորոց միջի իշխանաբար կեալ սովորն էաք:

ԼԲ. Առ այսոսիկ ետ Կեսար պատասխանի. Թէ ոչ ըստ իւրեանց արժանեաց, այլ մանաւանդ ըստ իւրում բնաւորուեթեան պահէր զքաղաքն, եթէ չև հասեալ Խոյն 'ի պարիսպն՝ տուեալ էին 'ի նա ձեռն, այլ արդ չևք հնար նուաճուեթեան, բայց միայն զղէնսն 'ի ձեռս տալով. և ինքն զնոյն զոր ընդ Ներուռեանս՝ և ընդ նոսա արացեղ, և հրաման տացէ սահմանակցացն, մի ինչ մեղանջել հպատակաց ժողովրդեանն Հուովմայ: Պատեալ զայս առ իւրեանցսն, նոքա զամենայն հրամանսն առնել խոստացան: Ենդևոյտ մեծ զինուց բերեալ ընկեցեալ 'ի պարսպէն 'ի փոսն որ առաջի քաղաքին, մինչ գրեթէ 'ի ծայր բարձրուեթեան պարսպին և ամբարտակին հաւասարել դէզագեղ զինուցն զրահանք, և սակայն, որպէս ապա յայտ եղև, զերիւր մասն ծածկեալ 'ի քաղաքին, դրօքն բացելովք այնօր 'ի խաղաղուեթեան կացին:

ԼԳ. Ընդ երեկս հրաման արար Կեսար առականել ըզդրուռն և զօրուռ ելանել 'ի քաղաքէն, գուցէ ինչ կրեսցեն վնաս քաղաքացիքն 'ի զօրականէն: Նոքա, ըստ որում 'ի վեր ել, յառաջագոյն 'ի միտս արկեալ, թէ նուաճուեթեամբ իւրեանց՝ մերքն ոչ ևս 'ի ներքս մուծանիցեն պարեկապանս, կամ գէթ ներողագոյնս պահեսցեն, զայս զմտաւ ածեալ՝ կէսք նովին որովք պահեալ և թաքուցեալ էին զինուք, այլք վահանս 'ի կեղեցի ծառոց և կամ ողորակապս կազմեալ, և ըստ շտապական բռնոպ ժամուռ հարկին քեմիխտապատ արարեալ, յերբորդ պահու գիշերոյն՝ ընդ որ չէր ինչ կարի բարձր ելք յամուրս մերոց կազմածոց, ընդ այն յանկարծակի ամենայն զօրօք 'ի քաղաքէն 'ի դուրս ստեան: Անդէն առ ժամայն, որպէս կանխեալ պատուիրեալ էր Կեսար, հրանշան ազգեցուեթիւն արարեալ, 'ի մտաւոր ամրոցացն անդր ընթացաւ ամբոխն. և այնպէս ամհաբար կուռեցան թշնամիք, որպէս արժանն էր արանց քաջաց 'ի վերջն անդ վտանգի անձանց 'ի դժուարին տեղումն ընդդէմ այնոցիկ որ 'ի պատնիջն և 'ի մարտկոցացն 'ի նոսա նետաձիգ զնէին. զի 'ի քաջուեթեան էր ամենայն

յոյս փրկութեան իւրեանց: Սպանեալ իբրև չորից հազարաց արանց, այլք փախտեայ արկան 'ի քաղաքն: Ի վաղիւ անգր աւուրն, խորտակեալ զգրուննն, զի չէր որ պահ ունէր, և մուծեալ զգորն մեր 'ի ներքս, զքաղաքն ուղջոյն յարքունիս հատեալ 'ի վաճառ եհան հրապարակաւ Կեսար: Յառգնողաց անտի զլնահամար առ ինքն ածաւ հազարաց յիսուն և երից:

ԼԳ. Ի նմին ժամանակի, 'ի Պ. Կրաստե՝ զոր միով գնդաւ առաքեալ էր առ Վենետս, Ունէլս, Ոսիամեանս, Կուրիոսոլիտս, Սեսուվեանս, Աւերիկս, Հոետոնս, որ են աղքատ ծովեղերեայք և հուսլ յաշխարհածոյն, աեղեկութիւն էաւ՝ զի այն ամենայն աղքատ ձեռամբ և ընդ իշխանութեամբ հռովմեական ժողովրդեանն էին նուաճեալք:

ԼԵ. Յետ այսր ամենայնի գործոց քաջութեան, խաղաղացեալ համօրէն Գալլիա, այնպէս հռչակ հարեալ էր համբաւ պատերազմիս այսր առ խուժգուժան, մինչև յաղքաց աղքաց բնակաւորաց յայնկոյս Հոետոնի, առաքէին հրեշտակք առ Կեսար, պատանգութիւն յանձն առնուլ, և հլուական խոստանալ կամակատարութիւն: Կեսար քանզի յիտալիա և 'ի Լիւրիկէ փութայր երթալ, 'ի ըսկիզբն առաջիկայ ամարայնոյն առ ինքն դարձ առնել հրամայեաց: Ինքն զգունդան 'ի ձմերոց ածեալ 'ի Կարնուտս, յԱնտեանս և 'ի Տուրոնս, որ քաղաքք մերձաւորք են աեղեացն յորս պատերազմն մղեցաւ, ել գնաց յիտալիա: Իսկ յաղաքս իրացն այնոցիկ՝ ըստ թղթոցն Կեսարու, պաղաանք սահմանեցան աւուրս հնդետասան գոհութեան առ դիս. որ ոչ ումք էր եղեալ յառաջ քան զայն ժամանակ ¹:

¹ Այս գոհութեան պաղատանք լինէին 'ի դիմաց քաջայաղթ զօրավարին երախտաւորի, աշխարհօրէն՝ բայց մանաւանդ յիշխանացն, անկանելով սոցա առաջի և առ ոտս աստուածոցն. և կատարէին սովորաբար յաւուրս երկուս կամ երկուս կամ՝ ութ, և սլն:

ԿԱՅԻՈՍԻ ՅՈՒԼԻՈՍԻ ԿԵՍԱՐՈՒ

ԳԱԼԼԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

Գ Ի Ր Ք Ե Ր Ր Ո Ր Դ

ԿԱՅԻՈՍԻ ՅՈՒԼԻՈՍԻ ԿԵՍԱՐՈՒ

Յ Ի Շ Ա Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն Ք

Գ Ա Լ Լ Ի Ա Կ Ա Ն Պ Ա Տ Ե Ր Ա Ջ Մ Ի Ն

Գ Ի Ր Ք Գ.

Ա. Ի գնալ Կեսարու յիտալիա, զՍէր. Գալբա՝ ընդ երկոտասաներորդ գնդին և մասին ինչ աւնեւծիոյ՝ առաքեաց ՚ի Նանտուանտս, ՚ի Վէրագրեանս և ՚ի Սետուանս, որք ՚ի սահմանացն Ալլորոզաց և ՚ի Լեման ծովակէն և ՚ի Հոգանոս գետոյ՝ ձգին մինչև ՚ի գլուխս Ալպեանց: Պատճառ այն էր յղելու զնա, զի կամէր համարձակ լինել ճանապարհին ընդ Ալպիս, ընդ որ մեծաւ վտանգաւ և ծանր բաժիւք սովոր էին անցանել վաճառականք: Հրաման ետ նմա, զի եթէ պիտոյ համարեսցի՝ յայն տեղիս զիցէ զգունդըն ձմերել: Գալբա զմարտս ինչ աջողակաբար վճարեալ, և առեալ զբազում ամրոցս նոցա, եկեալ յամենուստ առնա գեսպանաց, և պատանդաց մատուցեալ, և արարեալ հաշտութիւն, եղ ՚ի մտի՝ խուճա երկուս ՚ի Նանտուանտս կայուցանել, և իւր՝ միւսով խմբիւք նորին գնդին՝ ձմերել ՚ի գեղջն Վերագրեանց յՈկտոբուրն անուանեալ: Այն զիւղ կառուցեալ ՚ի հովտի, սուղ ինչ դաշտագետին առ նմա, բարձրագագածն ըրամբք շուրջանակի պատեալ կայ. և զի գետոյն յերկուս բաժանի մասն, զմի կողմն գեղջն շը.

Ն Ա Խ Ա Գ Ի Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ա. Սէր. Գալբա տեղակալ՝ զազգոս ինչ ընակեալս ընդ Ալպիս և ընդ Հոգանոս՝ նուաճէ աջող պատերազմք. Բ. Ջլետուանս և զվերագրեանս վտարանջեալս՝ ծանր հարուածովք պատուհասէ. Է. Ջալնու ժամանակաւ ապստամբեն և Վենետք, Ունելք, Կուրիտոլետք, և այլք առ ալթարհաճովուն գաղտաստան ժողովուրդք. Ժ. Բ. Ժ. Կեսար՝ ՚ի գուր ընդ երկար կռուեալ ընդ Վենետոս ցամաքային պատերազմաւ, հուսկ ապա նաւամարտիւ յաղթէ նոցա. Ժ. Է. Ի. Ի նը մին ժամանակի տեղակալքն, Կ. Տիտուրիոս ընդ Ունելս, և Պ. Կրաստոս ընդ ոչ սակաւ ազինս Ակուիտանիոյ յաջողաբար մղեն մարտս. Ի. Ը. Կեսարու ձեռն ՚ի Մորինս և ՚ի Մենասպեանս արկեալ, վասն յեղանակի տարւոյն յետս դարձուցանէ զգորն:

նորհեաց գալլիացւոցն, զմիւսն թափուր 'ի նոցանէ թռ-
ղեալ էտ գնդացն 'ի ձմերիւ, շերտափակ և փոսիւ ամբա-
յուցեալ զտեղին:

Բ. Իբրև անցանէին հարուստ մի աւուրք ձմերոցաց,
և նայարակել զտեղին էր հրամայեալ, տեղեկացաւ ան-
դէն վաղվազակի 'ի լրտեսոցն, զի յայնմ կողմանէ գեղն
շնորհէլոյ գալլիացւոցն, ամենեքեան ելեալ գնացեալ էին
գիշերայն, և անհուն ամբոխ Սեռունաց և Վէրադրեանց
լմբանեալ էին զբարձրակառոյց մտակայ լերինս: Չայս
յայլ և այլ գէմն էին արարեալ, զի խորհուրդ անուշուռն
գալլիացիք վերտին 'ի մարտ արշաւել և ստակել զգուն
գըն: Մի՛ զի զգունդն զայն պակասաւոր՝ ոչ ամբողջ, վասն
հատելոց անտի խմբիցն երկուց, և բազմաց՝ մանաւանդ ա-
ռաքելոց 'ի պաշար համբարոց՝ պակասեալ անտի, արհա-
մարհէին առ նուազութեանն. և դարձեալ՝ համարէին թէ
առ խժռուութեան առապար վայրացն, յորժամ ինքեանք
'ի լերանց անտի 'ի հովիտն նետս ճապաղելով չհրոսեցեն,
և ոչ առաջի նախաձեռն յարձակման իւրեանց կարացեն
կալ: Յաւելոյր ևս 'ի վերայ, զի սորջանային ընդ անջա-
տումն որբուց իւրեանց պատանդութեան անուամբ 'ի նո-
ցանէ, և 'ի միտս իւրեանց հաւանեալ էին, թէ հուվմայե-
ցիք՝ ոչ միայն 'ի պատճառս ճանապարհացն՝ զկատարս
Ալպեանց գուն գործեն 'ի ձեռս բերել, այլ և 'ի մշտնջե-
նաւորս անբերելոցն, և զայն անգիս 'ի նահանգն իւրեանց
խառնելոյ 'ի սահմանակից:

Գ. Չայս գուժկանս լուեալ Քալբայի, մինչդեռ ոչ
ձմերոցացն պարաստութիւնք և ամբուժիւնք կատա-
րեալ էին, և ոչ ցորեան և այլ համբար 'ի լիութիւն բա-
ւականի ժողովեալ, վասն զի հպատակելով նոցին և պա-
տանգիցն ընդունելով ոչ ևս կոսոված պատերազմի կար-
ծեալ, հապճեպով զատեանն ժողովեալ՝ սկսաւ խորհուրդ
հարցանել: Իբրև 'ի հրապարակի անդ բազում յանկար-
ծահաս խէթ վտանգի քան զկարծիս գայր 'ի յայտ, և բո-
վանգակ գրեթէ բարձունք խոժանաւ զինուորեաց խճո-

ղեալ երեւէին, և 'ի խնուլ ճանապարհացն ոչ յօգնութիւն
ոք կարող էր դալ, ոչ համբար 'ի ներքս առնել, գրեթէ
հատեալք 'ի յուսոյ կենաց՝ տային խորհուրդս այսպիսիս.
Թողեալ զաղիս ամենայն՝ և 'ի դուրս վազեալ, նովին ճա-
նապարհօք ընդ որս եկեալն էին՝ աճապարել 'ի փրկութիւն
անձանց: Սակայն բազմաց հաճոյ թուեցաւ, պահեալ
զայս խորհուրդ 'ի վերջին ապաւեն, առ ժամայն զիրացն
յաջողութիւն նկատել և ամբայուցանել զբանակն:

Դ. Սուղ ինչ պարսպ առեալ, մինչ հազիւ ժամանակ
լինելոյ 'ի կարգել և 'ի բովանդակել զխորհեալսն, թշնամիք
յամենայն կողմանց 'ի տալ նշանին 'ի վայր հոսեալ՝ վերջս
և զբայխոսնս սկսան թօթափել 'ի հովիտն: Մերքն զառա-
ջինն դեռ ևս անխոնջք՝ քաջապէս պատերազմեալ լինէին,
և ոչ մի նեա վայրապար առաքէին 'ի բարձուէ. զի եթէ
կողմ՝ ինչ բանակին մերկանայր անպատասպար 'ի պահա-
պանաց, անդր գիմէին յօգնութիւն. բայց այսու նկուն լի-
նէին, զի եթէ երկարութեամբ մարտին պարտասեալ
թշնամիք 'ի կուռոյն 'ի բաց ելանէին, այլք դեռ ևս անաշ-
խաք 'ի տեղին յաջորդէին, որում չմարթէր լինել առ
մերսն՝ վասն սակաւաձեռն զնդին լինելոյ. և ոչ խոնջելոյն
միայն 'ի գուպարածէն մեկնել, այլ և ոչ խոցելոյն անգամ
'ի տեղուղէն խլթեալ և անձին զբալ կարողութիւն էր:

Ե. Յետ աւելի քան զժամս վեց 'ի կուռին ժուժկալե-
լոյ, և ոչ միայն ուժոյն, այլ և զինուցն պակասելոյ մերոցն,
մինչդեռ տակաւին 'ի վերայ կային թշնամիք, և առ մերոցն
լքանելոյ՝ սկսանէին զբերաւորսն պատասել և զփոսան
լնուլ, և 'ի յետին վտանգ հասեալ կային իրքն, Պ. Սեքստոս
Քալիուլոս՝ նախաշահն հարկերապետ՝ որ 'ի ներուեան
խազմին բազմափէր եղեալ պատմեցաք, նոյնպէս և Կ. Վս-
լուսենոս հազարապետն զօրու, այր մեծ խորհրդական
և առաքինի, ընթացեալ երկօրեան առ Քալբա՝ մի և եթ
յոյս փրկութեան զբացուցանեն 'ի միջն լինել, այն զի
խուռն 'ի դուրս 'ի տեղուղէն վազեալ՝ 'ի յետին հնարս
ձեռն արկանիցեն: Անդ ապա կուցեցաւ զհարկերապետսն՝

իսկ և իսկ ազգ. առնէ ամբողջին, դագարել փոքր մի 'ի կը-
 ուուոյն, և յեկեալ զինուոյն պահել և եթ զանձինս, և ոգի
 յաշխատութենէն առնուլ. ապա ընդ նշանին տալոյ՝ գոռոյթ
 տալ խուռնընթաց 'ի ճամբարէն 'ի դուրս, և 'ի քաջութիւն
 միայն սպաստան առնել զանձանց փրկութիւն:

Զ. Նոքա զհրամայեալն կատարեն, և անդէն դրօքն
 առ հասարակ փեռեկելովք արտաքս ոստուցեալք, ոչ ի-
 րացն հասու լինել թէ զինչ այն իցէ՝ տան թշնամեաց, և ոչ
 ուշաբերել: Զայս օրինակ փոփոխելով բազմին՝ զեկեալն
 յուսով փրկելոյ բանակին՝ յամենուսա շուրջանակի պա-
 տեալ պաշարեալ սասակին. և յերեսուն հազար և աւելի
 մարդկանէ, որչափ 'ի բանակն խուժեալ խժայնոց յայտնի
 էր, առաւել քան զերբի մասն սպանեալ, զայլ քարհու-
 րեալ 'ի փախուստ դարձուցանեն, նա և ոչ 'ի բարձունսն
 անդ բուռնել թոյլ տան: Այսպէս վարատեալ բնաւ զթշնա-
 միս և 'ի զինուոցն մերկայեալ, գան ժողովն 'ի բանակեալն
 և յամուրս իւրեանց: Ի վախճան պատերազմին, քանզի
 յաճախ հանդէս առնել բազմին ոչ կամէր Գալբա, և սե-
 սանէր զի այլով խորհրդով եկեալ անդր 'ի ձմերոց, և այ-
 ւոյ իրաց հանդիպեալ էր, մանաւանդ 'ի պարենի և այլոց
 համբարոց չքաւորութենէն յորդորեալ, 'ի վաղև անդր
 հրձիգ արարեալ զամենայն շինուածս գեղջն, չու առնէ
 խաղայ գնայ 'ի մեր նահանգ. և անարգել 'ի թշնամոյ ըն-
 կիձեղոյ կամ դարանակէ առ ուղուջ, անարատ որջանդամ
 ածեալ զբունդն 'ի Նանաուանտս, և անախ յԱլլբորգս,
 անդ ձմերեաց:

Է. Յետ այսր ամենայնի դործոց քաջութեան՝ Կեսա-
 րու ամենայն իրաւամբք 'ի խաղաղութեան համարեալ ըզ-
 Գալլիա, բերպացիք նկուռն եղեալք, դերմանացիք հալա-
 ծեալք, Աեդունք 'ի պարտութիւն մասնեալք յԱլլբանս-
 ապա այնուհետեւ 'ի մուսա ձմերայնոյն ինքն գնացեալ 'ի
 Լիւրիկէ, զի կամէր երթալ և առ աղբան այնոսիկ և զաշ-
 խարհն տեսնել, ահա յանկարծոյն յարեաւ պատերազմ
 'ի Գալլիա: Սկիզբն կուուոյն այս եղև: Պատանին Պ. Կրաս

սոս ընդ եօթներորդ գնդին ձմերէր յԱնգեանս մերձ 'ի
 ծոյն համատարած: Առ կարօտութեան պարենի 'ի կող-
 մանս՝ զբազումս յասպահապետացն և 'ի հազարապե-
 տաց զօրուռն առաքէ սա 'ի քաղաքսն մուսաւորս 'ի ինդիլ-
 ցորենոյ և համբարոց. ընդ որս էր Տ. Տերբասիգիոս՝ յլեալ
 առ Ունէլս, Մ. Տրեբիոս Գալբոս՝ առ Կուրիոստիլաս, Կ.
 Վելանիոս ընդ Տ. Սիլիոսի՝ առ Վենետս:

Ը. Ազգիս այսորիկ յոյժ ընդարձակածաւալ է իշխա-
 նութիւն ընդ ամենայն ծովեղերս կողմանցն այնոցիկ. զի և
 նաբ բազում են Վենետաց, որովք սովորեցին նաւել 'ի
 Բրիտանիա, և գիտութեամբ և հմտութեամբ նաւաստա-
 կանին զանցանեն զայլովք, և ընդ ահագին և լայնածիր ո-
 լորսս բազմածուփ ծովուռն, բաց 'ի սակաւուց ոմանց նա-
 լահանգստից զորս ինքեանք ունին 'ի միջն անդ, զայլս դրե-
 թէ առ հասարակ՝ որոց դործ է 'ի նմին ծովու՝ ունին իւ-
 րեանց հարկատուս: Ի սոցանէ կալաւ սկիզբն 'ի պահանս
 ունել զՍիլիոս և զՎելանիոս. զի ակն ունէին նոքօք զբռամբ
 ածել զպատանգս իւրեանց զտուեալն Կրասսոսի: Ի սոցա
 առնելոյ հրապուրեալ ահամանորոցայ, ըստ արագամէտ և
 յանկարծածին խորհրդոյն գալլիացոց, 'ի նոյն միտս 'ի
 պահ արկանեն զՏրեբիոս և զՏերբասիգիոս, և վաղվաղակի
 դեսպանս արարեալ 'ի ձեռն իշխանաց իւրեանց՝ յուխտ մը-
 տանեն ընդ միմեանս, զամենայն ինչ աշխարհախորհ հաւա-
 նութեամբ միայն գործել, և զբնաւ ճակատադրին ելս հա-
 սարակ յանձն առնուլ: Գրդեն և զայլս 'ի քաղաքաց, կալ
 յաւերժանալ 'ի նմին ազատութեան՝ զոր 'ի հարց անախ
 ընկալեալ են, և ոչ զլուծ հուովեացեոց ատորժել առնուլ:
 Զամենայն ծովեղերայ սահմանս վաղընդիոյթ 'ի միտս իւ-
 րեանց յանկուցեալ, միաբան հրեշտակութիւն առաքեն
 առ Պ. Կրասսոս, եթէ զիւրան առնուլ կամիցի, արձակե-
 ցէ յետս զպատանգսն:

Թ. Այս ամենայնի տեղեկացեալ Կեսար 'ի Կրասսո-
 սէ, զի ինքն յոյժ տարագէտ՝ 'ի բացայ էր անախ, պա-
 տուէր այլ կառուցանել նաւս պատերազմիկս 'ի դեռն Լի-

գեր՝ որ հոսի յաշխարհածովն, և քաշտիկս և նաւաստիս և զեկավարս 'ի գաւառէ անտա' 'ի ներքս առնել: Ի հայթայթել փութապէս այսր ամենայնի, ինքն ընդ ներել ժամանակի տարւոյն նոյն ընդ նոյն փութացաւ 'ի բանակին: Վէնետք և որ այլ ևս աղբք՝ իրաղելի եղեալ գալստեանն Կեսարու, և զի 'ի միտ աւետեան զոր առ նա էին մեղուցեալ, բանտք և կապանք տեղապահաց՝ որոց միշտ առ ամենայն ազինս սուրբ էր անուճ և անմատոյց, ըստ մեծութեան վտանգին հանդերձին կազմել 'ի պատերազմ, ևս առաւել զնաւացն հոգալ պէտս. մեծաւ յուսով 'ի սեղւոյն բնութիւն վտահապեալք: Ճանապարհք ընդ ցամաք՝ կուրացեալք յերեսաց երթեակի ծովածփանոցն, նաւարկութիւն արգելեալ յանհամութենէ անդեացն և 'ի սակաւութենէ նաւահանգստից, զայստօնի գիտէին. նա և զզորս մեր ոչ հաւատային յամէլ առ նոսա ընդ երկար առ 'ի չգոյէ պարենի. և զի թէ և ամենայն ինք ընդ հակառակս ելանիցէ մտաց իւրեանց, համայն հաստաբուռն զանձինս նաւուքն համարէին. իսկ զհաւովմայեցիս նշմարէին՝ ոչ նաւատորմի ունել զօրութիւն, և ոչ զճակատու տեղեացն զխրուստ, զհանդրուանս և զկղզիան ճանաչել. և զի այլ է ամենեկին նաւաստութիւն յանձուկ 'ի չքըջափակ ծովու, և այլ 'ի համատարածն և յընդարձակատարր աշխարհածովն: Սովին խորհրդովք զքաղաքն պընդէն, յազարակաց 'ի քաղաքն մթերեն ցորեան, 'ի Վէնէափա՝ ուր յայտնի է նախածեան առնել Կեսարու 'ի խառնումն մարտին, ժողովն զնաւացն ամբոխ բազմութիւն: Ընկերս իւրեանց յայս պատերազմ կարգան 'ի թիկունս զՌոմականս, զԷքսորեանս, զՀաննետս, զԱմբիալիսս, զՄորինս, զԻրաբլինաս, զՄենապեանս. կոչն սատարս 'ի Բրիտանիոյ՝ որ կայ հանդէպ գաւառացն այնոցիկ:

Ժ. Այս խոչք և խութք զոր ասացաք՝ առ ոստ կային պատերազմիս այսմ. այլ բազում ինչ խրախոյս տայր Կեսարու 'ի պատերազմ. Թշնամանք կալնաւոր Ապստոսացն հաովմայեցւոց, ապստամբութիւնն յետ հպատակութեան,

յետ պատանդն տալոյ վտարանջութիւն, այնչափ ազգաց միաբանութիւն 'ի դաւաճանս. ևս առաւել՝ զի մի՛ յանփոյթ առնել զամանէ, և այլ ևս ազինք արժան գատիցին և ինքեանց 'ի նոյնս անկղտանաւ: Վասն որոյ իբրև 'ի միտ էառ՝ ամենայն գալլիացւոց 'ի յեղափոխութիւն գուն գործել, և թեթեալ արագ արագ 'ի խազմ՝ յորդորել, և զի ամենայն մարդ 'ի բնէ ինամ՝ ունի ազատութեան և ատեայ ըզծաւայրութիւն, մինչ չև ազգաց բազմաց 'ի մի միաբանեալ՝ հարկ համարեցաւ բաժանել և 'ի բազումս սփռել զզօրն: ԺԱ. Արդ՝ առ Տրեվիրս մերձաւորս Հաենոս գետոյ՝ առաքէ հանդերձ այրուծիով զՏ. Լաբիենոս. պատուէր տուեալ նմա խաղալ առ հոգեմանս և առ այլ բեղաջին, և 'ի հարկի հպատակութեան ունել զնոսա. և զգերմանալիս՝ զորս ասէին 'ի թիկունս կոչեցեալ 'ի բեղաջուցոց, և թէ բանի ընդ գեան նաւուք անցանել կամիցին, արգելուէ: ԶԳ. Արասոս՝ Երկոտասան խմբիւք գնդականաց և հզօր ձեռամբ այրուծիոյ՝ խաղացուցանէ յԱկուխտանիս, զի մի յազգացն այնոցիկ յօգնականութիւն առաքեցին Քալլիոյ, և գունդ լիցի միաբանութեան ազգաց բազմոց: ԶԿ. Տիտուրիոս սաբինացի զտեղակալն՝ երկւք գնդօք առաքէ յԱռնէլս, 'ի Աուրիստոլիսա և 'ի Լէքսորեանս՝ զի փոյթ կալցի արգելուէ զձեռն զայն: Զպատանին Գ. Բրուտոս՝ նաւատորմին և գալլիացի քաշտեայն՝ զորս 'ի Պիկտոնաց և 'ի Սանտոնաց և յայլոց հանդարտեալ կողմանց հրամայեալ էր գալ ժողովել, զորավար ոստիկան կացոյց. և պատուէր էա նմա՝ ընդ ժամանելն փութալ զիմել 'ի Վէնետս: Ինքն հետեակախումբ զօրօքն չու արարեալ խաղաց դնաց անդր:

ԺԲ. Քաղաքացն գրեթէ առ հասարակ այնտիսի էին զիրք, զի 'ի ծայրս լեզուաց ծովուն և 'ի սարաւանդս նըստեալք, ոչ հետիտալի էին մատչելի, զի շուրցն յորձանք յանդնոց եկեալ ողողէին, որ յերկոտասան ժամս երկիցս պատահէ. այլ և ոչ նաւուք, զի յանդրէն միւսանդամ նաւազել և անդի տալ մկանանց հոսանացն՝ նաւք 'ի ծան.

ծաղան խրեալ կառչէին: Վասն որոյ երկողին ևս դէպքդ խափան լինէին մարտ ընդ քաղաքսն դնելոյ. և եթէ երբեք 'ի մեծամուր պատրաստութեանէս յաղթահարեալ, 'ի ծովա- կառոյց ամբարտակէ և 'ի կազմածոցս գրեթէ հարթ հա- ւասար պարսպացն ամբարձելոց, սկաննիցին յուսահատ 'ի յաջողուածոյն լինել, մատուցեալ զբազմութիւն նաւացն՝ որովք հաստահարուստք իսկ են, զամենայն ինչ զիւրեանց առեալ տանիցին, և 'ի մտաւոր քաղաքսն անկանիցին ա- պաստան. և անդ գարձեալ նովին պատէ հոռութեամբք պաշտ- պանիցին: Չայս գիւրին յոյժ էր աննէլ նոցա զմեծ մասն ամարայնոյն, զի նաւք մեր արգելեալ կային ալէկոծու- թեամբք. և անհնարին զժուարթութիւն էր 'ի մեծ և 'ի լայ- նատարած ծովուն նաւարկել յամբոխութեան ալեաց, ուր և նաւահանգիստք սակաւք և գրեալ եթէ ոչինչ բնաւ:

ԺԳ. Քանզի և նաւք նոցա զայս ձև օրինակի էին կազ- մեալք և զինեալք: Սայրուց և ոլուց նոցա փոքր ինչ աս- փափոր քան զմերոց նաւացս, որով ծանծաղի և ջուրցն նուազութեան գիւրատարք. առաջք նոցա ուղղաբերձ կանգնորդ, նոյն և խելք նոցին, մեծութեան կոհակաց ծո- վուն և կոծանացն համեմատ: Նաւքն իսկ բնաւին կաղնիք, առ ամենայն բռնութիւն և վիշտ վտանգի զիսպաւորք: Տախտք նստարանացն 'ի դերանաց՝ ոտնաչափ մի լայն, հարստեալք բեւեօք երկաթեօք 'ի ստուարութիւն բոյթ մատին: Խարխալք՝ փոխանակ կարանաց երկաթեղն շղթա յիւր կապեալք: Ի տեղի առագաստի է նոցա մորթ և կաշի վեր 'ի վերոյ հանդերձեալ, առ 'ի չգոյէ կտաւոյ և առ աքի- ստութեան պիտոյից նորա, կամ որ առաւել ստուգութեան է նման, զի ոչ հեշտին ինչ համարէին ժուժկալել ընդդէմ այնչափ փոթորկաց աշխարհածովուն և այնչափ հողմոցն բռնութեան, և զնաւացն ահագին ծանրաբեռնութիւն վա- րել առագաստիւք: Նաւացս այսոցիկ ընդ մերում նաւա- հանդիսի այսպիսի էր միջութիւն, զի միայն արագու- թեամբք և թեճակացն վարելով զանցուցանէր զնորքս՝ այլ ամենայն ինչ՝ ըստ բնութեան տեղոյն և փոթորկացն ամե-

հոռութեան՝ նոցա առաւել գիւրադէպ և յարմարագոյն էր: Եւ մերքն ոչ ինչ կարէին ստնանել նոցա առաջակողմ ցըռ- կօքն, վասն անհնարին կարծրակոռ. այնգութեան նոցա. և վասն բարձրութեան նոցին՝ ոչ գիւրին ինչ էր նետաձիգ առնել 'ի նոսա, և նորին ազագաւ հեշտաբար 'ի ժայռս 'ի խութս սալարեալ զօղէին: Յաւել ևս, զի 'ի վայրենանալ միրկին՝ և տային զինքեանս հողմոյն և ալէկոծութեանն գիւրեաւ տանէին, և անկասկած 'ի խրուանն կային, և 'ի ջուրցն թողանալ ոչ ինչ 'ի վիմաց և 'ի քարանց զանգիտէին. որ մերոցս նաւաց վտանգ երկիւղալի էր այս ամենայն:

ԺԿ. Առեալ Աեսարու զբազումս 'ի քաղաքացն, տե- սեալ զի ընդ վայր ասժանի յայն վաստակ, և ոչ յառ- նուլ քաղաքանոյն՝ թշնամեացն կարճի փախուստ վարա- տական, և ոչ հնար ինչ է հարկանել զնոսա, եգ 'ի մտի ըս- պասել նաւատորմին. որ իբրև խմբեցաւ և յակն անկաւ թշնամեաց, որպէս թէ երկերիւր քասն նաւք նոցա ամե- նակազմք և ազգի ազգի զննուք զարդարեալք, լեւալ 'ի հանդրուանաց ճակատեցան կացին դէմ՝ յանդիման մերոցն: Ոչ Բրուտոսի սպարապետի նաւահանգիսին, և ոչ հազա- րապետաց զօրուն և հարիւրապետացն, որոց մէն մի նաւք էին զատուցեալք, յայսնի էր ըստ արժանի թէ զինչ ու- նիցին առնել կամ զ'որ օրինակ մարտի ընարեալ կացուցա- նել: Չի ցուցաւ զնոսա խեթկել անհնարին գիտէին. իսկ ե- թէ մարտիոցս կանգնեցնեն, այնչափ առաւել էր խելաց բարձրութիւն 'ի խժիցն նաւաց, զի ոչ 'ի ստորէ գիւրաւ ինչ նետաձիգ 'ի նոսա լինել մարթէր, և արձակեալքն 'ի գալլիացուոց ծանրագոյն անկանէին: Մի ինչ և եթ մեծ և կարեօր պատրաստեալ էր 'ի մերոցն, սայրասուր դերան- դիք ազուցեալք և պնդեալք՝ ի ձօսս երկայնաչափս, նման օրինակ պարսպամարտիկ դերանդեաց: Սոքօք չուանքն՝ առագաստակալացն կապք 'ի կայմն՝ ըմբռնեալք և ձգեալք, յուժգին թիւվարել նաւին խզեալ լինէին. յորոց հատա- նելն՝ առագաստակալքն անկանէին ինքնին հարկաւ. և զի բնաւ յոյս գալլիական նաւաց՝ էր յառագաստսն և 'ի հան-

դերձանս կազմածոցն, 'ի հատանել սոցա՝ ումպէտ մնային ամենայն նաւք: Իսկ այլ ամենայն գուպարած 'ի քաջու-
 թիւն էր պայաստան՝ որով առաւել գտանէին զօրակներն մեր. մանաւանդ զի առաջի Աեսարու և զօրացն բոլորեցուն 'ի հանդիսի անցանէր գործն, և ոչ մի ինչ արարուած քա-
 ջութեան մարթէր թաքչել. զի ամենայն բլուրք և բար-
 ձունք՝ յորոց մտուստ նմարելի էր ծովն, ըմբռնեալ գրա-
 ւեալ էին 'ի սպայէն:

ԺԵ. Զընկեցեալ այդպէս զառագաստակալն, իբրև մէն միոյ նաւի երկուք կամ երեք միայն առ երի մնային, մար-
 տիկքն մեր ամենայն ուժով ջանային ելանել 'ի նաւս թըշ-
 նամանցն: Զոր տեսեալ խժիցն թէ ահա 'ի գործ դնեն, յեա 'ի պարտութիւն մատնելոյ բազմաց 'ի նաւացն, ան-
 պասապար և անօգնական զիրն ծանուցեալ, փախստեամբ փութացան ինդրել զպարուստ անձանց: Եւ իբրև գարձու-
 ցին զնաւան յընթացս հոգմոյն, այնպիսի իմն հանգարտու-
 թիւն եղև և խաղաղութիւն յանկարծակի, զի ոչ կարէին խրատել 'ի տեղուցէն: Եւ այս՝ յոյժ 'ի դէպ էհաս 'ի վճա-
 րումն գործոյն. զի միում միում 'ի վերայ հասեալ մերքն՝ կալան զնոսա, մինչ զի յամենայն նաւատորմէ անտի սա-
 կաւք հասին 'ի ցամաք օգնականութեամբ գիշերոյն, իբրև 'ի չորրորդ ժամէ առուրն մինչև 'ի մուստ արեգական պա-
 տերազմեալ:

ԺԶ. Սովին կուռով՝ Վենետացն պատերազմ և համ-
 րէն ծովեղերայց վճարեցաւ: Զի ամենայն արբուն մանկու-
 թեան և բոլոր բովանդակ ծանրացեալքն հասակաւ, յորս էր խորհրդականութիւն ինչ կամ պատիւ, անդ 'ի միասին ժողովեալ էին ըստ նմին 'ի մի վայր գումարեալ կային և համախումբ նաւք առ հասարակ ուր և գտանէինն: Յորոց գամ մի կապուտ կողոպուտ մնացեալ, չգոյր այլոց ոչ ուր ապաստան անիցին, և ոչ որով զքաղաքն պահեսցեն: Վասն որոյ զանձինս և զամենայն ինչ զիւրեանց ետուն 'ի ձեռս Աեսարու. յորոց և Աեսար մեծամեծ վրէժս արժան դատեցաւ պահանջել, զի յայնմհետէ և յառաջ՝ զգուշա-

գոյն պահեսցեն խուժողուժք զիրաւունս տեղակալացն: Ուստի զաւագանին ողջոյն 'ի մահ մատնեալ, զայլս ընդ պակաւ վաճառեաց ¹:

ԺԷ. Մինչդեռ այս ամենայն 'ի Վենետոսն գործէին, Կ. Տիտուրիոս սաբինացի՝ զօրքն զոր առեալն էր 'ի Աեսարէ, երթեալ հասանէ յերկիր Ունեւաց: Սոցա իշխան էր Վի-
 րիգովիքս, և 'ի ձեռին ունէր բովանդակ զտէրութիւն ամե-
 նայն քաղաքացն նչլահեցոյ, յորոց բանակ բոլորեալ և զօ-
 րութիւն սաստիկ կուտեալ էր: Եւ 'ի սակաւ առուրս այ-
 սոսիկ՝ Աւերիք, երուրովիկեանք և լէքսորեանքն, սպա-
 նեալ զաւագանին իւրեանց, զի ոչ կամէին առաջնորդ կալ 'ի գլուխ պատերազմին, զգրուանս առին, և միաբա-
 նեցին ընդ Վիրիգովիքսի, և մեծ ամբոխութիւն 'ի կուսաց կուսաց գալլիստանեաց, արանց կորստականաց և աւա-
 զակաց խուժք առեալ ջողիս տուեալ էին, զորս յոյսաւար առութեան և մրցական եռանդն պատերազմական ուժա-
 ցուցեալ էր յերկրագործութեան և 'ի հանապազորդ վաս-
 տակոց: Սաբինացին զետղ առեալ բանակեալ կայր 'ի տե-
 ղի ուրէք առ ամենայն ինչ քաջադէպ, խակ Վիրիգովիքս յանդիման նորա նստեալ երկու մղն 'ի բացեայ՝ զօր ամե-
 նայն հանեալ զգումարտական՝ համարձակութիւն տայր պատերազմի, մինչև ոչ թշնամեաց միայն յարհամարհանս զնալ Սաբինացոյն՝ այլ և մերոյ զօրականին ձայնիւք պար-
 սաւ լինել. և այնչափ երկեղուկս արկ 'ի կարծիս, մինչև խրախուսել թշնամեաց գալ մտաչել 'ի պատնէշ ճամբա-
 րին: Զայս յայն սակս արարեալ, զի ընդ այնչափ ամբոխի թշնամեաց՝ տեղակալի ումէք մարտնչել ոչ արժան համա-
 րէր, մանաւանդ առանց մեծի սպարապետին առնթեր լի-
 նելոյ, բայց եթէ միայն 'ի զիւրի կամ 'ի պատեհ ինչ ժա-
 մու:

¹ Զի զերբիս պատերազմի՝ ծաղկապսակ վաճառէին, կամ ևս հաւանական զի զինուորք շուրջ բոլորեալ կային զնքօք 'ի պահ՝ 'ի ժամ վաճառմանն:

ԺԼ. Ի հաստատուն ընել այր կարծեաց երկիւղի, ընտրեաց այր մի աջողակ և խորամանկ գալլիացի՝ յորոց ընդ իւրն ունէր 'ի սատարութիւն: Չսա բազում պարգևօք և խոստամբք 'ի բանի առնէ, ելանել գնալ առ Թշնամիս. և զկամս սրաին ուսուցանէ նմա: Որոյ հասեալ առ նոսա կրբէ փախտական, պատմէ զերկիւղն հռովմայեցոց, յոր նեղ և ինքն Վեսար մտեալ իցէ յերեսաց Վենետաց, և զի փոքր միւս ևս՝ հանեալ Սաբինացոյն զզօրան 'ի Ճամբարէ անտի յառաջիկայ գիշերին՝ գաղտ առ Վեսար 'ի Թիկունս երթայցէ: Չոր լուեալ՝ ազազակ բառնան առ հասարակ, զայն ժամանակ յաջողութեան գործոյն մի կորուսանել, կոխել զբանակն: Բազում ինչ առ այս հրապուրէր զգալ ընացինս. գանդաղանք Սաբինացոյն յաւուրսն առաջինս, փախտեալին խոստովանութիւն, չբաւորութիւն պարենի՝ սրում չէր բտ արժան բաւականին հոգ տարեալ 'ի նոցանէ, յոյս Վենետեան պատերազմին, և զի գրեթէ մտադիւր առանց ընդ բանս ինչ ածելոյ հաւատան մարգիկ որում ցանկանն:

ԺԹ. Յայոցանէ յորդորեալ՝ ոչ Թողուն զՎերիգո վիքս և զայլ զվաւորան ելանել յառենէ անտի, եթէ չբտայցեն հրաման զէն առնուլ և 'ի բանակն գիմել: Բնկալեալ զՅայոցուածան, ուրախացեալ իբրև 'ի ստոյգ յաղթութիւն, հաւաքեալ իրձունս իրձունս աղուբեաց և Թփոց՝ 'ի ընուլ զփոսս հռովմայեցոց, ընթանան 'ի բնադիրս բանակացն: Էր տեղի մի 'ի բանակին սարահարթ և փոքր մի 'ի ստորան դաս 'ի կողեալ, իբրև հազար քայլ. այր հեղան զեղան արշաւասոյր, չտալ պարապ հռովմայեցոց անձին զգալոյ և 'ի զէն վտռելոյ, և հասին շնչասպառք: Չայն տուեալ Սաբինացոյն քաջալերեալ զիւրսն, ետ նշան առ խիզախեալն: Ի վերայ ծանրաբեռն տափնապելոց Թշնամեաց՝ յորոց բարձեալ բերկին՝ հրաման տայ անգէն և անդ արտաքս վազել ընդ երկոսին գրունս: Առ վայրացն պատեհի, Թշնամեացն անհմտութեան և խոնջութեան, քաջութեան զօրականին և առաջին մարտիցն հրահանգաց, այնպէս

յաջողեաց՝ զի և ոչ միում յարձակման մերոցն զդէմ ունել կարացին, և դարձուցին անդէն զԹիկունս: Պարտասելոցն զհետ պնդեալ զօրականն մեր ժիր և սթափ բոլորով ուժով: կոտորեցին ամբոխ մեծ 'ի նոցանէ. մնացելոցն հետամուտ եղեալ այրուձին, սակաւս Թողին փախտեամբ ապրեալս: Այսպէս 'ի միում ժամանակի Սաբինացին զլուր նաւական մարտին ընկալաւ, և Վեսար զյաղթութեան Սաբինացոյն. և ամենայն քաղաքանին հետ ընդ հետ անձնատուր եղեն Տիսուրբոսի: Չի որպէս 'ի պատերազմ՝ ձեռներէց ընել զիւրամէս և յօժարափոյթ են ոգիք գալլիացոց, նոյնպէս Թոյլ և անժուժկալ տառապանաց՝ միտք նոցա:

Ի. Գրեթէ զայնու ժամանակա Պ. Արասոսս հասեալ յԱլուկոնանիա, որ որպէս ասացան, երրորդ մասն է գրելի Գալլոյ՝ ընդարձակութեամբ գաւառացն և մարդաշատութեամբն, իբրև 'ի վերայ կայր Թէ յայն տեղիս հասանէ նմա պատերազմ տալ, ուր սակաւ ամօք յուռալ Լ. Վալերիոս Պրեկոնիոս տեղակալն պարտութեամբ զօրուն սպանեալ էր, և ուստի փոխանակ բղէչխին Լ. Մանիլիոս կորուսեալ զաղն բանակին և փախուցեալ էր, խելամուտ ընկէր զի ոչ զոյն ինչ փոյթ պնդութեան պիտոյ էր նմա: Վասն որոյ զպաշար պարենին յառաջագոյն հոգացեալ, Թիկունս և այրուձի հայթայթեալ, և բազում արս կորովս 'ի Տուրսայ, 'ի Կարկասոնէ և 'ի Նարբոնէ, որ են քաղաք Գալլիոյ՝ նահանգին մերում մօտաւորք, 'ի գաւառացս այոցիկ յականէ յանուանէ հրուիրեալ, առ արաւ զզօրն յերկիրն Սոսիատեանց: Իմացեալ Սոսիատեանց զգալուստ նորա, կուտեալ զօր ծանր, և այրուձի՝ որով հզօրք էին, անկեալք յուզոյ 'ի վերայ մերոյ սպային, նախ հեծեալ. բունդ ետուն պատերազմ. ապա 'ի վանել վիսնդէլ առնուձիոյն իւրեանց և 'ի հալածել զնոսա մերոցն, իսկ և իսկ յերևան հանին զհետեակազօրն՝ զոր 'ի հովտին էին Թաքուցեալ 'ի գարանի, որոց յարձակեալ 'ի մերսն վարատեալ՝ վերստին նորոգեցին զպատերազմն:

ԻԱ. Յերկարեաց մաքառումն և ուժգին. զի Սոսիա

տեսնոց յառաջին կռիւան յուսացեալ, զիրկուծիւն համօրէն Ակուխանիոյ 'ի բազուկ քաջութեան իւրեանց կարծէին ապաստան, և մերքն ցանկային յայտ առնել՝ զինչ կարող իցեն կատարել առանց մեծի սպարապետին և այլոց գնդաց՝ զօրավարաւ ոմամբ պատանեկաւ: Հուսկ ուրեմն վիրալոց եղեալ թշնամեացն՝ թիկունս գարձուցին. յորոց զբազումս սատակեալ՝ ձեռն արկ Կրաստոս զճանապարհայն մարտ գնեւ ընդ քաղաքին Սոխիատեանց: յորոց ընդգիւմանաւն արիաբար՝ զոզորահիւս պահանգակաւ պատանէչն մատուցեալ 'ի գործ արկ: Նոքա՝ մերթ սաստկութեամբ 'ի դուրս արշաւել ջանացեալ, և մերթ ական հատանել առ հողաբլուր թումբան և առ պատնէշն, որում հմուտ են ակուխանացիք, — զի առ նոսա բազում ուրեք պղնձահատաց գետնափոքք են, — իբրև 'ի մերոցն պատրաստութեանէ 'ի միտ առին ոչինչ գամագիտ լինել սոքօք, հրեշտակա առնեն առ Կրաստոս, և խնդրեն ընդունել զնոսա 'ի նուսաճնութիւն: Լսելի եղեալ, հրամային աւանդել զղէնս, և առնին: Ի՛նչ Մինչդեռ մերքն առ հասարակ այնմ՝ իրաց ուշ առնեին, յայլմէ կուսէ քաղաքին Աղկանտուան ոմն՝ իշխանապետանոցին, արամբ վեցհարիւրովք ինքնանուէր ատյե նօք՝ զորս նոքա Սուլդուրս անուանեն, — որոց այս է կենաց պայման, զի ամենայն բարեաց 'ի կեանս հազորդ իցեն ընդ այնս՝ որոց մտերմութեան նուիրեցին զանձինս. եթէ ինչ 'ի բռնութենէ պատահեցէ նոցա, կամ զնոյն վտանդ ընդ նոսին կրել, կամ երթալ զիւրովին. և չև է գտեալ ոք յուշ յիշատակի մարդկան՝ որ 'ի մեռանել նուէրընկալ բարեկամին՝ չիցէ զմահ յանձն առեալ, — սոքօք հանդերձ դրոհ տուեալ Աղկանտուան արտաքս յարձակել, աղաղակ յայնմ կողմանէ պարսպին ելեալ, զօրականն մեր ընթանայ 'ի զէն, և լինի անդ հզօր կռիւ, և հալածի նա 'ի քաղաքն. բայց շնորհէ Կրաստոս նմա զլնդիրն՝ 'ի նոյն պայման հպատակութեան վայելել:

Ի՛Ք. Ձղէնսն և զպատանդան առեալ Կրաստոս, էւ զընաց անտի յերկիրն Վոկատից և հարուստաց: Յայնժամ

խոռվեալ խուժայնոցն, զի զքաղաքն 'ի բնէ և ձեռագործ ամրացեալ՝ 'ի սակաւ ինչ աւուրս քալստեան նոցա՝ համարեցան ըմբռնեալ, դեսպան արարին այսր անդր յամենայն կողմանս, յուսա մտանել միաբանութեան, տալ միմեանց պատանդս, զօրագողով լինել: Առաքին գեսպանք և 'ի քաղաքն որ յայսկոյս 'ի Սոխանիա՝ գրացիք Ակուխանիոյ հրաւիրին անդուստ ստտաքք և զօրաղուէրք: Ի գալ հասանել նոցա՝ մեծաւ իշխանութեամբ և ահագին ամբոխիւ խրախուսէն տալ պատերազմ: Չօրագլուխ ընտրին՝ որք 'ի միտսին եղեալ էին զամենայն ամս ընդ Կ. Սերտորիտի, և համարէին 'ի ծայր հասեալ զխուրտական արուեստին: Սոքա ըստ օրինաց հռովմեական ժողովրդեան ուշ 'ի կուրծր առննն աճապարել ըմբռնել զտեղիս, զակիչ գործել, և հատանել զմերսն 'ի համբարոց: Չոր իբրև ետես Կրաստոս, զի զզօրսն չէր գիւրին հանել արտաքս առ նիազութեանն, թափառէր թշնամին և պաշարեալ էր զճանապարհան՝ թողեալ 'ի ճամբարին բաւական պահապանս, նմին իրի և դժուարին էր ածել առ ինքն ցորեան և համբար 'ի պարէն, և զի օր ըստ օրէ բազմանայր թիւ թշնամեաց, ոչ 'ի դէպ վարկաւ զանդաղել 'ի մարտ: Չայս խորհուրդ յատեան հանեալ, իբրև զամենեսան հաւան ետես 'ի նոյն միտս, այգուցն ճակատ տալ սահմանեաց:

Ի՛Ր. Ընդ աշալուշսն հանեալ զամենայն զօրսն՝ 'ի կըրկին ճակատս զառաջն յօրինեալ, և զնիզակալիցսն արկեալ 'ի մէջ ճակատուն, դէտ ակնկալեալ մնայր տեսանել զօր խորհուրդ կալցին թշնամիք: Նոքա թէպէտ և 'ի բազմութենէ իւրեաց և 'ի հին պարծանաց պատերազմի և 'ի սակաւութենէ մերոցն ակն ունէին մղել զմարտն, սակայն յապահովագոյն զանձինս համարէին, եթէ պահ պաշարումն տուեալ ճանապարհաց և 'ի համբարոց զմերսն կարճեալ՝ առանց վէրս ինչ աննոյր զայլթուծիւնն կանգնեցեն. իսկ եթէ առ կարօտութեան ռոճկաց խրախուսեացեն հռովմայեցիք անձանց ուշ առնել խոյս տալ, խորհէին անկանել 'ի խուճապեալսն յամբոխէն և 'ի վհատեալսն ընդ

բեռամբք: Սովին մտօք հաճոյ թուեցելով զօրազլնացն՝ յեւանել զօրուն հռովմէացւոց արտաքս, նոքա 'ի ճամբարին մնային: Չայս Արաստոսի ածեալ զմտաւ, քանզի իւրով յապաղելովն և կարծեօք՝ զթշնամին երկչոտս էր յարդարեալ և զմերսն յօժարամիտս 'ի կռիւ, և յամենեցունց լսելի լինէին ձայնք, զի ոչ 'ի դէպ վարկանէին այլ ևս դանգաղել չտալ դուրս 'ի ճամբարն, սրտապնդեալ զիւրսն, ըստ ամենեցուն փափաքելոյ՝ ել խաղաց 'ի ճամբար անդր թշնամեաց:

ԻԵ. Անդ, իբրև կեպ լիւ արկեալ զփոսն հարթէին, այլք նեատ ցնդելով՝ զպահապանն 'ի պատնիշէն և 'ի մարտկոցացն վանէին, և սատարք՝ յորոց ոչ մեծ ինչ ակն ունէր Արաստոս՝ քարինս և նեատ մտտակարարելով և մոցառս յամբարտակն կրելով՝ տեսիլ իմն և կարծիս մարտուցելոց բերէին. և անդուստ դարձեալ թշնամիք անդուլ և անվէհեր մաքառէին, և նետք 'ի բարձր տեղւոյէ արձակեալք՝ ոչ անկանէին վայրապար, այրուձին չըջան առեալ զճամբարաւ թշնամեացն՝ ազգ արարին Արաստոսի, զի ոչ նովին զգուշութեամբ ամրացեալ էր ճամբարն՝ 'ի յեալն դրանէն կողմանէ, և էր դիւրամուտ:

ԻԶ. Արաստոսի քաջալերեալ զսասահապետս հեծելազին՝ մեծամեծ պարգևօք և խոստաբանութեամբ յորդորել իւրաքանչիւր զիւրսն, եցոյց նոցա զհրամանս կամաց իւրոց: Նոքա ըստ հրամանին հանեալ զերիս խումբան, որք 'ի պահ բանակին թողեալք էին և սթափք յաշնատուութենէ, և երկայն ճանապարհաւ չըջեցուցեալ զնոսա՝ առ 'ի չանկանելոյ յակն ճամբարին թշնամեաց, մինչդեռ ամենեցուն աչք եւ միտք 'ի մարտն էին զբաղեալք, հասին վաղվազակի յասացեալ մարտկոցսն, զորս տապալեալ, մինչև ուրուք տեսեալ զնոսա կամ իրազեկ լեալ եղելոցն, մըտին կացին 'ի ճամբար թշնամեացն: Յայնժամ լսելի լեալ աղաղակ յայնմ կուսէ, մերոցն խրախուսեալ զօրութեամբ, որպէս յաճախ պատահէ 'ի յոյս յաղթութեան, սկսան սաստկագոյն պատերազմել: Թշնամիք պաշարեալ յամե-

նուստ, յամենայնէ յուսաբեկք, դուռն գործեցին թափել զանձինս 'ի մարտկոցացն և փախստեամբ ապրել: Որոց ըզհետ ակնդեալ այրուձին ընդ լայնածաւալ գաշտս, 'ի յիսուն հազարաց ամբօխէն՝ եկելոց ստոյգ գտակաւ Մկրուխանիոյ և 'ի Կանտաբրացւոց՝ հազիւ թողին զբորի մասնն, և խոր նսեմաւ գարձան 'ի բանակն:

ԻԷ. Չայսր մարտի առեալ զուր, մեծ կէտ աշխարհին Ակուխանացւոց անձնատուր եղեն Արաստոսի, և մտադիւր առաքեցին պատանդս. ընդ որս էին և Տարբէլք, Բիգէրինք, Պրեկեանք, Վոկատք, Տարուսատք, Ելուսատք և Կոկոսատք: Սակաւք ոմանք 'ի սկիւրոր աւելորդ ազգաց՝ վըստահացեալք 'ի ժամանակ տարւոյն, զի ձմեռն 'ի վերայ կայր, անփոյթ եղեն զնոյն առնելոյ:

ԻԸ. Ի նմին գրեթէ ժամանակի, թէպէտ և անցեալ էր ամառն, այլ զի 'ի բովանդակ խաղաղացեալն Գալիա Մորինք և Մենապեանք մնային զինեալք, և ոչ երբեք ազթկեարս առ Կեսար էին առաքեալ զհաշտութենէ, նորա արագավախձան համարեալ զայն պատերազմ, անդր խաղացոյց զզորն: Նոցա այլազգ ամենեկին էր օրինակ պատերազմի քան զայլոց գալիացւոցն: Զի տեսեալ թէ ազգք մեծամեծք պատերազմեալք, վանեալք և 'ի պարտութիւն էին մասնեալք, և զի մերձ կային իւրեանց անտառք և ճահիճք, անդր փոխեցին զինքեանս և զամենայն ինչ իւրեանց: Իբրև եհաս Կեսար 'ի մուստ անտառաց նոցա, և զակիչ գործել կամէր, և ցայն վայր չերևէր թշնամին, 'ի ցրուել մերոցն 'ի գործ, իսկ և իսկ յամենայն կողմանց անտառին սլացեալ հասին յարձակեցան 'ի մերսն: Մերքն անդէն բուռն 'ի զէնսն հարեալ վանեցին զնոսա 'ի մայրինս. և զբազումս սպանեալ՝ և զհետ մտեալ մինչև 'ի զժուարին վայր, կորուսին յիւրեանց սակաւս ինչ:

ԻԹ. Ապա այնուհետև 'ի մնացեալ աւուրսն ձեռն արկ Կեսար հատանել զմայրինս, և զի մի յանկարծ յարձակումն ինչ առնիցի առ 'ի կողաց 'ի վերայ անդէն և ան-

զգաստ զօրականին, զհարեալ ատաղձս զայն ամենայն զէ-
տեղեաց եգ ընդգէմ Թնամւոյն, և արկեալ աստի անտի
յերկոսին կողմանն կանգնեաց 'ի տեղն պանիչի: Անհնա-
րին արագուԹեամբ ասպարէս մեծ հատեալ 'ի սակաւ ա-
ւուրս, մինչդեռ մերքս զնաշնն և զաղն և զկարասին 'ի ձե-
ւին ունէին սպառսպուռ, և նոքա 'ի խորս Թաւուտ անտա-
ռացն ապաստան անկանէին, այնպիսի իմն մրրիկք 'ի վերայ
հասին, մինչև հարկաւ գազարէլ 'ի գործոյն, և առ ան-
դուտեղատարաբ անձրեաց՝ անհնար լինել զօրականին կալ
ընդ երկար 'ի ներքոյ վրանաց: Վասն որոյ աւերեալ զա-
մենայն ագարակս նոցա, և զգիւղս և զշէնս հրձիգ արա-
րեալ, առ գնաց Կեսար զզօրն, և յԱւլերկս և 'ի Լէքսո-
բեանս և յայլ ևս քաղաքս՝ որոյ սուղ ինչ յառաջ ընդ մեզ
գրուացեալ էր, նստոյց զնոսա 'ի ձմերանոցս:

ԿԱՅԻՈՍԻ ՅՈՒԼԻՈՍԻ ԿԵՍԱՐՈՒ

ԳԱԼԼԻՍԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

Գ Ի Ր Ք Զ Ո Ր Ր Ո Ր Դ

ԿԱՅԻՈՍԻ ՅՈՒԼԻՈՍԻ ԿԵՍԱՐՈՒ

Յ Ի Շ Ա Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն Ք

Գ Ա Լ Լ Ի Ա Կ Ա Ն Պ Ա Տ Ե Ր Ա Ջ Մ Ի Ն

Գ Ի Ր Ք Դ .

Ն Ա Խ Ա Դ Ի Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ա. Ուսիպետը և Տենկուերքն գերմանացիք՝ յաճէ Սուեւաց նոր բնակարանս 'ի Գալլիա ինդրեն . Դ . Եւ զՄենապն յերկրէ նոցա մերժեն . Զ . Ապա անտի առ Ելուերոնս և Կոնդրուսեանս գաղ-
թեալք . Ժ Բ . Ժ Զ . Թեպէտ և յառաջնում հեծեւազօր մարտի յաղծօղք , բայց ապա Կեսար յափշտակէ զբանակս նոցա . և մնա
ցեալքն առ Սիկամբրս յայնկոյս Հռենոսի անկեալ ապաւինին . Ժ Է .
Կեսար կամուրջ կապեալ , անցանէ ընդ Հռենոս , վրէժ խնդրէ
'ի Սիկամբրաց . Ժ Թ . Աջատէ զՈւբեանս . Ի Ա . Անտի 'ի Գալլիա
դարձ արարեալ . 'ի Մօրինաց անցանէ 'ի Բրիտանիա . Ի Դ . Եւ դե-
ժուարաւ հանեալ զզօրսն 'ի ցամաք , ընդունի զբնական 'ի հպատա-
կութիւն . Լ . Որոց տեսեալ զտորմին հռովմէական տանջեալ յա-
լէկոծմանէ , և զայրուձին զի շէր անդ , խրախուսեալ ապստամբեն .
Լ Ե . Բայց ապա վերստին նուաճեալք , տան պատանդս , և Կեսար
դառնայ 'ի Գալլիա :

Ա. Յառաջիկայ ձմեռայնին , յամի բդէշխութեան Կն .
Պոմպիլոսի և Մ . Կրաստոսի , Ուսիպետքն գերմանացիք և
Տենկուերք , մեծաւ ամբօխիւ մարդկան անցանեն յայսկոյս
Հռենոս գետոյ , ոչ յոյժ հեռի 'ի ծովէն յոր թափի Հռե-
նոս : Անցանելոյն այն էր պատճառ , զի ամս հարուստ
մի վրդովեալք յերեսաց Սուեւաց՝ նեղէին պատերազմաւ ,
և խափան լինէր երկրագործութեանն : Ազգ Սուեւաց մեծ
է յոյժ , և քան զբնաւ գերմանացիս դուռ պատերազմող :
Աւանդի ունել նոցա մարդս հարիւր , յորոց ամի ամի հա-
զար սպառազէն 'ի միոյն միոյն հանեն արտաքս 'ի սահմա-
նաց իւրեանց 'ի պատերազմ . այլք 'ի տան մնան , և վասն
իւրեանց և վասն նոցա մշակեն զերկիրն . սոքա դարձեալ
փոխանակաւ 'ի շուղ ամին զինուորին , և նոքա 'ի տան կան :
Որով ոչ հողագործութիւն և ոչ արուեստ և պատերազմա-
փորձ հմտութիւն մարտի խափանի . այլ աւանձին և սե-
փական զատուցեալ ինչ ոչ են նոցա անգրք , և չէ օրէն քան
զտարի մի առաւել կալ մնալ 'ի միում տեղոյ 'ի բնակու-
թիւն . և ոչ շատ ինչ ցորենով , այլ մանաւանդ կալծամբ և

խառամբ կեանս, և յաճախ յորտորգութիւն պարապէն. որ պարենիցն բնութեամբ և հանասպազորդ կրթութեամբն և ազատութեամբ կենացն, — զի 'ի մանկութենէ ոչ 'ի գործ ինչ և ոչ յուսումն երբեք բերեալ պարապ՝ չառնէն ինչ ամենեկն յակամայս, — և զյոժն աճեցուցանէ, և անարի յաղթանդամս և վիթխարիս գործէ: Եւ յայն հասին սովորութեամբն, զի 'ի ցրտասառոյց անգամ վայրս ոչ ինչ այլ քան զմաշկեակս ունին ձորձս, — յորոց 'ի կարի իմն փոքրիութենէ՝ մերկ է մեծ ման մարմնոցն, — և լոգանան 'ի գետս:

Բ. Վաճառականաց գոյ առ նոսա մուտ, առաւել 'ի վաճառել նոցա զկապուտս պատերազմացն, քան թէ առ 'ի տալ ինչ բերել առ ինքեանս 'ի ցանկալեաց: Եւս և դրաստ՝ զորս յոյժ սիրէ Քալիս և մեծագնի ստանայ, գերմանացիք ոչ վարեն եկամուտս. այլ որ բուն անդրէ նաճիքն են յուրք և ագեղք, զնոսա ժիրս և տոկուսն օր ըստ օրէ կրթանօքն յարդարեն: Ի հեծեալօր պատերազմունս վազեն ստէպ 'ի ձիոցն և հետի կուռին, և զերիվարսն անգէն 'ի նմին տեղւոյ սպասել ուսուցանեն, յորս և երագս դառնան ելանեն 'ի պահանջել պիտոյիցն: Եւ 'ի բարսնոցս չիք ինչ անարդ և վատ քան 'ի թամբս հեծանել վասն որոյ թէպէտ և սակաւաւորք իցեն՝ իշխեն ընդ ամենայն ամբօս թամբեալ առնուծիոյ 'ի կախ մատչել: Գինի ամենեկն ոչ թողուն մուծանել առ նոսա, զի նովաւ համարին լուծանել մարդկան 'ի ժրութենէ և մեղկել:

Գ. Մեծ պարծանս համարին աշխարհին իւրեանց՝ անդուստ 'ի սահմանաց իւրեանց ցմեծ վայրս ամայի լինել երկրին, զի յայտ իմն այնպէս առնէ՝ թէ քաղաքք անգամ բազմութիւք ոչ ունին հանդուրժել բունութեան իւրեանց: Սմին իրի 'ի միոյ կողմանէ 'ի Սուբուաց իբրև վեցհարիւր հազար քայլ թափուր անապատ պատմին անդաստանք նոցա. 'ի միւսմէ կողմանէ հպաւորք են Ուբեանք, որոց քաղաք էր ընդարձակ և ծաղկեալ՝ ըստ մտաց գերմանացւոցն, և զոյն ինչ մարդասիրաբոյն են քան զայլ որ 'ի

նմին աղքէ, վասն զի մերձ են 'ի Հաենոս, և յորով վաճառականք երթեկեն առ նոսա, և ինքեանք վասն մերձաւորութեանն ընդէլեալք են ընդ բարս գալլիացոց: Ընդ սոսա 'ի բազում մարտս ջանացեալ Սուբուաց, իբրև չկարացին հալածել յերկրէն վասն մեծութեան և ուժգնութեան ազգին, արարին իւրեանց հարկատուս, և խոնարհեցուցին յոյժ և ակարացուցին:

Դ. Ի սմին սակի գտան վերոյգրեալքն Ուսիպետք և Տենկուրք՝ ժուժկալեալք յամայր ամս Սուբուացն բունութեան: Այլ հուսի ուրեմն հալածեալք յերկրէն և 'ի բազում վայրս Գերմանիոյ երեամ՝ թափառական չըջեալ, հասին 'ի Հաենոս, 'ի գաւառսն յորս բնակէին Մենայեանք, և յերկոսին եզրս գետոյն ունէին ագարակս, շէնս և դիւղս. բայց 'ի գալտենէ այնքանոյ ամբօսին զարհուրեալ, գաղթեցին 'ի շինաց անտի որ էր նոցա յայնկոյս գետոյն. և կարգեալ պարեկապանս ոչ տային թոյլ գերմանացոց անցանել յայսկոյս Հաենոսի: Նոցա զամենայն հնարս հնարաւորեալ իբրև ոչ զօրէին ուժգին մաքառել առ չգիւտ նաւակաց, և ոչ գաղտ անցանել 'ի Մենայեանցն պահպանութենէ, կեղծեօք պատճառեցան դարձ 'ի տեղիս և 'ի դաւառս իւրեանց առնել, և երբօրեայ ճանապարհ անցեալ գնացեալ, կրկնեցան դարձան անդրէն. և զամենայն ուղին զայն ձիախաղաց հեծելութեամբ վճարեալ՝ յանգետս և յանդգաստից յանկարծ եկին անկան 'ի վերայ Մենայեանց. որոց 'ի լրեստացն ծանուցեալ զըուել գերմանացոց՝ աներկիւղ համարձակ դարձ արարեալ էին վերստին 'ի դիւղս իւրեանց յայնկոյս Հաենոսի: Զսոսա սպանեալ. և կալեալ զնաւակս նոցա, մինչ չև զգաստ եղեալ որոց յայսկոյս Հաենոսի էին Մենայեանք, անցին ընդ գետն, և զամենայն գաստակերտսնոցա գրաւեալ՝ զմնացուած ձմերայնոյն 'ի մթերից նոցա կերակրեցան:

Ե. Այսամ ամենայնի տեղեկացեալ Կեսար, և 'ի տկարամտութենէ գալլիացոցն խիթացեալ զի խօզ են և թէ.

Թև 'ի խորհուրդս իւրեանց, և յաճան յեղափոխութեանց ցանկան, ոչ արժան համարեցաւ հաւատալ ինչ 'ի նոսա: Է և այս 'ի դալիւիացւոցն բարս, զի ահամայ ևս բռնադաւանն զանցաւորս կալ մնալ, և որ ինչ իւրաքանչիւր լուեալ կամ ուսեալ իցէ՝ հարցանեն, և ամբոխն 'ի քաղաքս պար առեալ զԹանգարօքն՝ ստիպեն պատմել յորոց դաւառաց գայցեն, և զինչ ինչ անդ տեսեալ իցեն: Ի համբաւուց անտի և 'ի զրուցաց շարժեալ՝ խորհուրդ առնուն զիրաց բարձրագունից. զորոց հարկ է ապա նոցա 'ի զընումն գալ, զի անստոյգ համբաւուց հպատակեն, և բաղումք ըստ կամի ակորժակաց նոցա կեղծաւորեալ սուտ պաճոււճեն զպատասխանին:

Զ. Այսմ սովորութեան 'ի վերայ կացեալ Կեսար, զի մի ծանր ևս պատերազմի պատահեցէ՝ փութացաւ վաղաքոյն քան զոր սովորն էր աճապարել 'ի բանակն: Հասեալ անգր, զոր ինչ միանգամ կառկածեալն էր՝ ետես վըճարեալ, յոմանց 'ի քաղաքաց անտի հրեշտակութիւնք առաքեալք առ գերմանացիս, և հրաւիրեալ զնոսա՝ ելանել մեկնել 'ի Հռենոսէ. և զոր ինչ և խնդրեցեն 'ի պատրաստի գտանել առ իւրեանս: Սովին ակնկալութեամբ խրախուսեալ գերմանացւոց, արձակ արձակ խաղային, և հասեալ կային 'ի սահմանս Եբուրոնից և Կոնդրուաց, որ են ընդ հովանաւորութեամբ Տրեւիրացն: Կեսար կոչեալ զիշխանն Գալիոյ, զոր ինչ գիտէրն՝ պատշաճ վարկաւ Թաքուցանել և ողբեալ և պնդեալ զսիրաս նոցա, և հէծելագունեալ հրաման տուեալ, հաստատեաց տալ մարտապատերազմի ընդ գերմանացիսն:

Ի. Արարեալ համբարս ցորենոյ, և ընտրեալ զայրուձին, յուրի անկաւ 'ի կողմանն յորս լսէր Թէ իցեն գերմանացիքն. յորոց մինչդեռ աւուրս ինչ սակաւս էր 'ի բացեայ, հասին հրեշտակք 'ի նոցանէ, որոց բանք եղեն այս. Գերմանացիք ոչ նախաձեռն լինին 'ի մարտ ընդ հաովմայեցիս, բայց և ոչ հրաժարեն 'ի զինուք ողորելոյ՝ եթէ զըրգուեսցին. զի գերմանացւոց այս է օրէն 'ի նախնեաց անտի

կարգեալ, որ զք 'ի վերայ իւրեանց պատերազմ՝ յարուցանիցեն՝ նոցա 'ի գիմի հարկանել և ոչ յաղերս անկանել: Բայց զայս ասեն, Թէ ահամայ եկեալ կան այսր՝ մերժեալք 'ի տանէ: Եթէ չնորհս 'ի նոցանէ խնդրիցեն հռովմայեցիք, կարող են լինել նոցա պիտանի բարեկամս. կամ աացեն նոցա անգաստանս, կամ ներեցեն ունել զորս զինուք են ստացեալ: Նոքա առաջի Սուբեայ միայն տեղի սան, ընդ որս և ոչ անմահ զիք կարող ինչ են գալ 'ի կշիւ. իսկ այլ զք չիք ուրեք բնաւ ընդ տիեզերս, որում ոչ կարիցեն յաղթել:

Ը. Առ այստիկ Կեսար՝ որ ինչ Թուեցանն նմա, ետ պատասխանի. բայց վախճան խօսիցն այս եղև. Թէ չիք հնար լինել իւր բարեկամութիւն ընդ նոսա, եթէ կացցեն մնասցեն 'ի Գալլիա. և ոչ ճշմարիտ ինչ է, Թէ որք զերկիր իւրեանց չմարթացան պահել, նոքա՝ զօտարին գրաւեսցեն. և 'ի Գալլիա չիք գետին դատարկ՝ որ տացի առանց զըկանաց, մանաւանդ այնքանոյ բազմութեան. այլ հնար է՝ եթէ կամիցին՝ նստել նոցա յերկրին Ուբեանց, որոց հրեշտակք իցեն առ իւր և բողբօք ունիցին զՍուբեայն անիրաւութեանց, և ձեռն օգնականութեան յիւրմէ խնդրիցեն. և զայս նոցա յՈւբեանց անտի ինքն ընկալցի:

Թ. Զայս առ իւրսն պատգամաւորել սասցին հրեշտակքն. և յեա խորհուրդ առնլոյ զիրացն՝ յաւուր երրորդի դարձեալ գալ առ Կեսար. առ ժամն խնդրեցին՝ մի ինչ աւելի մօտ առ ինքեանս խաղացուցանել զբանակ իւր: Եւ ոչ այսմ լսելի լինել ասաց Կեսար. զի գիտէր Թէ ստուար ինչ մասն այրուձիոյ նոցա աւուրբք ինչ յառաջ առաքեալ էր առ Սմբելարիտս յայնկոյս Մոսայ յաւարառութիւն էր 'ի պաշար պարենի: Եւ նոքա այնմ այրուձիոյ սպառնին, և յայն սակս յապաղումն ընդ մէջ արկանել խորհէին:

Ժ. Մոսա բղխէ ելանէ 'ի Վոդեսուտ լեանէ՝ որ յերկրին Լինդոնաց, և ընկալեալ զվառիկ ինչ Հռենոսի՝ զանուանեալ Վալիս, գործէ կղզի զԲատաւացն, և ոչ հէռի ինչ 'ի նմանէ՝ ընդ ութսուն հազար քայլ 'ի մեծածոփն անկանի: Իսկ

Հռենոս եւանէ 'ի լեպոնտացոց բնակչացն Ալպեանց, և երկայն ասպարիսօք ընդ սահմանս նանտուատեանց, հելուէտացոց, սելուանացոց, Մետիոմատրիկաց, Տրիբուկաց, Տրեւիրաց սրբնթայիւք անցեալ իբրև մերձեւայ յաշխարհածոյն, 'ի բազում առաջն բաժանի՝ կղզիս գործեալ մեծամեծս, յորոց 'ի մեծ մասն գաղանք և խուժարուժ աղինք բնակեն, յորոց են որ ձկամբք և կթովք հաւուց սպրեւ կարծին, և ընդ բազում բերանս 'ի համատարածն թափի:

ԺԱ. Մինչդեռ Աեսար չէր ինչ 'ի բացեայ 'ի թշնամոյն քան զերկոտասան հազար քայլ, ըստ պայմանելոյն դարձ առ նա առնեն հրեշտակքն, և յուղւոյ միաբանեալ ուժգին աղաչէին զնա մի այլ ևս յառաջ խաղալ: Չընկալեալ զինգիրն՝ հայցէին առաքել յառաջոյ ամբոխին իւրոյ հեծեալս առ նոսա, բայց արգելուլ նոցա չարտերազմել, և տալ ինքեանց օձան առաքելոյ դեսպանս առ ուրեանս, որոց եթէ իշխանք և աւագանին երդմամբ ուխտեցեն առ ինքեանս հաւատարմութիւն ըստ պայմանի եղբայր 'ի Աեսարէ, խոստանային առնել ըստ այնմ: և 'ի կատարումս այսր ամենայնի՝ ժամ տալ նոցա առուրս երիս: Չամենայն զայս համարէր Աեսար 'ի նոյն միտս հայել, զի երեքօրեայ յապաղանօք այրուծին նոցա բացական դարձցի առ նոսա: Բայց ասաց թէ այն օր երթալոց իցէ զժրոյ ոչ աւելի ինչ քան զորեք հազար քայլ: անդր այրուցն գումարեացին բազմամբօք, զի 'ի միտ առցէ զհայցուածս նոցա: Առ ամենայն ասպահապետան որ ընդ հեծելազինն յառաջագոյն խաղացեալ էին արձակեաց արս՝ պատուէր տալ նոցա, մի դրդել զթշնամիսն 'ի մարտ: Իսկ ինքեանք եթէ դրդուեցին, զգէմ կալցին ժուժկալեալք մինչև ինքն իսկ սպայխն մօտ հասանիցէ:

ԺԲ. Բայց թշնամեաց ընդ տեսանելն զհեծեալսն մեր՝ որք էին թուով հինգ հազար, իսկ նոցա ոչ աւելի ինչ քան զուժ հարիւր էր այրուծին, զի երթեալքն զցորենոյ յայնկոյս Մոսայ չէ էին դարձեալ, և մերքն ոչ ինչ զանգիտէին,

զի հրեշտակք նոցա սուղ ինչ յառաջ մեկնեալ էին 'ի Աեսարէ, և այն օր դուլ էր զինուց 'ի նոցանէ իսկ ինդրեալ, յանկարծակի յեղակարծում ժամու գոռթ սուեալ 'ի մերսն՝ խուլեցուցին զնոսա: և դարձեալ 'ի զգէմ ունել մերոյն՝ ոստուցեալք 'ի հետիոտս ըստ իւրեանց սովորութեան, և զձիս 'ի ներքուստ խոցեալ և զբազումս ընկեցեալ յերկիր, զայլսն 'ի փախուստ դարձուցին: և այնպէս ասիւ խուճապեցին զնոսա, մինչև հաղիւ գէմ յանգիման սպայս: Կոյտ զօրուն մերոյ հասեալ՝ ապա զկայ առնուլ 'ի սուրհայլոյն: Յայնմ մարտի վերաւորք անկան 'ի մերոցս եօթանասուն և չորք: ընդ նոսա այլն քաջ Պիտն ակուխտանացի՝ ճոխ յաղգէ, որոյ հաւն յիւրում քաղաքին արբայրութիւն ժառանգեալ էր, և 'ի մերմէ աւագանեոյ բարեկամ անուանեալ: Որ եղբօր իւրում պաշարելոյ 'ի թշնամեաց յօգնութիւն ժամանեալ զնա 'ի վտանգէն աղատեցոյց, ինքն ընկեցեալ 'ի վերաւոր երկվարէն՝ եկաց կուռեցաւ ըստ կարի արիաբար: Իբրև շուրջ փակեալ և վերս բազումս առեալ անկանէր, և եղբայրն ելեալ 'ի մարտէն զայն տեսանէր 'ի բացուստ, ձի ածեալ մատոյց զանձն առաջի թըշնամեացն և սպանաւ:

ԺԳ. Յետ կուռոյս այսորիկ՝ Աեսար ոչ ևս հրեշտակացին ունկն մատուցանելարժան համարէր, և ոչ զպայմանն ընդունել յայնցանէ՝ որոց նեղաւ և դաւուլ զհաշտութիւն ինդրեալ 'ի նմանէ՝ ինքնակամ 'ի վէգ եկին: Իսկ մնալ ածելոյ բազմութեան թշնամեաց և դարձի այրուծիոյն՝ ծագ անմտութեան վարկանէր: և ծանուցեալ զխուլութիւն գալիացոց, իմանայր թէ թշնամիք քանի՞օն մեծարանս առ նոսա գտանիցեն միով և եթ պատերազմաւ, որոց ոչ 'ի դէպ համարէր տալ պարսպ խորհուրդ առնոյ: Չայտօսիլ արկեալ նորս 'ի միտ, և զկամս սրտին մերկացեալ Ետեղակալացն և գանձապետին, զի մի ինչ անցէ զիւրև օր մարտի, դէպ ելև բարեպատեհ, զի 'ի վաղիւ անդր այրուցն նովին նենդութեամբ և խաբանօք՝ դերմանայիքն բազմամբօս հանդերձ ամենայն իշխանօքն և ծերովք եկին առ նա 'ի բա-

նախն, 'ի չբմեղս լինել անձանց, որպէս համբաւէրն, 'ի կռուոյ երկկին զոր արարին ընդդէմ հրամանին և մալթա նաց իսկ իւրեանց, և միանգամայն զի թէ հնար ինչ իցէ՝ գու՛ղ զինուց ընկալցին պատրանօք: Ընդ որոց գալուստն ինդացեալ Կեսարու՛ հրամայեաց 'ի պահ ունել զնոսս առ իւր. ինքն զզօրան զամենայն հանեալ 'ի ճամբարէն, զայրու՛ ձին՝ զոր յարգի կռուոյն դեռ ևս ահաքեկ համարէր, հրա մայեաց զկնի գնալ սպային:

ԺԴ. Երէքկին զճակատն յօրինեալ, և զուժ մղոն ճա նապարհն փուժապէս հատեալ անցեալ՝ եհաս 'ի բանակս թշնամեացն մինչև և ինչ զբաստ եղեալ գերմանացւոցն թէ զինչ գործիցի: Որոց յայսմ ամենայնէ յանկարծ զարհուրեալ՝ յերագուժենէ եկիցն մերոց և յանհետ լինելոյ առանց իւրեանց, և առանց ինչ պարսպ տալոյ նոցա 'ի խորհուրդ կամ 'ի զէն առնուլ, շփոթեալ խռովին, թէ զինչ լաւ իցէ, զամբնն հանել ընդդէմ թշնամւոյն, թէ զբա նակնս պահպանել, թէ իսխատեամբ զանձինս ապրեցուցանել: Որոց երկիւղն քանզի փոնդալովն և խուճապմամբն գայր յերեան, զօրականն մեր 'ի խարդախութենէ առաջնոյ առուրն զայրացեալ՝ հասին թափեցան 'ի բանակսն. յայնմ վայրի որ կարաց որ շտապաւ զէն առնուլ՝ փորք մի զդէմ կալան մերոցն, 'ի միջև անդ սայլիցն և կահիցն կարասեաց զպատերազմն մղեցին: Իսկ միւս բազմութիւնն՝ մանկանց և կանանց, — քանզի ամենեքումբ հանդերձ ելեալ էին 'ի տանէ և անցեալ ընդ Նոենոս, — այսր անդ փախչել սկսաւ. Կեսար զհեծելազօրն արձակեաց զհետ հալածել զնոսս:

ԺԵ. Գերմանացւոց լուեալ 'ի թիկանց կուսէ զաղա զակն և զսատակումն տեսեալ զիւրայոցն, ընկեցեալ զզէնսն և զգրօս, վաղեցին 'ի դուրս 'ի ճամբարէն. և իբրև հասին 'ի խանութրգս Մոսայ և Նոենոսի, անոյս եղեալ այլազգ ճողոպրելոյ, և բազում ամբոխին կոտորեալ, մնացեալքն գարավէժ արկին զանձինս 'ի գետն, և անդ յահէն 'ի խոնջութենէն և 'ի գետոյն բռնութենէ նկուռ եղեալ կորեան:

Մերքն ամենեքեան առ հասարակ որջանդամբ, գոյն ինչ վերաւորօք, յարհաւրաց այնքանոյ մարտի, զի թշնամեացն թիւ էր արանց չորեքհարիւր և երեսուն հազարաց, եկին ժողովեցան 'ի բանակսն: Կեսար զրս 'ի բանակի անդ 'ի պահ ունէր՝ հրաման ետ նոցա 'ի բաց դնալ. բայց նոքա զանգիտեալ 'ի պատուհասէ և 'ի տանջանացն գալլիացւոց, զորոց անդատանս աւար հարեալ էին, կամեցան մնալ առ նմա. և Կեսար ետ նոցա առ այն աղատութիւն:

ԺԶ. Զգերմանական պատերազմն հանեալ 'ի դուրս՝ դէմ եզ Կեսար անցանել ընդ Նոենոս յայլ և այլ պատճառս, յորս արգար և իրաւ քան զամենայն այն էր, զի տեսեալ թէ գերմանացիք այնչափ դիւրաւ յորգորէին գալ անցանել 'ի Գալլիա, կամեցաւ զի և նոքին լիցին երկնչել զերաց իւրեանց, 'ի միտ առեալ թէ զօրք հռովմեական ժողովրդեան կարեն և համարձակին անցանել զՆոենոս: Յաւելաւ ևս, զի մասն այն առնուծիոյ Ուսիպետաց և Տենիկտերաց՝ զոր 'ի վեր անդր յիշատակեցաք անցեալ ըստ Մոսս յաւար և զցորենոյ, և չգտեալ 'ի պատերազմին, յետ փախտի իւրայոցն անցեալ էր յայնկոյս Նոենոսի յերկիր Սիկամբրաց ապաւինեալ և ընդ նոսս միաբանեալ: Առ որս իբրև առաքեաց Կեսար դեսպանս, պահանջել զի որք ինքեան և Գալլիոյ 'ի կալու կացեալ էին, զնոսս 'ի ձեռս իւր տացեն, պատասխանի ետուն, թէ տէրութեան ժողովրդեանն Նոովմայ սահման հատանէ Նոենոս. եթէ գերմանացւոց յակամայս իւր 'ի Գալլիա անցանել ոչ արգար համարիցի, ընդէր իւր տէրութիւն ինչ կամ իշխանութիւն անդր քան զՆոենոս ինդրիցէ: Իսկ Ուրեսանք, որ միայն 'ի յայնկոյս հոենոսեանց արարեալ էին հրեշտակս առ Կեսար, բարեկամութիւն հաստատեալ և տուեալ պատանդըս, աղաչէին մեծապէս ձեռն տալ ինքեանց նեղելոցն 'ի Սուբեաց: Իսկ եթէ առ այս անպարսպեցի 'ի գործոց ընկերհաշտութեանն, զզօրան գէթ անցուցէ ըստ Նոենոս. այս շատ լինիցի ինքեանց յօգնականութիւն և 'ի յոյս յապա ժամանակի. այնչափ է առ նոսս անուն և համբաւ:

հատվմէական սպային, յետ վանելոյ Արիովիստի և այսր յետին սրատերազմիս, զի և մինչ 'ի վերջին ազգս գերմանացոց՝ համբաւով և բարեկամութեամբ հատվմէական ժողովրդեանն մարթէլ նոցա կալ յապահովս. և խոստանային բազմութիւն յոյժ նաւաց յանցուցանել զզօրն:

ԺԷ. Աեսարու յայս ամենայն յիշատակեալ աղագս սահմանեալ էր անցանել ընդ Հուենոս. բայց նաւուք անցանել՝ ոչ յոյժ անկասկած համարէր, և ոչ իւրում և հատվմէական ժողովրդեանն պարծանաց արժանի: Ասան սրոյ թէպէտ և անհարին գժուարութիւն առաջի կայր կամուրը արկանելոյ, վասն լայնութեան՝ սրննթացութեան և խորութեան գետոյն, բայց իւր 'ի դէպ վարկանէր գուն զործէլ յայն, կամ թէ ոչ՝ բնաւ խի չանցուցանել զզօրն յայնկոյս: Արդ զգործ կամրջին կարգեաց օրինակ զյայտերկուս գերանս՝ ոսն և կէս թանձրութեամբ չորեքկուսիս, փոքր մի 'ի ստորէ ծայրատաշս, ըստ չափոյ խորութեան գետոյն, կրկին ոսնաչափ 'ի միմեանց անջրպետեալ՝ յօգէր ընդ իրեարս: Զոսոս գործիական հնարաւորութեամբ իջուցեալ 'ի գեան՝ մտէր և թակամբ հարստէր 'ի գետին, ոչ կանգուն ուղղաբերձս իբրև զցից, այլ առ 'ի շեղ և հակեալ զինի ջուրցն գնացից 'ի խոնարհ: Հանդէպ սոցա 'ի վայր կոյս գետոյն երկուս ևս այլս նոյնպէս զօղեալս, քառասուն ոսնաչափովք հեռի յառաջնոցն, ընդգէմ ուժ գնութեան և բռնութեան հոսանաց գետոյն վարսեալ կացուցանէր: Ի վերայ չորեցունց սոցա՝ արկեալ գերանս երկոսնաչափս թանձրութեամբ ըստ անջրպետութեան նոցին գերանաց կողմանէ 'ի կողմ, կրկին խոյօղովք յերկոցունց ծայրիցն հաստատէր: Զորեցունց սոցա գերանացս հարըտեալ առանձինն և 'ի հակառակ կուսէ ևս պահանգկապ պնդեալ, այնչափ ամրութիւն տային գործոյն, և այնպիսի իմն էր ակտարակք բնութեանն, զի որչափ և մեծ սաստկութիւն յորձանաց յառնիցէ, այնչափ ևս ամրապինդ կաշխանդեալ մնայցեն հաստաբետս: Զկողմնակի հարթարդական ծածկէին խրձամբք հիւսեալ, ածեալ 'ի վերայ պրը

շախ և վանդակա 'ի դիւրութիւն գնալոյ սոցից: Հանդերձ այսու ամենայնիւ՝ և 'ի ստորին կողմն գետոյն հարկանէին ցիցս առ 'ի շեղ, որք փոխանակ զմոյց հաստարան եղեալ և իբրև մոյթս յեցեալ 'ի գերանն, և ընդ բովանդակ գործն միացեալ՝ զգէմ՝ կայցին հոսանացն բռնութեան. և այլս գարձեալ՝ ոչ կարի հեռի 'ի կամրջին 'ի վերուստ կողմանէ գետոյն հարկանէին, զի և թէ կոճեղս ծառոց կամ նաւակս ընդ զառ 'ի վայր արձակեացեն խուժողութքն առ 'ի քանդէլ զգործն, նպատաւորութեամբ սոցին բեկցի զբուրութիւն նոցա, և մի փնասեցեն կամրջին:

ԺԸ. Յաւուրս տասն յորմէ հեռէ սկիզբն եզև կրելոյ զատաղձն, բովանդակեալ զգործն ամենայն, անցուցանէ Աեսար զզօրն, և յերկոսին գլուխ կամրջին թողեալ պահապանս պինդս, զիմէ յերկիրն Սիկամբրաց: Յայնմ՝ ժամանակի 'ի քաղաքաց քաղաքաց դան առ նա հրեշտակք, որոց 'ի խնդրեն հաշտութիւն և բարեկամութիւն՝ աղատօրէն առնէ պատասխանի, և հրամայէ մատուցանել նմա պատանդս: Սիկամբրեանք յորմէ հեռէ սկիզբն լեալ էր կառուցանելոյ կամրջին, միաբանեալ 'ի փխտուստ, խրատեալք 'ի Տենկաերաց և յԱսիպետաց զորս առ իւրեանս ունէին, և լեալ գնացեալ էին 'ի սահմանաց իւրեանց, զամենայն ինչ զիւրեանց տարեալ, և զանձինս իւրեանց յանապատս և յանտառս զօղեցուցեալ:

ԺԹ. Աւուրս ոչ բազումս յամեալ Աեսարու յերկիր նոցա, զամենայն գիւղս և զշէնս հրձիգ արարեալ, և զցորեանն խուղեալ հուպ առ արմատ՝ անց գնաց 'ի սահմանս Ուբեանց, և սոցա զօգնականութիւն իւր խոստացեալ՝ եւ թէ երեք ներութիւն հասանիցէ նոցա 'ի Սուեւաց, զայստսիկ ուսալ 'ի նոցանէ. զի Սուեւաց հաւաստեալ 'ի ըբտեսանց զկապէլ կամրջին, Սուեւաց հաւաստեալ 'ի ըբտեսանց արարեալ՝ գեապան արարեալ էին ընդ ամենայն կողմանս՝ ելանել գնալ 'ի քաղաքաց իւրեանց, զորդիս՝ ըդկանայս և զամենայն զաղն իւրեանց յամրի գնել յանտառս, և ամենայն զինաշարժից 'ի միջ վայրի գալ ժողո

զէլ, զոր ընտրեալ էին գրեթէ 'ի միջին տեղւոյ գաւառացի եղեւոց 'ի ձեռին Սուրբազ, և անդ սպասել գալտեանն հոովմայեցւոց, և անդ եղեալ էին 'ի մտի տալ պատերազմ: Չոր իբրև տեղեկացաւ Աեսար, կատարեալ զամենայն յոր սակս երեսս հաստատեալ էր անցուցանել զզօրսն, ահ արկանել գերմանացւոց, վրէժ ինդրել 'ի Սիկամբրաց, զՈւբեանս ազատել 'ի պաշարմանէն, աւուրս ընդ ամենայն ութուտասանս հանեալ յայնկոյս Հուենոսի, շատ համարեալ զեղեալսն 'ի գովեստ և 'ի շահ, գարձաւ եկն 'ի Գալլիա, և քահեաց զկամուրջն:

Ի. Ի սակաւ ինչ մնացեալ մասն ամառայնոյն, թէպէտ և 'ի կողմանն յայնոսիկ կանխէ ձմեռն, — զի Գալլիա համօրէն 'ի Սայլն կոյս ունի զհայեցուածն, — սակայն Աեսար չու արար խաղաց գնալ 'ի Բրիտանիա. զի գրեա եթէ յամենայն գալլիական պատերազմունս իմանայր անգուստ մատակարարեալ թշնամեաց մերոց օգնութիւն. բայց թէպէտ և զհեղ ժամանակ տարւոյն կարճեալ էր 'ի պատեւրազմ, սակայն օգուտ մեծ անձին վարկանէր, եթէ միայն 'ի կզգի անգր ժաման լինիցի, աեսանել զազգ մարդկանն, զվայրսն 'ի միտ աւետել, զնաւահանգիստսն և զմուսսն. որք գրեթէ բնու անձանոթ էին գալլիացւոց: Զի բաց 'ի վաճառականաց ոչ որ յանդգնի գնալ առ նոսա. և ոչ նոցին իսկ այլ ինչ ծանօթ է բաց 'ի ծովափնեայ սահմանացն որ հանդէպ Գալլիոյ: Վասն որոյ կոչեցեալ առ ինքն յամենուս զվաճառականն՝ ոչ կարէր կալ 'ի վերայ՝ ոչ մեծութեան կողմոյն, ոչ թէ ոչ բռնաբար և քանիք իցեն 'ի նմա բնակեալ ազգք, զինչ նոցա հմտութիւն պատերազմի, կամ սր օրէնք վարուց, և ոչ թէ ոչ բռնաբար 'ի նմա հանգրուանք մեծամեծ նաւաց ընդուսակք:

ԻԱ. Ի տեղեկութիւն այսր ամենայնի, չև 'ի փորձ հանգիսին մատուցեալ, քաջայարմար գատեալ զՎ. Վրուսենոս՝ առաքէ զնա յառաջոյ միով պատերազմիկ նաւաւ, պատուէր տուեալ նմա՝ լրտեսել զամենայն ինչ և փութով առ ինքն դառնալ: Ինքն ամենայն զօրօքն 'ի Մորինս

գնաց, զի անտի 'ի Բրիտանիա սուղ ինչ էին անցք: Այսր յամենայն կողմանց սահմանակից գաւառացն հրամայեալ ժողովել նաւաց, և և նաւատորմին՝ զոր հերու յամարայնն կառուցեալն էր առ Վենետեան պատերազմն: Ի ժամանակի անգ յայնմիկ 'ի վեր էլեալ խորհուրդ մտաց նորա և 'ի վաճառականացն հասուցեալ առ Բրիտանիկան, 'ի բազում քաղաքաց կողմոյն գան առ նա հրեշտակութիւնք՝ խոստանալ պատանդս տալ, և հնազանդել տերութեան հոովմեական ժողովրդեանն: Չոր լուեալ խոստացաւ առաջարկ, և յորգորեալ զնոսա կալ 'ի նոյն միտս հաստատուն՝ առաքէ 'ի տուն. ընդ նոսին արձակէ և զԿոմիոս, զոր նորա յաղթեալ Սորերբատաց՝ թագաւոր անգ կացուցեալ էր, զորոյ և զքաջութիւն և զիմաստութիւնն գովէր, և հաւատարիմ՝ զնա առ ինքն համարէր, և զիշխանութիւն նորա 'ի գաւառսն յայնս առ մեծս ունէին: Մնա պատուէր տայ 'ի բազում քաղաքս նոցա մատչել ըստ կարի, և քաջաբերել զնոսա մտանել յուխտ ժողովրդեանն Հոովմայ, և պատմել նոցա զվաղընդփոյթ գալուստ իւր անգր առ նոսա: Վրուսենոս՝ ոչ համարձակեալ ելանել 'ի նաւէն և զանձն հաւատալ խփիցն, զիտեալ զգաւաւսն՝ որչոյն և հնար եղև նմա, յաւուրն հինգերորդի գարձ առնէ առ Աեսար, և պատմէ զոր ինչ անգն էր տեսեալ:

ԻԲ. Ի յամել Աեսարու 'ի կողմանս յայնոսիկ 'ի հայթայթանս նաւաց, 'ի մեծազոյն մասնէ Մորինաց եկին առ նա հրեշտակք՝ 'ի չքմեղս լինել անձանց զխորհրդոյ անցելոց աւուրցն, զի արք գուժք և մերոյ սովորութեանցս անտեղեակք մար եղեալէին ընդ հոովմեական ժողովրդեանն, և խոստանալ առնել զհրամանս իւր: Չայս Աեսարու յոյժ բարեպատեհ իւր համարեալ, զի ոչ թշնամի 'ի թիկանց իւրոյ թողուլ կամեր, ոչ պատերազմ տալոյ կարողութիւն էր նմա վասն եղանակի տարւոյն, և ոչ զգուզնաբեայ իրացնն հոգ առաւել ընտրել քան զԲրիտանիա արժան վարկանէր, հրամայէ նոցա յոգնաթիւ պատանդս. զորս աւեալ, ընդունի զնոսա 'ի հպատակութիւն: Գուամարեալ

նաև կարասեկիրս որպէս թէ ութանիւ չափ, և հայթայթ թեալ որչափ ինչ բաւական թուէր յանցուցանել երկուս գունդոս, այլ ամենայն որ ինչ էին նորա նաւք պատերազմիկք՝ բաժանեաց զնոսս 'ի գանձապէսն, յետեղակալն և յասպահապետն: Հասին այսր ութուստան նաւք կարասեկիրք, որք աստի ութ հազար քայլ հեռի արգելեալ կային 'ի հողմոյն, ոչ ատակեալ գալ հասանել 'ի նաւահանդիստ անդր 'ի նոյն: Չոտս բաշխեաց 'ի հեծեալն, ըգնացեալ զօրն ես 'ի ձեռս Կ. Տիսուրիոսի Սասինացոյ և Լ. Աւրուսկուլիոսի Կոտայի տեղակալացն, անուշ գնալ 'ի Մենապետան և յաւանս Մորինաց յորք շէին եկեալ առ նա հրեշտակք: Պ. Սուլպիկիոսի Հուսփոսի տեղակալի հրաման ետ ունել զնաւահանդիստն պահապանօքն որ բաւական թուէին:

ԻՊ. Չայս ամենայն յարգարեալ, և գտեալ դէսլ ժամանակ նաւելոյ, իբրև յերրորդ պահու գիշերոյն առխըթեալ զնաւան 'ի չու անկաւ, և հեծելազօրուն հրամայեաց խաղալ 'ի միւս ևս մերձակայ նաւահանդիստ, և ելեալ 'ի նաւս՝ գալ զկնի իւր: Նոցա փոքր մի անագանեալ 'ի գործըն՝ ինքն իբր 'ի չորրորդ ժամու այգուն՝ աւաջին նաւուքն եհաս 'ի Բրիտանիա. և անգ 'ի վերայ ամենայն բլրոց ետես տարածեալ զզօրս թշնամեացն վառեալս: Տեղւոյն այսպիսի իմն էր գիրք. այնչափ մօտ առ մօտ պաշարեալ էր ըւրամք ծովն, զի 'ի բարձանց անտի մարթ էր նետաձիգ առնել 'ի ծովեզրն: Չայս տեղի ոչ 'ի դէպ համարեալ 'ի ցամաք ելանելոյ, մինչև այլ ևս նաւքն անդր ժողովեցին՝ խարխիս արկեալ սպասեաց մինչև ցինն ժամն: Յայնժամ կռչեցեալ զտեղակալն և զհաղարապետս զօրուն, եցոյց նոցա զօր ինչ 'ի Վլուսենոսէ իմացեալն էր և որ ինչ կամերն գործել. և ըստ զնուորական արուեստին և մանաւանդ ծովային իրացն պահանջելոյ, զի գիւրափոխ և անկայուն շարժման են վիճակեալ, զամենայն ինչ ըստ ակնարկելոյն և ըստ կիտին հասելոյ 'ի գործ գնել: Չոտս արձակեալ, և զհողմն և զձուրցն զեղումն միանգամայն յաջող գտեալ,

տուեալ նշան և զնարխիսան առեալ, անտի զնացեալ որպէս թէ ութ հազար քայլ, յարձակ ուրեք և զիւր ծովափին զնաւան կացոյց:

ԻԻ. Բայց խժիցն ծանուցեալ զմիտս հովմայեցոց, առաքեալ յառաջագոյն զայրուձին և զվառամարտն, որովք սովոր են վարել 'ի պատերազմունս, այլոց ևս զօրացն զինի փողեւով նոցա, արգելուն զմերսն ելանել 'ի նաւաց: Տագնապ անհնարին էր յայս սղագս, զի նաւքս մեծամարմինք ոչ կարէին կալ բայց միայն 'ի խորս. և զնուորացն յանձանօթ վայրան ձեռօքն խափանելովք, մեծաւ և ծանր բեռամբ զնուոց ընկճելոց՝ պարս էր և 'ի նաւացն 'ի դուրս ոտնոււլ, և կալ 'ի մեջ ալեացն և ընդ թշնամիսն մարտնչել. ուր նոքա կամ 'ի ցամաքէն կամ սակաւիկ մի միւսեալք 'ի ջուր, արձակ համարձակ ամենայն անգամովք, 'ի վայրս քաջածանօթս, յախուռն ճապաղէին նետս, և զերիվարսն քաջավարժս մարտի 'ի կուշտ մղէին: Յայսցանէ շրտուցեալ մերոցն, և այնպիսում մարտի անհմուտք, ոչ ամենեքին նովն աժխուժիւք և եռանդամբ կուռէին, զոր սովոր էին ունել 'ի ցամաքային կուսն:

ԻԵ. Չայն տեսեալ Կեսարու՝ պատերազմիկ նաւացն որոց տեսին անսովոր էր յաչս խուժայնոցն և զիւրաշարժք էին 'ի պետս, հրաման ետ փոքր մի հեռանալ 'ի կարասեկիր նաւացն, և թիովք վարել 'ի կողմն մի ամայի թըշնամաց, և անտի պարսիւք, մանդղինօք և նետիւք վանել զթշնամիս և նահանջել, որ յօգուտ մեծ եղև մերոցն. զի նաւացն տարազուք և թիոցն շարժամբ և անձանօթ կաղմածիւ մանդղինոնայն խուլեալ խժիցն, զտեղի առին, և առժամայն ընդ կրուկ դարձան: Բայց 'ի յասպղէլ մերոցն զօրականաց յերեսոց խորութեան ծովուն, զօջաւկիր տասներորդ գնդին, վկայ կոչեալ զգիսն յաջողելոյ Էրացն գնդին, Վաղեցէք, գոչեաց, զօրականք, եթէ ոչ կամիք մասնել զԱրծիւգ 'ի ձեռս թշնամեաց. այլ ևս անշուշտ զիմ սպաս ընկերհաշտութեան և զօրապետիս մատուցից: Չայս ասացեալ 'ի ձայն մեծ՝ ընկեց զինքն 'ի նաւէն, և ան

տարաւ զԱրծուէին 'ի Թշնամիսն: Յայնժամ մերոյն խրախոյս բարձեալ առ միմեանս, չառնուլ յանձն զայն անարգութիւն, ոստեան առ հասարակ 'ի նաւէն: Չայն տեւեալ և այլոց 'ի մերձակայ նաւացն՝ զհետ ելեալ, հուպ մատենն առ Թշնամիսն:

ԻՊ. Ուժգին մեղցաւ մարտ յերկոցունց կողմանց: Սակայն մերքն՝ քանզի ոչ զկարգսն պահէլ կարէին, ոչ պինդ կալ և ոչ գրօշիցն զհետ ընթանալ, և այլք յայլոց նաւաց որում գրօշու և հանգիպեցան՝ յայն դումարէին, աղմկէին ոչ սակաւ: Իսկ Թշնամիք՝ ծանօթք ամենայն ծանծաղի, իբրև տեսանէին 'ի ծովեղբէն դումանս, զի ելանէին 'ի նաւացն, ձի ածեալ յարձակէին 'ի վերայ առժանեւոյն. բաղժմք զսակաւն պաշարէին. այլք 'ի մերկացեալ կողմանէն ձիգ դնէին յամենեստան: Որում զգաստ եղեալ Կեսարու, զմահոյիս պատերազմի նաւացն, և զնաւակս լըրտեսականս հրամայեաց ընուլ զորականօք, և զօրս վասնգետալ տեսանէր, նոցա յօգնութիւն առաքէր: Մերքն իբրև հասեալ կացին 'ի ցամաքն, ամենեքումք հանդերձ միախուռն գրոհ ետուն 'ի Թշնամիսն, և փախտեայս արկին զնոսա, բայց ոչ կարացին երկայնագոյնս հալածել զնոսա. զի այրուձին մեր չէր մարթացեալ զհետ մեր 'ի ճանապարհանկանել և ժամանել 'ի կղզին: Այս և եթ յառաջին բաղդէն Կեսարու պակաս գտաւ:

ԻԼ. Թշնամեաց այն ինչ ոգի առեալ 'ի խուճապանացն՝ անդէն վարլազակի հրեշտակս արձակեցին առ Կեսար 'ի հաշտութիւն, խոստացեալ տալ նմա պատանդս և առնել զինչ և հրամայեացէ. ընդ նոսա եին և Կովոս ասրեբաւտացի զոր 'ի վերդ պատմեցաք՝ առաքեալ 'ի Կեսարէ 'ի Բրիտանիա: Յելանել նորա 'ի նաւէն՝ տանել առ նոսա զպատուէրս սպարապետին՝ կարեալ նոցա արկեալ էին 'ի կապանս: Յայնժամ յետ մարտին արձակեցին, և 'ի խնդրել զհաշտութիւն՝ զմիտս իրին եղբոյ հանեալ կրթեցին յամբօին, և վասն անմոռութեան նորա ներել մաղթեցին: Կեսարու բողոք կալեալ, զի որ ինքնաջորդօր առ նա հրեշտակս

'ի ցամաք առաքեալ 'ի խաղաղութիւն աղերսեալ էին զնա, այնպէս անփուրջիչ 'ի վեդեկին, ներեւասաց անմոռութեանն, և հրամայեաց պատանդս զորոց զմասն ինչ ետուն նոքա փութանակի, և զմիւս մասն 'ի հեռաւոր կողմանց կոչեցեալ՝ խոստացան մատուցանել 'ի սակաւ աւուրս: Ի ժամանակի անդ հրաման ետուն իւրեանց որերոյն դառնալ անդրէն յադարական, և ի շնանքն յամենայն կուսաց եկին ժողովեցան և աւանդեցին զանձինս և զքաղաքս իւրեանց 'ի ձեռս Կեսարու:

ԻԾ. Սովիմք հաստատեալ հաշտութեանն, յետ չորրորդ աւուր գալտտեանն 'ի Բրիտանիա՝ ութ և տասն նաւքն զորոց 'ի վերդ ասացաք բառնալ զայրուձին, 'ի վերադոյն նաւահանգստէն յուղի անկեալք մեղմօգով, մինչդեռ մերձենային 'ի Բրիտանիա ակն յանդմանս մերոյ բանակին, յանկարծակի այնպիսի իմն յարեաւ միբիկ, մինչև անհնար լինելոյ և ոչ միում 'ի նոցանէ յընթացսն վարել: այլ կէպք ուստի մեկնեալքն էին անդրէն յետս վարելին, այլք 'ի խոնարհագոյն կողմ՝ կղզոյն հուպ 'ի մուտս կոյս արեգական անկանէին անհնարին վտանգաւ իւրեանց. այլ արկեալ ըզխարխիսն՝ մինչդեռ տակաւին յալեացն ընուին, առ հարկին 'ի վատախտարակ գիշերին յանդուհոսն խառնեալք հասին 'ի ցամաքն:

ԻԹ. Յայնմ գիշերի զիպաւ լրումն լուսնին, որ սովոր է սաստիկ զեղուլ զիւռտակուճն ջուրց աշխարհակալ ծովուն յափուռնսն, և այս անծանօթ էր մերոյն. վասն որոյ և նաւքն պատերազմիք՝ որովք փոխարեալ էր Կեսարու զզօրն և սպա 'ի ցամաք ձգեալ, միանգամայն ողորմամբն ընուին, և կարասեկիւրքն հարստեալք 'ի խարխիսն՝ 'ի մերկէն տանջէին: Եւ չքոյր մերոյն կար ինչ զօրութեան 'ի սպաս ինչ պիտոյից կամ օգնականութեան: Բաղմաց 'ի նաւացն խորտակեալ, այլոցն կորուսեալ զըռանսն, զնարխիսն և զայլ ևս կաղմածս, և ումպէտ մնացեալք 'ի նաւարկութիւն, անհնարին խոտովութիւն եղև բովանդակ զօրուն, որում հարկ իսկ էր հասանել: Զի չէին այլ նաւք

առ 'ի դառնալ անդրէն, և ամենայն պէտք 'ի նորոգումն նոցին պահասէին, և զի 'ի Գալլիա հարկ էր ձմերեկ՝ այն ամենեցուն իսկ յայտ էր, և չէր մթերեալ պարէն 'ի տեղիսն յայնս վասն ձմերայնոյ:

Լ. Պայտոսիկ գիտացեալ իշխանացն Բրիտանիոյ՝ ժողովելոց յետ պատերազմին 'ի կատարել զհրամանսն Աեսարու, 'ի խորհուրդ մտեալ ընդ միմեանս, իբրև ծանեան թէ ոչ այրուծի է հռովմայեցւոց, ոչ նաւք և ոչ ցորեան, և յանսորու թէնէ ճամբարին 'ի միտ առին զնուազու թիւն զորուն, որ և յայն աղագս անսրաբազոյն էր, զի առանց աղիսի անցուցեալ էր Աեսար զգունդսն, յոյժ պատեհ վարկան իւրեանց 'ի գործ՝ ապստամբել, և զնպար և զհամբար հատանել 'ի մերոցն, և ձգել երկարել զգործն մինչև 'ի ձմեռն. զի ահն ունէին՝ թէ սոցա պարտութեամբ կամ 'ի դարձէ խափանելով՝ ոչ ոք այնուհետև 'ի Բրիտանիա անցանիցէ 'ի պատերազմ:

ԼԱ. Վլասն որոյ միւսանդամ 'ի դաւաճանութիւն մըտարբերեալ, սկսան առ սակաւ սակաւ սորսորել 'ի բանակէն, և զորեարն իւրեանց յետս կոչել յազարակացն: Սակայն Աեսար, թէպէտ և տակաւին յանձնութիւն խորհրդոց նոցա, բայց յարկածից նաւաց իւրոց, և զի զպատանդսն մատուցանել ապախտ արարին, կասկածէր որ ինչ և եղևն իսկ: Ուստի և առ ամենայն դէպս նպատատուորութիւն հայթայթէր. ցորեան զօր հանապազ յազարակաց 'ի բանակն ժողովէր, և յատաղծից չարաչար խորատակելոց նաւացն և 'ի սղնձոյն զայլսն նորոգէր, և որ ինչ 'ի սպաս նոցին պիտոյիցն պաշաճէր՝ հրամայէր բերել 'ի ցամաքէն: Զօրականին ամենայն փութոյ սնդութեամբ յայտ գործ պարապեալ, կորուսեալ երկրասանս և եթ 'ի նաւացն՝ զայլսն կազմեաց բաւականս 'ի նաւարկել:

ԼԲ. Մինչ այս մինչ այն, յորժամ ըստ սովորութեան՝ գունդ մի որ եօթներորդն կոչէր, առաքեալ էր զցորեանոց, և դեռ ոչ մի ինչ կասկած կայր պատերազմի, զի և կէսք յորեորոյն յազարական կային մնային, այլք երթեկա առ

նէին 'ի ճամբար մեր, որք 'ի դրուես բանակին 'ի պահ կային՝ ազգ արարին Աեսարու, թէ փոշ մեծ անսովոր երևի յայնմ կողմանէ յոր գնացեալ էր գունդն: Աեսարու 'ի կասկած մտեալ իրին եղելոյ, թէ նոր իմն դաւ 'ի գփիցն իցէ գործեալ, հրաման ետ խմբիցն որ 'ի պահպանութեան, խաղալ ընդ իւր 'ի կողմն յայն, երկուց փոխանակել 'ի պահ, այլոց զէն առնուլ և փութանակի զհետ իւր ելանել: Փոքր մի 'ի բանակէն հեռացեալ՝ ետես զիւրան 'ի թշնամեաց պաշարեալս և 'ի տաղնապ մեծ, և նեաք յամենայն կողմանց 'ի խուռն և խիտ գունդն հոսէին: Զի որովհետև յայլ ամենայն սահմանաց հնձեալ ամփոփեալ է որայն, և մի և եթ էր մնացեալ, գուշակեալ թշնամեաց թէ անդր եկեացն մերքն, գիշերայն թաքեան յանտառս 'ի դարանի: Սպա 'ի ցրուել մերոցն և գնել զգէնսն և զբաղել 'ի հունձս յանկարծոյն 'ի վերայ նոցա երթեալ՝ զսակաւս էին սպանեալ, զայլսն վեր 'ի վայր հարեալ և աղմկեալ 'ի կարգէ, միանգամայն կառօք և այրուածիով 'ի մեջ առեալ էին զնոսա:

ԼԳ. Կառամարտիկ պատերազմին այս է օրինակ. նախ ընդ ամենայն կողմանս արչաւեն և ցնդեն նետս, և նովին իսկ երկվարացն արհաւրօք և անուոցն շահամբ վըրովէն յաճախ զուազմն, և իբրև սպրդեսցին մացեն 'ի վաշտս այրուածիոյն, ոստուցեալ 'ի կառացն՝ հետիտոս մարտնչին: Կառավարք յայնժամ սակաւիկ ինչ տեղի տան 'ի կուռոյն, և այնպէս կան 'ի բացէ, զի եթէ յամբոխն թշնամեաց նեղեսցին, զիւրին և համարձակ ունիցին առ իւրեանցսն դարձ: Ս, յսպէս զհեծելոց երազութիւն և զհետեաց հաստատութիւն բերեն 'ի մարտս, և հանապազորդ կրթութեամբ և հրահանգօք ցայն ժամանեն, զի 'ի զու 'ի թափ և դարահոս վայրս վարժ են զասպատակեալ երկվարսն պինդ սենել, երազ սանձակոծել և շրջըջել և ընդ քեղին ընթանալ կալ 'ի վերայ սամեացն, և անախ դարձեալ շաւակի 'ի կառան անցանել:

ԼԴ. Վլասն այսր ամենայնի 'ի խողել անդ մերոցն յերեսաց նորանշան պատերազմին՝ յոյժ 'ի դէպ ժամու հաւարոց նոցա օգնութիւն Աեսար: Զի նորա դալտեամբն զկայ

առին թշնամիք, մերքն յերկիւղէն սթափեցան: Յետ այ- նորիկ՝ անժամ համարեալ գրգռել զթշնամին և մղել ըզ- մարան, եկաց մնաց 'ի տեղւոյ իւրում, և զինի սուղ ինչ ժամանակի դարձոյց զգուհեան 'ի բանակն: Մինչ զեռ այ- սոքիկ լինէին և զբաղեալ էին մերքն առ հասարակ, այլքն որ յագարական կային, 'ի բաց հրաժարեցին: Ի վերայ եկին անգագար աւուրց յաւուրս ամպրոպք բազում, որ և ըզ- մերսն 'ի ճամբարին արգելին, և զթշնամին կարճեցին 'ի կռուոյ: Ի նմին պահու գեսպան արարին խուժագուժքն յամենայն կողմանս, զսակաուժիւն մերոյ զօրականին քարոզեցին իւրեանց որերոյն, և ցուցին թէ քանի՛ անկեա- լուժիւն էր աւարաուժեան, և հնար ինքեանց յազա- տուժիւն ելանելոյ յաւիտեան, եթէ միայն զհաւովայե- ցին 'ի բանակէն հալածեցեն: Այսպէս կուտեալ անհուն բազմուժիւն հետեակաց և հեծելոց՝ վազվաղակի հասին 'ի բանակն:

ԼԵ. Կեսար՝ թէպէտ և տեսանէր զի որ ինչ յաւուրսն առաջին եղև նոյն և աստ պատահեցէ, 'ի վանել թշնա- մեաց՝ արագուժեամբն զերժանել 'ի վտանգէն, համայն և այնպէս գտեալ երիվարս իբրև երեսուն՝ զորս նախասա- ցեալն Կոմիոս Արեբատ ընդ իւր էր ածեալ, եհան ճա- կատեցոյց զգուհեան առաջի բանակեալն: Թառնեալ ըզ- ձեռն 'ի մարտ, ոչ կարացին թշնամիք ժուժկալել յերկար՝ մերոյ զօրականին յարձակման, և թիկունս դարձուցին, որոց զհետ պնդեալ ցոր վայր հանգուրժեցին ոտք նոցա և կար, զյորվս 'ի նոցանէ սատակեցին, ապա ընդ լայն և ընդ երկար զամենայն շէնսն խաթարեալ և այրեալ, դարձան 'ի բանակն:

ԼԶ. Ի նմին աւուր եկին առ Կեսար հրեշտակք առա- քեալք 'ի թշնամեաց խօսել 'ի հաշտութիւն: Սոցա Կեսար զթիւ պատանդացն զոր յառաջն էր հրամայեալ՝ յաւել և կրկին պահանջեաց, և հրամայեաց տանել զնոսս յայնիոյս 'ի ցամաքն. զի 'ի մերձակայ աւուր հասարակածին զժողովն զօրպարիսուն նաւուք ձմերայնոյն հաւատալ ոչ լաւ համա- րէր: Ինքն զէպ ժամանակ գտեալ՝ սուղ ինչ զինի մէջ գի-

չերոյ առխժեաց զնաւան, որ հաճին անջնաս ամենեքեան 'ի ցամաք: Ի սոցանէ կարասեկիլք երկու՝ 'ի նոյն նաւահան գիսա ընդ այլն անկանել ոչ ժամանեալք, փոքր մի 'ի խո- նարհ ընկեցան:

ԼԷ. Յելանեին 'ի նաւաց անտի երեքհարիւր զօրակա- նաց և 'ի բանակն դիմել, Մորինք՝ զորս Կեսար յանցանելն 'ի Բրիտանիա 'ի խաղաղութեան էր թողեալ, յուսով ա- ւարի հրապուրեալ՝ պատեցան զնոքք 'ի սկզբան անգ ոչ յոյժ բազմամբսիւ, և սաստեցին նոցա զէնրնկէց լինել՝ եթէ չկամցին սատակիլ իբրև նոքա բոլորակ գործեալ ան- ձանց պաշտպանէին, առ ժամայն 'ի ձայն աղաղակին արք որպէս թէ չօրեք հաղաբք հասին 'ի վերայ: Այսմ՝ զգաստ եղեալ Կեսար, զառնայն այրուձին 'ի բանակէն արձակեաց իւրոյն յօգնութիւն: Յայնժամ զէմ՝ կալան մերքն յար- ձակման թշնամեաց, և առաւել քան զժամս չորս պատե- ռազմեալ արիաբար և սակաւ անեալ վէրս, զյոգունս 'ի նոցանէ սպանին: Իսկ յորժամ հեծելագուհն մեր եհաս երևեցաւ նոցա, թշնամեացն ընկեցեալ զլէնսն, կապարձս դարձուցին, և ամբոխ բազում սատակեցաւ 'ի նոցանէ:

ԼԸ. Ի վաղիւ անգր Կեսար զՏ. Լաբինոս անգլակալն՝ նովին գնդովք զորս 'ի Բրիտանիոյ դարձուցեալն էր արձա- կեաց 'ի Մորինսն ապստամբեալս: Որոց՝ առ երաշտու- թեան ճահճացն՝ չունելով յոր ապաւինեցին, որպէս արարեալն էին հերու, անկան գրեթէ ամենեքեան 'ի ձեռս Լաբինոս: Իսկ Կ. Տիսուրիոս և Լ. Կոտտա ետեղակալք, որոց 'ի Մենապեանցն աշխարհ էր ածեալ զգուժարտական, աղարտ վարեալ զամենայն ագարակս նոցա, զցորեանն հուպ առ արմատ խուզեալ, հրկէզ արարեալ զլէնսն, զի Մենապեանք առ հասարակ 'ի թաւամուր մայրիս զօրեալ էին, դարձ առ Կեսար արարին: Կեսար զնոպն բոլորեցունց առ բելլացիսն կարգեաց ձմերոցս: Անգր երկուք եւթ 'ի Բրիտանիոյ քաղաքք՝ առաքեալ էին պատանդս, այլքն ան փոյթ արարեալ: Վասն իրացս այսոցիկ, ըստ թղթոցն Կե- սարու քսան աւուրց պալատանք սահմանեցան 'ի ծերա- կուտէն:

ԿԱՅԻՈՍԻ ՅՈՒԼԻՈՍԻ ԿԵՍԱՐՈՒ

ԳԱԼԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

Գ Ի Ր Ք Հ Ի Ն Գ Ե Ր Ո Ր Դ

ՆՍԽԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ա. Հրաման տայ կեսար տեղակալացն շինել տորմիդ մեծ նաւաց 'ի Գալլիա . ինքն դիմեալ 'ի Լիւրիկէ՝ նկուն առնէ զՊերուստո: Բ-Ը. Գարձեալ եկեալ 'ի Գալլիա և զաղմուկս Տրեւիրացն ցածուցեալ, անցանէ 'ի Յիստանիա: Թ-իԳ. Տայ մարտ պատերազմի ընդ բնակիչս կղզւոյն յայսկոյս և յայնկոյս Տամեսիս գետոյ. զորս վճարեալ և զգումարտական դարձուցեալ 'ի Գալլիա՝ բաժանէ զնոսս յայլ և այլ կողմանս: ԻՁ. Բազումք 'ի գալլիացոց վտարանջեն, և նախ Եբուրոնք ընդ Ամբիորիքս առաջնորդաւ, յարձակին 'ի բանակն Տիտուրիոսի տեղակալին, և յանհնարս մտեալ գամազիտ այնմ լինելոյ, ԼԲ. Նենգաւ պաշարեն զնա ամենայն զօրօքն հանդերձ: ԼԸ. Ամբիորիքս յաղթող եղեալ, յինքն յարեցուցեալ և զներուեանս՝ պաշարէ զճամբար Կ. Կիկերոնի: ԽԹ. Գալստեամբն կեսարու լուծեալ պաշարումն, խորտակի բովանդակ զօր նորս: ԿԳ. Սակայն Սենոնք և Տրեւիրք հնարին նշկահել. բայց Խնդուտիոմար սպանեալ խաղաղին փոքր մի իրքն:

ԿԱՅԻՈՍԻ ՅՈՒԼԻՈՍԻ ԿԵՍԱՐՈՒ

Յ Ի Շ Ա Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն Ք

ԳԱԼԼԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐՍՉՄԻՆ

Գ Ի Ր Ք Ե .

Ա. Ի բզեշխութեան Լուկիոսի Գոմիտիոսի, և Ապպլաւտիոսի՝ հանդերձեալ կեսարու 'ի ձմերոցաց անախ զընալ յիտալիա, որպէս սովորն էր առնել ամի ամի, հրաման տայ տեղակալ փոխանորդացն՝ զորս վերակացուս կացուցեալ էր գնդացն, ամենայն փուլոյ սինգուլթեամբ 'ի ձմերային ժամանակի անդ կառուցանել նաւս բազումս ըստ մարթեւոյ, և կազմել զհնոցն բեզեկս: Յուցանէ զնոցս զօրինակն և զձևն. յերագուլթիւն բեռնելոյ զնոսս և 'ի ցամաք քարշէլոյ՝ փոքր մի մանուսս գործէ զնոսս քան զորս սովոր եմք վարել 'ի մերում ծովու. նա զի և առ սոէսք փոփոխութեան երթևեկի ծովուն՝ չէր անտալ անդ մեծաւ մեծ յարոյցս ալեաց կուտակելոց. իսկ առ բեռննս և ջուլիս անասնոց կրել՝ դոյզն ինչ լայնագոյնս քան որովք վարեմքս յայլ ծովս: Չայտոսիկ առ հասարակ հրամայեաց լինել գործայինս, առ որ օգնէ յոյժ փոքրկուլթիւնն: Եւ զայն ամենայն որ 'ի պէտս հանդերձանաց նաւաց են՝ հրամայէ բերել 'ի Սպանիոյ: Ինքն կատարեալ զժողովս յայսկոյս Գալլիոյ, գնայ 'ի Լիւրիկէ, զի զսահմանակից կողմն նա

հանգին լսէր ասպատակութեամբ ոտնակոխ եղեալ 'ի Պիրոստաց: Հասեալ անգր՝ քաղաքի քաղաքի հրամայեաց զօրականս, գումարել 'ի յայտի ուրեք տեղի յանուանէ: Իբրև լու եղև այս, յղեն առ նա Պիրոստք հրեշտակս 'ի բրազեկ առնել զնա, զի և ոչ մի ինչ յիրացն յայնցանէ համ աշխարհի խորհրդով էր եղեալ, և զանձինս պատրաստս ցուցանեն՝ ամենայն օրինակաւ հատուցումն առնել փնասուն: Լուեալ Կեսարու զբանն նոցա, հրամայէ պատանդբս, և պատուէր տայ՝ յայս ինչ աւուր ածել զնոսա. ապա թէ՛ ոչ, մարտիւ վանեցից, ասէ, զքաղաքք: Մատուցեալ նոցա զնոսա յաւուրն ըստ հրամանին, կարգէ իրաւարար գատաւորս 'ի մէջ քաղաքացն, ընտրել զհակառակութիւնն և արկանել պատրիս:

Բ. Չայտոսիկ վճարեալ և կատարեալ զժողովն՝ գաւնայ 'ի Գալլիա որ յայտկոյս, և անտի առ զօրն ընթանայ: Հասեալ անգր և շքեալ ընդ ամենայն ձմերոցս, 'ի յետին չքաւորութեան ամենայն պիտոյից, գտանէ յանօրինակ փութոյ առատութենէ զօրականին կառուցեալ նաւս իբրև վեց հարիւր՝ որպիսիս 'ի վեր անգր ցուցաք, և պատերազմիկս՝ քսան և ութ, որոց և մերձ ընդ մերձ 'ի սակաւ աւուրս մարթ իսկ էր անկանել 'ի ծով: Գրուատեալ զզօրականն և զվերականցուս գործոյն, զոր ինչ կամէրն յայտ արար, և ամենեցուն հրաման ետ երթալ ժողովել 'ի նաւահանգիստն Խաթն, զի գիտէր անտի 'ի Բրիտանիա գիւրին լինել անցս, իբրև երեսուն հազար քայլից 'ի ցամաքէն: Առ այս եթող զօրականս՝ որչափ և բաւական թուեցաւ. ինքն չորեք թեթևաբեռն գումարապաւ և ութհարիւր հեծելովք խաղաց զնաց յերկիրն Տրեւիրաց. զի սոքա ոչ 'ի ժողովն գային, և ոչ տէրութեան հնազանդէին, և զօրոյք ևս էին՝ թէ զգերմանացիսն որ յայնկոյս Հաենոսի՝ սոքա գրգռիցին:

Գ. Աղգս այս զօրագոյն է յոյժ այրուծիով քան զամենայն Գալլիա, և ունի ուժգին ամբոխ հետևակաց, և որպէս 'ի վերոք ցուցաք՝ հասանէ մինչև 'ի Հաենոս: Երկուք յաղչի անդ կագէին ընդ միմեանս զիշխանութենէ, Ինդու-

տիումար և Կինդետորբէս, յորոց երկորոյն, իբրև լու եղև գալուստ Կեսարու և գնդացն, յարեաւ եկն առ նա, զանձնէ և զիւրոյն ամենեցունց հաստատեաց 'ի հպատակութեան կալ և ոչ օցտել 'ի բարեկամութենէ հաովմեական ժողովրդեան, և որ ինչ 'ի Տրեւիրս գործէին՝ յայնեաց զամենայն: Իսկ Ինդուտիումար եգ 'ի մտի պատրաստել 'ի պատերազմ, այրուծի և հետևակազօր ժողովել, և զասլիկարս 'ի տիոց 'ի զինուորութիւն՝ թաքուցանել յանտան Արգուեննա, որ ընդ երկիրն Տրեւիրաց 'ի Հաենոս ձգի մինչև յեզերս ասհմանացն Հաեմենաց: Իսկ իբրև իշխանք ոմանք յաղչէ անտի յայնմանէ՝ մտերմութեամբ Կինդետորբէս ողջեալք, և զարհուրեալք 'ի գալտսենէ մերոյ բանակին, եկին առ Կեսար և սկսան իւրաքանչիւր զիրաց իւրոց խնդրուածս առնել, զի աղչին իւրեանց սպաս աանել ոչ կարելին, զանգիտեալ թէ գուցէ 'ի բուլրեցունց լքանիցի, Ինդուտիումար հրեշտակս առ Կեսար առաքէ, թէ ինքն յայն սակա անշատեալ իցէ յիւրոյն և չկամեցեալ գալ առ նա, զի հեշտեաւ զաղչն 'ի հպատակութեան կալցի, և մի յազատանւոյն թափրանալ՝ սինլքորն ամենայն անմտութեամբն գթիցէ: Արդ քաղաքն 'ի ձեռս իմ է, և թէ թոյլ տացէ Կեսար՝ ես ինքնին 'ի բանակն եկից առ նա, և զիմ և զաղչին բաղչն 'ի նորա հաւատան աւանդեցից:

Դ. Կեսար թէպէտ և խելամուռ ընէր յէր սակա ասիցին այն բանք, և զինչ էր որ զնա յառաջարկեալ խորհրդոյն զորուեցուցանէր, սակայն զի մի հարկեցոյի զաման 'ի Տրեւիրս անցուցանել, մինչգետ ամենայն ինչ կազմ՝ և պատրաստ էր 'ի բրիտանական պատերազմն, հրամայեաց Ինդուտիումարի՝ երկերիւր պատանդօք գալ առ ինքն: Կբրև եկին սոքա, և ընդ նոսին որդին իւր և աղջականք առ հասարակ, զորս յականէ յանուանէ կոչեալն էր, մխիթարեաց զԻնդուտիումար, և յորդորեաց 'ի հնազանդութեան կալ: Համայն և այսպէս առ իւր ձայնեալ զիշխանն Տրեւիրաց, համողեաց առանձինն 'ի մէջ նոցա և Կինդետորբէսի 'ի խաղաղութիւն: Չորր 'ի նորա նորհէ գիտելով յաջողեալ նմա

զայն, օգուտ մեծ համարէր՝ զօրանալ իշխանութեան նորա
 'ի մեջ իւրոցն, զորոյ և զմեծ սիրակամութիւն առ ինքն
 տեսեալ իսկ էր: Ընդ այս դժկամակ եղև յոյժ Ինդու-
 աիոմար, նուազել յիւրան շնորհացն իւրոց. և որ յառաջ
 նրմէ ոխերիմ մտօք կայր ընդ մեզ, սովին սրտառուչ է-
 դեալ առաւել ևս տոչորեցաւ:

Ե. Չայտոսիկ անօրինեալ Աեսարու, գնաց էհաս գու-
 մարտակօքն հանդերձ յԻտինն նաւահանգիստ. անգ գի-
 տաց, զինաւք քառասուն՝ որ 'ի Մելլացիսն էին կառու-
 ցեալք, վարեալք 'ի մրրկէ և անկարացեալ յառաջ տանել
 զընթացսն, անգրէն 'ի նոյն տեղի ուստի ելեալն էին՝ դարձ
 արարեալ են. զայլսն եզիտ պատրաստ 'ի նաւարկել, և ա-
 մենայն սարուք կազմն: Մնդր էհաս և համօրէն այրուձին
 Քալիոյ՝ թուով չորեք հազար, և իշխանք յամենայն քա-
 ղաքաց, յորոց զտակաւագոյնս ևեթ՝ զորոց գիտէր զմիա-
 մտութիւնն ընդ իւր՝ սահմանեալ էր թողուլ 'ի Քալիա,
 զայլսն ընդ իւր խաղացուցանել 'ի տեղի պատանդից, զն 'ի
 հեռանալ իւր՝ զանդիտէր թէ աղմկեսցի Քալիա:

Չ. Էր ընդ այլն 'ի միասին Գուսնորիքս էգուացի,
 զորմէ յառաջագոյն ասացեալ է մեր: Ըզա մանաւանդ ու-
 բոլեալ էր տանել ընդ իւր, զն գիտէր զնա ցանկացող յե-
 ղափսիտութեանց, իշխանութեան տենչացող, մեծասիրտ և
 մեծազօր 'ի գալիացիս: Յաւելոյր ևս յայս, զն 'ի ժողովն
 ուրեմն էգուացուց ասացեալ էր Գուսնորիքս, թէ արքա-
 յութիւն ազգին 'ի Աեսարէ նմա շնորհիցի, ընդ որ դժգրմ
 նեալ էգուացուց, ոչ յուրաստ կալոյ և ոչ աղերսելոյ հրեշ-
 տակս իշխէին առնել առ Աեսար: Չայս Աեսարու յիւրոց
 ասպնջականացն էր լուեալ: Նա ինքն զառաջինն ամենայն
 պաղատանօք ինդրեաց պնդագոյնս՝ մնալ 'ի Քալիա. էր զն
 անսովոր նաւարկութեան 'ի ծովէ երկնչէր, և էր զն կրօ-
 նիցն խորանօք ասէր զանձն խափանեալ: Տեսեալ զն անու-
 ղք մերժեցաւ հայցուածն, զամենայն յոյս գամագիտ լի-
 նելոյ կորուսեալ, սկսաւ յորդորել զիշխանսն Քալիոյ,
 զիւրև ածել զմի մի իւրաքանչիւր և 'ի բանի առնել, զն

մնացցեն 'ի Քալիա. և երկեզուկս արկանել, թէ ոչ վայ-
 րապար ինչ իրք գործիցին՝ մերկացուցանել զՔալիա 'ի
 համօրէն աղատանոցն. և թէ այս խորհուրդ է Աեսարու,
 զն զորս զանգիտէր սպանանել յայտ յանդիման Քալիոյ,
 զամենեսեան զնոսա 'ի Բրիտանիա արեալ ստատկեսցէ:
 Այլոց երաշխաւոր կայր, երգումն 'ի նոցանէ պահանջր,
 զն զոր ինչ 'ի պէս օգտի Քալիոյ իմանայցեն՝ աշխարհա-
 խորհ ձուլիւք հաւանութեամբ գործել: Չայտոսիկ բազումք
 պատմէին Աեսարու:

Է. Այսմ խելամուտ եղեալ Աեսարու, քանզի 'ի մեծի
 շքի և 'ի պատուի ունէր զքաղաքն էգուացուց, եդ 'ի մտի
 որով և իցէ հնարիւք սանձահարել և ահացուցանել զԳուսմ
 նորիքս. և զն գամ քան զգամ տեսանէր մոզանալ զանմը-
 տութիւնն նորա, հոգ ինամոյ ունել զն մի իւրում անձին
 կամ ընկերհաստութեան ինչ վնաս կարիցէ առնել: Արդ
 աւուրս իբրև քսան և հինգ 'ի նմին տեղու յամեալ զն
 հողմ արևմտեան հիւսիսի ընդդէմ՝ կայր նաւարկութեանն,
 որ 'ի տեղիսն յայնոսիկ սովոր է շնչել զմեծ մասն ամենայն
 ժամանակին, գուն գործէր յակաստանի ունել զԳուսնու-
 ըրիքս, այլ համայն և կալ 'ի վերայ խորհրդոց մտաց նորա:
 Հուսկ սպա գտեալ պատէհ ժամանակ՝ հրաման տայ զօ-
 րականին և առնեձիւց ելանել 'ի նաւս: Բայց ամենեցուն
 զբօսեալ մտօք, սկսաւ Գուսնորիքս, յանդէտս Աեսարու,
 հեծելովքն էգուացուց մեկնել 'ի ճամբարէն 'ի տուն: Իբրև
 'ի վեր ել իրքն, Աեսարու խափան արարեալ չուոյն և զա-
 մենայն ինչ ընդ վայր հարեալ, զմեծ մասն այրուձիոյն ար-
 ձակէ պնդիլ զհետ նորա, և հրամայէ յաւտուրէ սպանանել զն որ
 աստ հուպ եղելոյն զհրամանաւն ապախտ առնիցէ՝ նմա-
 մտացերար ինչ գործելոյ 'ի հեռանալ իւրում՝ չուէր ակն:
 Նա զգարձին պատուէր ստեալ, ընդդէմ գարձեալ՝ սկսաւ
 բուռն արկանել 'ի զէն, և զիւրոցն ուխտապահութիւն պա-
 ղատել, սակաւ աղաղակ հարկանելով, թէ աղատ եմ և ա-
 զաա քաղաքի: Նորա ըստ հրամանին շուրջ պատեալ զնու

վաւ՝ սպանանէն զայրն : Բայց այրուծին է դուացի ան հասարակ դաւանան ան Կեսար :

Բ. Չայտոսիկ կատարեալ, թողեալ 'ի ցամաքի զլաբիկնոս երիւք գնդօք և երկու հազար հեծելովք՝ պահել զնաւահանգիստն և պարենի հոգ տանել, տեղեկանալ որ ինչ 'ի Քալլիա գործիցի, և խորհուրդ՝ ըստ ժամանակին և ըստ առաջիկայ իրացն առնուլ, ինքն հնգիւք գումարտակօք, և նոյնչափ այրուծիով որչափ թողցրն 'ի ցամաքի, 'ի մտանել արեգական խարխիս առեալ արձակէ զնաւան. և մեզմ հարաւով վարեալ, 'ի դադարել հողմոյն գրեթէ 'ի մէջ գիշերի՝ եկաց յընթացից, և ալեացն յորձանօք քաջ 'ի բաց մղեալ, 'ի ծագել լուսոյն՝ ետես զԲրիտանիա մնացեալ ընդ ահեկէ : Յոյնժամ դարձեալ զյեղումն յորձանացն կալեալ՝ թե՛ Ծառկօքն ճգնի ըմբռնել զայն կողմն կղզւոյն, զոր յանցելում ամարայնի ծանուցեալն էր գիւրահոսակ և գիւրամուտ լինել : Ատանօր գովելի յոյժ երևեցաւ կորովութիւն զօրականին, զի ծանրաբեռն և կարասեկիր նաւուքն, անգուլ անհանգիստ թի վարելով հաւասարեցին ընթացից պատերազմիկ նաւացն : Գրեթէ 'ի հասարակ աւուր հասաք 'ի Բրիտանիա ամենայն նաւուք, և թշնամի անդ ոչ տեսաւ . այլ որպէս յետոյ 'ի գերեւոյն լուաւ Կեսար, եկեալ անդր ամբօխ բազում՝ և 'ի բազմութենէ նաւացս պակուցեալ, զի ընդ նպարակաւորս և ընդ սեփականս՝ զոր իւրաքանչիւր յիւր պէտս էր շինեալ, առաւել քան զութ հարիւր միանգամայն էին երևեալ, փախուցեալ գնացեալ էին 'ի ծովափնէն, և 'ի բարձրամուր տեղին ապաւնինեալք :

Թ. Կեսարու հանեալ զզօրն 'ի ցամաք, և տեղի դիպան 'ի բանակետղ կալեալ, իբրև լուաւ 'ի գերեւոյն յորում վայրի դարեալ կայցն թշնամեացն ամբօխ, թողեալ առ ծովուն խումբս տասն և երեք հարիւր հեծեալ 'ի պահ նաւացն, զերրորդ պահու գիշերոյն խաղաց առ թշնամին, անկասկած զնաւացն՝ զի 'ի դիւր և 'ի լայնածաւալ ծովափին թողցր զնոսա խարսխեալա . և պահնակաց նաւուցն վերակացու կարգեաց զՎ. Ատրիոս : Ինքն խաղացեալ զքի-

չերն քայլս իբրև երկոտասան հազար, ետես զզօրս թշնամեացն : Մոցա կառօք և հեծելովք 'ի գետն կոյս դիմեալ՝ սկսան 'ի բարձանց ընդդիմանալ մերոյն և մարտ գնել : Ասնեալք յերեսաց այրուծիոյն՝ զօղեցան յանտառս, գտեալ տեղի քաջադէպ՝ 'ի բնութենէ և արուեստիւ ամրացեալ, զոր որպէս թուէր՝ 'ի պատճառս առանին պատերազմացն պատրաստեալ էր : Զի ամենայն մուտք խցեալ էին թանձր և կուռ մօտակաուր ծառովք : Ինքեանք յանտառացն նուա զուկք ոմանք զդէմ կալեալ պատերազմէին, և արգելուին զմերսն 'ի ներքս յամուրսն մտանել : Բայց զնուուրք եօթներորդ գումարտակին վահանափակ արարեալ և թումբ առ թումբ կանգնեալ, առին զտեղին և զնոսա յանտառացն հալածեցին, սակաւ և եթ ընկալեալ վէրս : Բայց զեփսուցեալսն հեռագոյն ևս վանել չեա Կեսար հրաման, զի ըզվայրացն բնութիւն անգիտանայր, և զի 'ի տարաժամեալ աւուրն թողուլ կամէր ժամանակ հարկանելոյ բանակի :

Ժ. Ի վաղիւ անդր այգուցն զհեռակաղզօրն և զայրուծին առաքեաց յայն արշաւան, պնդել զհեա փախստէին : Իբրև սոքա խուն ինչ յառաջեցին 'ի ճանապարհ, մինչդեռ վերջակացքն երևէին աակաւին, հեծեալք 'ի Կ. Ատրիոսեկին առ Կեսար, պատմել թէ յանցեալ գիշերին մերիկ մեծ յարուցեալ ամենայն գրեթէ նաւք հարստահարեալք էին և 'ի ցամաք զարկուցեալք, զի ոչ խարխիւք ինչ զօրէին և պարանք, և ոչ նաւաստիք և ղեկավարք ժուժկալել բրունութեան փոթորիկն . ուստի և 'ի բախմանէ անտի նաւացն զնաւ մեծ էր պատահեալ :

ԺԱ. Չայս լուեալ Կեսարու՝ հրամայէ յետս կուցել գնդացն և այրուծիոյն և դադարել յուղւոյն . ինքն դարձաւ նաւան առնէ : Զոր ինչ 'ի բանբերացն և 'ի թղթոց իմացեալն էր՝ զնոյն գրեթէ յայտ յանդիման տեսանէ, այնպէս զի իբրև քառասնիւ չափ 'ի նաւացն կորուսեալք, այլոցն հնար թուէր նորոգել մեծաւ աշխատութեամբ : Ասան որոյ 'ի գնդացն ընտրէ զհիւսուանն, և այլս ևս 'ի ցամաքէն կուցել հրամայէ : Գրէ առ Լաբիկոս՝ նաւս յովով ըստ

մարթեղը պատուիրել զուսարտակացն որ առ իւր: Ինքն, թէպէտ և դործն էր տաժանելի և թշուառքիրան, սակայն շահ մեծ համարեցաւ՝ դամենայն նաւան ձգել հանել 'ի ցամօք, և ընդ միով պանիխափակ պատասխարութեամբ ճամբարին ամրացուցանել: Յայտ ամենայն ծախեաց աւուրս իբրև տան, և ոչ զգիշերային ժաման հանգիստ սուեալ աշխատութեան զօրականին: Զգեալ զնաւան 'ի ցամօք, և զբանակեալն սքանչելապէս ամրացուցեալ, ըզնոյն զօրս՝ զօր յառաջն՝ պահանորդս թողու նաւացն, և ինքն ուստի եկեալն էր՝ անդրէն դարձ առնէ: Իբրև եհաս անգր, զօրք բաղումբ բրիտանացոց յառաջագոյն աստի անտի ժողովեալ կուտեալ էին 'ի մի վայր անգր. 'ի գլուխ իշխանութեանն և դործոյ պատերազմին միտան խորհրդով կացուցեալ էին զԿասիւէլաւնոս, որում սահման հատանէ 'ի ծովեզերեայ քաղաքացն գեան Տամսիս անուանեալ, իբրև ութսուհ հաղար քայլ հեռի 'ի ծովէն: Սորս յառաջ ժամանակաւ անդադար պատերազմունք էին ընդ այլ քաղաքս, այլ մերով գալտատմբս շարժեալ բրիտանացիք, բովանդակ պատերազմին և իշխանութեան զսա կարգեալ էին իշխանապետ:

ԺԲ. Բնակէն սոքա 'ի ներքին կողմանս Բրիտանիոյ, զօրս և անդատին 'ի կղզւոյն բնիկս լինել աւանդէն. խկ 'ի ծովեզերեայս նոքա՝ որք տւարառութեամբ և պատերազմաւ 'ի բեղիտիան սահմանաց յոյս կոյս գաղութ անցեալ էին, և դրեթէ առ հասարակ 'ի նոյն անուն ազգացն յոր. Նորթն՝ յորոց ելեալ հատուած եկին անգր, և պատերազմ սուեալ՝ անդէն մնացին, և ձեռն արկին մշակել զանդաստանն: Մարդկանն ամբաւ բազմութիւն է, և շէնք բաղմախիտ հանգոյն գալիտիականացն, և երկիրն խաշնաւէտ: Նոցա զբամբ պղնձիք են 'ի պետս, կամ փոխանակ զբամբ՝ օղբ երկաթիք փորձեալք յայտափ ինչ կշիւ: Սնդ 'ի միջերկրեայ դաւառս կղզի կապար սպիտակ, 'ի ծովեզերեայսն՝ երկաթ, այլ չէ ինչ առատ: Պղնձ նոցա եկանաւ և որով վարին: Փայտ ամենազան է որպէս 'ի Բալ-

լիս, բայց միայն 'ի փիճւոյ և 'ի մայրէ: Զնապատտակ՝ ըզհաւ և զսաք ոչ արժան համարին ուտել. բայց բուծանեն զնոսս 'ի հաճոյս քմաց և 'ի զուարճութիւն: Քան զԲալլիս քաղցրախառն է աշխարհն մեղմագոյն սառամանեօք:

ԺԳ. Կղզին երեքանկիւնէ է 'ի բնէ, որոյ մի կողմն հանգեալ կայ Բալլիոյ. այսր կողման մի անկիւնն, այն որ առ Կանտինիւ, ուր վարին գրեթէ նաւք 'ի Բալլիոյ, յարեւել հայի, խոնարհագոյնն՝ 'ի հարաւ: Այս կողմն ճգեալ երկայնի իբրև 'ի հինգ հարիւր հազար քայլ. միւս կողմն գաւնոյ 'ի Սպանիա և յարեմուտս կոյս, յորում կողմն կայ Նիբեռնիա՝ կիսով չափ փոքր համարեալ քան զԲրիտանիա. բայց անտի նոյնչափ են անցք 'ի Բրիտանիա որ. չափ 'ի Գալլիոյ: Ի միջի սաս նեղցին է կղզեակ Մոնա կոչեցեալ: Այլ ևս բազմութիւ կղզեակք մանուէք հաշուին առ կղզեան, զորոց գրեալ է ոմանց՝ ունել 'ի խոր ձմերանի գիշեր անընդհաս աւուրս երեսուն: Մեր խոյղ և խնդիր արարեալ զայդմանէ՝ ոչ ինչ աւելի գտանէօք, բայց զի բաս անվրէպ ջրեղէն ժամացուցից կարճագոյն էին անդ գիշերք քան 'ի ցամաքին: Այսր կողման երկայնութիւն, որպէս կարծի նոցա, է եօթնհարիւր հազար քայլ: Երրորդ կողմն է 'ի Սայն կոյս 'ի հիւսիս. առ որում չիք ինչ երկիր. այլ այնր կողման անկիւն առաւել 'ի Քերմանիա հայի: Համարի նմա երկայնութիւն ութ հարիւր հազար քայլից: Վասն որոյ չբնապատ ողջոյն կղզւոյն է երկիրիւր բիւրբայլ:

ԺԴ. Ի սոցանէ ամենեցունց մարդասիրաբոյն են յոյժ բնակիչք Կանտինի, որ է գաւառ հանրէն ծովեզերեայ, և բարուք ոչ կարի օտարք 'ի գալլիացոց: Բաղումբ 'ի միջերկրէից ոչ վարեն ցորեան, այլ կեան կաթմայն և մսով, և զպետուն մորթս. բայց բրիտանացիք ամենայն ներկանեն զինքեանս 'ի կապուտակ, որ տայ նոցա թոյր՝ իմն խաժագոյն. և այնիւ ահագնատեօիլ ևս են 'ի մարտի. հերք նոցա երկայն. և յամենայն անդամոց մարմնոյն գերծեալք՝ բայց միայն 'ի զլիւոյն և յընչացն: Տասունք կամ երկուսասանք՝ հասարակաց ունին զկանայս ընդ միմեանս, և մանաւանդ

եղբարք ընդ եղբարս, և ծնողք ընդ որդիս: Իսկ թէ ծնա-
նկցին որ 'ի նոցանէ, նոցա համարին յորդիս՝ որոց նախ զև-
րաբանչիւր կոյս ածեալ իցէ:

ԺԵ. Այրուձին թշնամեաց և կարապետքն սաստիկ-
պէս բախեցան մարտիւ զճանապարհայն ընդ հեծեալզին
մերում, բայց մերքն ամենայն ուրեք յալթեցին նոցա, և
վանեցին զնոսա յանառու և 'ի բլուրս: Սակայն 'ի կոտորել
բազմաց՝ յոխորտագոյնս վարեալ, կորուսին յինքեանց զը-
մանս: Բայց յետ փոքու, մինչդեռ մերքն յանզգաստ էին
և զբաղեալք 'ի կառուցանել զբանակն՝ ելին յանկարծակի
յանտառաց անտի, և դւայթ 'ի պահակն սուեալ՝ որ
կային առաջի բանակին, ամէհաբար կուռեցան: Առաքեաց
նոցա կեսար յօգնութիւն խուճաք երկուս՝ յառաջնոց ան-
տի երկուց գնդացն, սորա իբրև մօտ հասեալ կացին սուղ
ինչ բացատ առ 'ի միմեանց, 'ի զարհուրել մերոցն 'ի նոր
օրինակ մարտէն, յայնժամ թշնամիք ոստեան յանդգնա-
բար ընդ մէջ նոցա, և ելին ողջանգամ անշխաս: Յաւուր
յայնմիկ Կ. Լաբերիոս Ղուրոս հաղորատեա զօրու՝ սպա-
նանի: Նոքա՝ 'ի ժամանել խմբից բազմաց 'ի թիկունս, վա-
նեալ վկանդին յերեսաց նոցա:

ԺԶ. Ի բովանդակ սոյն օրինակ մարտի, քանզի առաջի
ամենեցուն էր պատերազմն և յանդիման ճամբարին, ծա-
նուցաւ զի մերքն, վասն զինուցն ծանրութեան, ոչ կարե-
լով զվերջոսնեալն հալածել, և ոչ իշխել 'ի գրօշուցն հե-
ռանալ, ոչ յոյժ պատկանաւորք էին առ այսպիսի թշնամի-
իսկ այրուձիոյն մեծաւ վտանգաւ էր պատերազմ, զի բա-
ղում անգամ և նոքին նենգաւ ընդ կրուկ դառնային, և
յորժամ սակաւիկ մի զմերսն 'ի գումարտակացն մեկնէին,
ոստուցեալք 'ի կառացն՝ հետիոտս մաքառէին յանհաւա-
սար մարտ: Իսկ հեծեալագունդ մարտին օրինակ՝ թէ 'ի նա-
հանջէն և թէ 'ի վերայ երթալ՝ զնման նա և զնոյն իսկ հա-
սուցանէր վտանգ: Յաւել և զայն աստանօր, զի ոչ միա-
խուռն համագունդ պատերազմէին, այլ շիր և ցան աստ
անդ, մեծամեծ միջոցօք 'ի միմեանց, և բանակեալս ու-

նէին կարգեալս, և այլք զայլս առնուին հետզհետէ, և ան-
խոնջք և նորք՝ վաստակեցնցն յաջորդէին:

ԺԷ. Ի վաղու անդր թշնամիք 'ի բանակէն՝ ի բացեայ կա-
ցին 'ի բլուրսն, և սկսան ցուցանել զինքեանս անսուռնս, և
թուլագոյնս քան զերէկ՝ դրգուել 'ի պատերազմ՝ զհեծեալն
մեր: Իսկ զմիջաւորքն, մինչդեռ կեսար առաքեաց զխոտոյ
գունդս երկու, և զայրուձին համօրէն ընդ Կ. Տրեբոնիոսի
տեղակալին, յանկարծոյն յամենայն կողմանց սըացան 'ի
վերայ ճարակաբերացն, ոչ ինչ կարի մեկուսի 'ի գրօշուցն
և 'ի զնդացն: Մերքն ուժգնաբար յարձակեալ 'ի նոսա՝
վանեցին, և ոչ դադարեցին 'ի հալածելոյ, մինչև 'ի թի-
կունս օդնականութեան իւրեանց յուսացեալ այրուձիոյն,
զի զինի իւր զգումարտակսն տեսանէր, շտապ տաղնապաւ
խուռնապետցին զթշնամին. և ամբօխ մեծ 'ի նոցանէ սատա-
կեալ, ոչ ոգի՝ ոչ տեղի առնլոյ էտուն պարսպ, ոչ 'ի կա-
ռացն վաղելոյ: Ի խուռնապէ աստի իսկ և իսկ 'ի նոյն ցրուե-
ցան ամենեքեան որ յամենուստ ժողովեալ էին օժանդակք
նոցա 'ի սատարութիւն: Եւ ոչ ևս յետ այնորիկ ամենայն
զօրութեամբք մարտեան ընդ մեզ թշնամիք:

ԺԸ. Թանուցեալ կեսարու զխորհուրդս նոցա, խաղա-
ցոյց զզօրն յերկիրն կասիւելաւնի՝ առ Տամեսիս գետով,
որ 'ի միում տեղուջ միայն ոտիւք է անցանելի, և այն ևս
դժուարաւ: Հասեալ անդր՝ գիտաց զի յայնկոյս գետոյն
մեծամեծ ամբօխութիւնք պատրաստեալ կային. իսկ գեա-
ւախն՝ ծայրատաշ ցցովք հարատելովք ամրացեալ էր, և
ցիցք նոյնդունակ ընդ ջրովս վարսեալք՝ ծածկէին 'ի գե-
տոյն: Իբրև ծանեաւ կեսար զայստիկ 'ի գերեաց և 'ի փա-
խըսակից, արձակեալ յառաջոյ զայրուձին, հրամայեաց
գումարտակացն վաղվազակի զինի անցանել. այլ այնու ա-
րագութեամբ և սաստիկութեամբ զհետ ընթացաւ զօրա-
կանն, զիսովք չափ և եթ արտաքս երևելով՝ ջրոյն, զի յար-
ձակման գումարտակացն և այրուձիոյն ոչ ժուժկալեցին
զդէմ ունել թշնամիք, և թողեալ զգետեղբանն՝ 'ի փա-
խուստ աճապարեցին:

ԺԹ. Կասիււելան, որպէս 'ի վեր անդր ցուցաք, զայս կուռոյ հատեալ բնաւ, զսպայակոյտ զօրսն արձակեալ և պահեալ հազարս չորս կառամարտկաց, պահէր զճանապարհս մեր, փոքր ինչ հեռի յուղոյ, 'ի դժուարուստ և յափափայս թաքուցեալ, և յայն կողմանս՝ ընդ որս գիւտէր մեղ անցանել՝ զխաչին և զմարդիկ յաբարակաց 'ի մայրիս վարէր. և իբրև այրուձին մեր յաւար և յաւեր ազատ համարձակ 'ի գաշտս զեղոյր, ընդ ամենայն կիրճս ծանօթս և ընդ շաւիղս յանտառացն 'ի դուրս արձակէր զկառամարտիկսն, և մեծաւ վտանգաւ մերոց հեծելոցն՝ մարանչէր ընդ նոսա. և առ այսր երկիրդ խափանէր զնոսա յառաւել ասպատակութենէ: Ասան այսորիկ՝ ոչ հեռագոյն 'ի սպայէ գուամարտակցն ներէր Կեսար թափառել, և այնչափ և եթ մնաս հասանէր թշնամեաց յայրեացաւեր ազարակացն, որչափ գուամարտակք ինքնին ոտիւք իւրեանց և ճգամքք գործել մարթէին:

Ի. Չայսու ժամանակաւ Տրինոբանաք, գաւառացն այնոցիկ գրեթէ քաղաք հաստահարուստ, յորմէ Մանգուբրատ պատանին մտեալ յուխտ Կեսարու՝ ելեալ էկեալ էր առ նա 'ի ցամաքն 'ի Գալլիա, — որոյ հայրն Իմա նուէնա արքայութիւն կալեալ էր 'ի նմին քաղաքի և սպանեալ 'ի Կասիււելանէ, և ինքն փախստեամբ 'ի մահուանէ ճողովրեալ, — առնեն հրեշտակս առ Կեսար, և խոստանան անձնատուր առ նա լինել և զհրամանսն կատարել. ինդրեն պաշտպանել Մանուբրատայ յանիրաւութենէն Կասիււելանի, և առաքել 'ի քաղաքն կալ նոցա գլուխ և ունել զտէրութիւնն: Հրամայէ նոցա Կեսար քառասուն պատանգս, և զօրուն ցորեան, և առաքէ առ նոսա զՄանգուբրատ: Առնեն նոքա վաղվազակի զհրամանսն, պատանգրս ըստ համարոյն առաքեցին և ցորեան:

ԻԱ. Ի պաշտպանել Տրինոբանոյց և պահել յամենայն հարստահարութենէ զօրականին, անգէն Կենիմայք, Սեգոնտիակք, Անկալտք, Բիբրոկք և Կապ հրեշտակութիւնս առաքեալ մտին 'ի հնազանդութիւն Կեսարու: Ի

տոցանէ ծանեաւ ոչ յոյժ հեռի 'ի տեղուջէ անախ լինել զքաղաքն Կասիււելանի, մայրեօք և ճահճօք ամրացեալ ուր ոչ սակաւ մարդկան և անասնոց հոյք ժողովէին: Իսկ քաղաք ամուր կոչեն բրիտանացիք յորժամ զգանխուլ մայրիս պատնիշաւ և փոսիւ ամրացուցանեն, ուր առ 'ի զգուշանալ 'ի հինէ թշնամեաց սովր են ժողովիլ: Անգր երթայ գուամարտակցն, գտանէ զտեղին 'ի բնութենէ և յարուեստե ուժգին ամրացեալ. բայց գուն գործէ յերկոյունց կողմանց տալ ընդ նմա պատերազմ: Թշնամիք սակաւիկ ինչ ժուժկալեալ ոչ զօրեցին զգէմ ունել յարձակման մերոց զօրականին, և ընդ այլ կողմն քաղաքին ելին արտաքս: Բազում ջուկք անասնոց գտան անդ, և յուղք 'ի փախչելն ըմբռնեալք սատակեցան:

ԻԲ. Մինչդեռ յայն տեղիս այսոցիկ լինէին, Կասիււելանոս 'ի Կանտոն, զոր ծովափնեայ լինել ասացաք, 'ի գաւառան յորս չորք թագաւորք իշխէին, Կինդետորիքս, Կարուրիտս, Տաքսիմագուլ, Սեգոնտքս, առաքէ պատգամաւորս, և հրաման տայ նոցա՝ զօրաժողով լինել համագունգ ամենայն զօրութեամբ, և յանկարծուստ անկանել 'ի վերայ բանակին նաւաց և տալ պատերազմ: Սոքա իբրև հասին 'ի բանակսն, յարձակեալ մերոցն 'ի դուրս՝ զբազումս կատորեալ 'ի նոցանէ, ձերբակալ արարեալ և զբաջ զօրավարն Արագտորիքս՝ դարձուցին ողջանգամ զիւրեանց ուրեարն: Կասիււելանոս, իբրև լու էղև այս կուլ, և բազում մնապք որ հասին նմա, և աջխարհին աւերած, ևս առաւել 'ի նշկահելոյ քաղաքացն խուովեալ, 'ի ձեռն Ատրեբատացոյն Կովոսի առաքէ դեսպանս առ Կեսար 'ի հնազանգութիւն նուաճութեան: Կեսարու 'ի մտի եղեալ զձմեռն 'ի ցամաքի անցուցանել 'ի պատճառս յանկարծահաս աղմուկաց Գալլիոյ, և զի սակաւ ինչ կայր ամրաբայնոյ, և տեսանէր թէ մարթի յերկարաձգել իրացն, հրամայէ պատանգս, և որ ինչ ամի ամի տացէ Բրիտանիա հարկս ժողովրդեանն Հուովմայ: Սաստ և պատուէր տայ Կասիււելանի՝ մի ինչ խուել զՄանգուբրատ և զՏրինոբանաս:

ԻԳ. Առեալ զպատանդան՝ դարձոյց զզօրն 'ի ծով, և գիտ նորոգեալ զնաւան: Ջսոսա իլուցեալ 'ի ծով, հաստատեաց զմիտս իւր կրկին դարձիւք տանել անդրէն զզօրն, զի և գերեաց ամբօխ յոյժ էր նորա, և ոմանք 'ի նաւացն մերկածուփ կորուսեալ էին: Եւ դէպ այնպէս ետ, զի յայնքան բազմութենէ նաւաց, յայնչափ նաւարկութիւնս, ոչ այս ամ և ոչ հերու, ամենեկն և ոչ մի 'ի սպայակիր նաւուցն պահասեաց. այլ յայնցանէ որ դատարկ առաքէին առ նա 'ի ցամաքէն, և որ զառաջնոյ անցից զզօրականն հանեալ դառնային, և յորոց ապա Լաբինոս տուեալ էր շինել 'ի թիւ վաթսուն, նուազունք ոմանք ժաման եղեն 'ի կէտ նպատակին, այլք գրեթէ առ հասարակ զարկան 'ի ծովզերս. որոց վայր մի սպասեալ Կեսար 'ի նանիր, զի մի կորուսցէ զժամանակ նաւարկութեանն, քանզի մերձ էր ժամանակ հասարակածին, հարկաւ յանձկի զետեղեցոյց զզօրականն, և բազում հանդարտութիւն գտեալ խորիստ առեալ 'ի մուտս երկրորդ պահուն, ընդ աշարուշան եհաս յերկիր՝ զամենայն զնաւան որջանդամ ամեալ:

ԻԴ. Հանեալ զնաւան 'ի ցամաք, և ժողով արարեալ գալլիացոց 'ի Սամարրիվա, քանզի զայն ամ վասն եւրաշտին ցորեան նուազ եղեալ էր 'ի Գալլիա, ստիպեցաւ այլազք քան յառաջին աման նստուցանել զզօրն 'ի ձմերոց, և զգունդան 'ի բազում քաղաքս բաժանել. յորոց զմին ետ Կ. Փաբիտի տեղակալն ածել 'ի Մորիս. զերկրորդն՝ Կ. Կիկերոնի 'ի Ներուեանս. զերրորդն՝ Լ. Ռոսկիտի յԵսուեանս. զչորրորդն՝ 'ի Հոեմեանս հրամայեաց ձմերել ընդ Տ. Լաբինոսի 'ի սահմանակցութեան Տրեւիբաց. զԵրիս առ բելլացիսն զետեղեաց, սոցա ոստիկան կացոյց ըզտեղապահսն զՄ. Կրասոսս զբանձապահս, և զԼ. Մունապիոս Պլանկոս, և զԿ. Տրեբոնիոս: Չմի զայն գումարտակ զոր յայն կոյս Պադոսի նորոգ արարեալն էր, և հինգ խուճբս՝ յոյեաց առ Եբուրոնս, որոց մեծ կէս մասն կայ ընդ Մոսս և ընդ Հոեոսս, որք և էին ընդ ձեռամբ Ալեքիոբքսի և Կազիվուկայ. այսմ զօրականի վերակացուս հրամայեաց

զԿ. Տիտուրիոս սաբինեցի և զԼ. Աւրուսկուէլիոս Կոտաս զտեղակալն: Սովին բաժանմամբ գնդացն համարեցաւ զիւրեաւ դարման տանել կարօտութեան պարենի. և սակայն ձմերոցք այսր ամենայն գումարտակաց, — բայց միայն զոր տուեալն էր Լ. Ռոսկիտի տանել 'ի հաւտ և 'ի հանգըստաւէս կողմն, — կային բովանդակ 'ի միջոցի տանն բիւր քայլոց: Իսկ ինքն եղ 'ի մտի մնալ 'ի Գալլիա առ ժամանակն՝ մինչև զգունդան զետեղեցուցէ և զձմերոցն տեսցէ ամրացեալ:

ԻԵ. Էր 'ի Կարնուտս մեծազգի ոմն Տասգետիոս առ նուն, որոյ նախնիքն 'ի քաղաքի իւրեանց արքայութեան հասեալ էին: Սմա Կեսար, վասն առաքինութեանն և ընդ իւր բարեկամութեան, զի և յամենայն պատերազմունս իւր 'ի փոյթ ինամոց նորա վայելեալ էր, զգահ նախահարցն էր շնորհեալ: Մինչդեռ զերրորդ ամ արքայութեանն վարէր, թշնամիքն առաջնորդ ունելով զբազումս 'ի քաղաքէն՝ սպանին հրապարակաւ: Պատմեցաւ այս Կեսարու. նորա զանգիտեալ՝ թէ յոգունց մասն գուցէ յիւրին, զի մի 'ի նոցանէ գրգամանէ վտարանջեաց քաղաքն, հրամայեաց Լ. Պլանկոսի գնդաւան հանդերձ փութանակի 'ի բելլացոց 'ի Կարնուտս խաղալ, անդ ձմերել. և ընդ որոց ձեռն իմացի սպանեալ զՏասգետիոս, զնոսս ըմբռնեալ առ ինքն առաքեացէ: Չնովն ժամանակաւ յամենայն տեղակալոց և դանձապահաց որոց զգունդան էր աւանդեալ տեղեկացաւ զի ժամանեալ էին 'ի ձմերոցն, և ձմերոցայն տեղիք ամրացեալք:

ԻԶ. Էին աւուրք իբրև հնգետասան զի եկեալ էաք 'ի ձմերոց, և ահա յանկարծակի ապստամբութեան սկիզբն և վտարանջութեան ծագեցաւ յԱլեքիոբքսէ և 'ի Կատիվուկայ, որք զի 'ի գլուխ սահմանաց արքայութեան իւրեանց հուպ անդ առ ձեռն կային Սաբինեցոյն և Կոտայի, և բերէին ցորեան 'ի ձմերոցն, 'ի դեսպանաց Ինդուալիոմարի Տրեւիբացոյ գրգռեալք, գրգեցին զարս իւրեանց, և հապճեպ հարստահարեալ զիսայտակոփս մեր,

բազմաձեռն գնդաւ եկին մարտ ընդ ճամբարին գնել: Իբրև մեքքն նորն հետայն 'ի զէն ընթացեալ և 'ի պատուարն ելանէին, և 'ի միոյ կուսէ զսպանիացի սյրուձին 'ի գուրս արձակեալ 'ի հեծելադուռնդ ասպարիտին յաղթող լինէին, յուսահատեալ թշնամեաց՝ յետս կողջցին զարան 'ի կուռոյն: Յայնժամ ըստ սովորութեան իւրեանց հարին ամբոխ աղաղակ, ելանել գալումանց 'ի մերոցն առ 'ի խօսելու բանք ինչ են մեր, ասեն, և կամիմք 'ի մէջ առնուլ զհասարակաց իրացս, որովք ակն ունիմք նուազել հպկառակութեանցս:

ԻԷ. Առաքի առ նոսա բանադեաց լինել՝ Կ. Կարպիւնէոս ասպետ հռովմայեցի ընտանի Կ. Տիտուրիոսի, և Կ. Յունիոս ոմն 'ի Սպանիոյ, որ երբեմն յառաջադոյն առաքեալ 'ի Կեսարէ առ Ամբիորիքս՝ սովոր էր երթեկեկել: Աստոս զայս օրինակ խօսել կալաւ Ամբիորիքս. Ինձ՝ վասն երախտեաց Կեսարու առ իս՝ մեծապէս պարտ է խոստովան լինել ձմա. զի 'ի նորա ինամոց ազատեցայ 'ի հարկէն զոր սովոր էի հարկանել Արուստիկաց սահմանորդացս, և զի իմ որդին և եղբորդեակ արձակեցան 'ի ձեռն Կեսարու, որք 'ի պատանդս առաքեալ էին առ Արուստիկս, և նաքա՝ 'ի ծառայութեան կալան առ իւրեանս, և 'ի կապանս ևս արկին. և զոր ինչ 'ի մարտ ճամբարին արարի, ոչ իմով ինչ խորհրդով կամ կամաւ դործեցի, այլ 'ի քաղաքէն ստիպեալ, և իմ իրաւունք իշխանութեան այնչափ են 'ի վերայ ոամիկն, որչափ ոամիկն յիմ վերայ. իսկ քաղաքին 'ի պատերազմ ձեռնարկելոյ այս էր պատճառ, զի յանկարծական միաբանութեան գալլիացոց ոչ զօրէր հակառակ կալ. զայս յիմէ նիազութենէս կարեմ ցուցանել, զի չեմ այնքան անհմուտ իրաց, մինչև վատահել իմով զօրօքս յաղթել հռովմեական ժողովրդեան. այլ համօրէն Գալլիոյ մի խորհուրդ է. այս օր ժամ եղեալ է հարկանել զամենայն ձմերոցս Կեսարու, զի մի գունդ մի միւսում գնդի 'ի Թիկուռն ժամանել կարացել, և չէ գիւրին գալլիացոյ զանալ ինչ գալլիացոց, մանաւանդ ուր զհասարակաց աղանութիւն զբաւմբ ածելոյ ինդիքք երեւէին: Եւ զի նոցա

զգթութեան պարտս հատուցի, մնայ ինձ արդ իրաւ առնել պատաշաճութեան. փոխարէն ընդ բարերարութեանցն Կեսարու՝ աղբ առնել և աղաչել զՏիտուրիոս վասն առաքել ջականութեանն՝ փոյթ և հոգ տանել 'ի փրկութիւն իւր և զօրացն. զի վարձուոր ամբոխ մեծ գերմանացոց անցեալ են յայսիոյս Նաեմոսի, և երկօրեայք այսր հասանեն. ձեզ անկ է խորհել, թէ կամիցիք արդեօք, մինչև սահմանակցաց զգաստ լեալ՝ հանել 'ի ձմերոցեք զզօրաք և առ Կիկելոն կամ առ Լաբիենոս յղլլ որոց մին գրեթէ յիսուն հազար քայլ միւսն աւելի իմն ևս հեռի է: Իմ զայս խոստացեալ և երգամբ հաստատեալ, զի տաց անկասկած ճանապարհ ընդ երկիր իմ, զայս արարեալ, և քաղաքիս ինամակալ լինիցիմ, զի թեթևացի 'ի ձմերոցեք, և Կեսարու ըստ արժանի երախտեացն շնորհակալ գտանիցիմ: Չայս խօսեալ Ամբիորիքս՝ 'ի բաց մեկնեցաւ:

ԻԸ. Կարպիւնէոս և Յունիոս զոր լուսնն պատմեն տեղակալաց. նոցա 'ի յանկարծագէպ իրացն խռովեալ, թէպէտ և յառնէ թշնամոյ լուեալ, սակայն ոչ անիոյթ առնել պարտ վարկան. և այն առաւել տատաներ զնոսա, զի չէր ինչ հաւատալի թէ քաղաք մի անարդ և նուաստ որպէս զԵբուրոնացն՝ ինքնակամ յանդգնեալ իցէ մարտ գնել ընդ հռովմեական ժողովրդեան: Վասն որոյ յատեան հանեալ զինդիրն, լինի բազում հակառակութիւն 'ի մէջ նոցա: Լ. Աւրուսիուլէոս և բազում հաղարապետք զօրուն, և յառաջնոց գասուցն հարիւրապետք, ոչ արժան գատէին յանդուգն ինչ զօրծել, և ոչ մեկնել 'ի ձմերոցէն անհրաման 'ի Կեսարէ. և եթէ զձմերոցն ամբոցուսցեն, հնարաւոր ասէին զչեմ ունել և մեծասաստ ամբոխի գերմանացոց. և այսմ վկայ, զի առաջնում յարձակման թշնամեաց քաղաքս ժուժկալեցին՝ հարուածս բազումս հասուցեալ նոցա: Յորենոյ ոչ կարօտիմք. և 'ի մերձակայ ձմերոցացս և 'ի Կեսարէ հասցեն մեզ թիկուռք. հուսկ ապա՝ զինչ քան զայս թեթևութիւն և ծանակառիք, բանիւ թշնամոյն զվեժ և զկարևոր իրացս առնուլ խորհուրդ:

ԻԹ. Այսմ հակառակ աղաղակէր Տիտուրիոս. Տարա-
 ժամ լնցի գործդ՝ յորժամ բազմամէնն թշնամիք հանդերձ
 գերմանացւոյք ՚ի մի վայր կուտեսցին, կամ թէ աղէտ ինչ
 մերձաւոր ձմերոցացս հասանիցէ. սուղ է ժամանակս խոր-
 հելոյ. զԱեսար համարիմ գնացեալ յիտալիա, ապա թէ
 ոչ՝ ոչ Աարնուռք մտաբերէին սպանանել զՏասպեախոս, և
 ոչ՝ եթէ նա մերձ էր, այսպէս քամահէլով զմեզ՝ արշաւէին
 Եբուրոնք ՚ի բանակ մեր. մի ՚ի բան թշնամւոյն, այլ յերն
 հայեացոք. հուպ աստ առ մեզ է Հռենոս. կարել սրտա-
 ռուչ են գերմանացիք ընդ մահ Արիովիստայ և ընդ առաջին
 յաղթանակս մեր. ՚ի հոր բորբոքեալ է Գալլիա այսչափ
 նախատակոծ նուաճեալ ընդ տերութեամբ հռովմէական
 ժողովրդեան, շիջելափառ անկեալ ՚ի նախկին զինուորական
 պարծանացն. հուսկ ուրեմն ո՞վ ՚ի միտս իւր հաւանեսցի,
 թէ ՚ի կարծ ինչ և ոչ իրացն հաւաստեօք դայցէ Ալբիորիքս
 ՚ի խորհուրդ մի այսպիսի: Իմ խորհուրդ յերկուսին կող-
 մանս իսկ աներկեան է. եթէ չլիք ինչ առաջի դժնեայ, անվը-
 տանօք հասանիցեմք առ մտաւոր գումարտակն. եթէ Գալ-
 լիա ողջոյն ընդ գերմանացիս միաբանեալ իցէ, մի ևեթ
 փրկութեան յոյս՝ յարագութեան է: Իսկ Աոտտայի և ու-
 ռոց ընդ նմա այլադք խորհիցին, զի՞նչ եւս ունիցին խոր-
 հուրք. յորում եթէ ոչ առժամայն ինչ վտանդ, գոյ սա-
 կայն երկիւղ սովոյ յերեսաց երկար պաշարման:

Լ. Այս յերկոցունց կողմանցն վճարեալ պայքար,
 յուժգին հակառակել Աոտտայի և նախապատիւ կարգացն,
 Յաղթեցէք, ասէ Սարինեցին, եթէ զայդ կամիք. և զայս
 ՚ի ձայն բարձր, մինչև լսել մեծի մասին զօրացն. և ոչ այն
 ինչ որ եմ, ասէ, որ ՚ի վտանգէ մահու առ ՚ի ձէնը՝ զարհու-
 րիցիմ. սորա գիտացեն, և եթէ խիստ ինչ պատահեսցէ,
 ՚ի քէն պահանջեսցեն համար. որք եթէ սացի ՚ի քէն օձան՝
 ՚ի միւս վաղիւ խառնեալ ընդ մտակայ ձմերոցն՝ զհասա-
 րակաց պատահարն ընդ այլոց ՚ի միասին բառնայցեն, և ոչ
 մեկուսի և վտարանդի յոյժ յայլոյ՝ սրով կամ սովով վախ-
 ճանիցին:

ԼՍ. Յառնեն ՚ի ժողովոյն, և կալեալ զձեռաց երկո-
 ցունցն աղաչեն, մի իւրեանց երկպառակութեամբն և յա-
 մառութեամբ յանհնարին վտանգ արկանել զերն. գործ
 մի դիւրին է, ասեն, եթէ մնացուք և եթէ երթիցուք,
 միայն թէ միահամուռ միախորհուրդ ընիցիմք և ՚ի հաւան
 դայցեմք. իսկ յանմիաբանութեան և ոչ մի ինչ յոյս փր-
 կութեան նշմարեմք: Խնդիրն վիճեալ յերկարաձգի մինչև
 ցմեջ դիչեր. հուսկ ապա շարժեալ Աոտտայի՝ ձեռն տայ
 հաւանութեան, յաղթէ խորհուրդ Սարինեցոյն, սահմա-
 նեն գնալ ընդ առաւօտն: Մնացուած գիշերոյն ՚ի գիշերա-
 պահս ծախի, իւրաքանչիւր զինուորի յիւրսն ուշարարեալ
 թէ զի՞նչ ընդ իւր տանել կարիցէ, զի՞նչ ՚ի ձմերոցին կա-
 հուց թողուլ ստիպիցի: Թուէր թէ զամենայն ինչ խորհի-
 ցին առ ՚ի չմնալը անդ առանց վտանգի, և առ սաստկա-
 նալ վտանգի չուոյն ՚ի պարտասելոյ և ՚ի տքնութեանց զօ-
 րականին: Այդոցն ելանեն ՚ի բանակէն որպէս եթէ հա-
 ւանեալք էին՝ ոչ յառնէ թշնամոյ տուեալ զխորհուրդն,
 այլ ՚ի մեծ բարեկամէ յԱլբիորիքսէ, երկայնաձիգ կարա-
 ւանաւ և մեծամեծ աղիւիւք:

ԼԲ. Բայց թշնամիք ՚ի գիշերային ձայնիցն և տքնու-
 թեանց իրադեկ եղեալ զուոյն, ՚ի կրկին տեղիս դարան
 գործեալ յանտառս ՚ի գիպան և ՚ի գաղտնի վայրի ուրեք,
 քայլս որպէս թէ երկու հազար հեռի ՚ի մերոց զօրականաց,
 մնային գալստեան հռովմայեցոց. և իբրև յաղվագոյն մա-
 սն կարաւանին էջ ՚ի խորածոր մի մեծ, յերկոցունց կող-
 մանց հովտին յանկարծուստ իմն ելին երևեցան, սկսան
 տադնապել զվերջինսն, և զառաջինսն խափանել յելանե-
 լոյ, և յանհնարին դժնդակագոյն տեղոյ մերոցն՝ տալ ընդ
 նոսա պատերազմ:

ԼԳ. Այդ ապա հուսկ ուրեմն Տիտուրիոս, որպէս զի
 և ոչ ինչ նախատես եղեալ էր, ՚ի շտապ տադնապի մտեալ
 այսր անդր ընթացեալ՝ զնուամբն կարգաւորէր, բայց և
 զայն՝ ա՛հ ընդ ա՛հ, և որպէս թէ յամենայն ցականեալ. որ
 յաճախ պատահէ այնոցիկ, որ անդէն ՚ի ձեռնարկել գոր-

ծոյն հարկին խորհէլ: Իսկ Կոտտա, որոյ զմտաւ անծաւ էր թէ մարթի իմն այսպիսի դիպուած զճանապարհայն պատահէլ, և վասն այնորիկ չէր լեալ պատճառ երթին: 'ի հասարակաց անդ փրկուածեան ոչինչ ամենեկին նշկահէր, և 'ի կարգալ և քաջալերել զգորականն՝ գործ զգորավարի, իսկ 'ի մարտին՝ զզինուորի կատարէր: Եւ զի առ երկայնու թեան կարաւանին ոչ էր դիւրին անձամբ ընդ բնաւս անցանել, և ըստ տեղւոյն իւրաքանչիւր զպէտս հոգալ, հրաման ետուն քարոզ կարգալ, զի զկարասին 'ի բաց ընկեցեալ յանձանց՝ 'ի մի բոլոր բովանդակ ամենեքեան կազմեցին. խորհուրդ՝ որ յայսպիսի դիպուածս ոչ է պարսաւելի, բայց աստ անպատեհ գտաւ. զի և 'ի մերմէ զօրականէն ըզյոյն նուաղեցոյց, և զԹշնամիսն ժրացոյց 'ի կախ, զի ոչ առանց մեծի երկիւղի և անյուսուծեան տեսանէին զայն գործեալ: Թող զայդ, դիպու և այլ ինչ՝ որում հարկ էր լինել, զի զինուորք առ հասարակ 'ի գրօշուցն օցտեցան, և որ ցանկալի ուրուք ինչ էր 'ի կարասին, զայն խնդրել և թափել իւրեթացան, և ազարակաւ և ողբովք լցաւ ամենայն:

ԼԴ. Բայց խժգժիցն ոչ պակասեաց իմաստութիւն. զի պետք նոցա հրամայեցին պատուէր տալ ընդ ճակատն համօրէն, մի ումէք խլրտել 'ի տեղւոջէն. զի իւրեանց է առ և ապուռն, և նոցա պահի որ զինչ և թողուցուն հուովմայեցիք. զամենայն ինչ 'ի յաղթութեանդ համարեօնք: Մերքն հաւասարք էին թուով և քաջութեամբ 'ի պատերազմ, թէպէտ և լքեալք 'ի զօրազլնէ և 'ի բաղդէն. համայն զամենայն յոյս փրկուածեան 'ի քաջութեան զնէին. և որ խումբ յոր կոյս և յարձակէր, անդ ամբոխ մեծ անկանէր 'ի թշնամեաց: Պատուէր ետ կարգալ Սմբէրիքս, 'ի հեռուստ արդնրնկէց լինել, և մի մօտ երթալ. և յոր կողմ հուովմայեցիքն արշաւիցէն, անտի տեղի տալ, զի թեթեաղէն շահատակութեամբ և սովորական կրթութեամբ ոչ է մարթ սոնանել ինչ նոցա. այլ անդրէն 'ի դառնալ նոցա յետս առ գրօշն, երթայք 'ի վերայ նոցա:

ԼԵ. Նոցա զայս պատուէր ամենայն խնամով պահէալ,

յորժամ խումբ մի 'ի բոլորակէն արտաքս ելեալ 'ի կուրգիմէր, հապճեպ տաքնապաւ փախչէին թշնամիք. յայնժամ հարկ էր այնր կողման պատասուլ և մերկանալ, և 'ի կողաց անտի փեռեկեւոց՝ 'ի ներքս խուժել աշտէից: Իսկ յորժամ դարձեալ անդրէն 'ի նոյն խուռեալ և խրամատեալ տեղին յետս ընկրկէին, և 'ի փախստականաց անտի և 'ի մերձակայից պատեալ պաշարէին. իսկ եթէ զոտս 'ի բոյս հարեալ կալ և զտեղին պինդ ունել կամէին, ոչ քաջութեան տեղի մնայր, և ոչ 'ի խռան անդ իւրեանց կուռ կացեալ 'ի զինուցն յայնքան 'ի մեծ բազմութեանէն արձակելոց՝ ճողորքել գոյր հնար: Սակայն յայնչափ 'ի բազում նեղութեանց չարչարեալք և շատ իսկ վէրս առեալ զգէմ ունէին. և զմեծ կէս սուրնէանն անցուցեալ, յայգուռ մինչև յուրեքրդ ժամ պատերազմեալք, և ոչ մի ինչ անարժան անձանց իւրեանց գործէին: Սնդ Տ. Բալուռնտիոս, այրն քաջ և մեծագոր, որ հերու նախաշտէն առաջնորդ կացեալ էր երրորդի աշտէնաւոր դասուն, խոցի մկնդահար յերկուսին 'ի զիստս իւր: Լ. Լուկանիոս՝ նորին սակի այր, 'ի հասանէն 'ի թիկունս որդւոյն իւրոյ պաշարելոյ՝ սպանանի: Լ. Կոտտա տեղակալն, 'ի քաջալերէն զխումբս ամենայն և զքսաս՝ դէպուղիզ զբերանն պարսաքարեալ վիրաւորի:

ԼԶ. Յայսցանէ վրդովեալ Կ. Տիտուրիոս, և տեսեալ զի Սմբէրիքս խրախոյս կարգայր իւրոցն, զԹարգման իւր զԿն. Պոմպէոս արձակէ առ նա՝ աղաչել, զի յինքն և 'ի զորսն խնայեցե: Նա պատասխանի տայ առ ձայն բարբառոյն. Եթէ ընդ իւր խօսել կամիցի, մարթի. սակն ունի զի որ ինչ 'ի փրկութիւն զօրականին է, շնորհեսցի նմա յամբոխէն. իսկ նմա՝ ոչ ինչ առնիցի զնաս. և այսմ՝ զիւր հաւասան խոստանայր միջնորդ երախաւոր: Նա յայնժամ խօսի ընդ վիրաւորին Կոտտայի, զի թէ հաճոյ թուեսցի՝ ելեալ ըստ խազմն 'ի միասին խօսեացին ընդ Սմբէրիքսի. յուսամ, առէ, թէ մեզ և զօրականին շնորհեսցի փրկութիւն: Կոտտա չառնու յանձն երթալ առ զինեալ թշնամին, և 'ի նոյն միտս կայ հաստատուն:

ԼԷ. Սաբինեցին՝ որոց անդ առժամն զիւրեւկային հազարապետք զօրու, և հարեւրապետաց առաջնոցն դասուց՝ հրաման տայ գալ զինի իւր. և իբրև մերձ յԱբիթորիքս մատեաւ, հրամայեալ զէնընկէց լինել, ծունկ զհրամանն, և իւրոցն պատուիրէ զնոյն առնել: Անգէն մինչդեռ զպայմանացն բանք ընդ միմեանս լինէին, և Աբիթորիքս կամու ըզխօսան երկայնեաց, ոտն առ ոտն շուրջանակի 'ի մէջ փակեալ սպանանի: Յայնժամ որպէս սովոր են՝ յաղթութիւն հուշակէն և զօղանջիւն ամբառնան, և 'ի մերան դուռն տուեալ՝ զազմին շիտթեն: Անդ Լ. Կոտտա մարտուցեալ՝ մեռանի հանդերձ մեծաւ մասամբ զօրականին. այլք 'ի բանակն ուստի ելեալն էին՝ դարձ առնեն. յորոց Լ. Պետրոսիղոս Արծուէկիր՝ տազնապետալ՝ 'ի մեծ բազմութենէ թշնամեաց ընկէց զարծուէնչանն 'ի խորածոր անդր, ինքն առ ճամբարին արևորքս պատերազմեալ սպանանի: Այլք հազիւ մինչև 'ի գիշեր ժուժկալեալ մարտին, 'ի գիշերին ամենեքեան միաբան 'ի միտսին, անյոյս լեալ՝ 'ի փրկութենէ, զիւրովին երթան: Սակաւք ոմանք զերծեալք 'ի կուռոյն՝ անծանօթ ճանապարհօք ընդ անտառս առ Տ. Լաբիենոս տեղակալն 'ի ձմերոց հասանեն, և պատմեն նմա զանցս իրացն եղեոց:

ԼԸ. Այսու յաղթանակաւ հպարտացեալ Աբիթորիքս, անգէն վաղվաղակի գիմէ այրուձիողն յԱդուատիկս՝ սահմանակիցս իւրում՝ իշխանութեանն. ոչ զտիւ, ոչ զգիշեր հանգիստ առեալ, և հետևակացն պատուէր տուեալ գալ զինի իւր: Յուցեալ զիւրացն հաւաստիս և զԱդուատիկան գրգռեալ, 'ի վաղիւ անդր խաղայ հասանէ 'ի Ներուեանս, և յորդորէ՝ մի զյաւելանական աղատութեան իւրեանց և զքէն վթթուցն՝ 'ի հռովմայեացոց անտի հանելոյ փոխանակ անիրաւութեանցն կրելոց, զպատէժ ժամանակն կորուսանել. Կրկին տեղապահք, ասէ, մեռան, և զմեծ մասն զըրունցուցանէ սատակեալ. և թէ ոչ ինչ դժուարին է իսկ և իսկ հարկանել սատակել և զգուճոյն որ ընդ Կիկերոնի ձմերէ. յայն գործ և զինքն օգնական խոտտանայ: Սովին բանիւք զիւրաւ զՆերուեանսն անէ 'ի հաւան:

ԼԹ. Եւ ապա նոյնհետայն պատուիրակս արձակեալ առ Կենդրոնս, Գրուտեանս, Լեւակս, Պլեւմոս, Գորգունս, որ առ հասարակ ընդ նոցա իշխանութեամբ են, զօրաժողով լինին մեծազօր ձեռամբ, և սլանան յանկարծակի 'ի ձմերոցն Կիկերոնի, մինչ չև էր հասեալ առ նա գոյժ մահուանն Տիտուրիոսի: Սմա ևս այն որ հարկն էր պատահեաց. զի ոմանք 'ի զօրականէն, որոց 'ի պէտս փայտի և ամրութեան 'ի մայրինն հեռացեալ էր, յանակնկալ հինէ այրութիոյն ըմբռնեցան: Ի պաշարել սոցա, Երուրոնք, Ադուատիկք, Ներուեանք, և սոցա ամենեցուն ընկերք և որ ընդ ձեռամբ իւրեանց, սկսանին ընդ գնդին պատերազմել: Մերոցն փութապէս 'ի զէն ընթացեալ, 'ի պատնէնչ ելանեն: Մեծաւ նեղութեամբ հազիւ այն օր ժուժկալեն, զի թշնամիք զընաւ յոյս ակնկալութեան իւրեանց յերազուութեան գնէին, և եթէ զայս յաղթութիւն տալցին, յուսային միշտ այնուհետև յաղթօղ լինել յաւիտեան:

Խ. Անգէն վաղվաղակի առաքէ Կիկերոն գիր առ Կեսար՝ մեծամեծս արկեալ փոխարէնս սարգևաց եթէ տարեալ հասուցեն: Քանզի ճանապարհք ամենայն կալեալ էին, առաքեալքն անկանին 'ի ձեռս թշնամեաց: Ի նիւթոց անտի զոր 'ի պէտս ամրութեան կուտեալ էին, կանգնեն աշտարակս հարիւր և քսան անհնարին արագութեամբ. որ ինչ պակաս երևէր գործոյն՝ կատարեն: Թշնամիք 'ի վաղիւ անդր բազմախուռն ևս ժողովեալ զօրս՝ մարտ գնեն և ընուն զիտոն: Մերքն նովին օրինակաւ որով յառաջնում աւուրն՝ զիմակալ լինին. զնոյն առնեն այնուհետև և յայլ աւուրս: Վայրիկ մի գիշերայնոյն ոչ խափանի գործն. ոչ հիւանդաց, ոչ վերաւորաց շնորհի հանդիստ: Որ ինչ առաջիկայ աւուրն պէտք էին 'ի կուր, գիշերայն պատրաստի բազում հեծանք սայրասուրբ և հրափորձք՝ բազմաթիւ աշտայք պարսպապահք հանդերձին. տախտակամաձ յօ-

1 Զոր 'ի զէն վարէին: Իսկ աշտայք պարսպապահք, էին մեծ և ծանր տեղք՝ զոր վարէին որք կայինն՝ 'ի պահ պարսպացն 'ի վերուստ:

րինին մարտկոցք, և մահարձանք, և Լանջաբերձ բաղրիք ողորհահիւս վանդակեալ ցանկին: Ինքն իսկ Կիկերոն աւնօրն առողջութեամբ, և ոչ զգիշերային ժամն թողոյր 'ի հանգիստ, թէպէտ և մտադիւր միաբան թախանձէր զնա զօրականն խնայել յանձն իւր:

ԽԱ. Յայնժամ զօրավարք և իխնանք Ներուեանց, որոց բանկց կցորդութիւն ինչ էր և աղերս բարեկամութեան ընդ Կիկերոնի, Կամիմք, ասեն, խօսել ինչ ընդ քեզ: Եւ համարձակեալ նմա, զնոյն զոր Ամբիորիքս ընդ Տիտուրիոսի խօսեցեալ էր՝ 'ի մեջ էառ. թէ Գալլիա բովանդակ զինեալ կայ, գերմանացիք անցեալ են ըստ Հռենոս. Կեսարուն և այլոց ամենեցուն ձմերոցք հարկանին մարտիւ պատերազմաւ: Յաւելուն և զմահուանէ Սաբինեցւոյն: Չամբիորիքս 'ի մեջ առնուն 'ի հաւատարմութիւն բանիցն: Խաբին, աւսեն, որք օգնականութեան իմիք ակն ունին յայնցանէ՝ որ յիրաց իսկ իւրեանց յուսահատքն իցեն. համայն և այնպէս՝ նոցա սիրտ ընդ Կիկերոնի և ընդ ժողովրդեան Հռովմայն այս է, զի ոչինչ զմանան նոցա՝ բայց եթէ միայն զձմերոցս, և ոչ առնուն յանձն՝ թէ այս սովորութիւն ժամանակաւ հաստատեսցի. իշխանութիւն է նոցա ինքնին անվընաս ողջանգամ՝ ելանել գնալ 'ի ձմերոցացն, և յոր կոյս և կամիցին՝ երթալ աներկիւղ: Առ այսոսիկ Կիկերոն զայս մի և էթ արար սրտասխանի. Հռովմեական ժողովրդեան չէ բնաւ սովորութիւն՝ պայման ինչ ընդունել 'ի զինեալ թըշնամոյ. եթէ զզէնսն թօթափել կամիցին, առցեն զինքն օգնական, և առաքեսցեն հրեշտակս առ Կեսար. Յուսամ, ասէ, թէ ըստ արդարութեան նորա՝ որ զինչ և խնդրիցէք առնուցուք:

ԽԲ. Ներուեանք յակնկալութենէ անտի յուսահատութեք, պատնէշ պաշարումն պատեն զձմերոցաւն 'ի մատասան օսնաչափ, և փոս 'ի հնգետասան օսնաչափ: Չայսոսիկ անցելոց ամացն սովորութեամբ 'ի մերոցս ուսեալք, և զմանա 'ի զօրուէն գտեալ գերիս, և 'ի նոցունց՝ հմտացեալք: Բայց սոցա չէին ինչ գործիք երկաթիք 'ի սոյն

պէտս պատկանաւորք, և ստիպէին սուսերօք իւրեանց հատանել զհողակոչաս, և ձեռօք և գրատիւք զհողն կրել: Աստի արանցն ամբօխութիւն 'ի յայտ ելանէր, զի և ոչ 'ի ժամն երկա՝ շուրջ պատեցին պատնէշ ցտասն հաւար քայլ, և յայլ ևս աւուրսն սկսան կազմել և շինել աշտարակս 'ի բարձրութիւն պատուարին, և գերանդիս և կրայս մանդղոնս, զորս նոցին գերեացն էր ուսուցեալ:

ԽԳ. Յեօթներորդում աւուր պաշարմանն 'ի շնչելուժգին հողմոյ սկսան պարասակօք գնդակս 'ի հալուն կաւոյ, և նեաս ատրագոյնս ցնդել 'ի տաղաւարն՝ որ ըստ գալ ընկան օրինի յարգայարկք էին, և փութով լուցան 'ի հուր, և հողմոյն սաստկութեամբ յամենայն կողմանս բանակին ծաւալեցին զբոցն: Թշնամիք մեծաւ աղաղակաւ գուն 'ի վերայ եղեալ, որպէս թէ յալթութիւն անշուշտ գբումք ածեալք, զմարտկոցսն և զկրայս մատուցանել սկսան, և ասնդղք 'ի պատուարն 'ի վեր ելանել: Սակայն մարտականն այնչափ գտաւ արութիւն և պնդութիւն սրտի, զի յամենուստ շուրջանակի բոցով խորովեալք, 'ի տեղատարափ յորդութեան սլաքացն տազնապեալք, և զամենայն կահ և կարասին իւրեանց և զնաւ իսկ բազըն տեսանելով հրոյ ճարակ անկեալ, ոչ միայն շխտեսցաւ որ ասարտաք անկանելոյ 'ի պատնիչէն, այլ և ոչ գարձաւ հայեցաւ իսկ որ յետս. այլ ամենեքեան ամհաբար քաջապէս մաքառէին: Օրս այս՝ մերոցն ծանր եղև յոյժ. այլ սակայն այս եղեն իրացն ելք, զի այն օր անբաւ բազմութիւն վիրաւորեցան թշնամեաց և սատակեցան. քանզի ընդ պատուարաւն խռնեալ կային, և առաջնոցն չտային տեղի յետինք: Փոքր ինչ դադարեալ բոցոյն, և 'ի տեղի ուրեք մատուցեալ աշտարակն և կցեալ 'ի պատուարն, հարկաւրապեալ խմբին երրորդի յոսնկելեացն մեկնեցան. և զարս իւրեանց զամենեսին ընկրկեալ, նշանացի և ձայնիւք սկսան կոչել զթշնամիս, թէ կամիցին 'ի ներքս մտանել. այլ ոչ որ իշխեաց անցանել յառաջ: Յայնժամ յամենուստ քարկոծեղեալ խուճապեցան, և մարտկոցն այրեցաւ:

ԽՌ. Էլն 'ի գնդի անդ արք .քաջք հարիւրապետք եր-
 հու յառաջագէմք 'ի վերագոյն կարգս, Տ. Պուլբիոն և Լ.
 Վարենոս: Անսպառ հակառակուծիւն էր 'ի մէջ նոցա՝ ո՛ր
 քան զո՛ր նախապատիւ իցէ, և զամենայն ամս կազէին զաշ-
 տիճանէ ռիսերիմ՝ զժառուծեամբ: Յորոց Պուլբիոն, մինչ
 դեռ մտար սաստիկ էր զպատնիշօքն, Չի՛ կաս, առէ, վարա-
 նեալ, Վարենէ. կամ որո՞ւմ տեղւոյ ակն ունիս զքաջու-
 թիւնդ ցուցանելոյ. օրս այս դատ արասցէ զմերոց սլաքա-
 րաց: Չայս սասցեալ՝ ելանէ ըստ պատնէն 'ի դուրս, և
 յորկոյս թանձրախուռն երևէին թշնամիք՝ անդր արշաւէ:
 Եւ ոչ Վարենոս յայնժամ՝ մնայ 'ի պատնիշին, այլ զան-
 գիտեալ յամբոխին դատաստանէ, զինի ընթանայ՝ զոյզն
 ինչ 'ի բացուստ: Պուլբիոն արձակէ զաշտեայն 'ի թշնա-
 միան, և զմն 'ի խռանէ անտի զյառաջամտար նահատա-
 կեալ՝ հարեալ վիրաւորք. յորոյ խոցելն և յանչնանալ՝
 վազանօքն ծածկեալ պահէն զնա թշնամիք, և 'ի նա առ
 հասարակ լինին նետաձիգ, և ոչ տան թոյլ ընդ կրուկ դառ-
 նալոյ: Հարկանի թափանցանց վազան Պուլբիոնի, և երեք
 թևեան մի եռասայր՝ վարսի 'ի դօսին: Այս դիպուած
 խախտէ զպատեանս սուսերին, և 'ի ջանալ իւրում՝ ձգել
 զսուրն՝ արգելու զաջն, և սլախին անդ զնովաւ թշնամիք:
 Ժամանէ նմա 'ի թիկունս հակառակորդ իւր Վարենոս, և
 օգնէ վտանգելումն: Եոյնժամայն խուժանն ամենայն թու-
 ղեալ զՊուլբիոն՝ դառնան 'ի սա: Համարին զնա խոց վիրա-
 ւոր երեքսայրիւն: Բայց անդր արագ հասանէ թրովն Վա-
 րենոս, և 'ի մտուստ պատերազմեալ և սպանեալ մի 'ի նո-
 ցանէ, զայլն փոքր մի ընկրկէ: Յօժարագոյնս շահատա-
 կեալ անդ, և անկեալ 'ի խորափխս մի, և 'ի թշնամեաց
 պաշարեալ, հասանէ նմա Պուլբիոն յօգնականուծիւն.
 և երկոքին ողջք անարատք, զբազումս կոտորեալ մե-
 ծառ դովուծեամբ դառնան մտանեն 'ի պատնէն: Այսպէս
 շրջըրեաց բազմն զսոսա զերկուեան 'ի սլաքարի և 'ի
 գուպարին, զի միմեանց ոտիքք՝ իրերաց նպաստ լինիցին,
 և ոչ հնար լիցի ընտրել՝ ո՛րքան զո՛ր նախամեծար թուիցի
 քաջուծեամբ:

ԽԵ. Որչափ օր ըստ օրէ ծանրանայր և դառնանայր
 քործ պատերազմին, մանաւանդ զի և յորովք 'ի զօրականէն
 խոցք էին և վիրաւորք, և սակաւուց էր մնացեալ պաշտ-
 պանուծիւնն, նոյնչափ թուղթք և պնդադեսպանք ստեպ
 ստեպ առաքէին առ Կեսար. յորոց ոմանք ըմբռնեալ ա-
 ռաջի մերոյ զօրականին կատամահ խողչէին: Երուուեան
 ոմն էր 'ի ներքս Վերաիկոն անուռն այր տոհմիկ, որ յառաջ
 նրմէ օրէ պաշարմանն առ Կիկերոն փախուցեալ և զհա-
 ւասարմուծիւն իւր նմա խոստացեալ էր: Սա զծառայն
 իւր յուսով զգատուծեան և մեծամեծ պարգևօք 'ի բանի
 առնէ, տանել հասուցանել թուղթ առ Կեսար: Չոր նա 'ի
 միջոցին կապեալ, և զալլիացի ընդ գալլիացիս թարթա-
 փեալ գնայ հասուցանէ առ Կեսար: Ի նմանէ լսէ զվտանդն
 Կիկերոնի և զգնդին:

ԽԶ. Ընկալեալ Կեսարու զնամակն իբր 'ի մետասան
 ժամու աւուրն, իսկոյն դեսպան առնէ 'ի Բելլովակս առ
 Մ. Կրաստոս Գանձաւոր, որոյ ձմերոցն քսան և հինգ հա-
 զարս քայլից հեռի էր յիւրմէ: Պատուէր տայ ելանել զըն-
 ղին զհասարակ գիշերաւ, և վաղվաղակի առ ինքն հաս-
 նել. ելանէ Կրաստոս ընդ դեսպանին: Միւս ևս առաքէ առ
 Կ. Փաբիոս՝ առնուլ գնալ զգունդն յերկիրն Սարեբատաց,
 ընդ օր գիտէր թէ իւր ճանսպարհ անկանելոց էր: Գրէ առ
 Լաբիենոս, զի եթէ առանց ինչ փրասու ընկերհաշտուծեան
 կարող է առնել, գնդաւն հանդերձ 'ի Երուուեանց աշխար-
 հըն երթիցէ. միւսում մասին զօրացն, զի փոքր մի հեռա-
 գոյն էին, ոչ հարկ համարի սպասել: Ի մերձակայ ձմերո-
 ցացն ժողովէ հեծեալս իբրև չորեք հարիւր:

ԽԷ. Չերրորդ ժաման լսէ 'ի կարապետացն իւրոց հե-
 ծելոց զգալուստ Կրաստոսի, և 'ի նմին աւուր քայլս քսան
 հազար յառաջ խաղայ: Չկրաստոս զլիւսուր կարգէ Սա-
 մարոբիւլայ, և զլուամարտակն տայ նմա. զի անդ թողլոյր
 զաղև բանակին, զպատանդս քաղաքաց, զհասարակաց ի-
 րացն նամականին, և զամենայն պաշար ուձիկաց՝ զոր 'ի
 պէտս տոկալոյ ձմերոցնայն անդր էր համբարեալ: Փաբիոս

ըստ հրամանին ոչ յոյժ անագանեալ՝ գնդաւն հանդերձ յուղւոջ ընդ առաջ հանդիպի: Լարիննոս իրազեկ եղեալ կորստեան Սարինեցւոյն և խմբիցն կոտորածի, 'ի գալ ժո. ղովել առ նա ամենայն զորացն Տրեւիրաց, խիթացեալ՝ զի եթէ փախտեան կերպարանօք՝ 'ի ձմերոցէն ղերթն առնիցէ, որպէս թէ բռնութեան թշնամեաց զգէմ՝ ունել ոչ մար. Թայցէ, նա զի գեռագեռ յաղթութեամբն խրոխտացեալս գիտէր զնոսա, թղթէ անդրէն առ Կեսար, թէ քանի վը. տանդ իցէ նմա հանել զգումարտակն 'ի ձմերոցէ անախ. պատմէ մանրամասն 'ի գրին զանցս իրացն որ եղեն յԵրու. րոնս. յայտ առնէ թէ բովանդակ Տրեւիրացն զօրք՝ հե. ծեալք և հետևակք դարեալ կան զիւրև երեք հազար քայլ հետի յերմէ բանակէն:

ԽԸ. Կեսարու հաւանեալ ընդ խորհուրդ նորա, թէ. պէտ և 'ի յուսոյ երկջ գնդաց վրիպեալ՝ յերկուս ամիր. փեալ էր, սակայն մի միայն նպաստ 'ի հասարակաց փրը. կութիւն ղերագութիւն գնէր: Մեծամեծ սապարխօք խա. ղայ գայ 'ի սահմանս Կերուեանց: Անդ 'ի գերելոցն լսէ՝ զինչ իրք առ Կիկերոնի գործիցին, և որչափ վտանգ առ կուան կայցէ: Յայնժամ միոյ ումէք 'ի գալիսացւոցն այրու. ձիոյ մեծաւ օժտիւք հաւանեցուցանէ տանել զիր առ Կի. կերոն: Չայս յունարէն նշանագրօք գրեալ առաքէ. զի մի յրմբունել թղթոյն՝ խորհուրդք մեր 'ի վեր ելցնէ թշնա. մեաց. եթէ առ նա ժամանել ոչ լինիցի ատակ, խրատ տայ, զմկուռնդ՝ կապեալ զթուղթն 'ի խրացս նորա՝ ընկեկուռ 'ի մէջ պատնիշաց բանակին: Գրէ 'ի նամակին, թէ գնդօքս ա. րադապէս եկեալ հասանեմ. քաջաբեր պինդ ունել զա. ռաջին քաջութիւնն: Գալիսացին 'ի վտանգէն զանդիտեալ, որպէս պատուէր ընկալաւ՝ ընկեկուռ զմկուռնդն. որ ըստ գի. պաց կառեաւ յաշտարակ ուրեք, և առուրս երկուս ան. տես եկաց 'ի մերոցն: Յառուր երրորդին նմարի 'ի զնուորէ ումէքէ, և կորզեալ ամի առ Կիկերոն: Նորա ընթերցեալ՝ կարգայ 'ի ժողովի զօրականին. և մեծաւ ուրախութեամբ լի առնէ զամենեսեան: Յայնժամ՝ երևէին 'ի բացէ ծուխք

խարուկաց, որ զգալտեսնէ գնդացն փարատեցոյց զամ. նայն երկևան:

ԽԹ. Գալիսացիք 'ի դիտացն ծանուցեալ զիրան, և թո. դեալ զպաշարուքնն, ամենայն զօրօք խաղան 'ի վերայ Կե. սարու, որք էին համարեա թէ վաթսուս հազար սպառա. զէնք: Կիկերոն պարապ առեալ, 'ի նմին Կերտիկոնէ՝ զոր 'ի վերջ ցուցաք՝ խնդրէ զք գալիսացի՝ տալ տանել թուղթ առ Կեսար. և զսա խրատէ զգուշեաւ և ճեպով առնել ճա. նապարհ. գրեալ 'ի թղթին, թէ թշնամիք մեկնեցան յի. նէն, և զամբոխակոյտն ուղոյն 'ի քեզ գրդեցին: Այս գիր գրեթէ զմէջ գիշերաւ հասեալ, զեկոյց Կեսար իւրոցն, և սրտապնդեաց զնոսա 'ի պատերազմ: Ի վարիւ անգր վաղ քաջ ընդ առաւօտն տայ չուէլ բանակին. և դոգ իմն չորեք հազար քայլ յառաջ խաղացեալ՝ տեսանէ զամբոխութիւն թշնամեացն յայնկոյս հովտի միոյ մեծի և գետակի: Ատանգ յոյժ էր տալ պատերազմ՝ ընդ այնքան բազմութեան 'ի դժպատեհ վայրի. այլ քանզի գիտէր զԿիկերոն ազատեալ 'ի պաշարմանէն, ուստի և 'ի հապ շտապ ճեպելոյն թողա. նալ բնաւ ոչ անդէպ ինչ վարկանէր, զտեղի առ, և 'ի հար. թայարմար վայրի կառոյց բանակ. որ թէպէտ և դուզնա. քեայ ինչ էր ինքնին, հազիւ թէ եօթն հազար արանց, և այն՝ առանց ինչ կահուց կարասեաց, սակայն նրբափողո. ցիւք՝ որքան հնար էր՝ ևս անձկացոյց զլակիշ լաշքարին, զի ընդ կարի արհամարհանս լիցի յաչս թշնամեացն: Յայն. ժամ ապա գէտս արձակեալ յամենայն կողմանս, 'ի քնին մտանէ՝ ընդ որ ճանապարհ գիւրաւ հատեալ անցանիցէ ըզ. հովտն:

Մ. Ի նմին առուր դոյզն ինչ թէթև դուպարածս հե. ծեւոյ եդեալ առ ջրոյն, երկրքեան կողմանքն կացին 'ի տե. ղուջ իւրեանց, գալիսացւոց ակնկալեալ հաստարուռն զօ. րաց՝ որ չև էին դումարեալ, Կեսարու՝ թէ արդեօք ձևով երկիւղի կարիցէ՝ հանել ձգել զթշնամիսն 'ի հովտէն յիւ. րտեղին, տալ պատերազմ՝ առաջն ճամբարին. իսկ եթէ զայդ ոչ կարիցէ առնել, լրտեսեալ զճանապարհսն՝ փոքու վը.

տանգաւ ըստ հովիտն և ըստ վտակն անցանիցէ: Ի ծագել լուսոյն հեծելագունդն թշնամեաց մատեաւ առ ճամբարն, և ձեռն արկ 'ի կռիւ ընդ մերոյ այրուձիւոյն: Աեսար կամեա հրաման տայ հեծելազին տեղի տալ և 'ի ճամբարն անկա- նել, համայն զի և յամենայն կուսէ բարձրագոյն պատնի- շաւ պատեցի ճամբարն, դրուքն խցեալ պնդեցին, և 'ի գործ անդր տազնապաւ շտապել հրամայէ և զերկիւղ կեղ- ծաւորելով:

ԾԱ. Ամենայնիւ այսու հրաւիրեալ թշնամիք, անցու- ցանեն զամբոխն, և յանապտէ հեղուջ ճակատ յարգա- րեն. մատչին ևս մերձ առ մերսն՝ յերանել նոցա արտաքս քան զպատանէն, և յամենուսա կուսէ նետաձիգ լինին 'ի ներքս 'ի ճամբարն, և քարոզս հանեալ շուրջանակի՝ պա- տուէր տան կարգալ, զի գալլիացի որ կամ թէ հօռվմայե- ցի կամօյի առ ինքեանս անցանել կարող լիցի յառաջ քան զերրորդ ժամն անվտանգ, յեա այնր ժամու՝ ոչ ևս: Եւ այնպէս առ արձամարհս կալան զմերսն, զի մինչդեռ կեր- պարանօք եւթ խցեալ էին դրուել իւրաքանչիւր կարգ 'ի կարգ գղձամբք, կարծեալ անհնարին ընդ այն 'ի ներքս ան- կանել, կէզք սկսան ձեռօք զպատանէն խորխարել, այլք զփոսան ընու: Անդ յայնժամ՝ Աեսար ընդ ամենայն զը- րուանս 'ի դուրս ոստուցեալ և զայրուձին յարձակեցու- ցեալ, իսկ և իսկ զթշնամիսն արկանէ 'ի փախուստ, մինչև ամենեկին ումէք 'ի կռիւ չկալոյ, և ամբօս շատ 'ի նոցանէ կոտորեալ՝ զամենեկին արար զէնընկէց:

ԾԲ. Զանգիտեալ անդր ևս յառաջ խաղալ, զի մայրիք և ճախճախուտք կային 'ի միջի, և տեսեալ զի ոչ զոյզն փնա սու լքեալ էր նոցա զտեղին իւրեանց, զամենայն զօրս իւր ողջ և ամբողջ հանեալ 'ի նմին աւուր հասանէ առ Աիկերոն: Զարմանայ ընդ մարտիօցս, ընդ կրայս և ընդ պատուարս թշնամեացն: Յառաջ հանեալ զգուժարտակն, տեսանէ զի և ոչ մի 'ի տասանց զօրականին մնացեալ է անխօց: Յայսմ ամենայնէ 'ի միտ աւնու՝ քանի վտանգաւ և որով քաջու- թեամբ վճարեալ իցէ: Քովէ զԱիկերոն ըստ իւրուժ արժա-

նի, ևս և զգուժարտակն. կարգայ մանաւանդ զհարիւրաւ պետան և զհազարապետս զօրուն, զորոց զմեծ քաջութիւնն վկայութեամբ Աիկերոնի ծանուցեալ էր: Զաղեսան Սաբի նեցւոյն և զԱոտոայի սուուգագոյն տեղեկանայ 'ի գերելցն: Ի վաղիւն ժողով արարեալ և զանցս իրացն 'ի մէջ մատու- ցեալ միութարէ զզօրականն և քաջալերէ. զի զեանն՝ յան ցանօք և յանդգնութեամբ տեղակալին է պատահեալ, անխուով տանելի է զայն. զի 'ի զիցն անմահից բարերա- րութենէ և ձերովդ, ասէ, քաջութեամբ՝ քաւեալ 'ի մէջ զնասուն, ոչ թշնամեաց երկար ուրախութիւն մնացէ, և ոչ ձեզ յաւէժ սուգ:

ԾԳ. Ի նմին ժամանակի հուշակ յաղթութեանն Աեսա- րու անակնկալ երազութեամբ հասանէ ընդ հուժեմանս առ Լաբիենոս. որ քանզի 'ի ձմերոցէն Աիկերոնի վաթսուն հա- զար քայլ հեռի էր, և Աեսար եհաս անդր յեա իններորդ ժամու աւուրն, յառաջ քան զհասարակ գիշեր հնչեաց աղաղակ առ դուրս ձմերոցին, յորմէ ծանուցեալ հու- մեանց զյաղթութեանն նշան, աւետիս ինդութեան մա- տուցանէին Լաբիենոսի: Իբրև այս համբաւ եհաս առ Տրե-ւիրս, Ինդուախոմար՝ որ սահմանեալ էր առ վաղև հար- կանել զձմերոցն Լաբիենոսի, փախտեայ գնայ գիշերայն, և զզօրսն ամենայն ածէ անդրէն 'ի Տրեւիրս: Զճաբիտս՝ Աեսար գնդաւն հանդերձ կարգէ դարձեալ յիւրուժ ձմե- րոցին, ինքն գնէ 'ի մտի՝ երկբ գնդօք զՍամարորբիկաւ ձմե- րել յերիս ձմերոցս. և զի այնչափ խուովք յուզեալ էին 'ի Գալլիա, հաստատեաց ինքն զձմեռն ողջոյն մնալ առ զօ- րուն: Զի իբրև լու եղև աղէտք մահու Սաբինեցւոյն, ամէ նայն գրեթէ քաղաքք Գալլիաստանեայց 'ի պատերազմ խորհէին ընդ միմեանս. առաքելիս պատգամաւորս և հրեշտա- կութիւնս յամենայն կողմանս, և հետադօտէին՝ զինչ այլք խորհուրդ աւնուցուն, և ուստի մարտին սկիզբն լինիցէ, և գիշերի գիշերի յանապատ տեղիս 'ի ժողով գումարէին. և ոչ ժամանակ ինչ 'ի բովանդակ ձմերայնոյն առանց հոգոց և տատամնութեան անց զԱեսարաւ, և առանց բաները զըքն,

գուներոյ զեորհրդոց և զարժմանցն գալլիացւոց: Յայտոսիկ 'ի Լ. Ռոսկիոսէ 'ի տեղակալէն, զոր երէքտասան զնորին վերակացու կարգեալ էր, գիր ընկալաւ, թէ մեծամեծ ամբողջ գալլիացւոցն քաղաքաց' որ Արմորիկեանքն¹ կոչին՝ ժողովեալ են տալ ընդ նմա պատերազմ, և չեն աւելի քան զութ հազար քայլ հեռի յիւրմէ ձմերուցէն. բայց 'ի հասանել լըոյ յաղթուածեանն Աեսարու՝ 'ի բաց երթեալ էին, փախստեան իմն նմանութեան նշմարանս բերեալ երթին:

ԹԻ. Բայց Աեսար զիւսանս իւրաքանչիւր քաղաքի առ ինքն կոչեալ էր զոր ահացուցանելով՝ յասել անդ զինքն տեղեակ եղելոցն, և էր զոր յորգորելով, զմեծագոյնն մասն Քալլիոյ 'ի հպատակութեան կալաւ: Սակայն Սենոթք, որ է քաղաք ամուր յառաջագոս և մեծազոր 'ի գալլիացիս, աշխարհօրէն դուն գործեալ սպանանել զՎաւարին, զոր Աեսարու թագաւոր եգեալ էր նոցա, որոյ և եղբայրն Մորիաադ՝ գալտեամբն Աեսարու 'ի Քալլիա, որոյ և նախնիքն թագաւորութեան վիճակեալ էին, և նորա կանխաւ իրազգաց եղեալ և փախուցեալ, մինչև 'ի ծագս սահմանաց իւրոց հալածեալ զնա՝ յարքայութենէն և 'ի տանէ ևս ընկեցին. և յաղերս հպատակութեան հրեշտակս առ Աեսար արարեալ, 'ի հրամայել նորա ամենայն աւագանոյն գալ առ ինքն, ստունդանեցին հրամանին: Այնչափ մեծ եղև առ խուժգոժման այն զի գտան ոմանք նախիշխանք ձեռներէքք 'ի մարտ պատերազմի, և այնչափ 'ի կամս բոլորեցուն փոփոխումն արկ, զի թող զեգուացիս և զհոնմեանս, զորս միշտ 'ի պատուի կալաւ Աեսար, զառաջնան՝ վասն հնոյ և անպակաս հաւատարմութեանն առ ժողովորդն հռովմէական, զերկրորդան՝ վասն նորոգ ծառայութեանցն 'ի գալլիական պատերազմունն, չտատա գրեթէ այլ քաղաք՝ անկասկածելի մեզ: Եւ այս ոչ գիտեմ թէ ինչ զարմանալի, թէ յայլոց բազում պատճառաց, և թէ մանաւանդ զի որ

¹ Ասո ինքն է ըստ կեղտացւոց կամ գաղտացւոց խոյնին Մովեգբեայք:

պատերազմական քաջութեամբ այլոց ամենեցուն առաջին էր ազգ. այնչափ անկան յայնմ՝ համբաւոյ, մինչև անհնարին ապաշաւել զմտանէն ընդ հարկաւ ծառայութեան ժողովորդեանն Հռովմայ:

ԾԵ. Իսկ Տրեւիքք և Ինդուտիոմար ոչ դադարեցին բնաւ զձմեռն ողջոյն չառաքել հրեշտակս յայնկոյս Հռենոսի, գրգել զազգան, խոստանալ դանձս, և ասել թէ առաւելագոյն մասն սպային մերոյ սատակեալ, սակաւելի ինչ յոյժ ապրեալ կայ: Սակայն և ոչ միում ազգի գերմանացւոցն ընդ միտ կարաց մտանել, զի անցցեն ըստ Հռենոս. զի երկիցս, ասեն, փորձ գտաք, 'ի պատերազմին Արիովիսայ և 'ի խաղալ Տեւկաերաց յայնկոյս. ոչ ևս մեզ արժան է 'ի թեթուս մատչել բազդին: Յայսմ յուսոյ 'ի գերեւ ելեալ Ինդուտիոմար, համայն սկսաւ զորաժողով լինել, 'ի սահմանակցացն պահանջել, հայլծայլթել երկվարս, և զվշտարանդիս և զընկեցեալսն 'ի Քալլիոյ՝ մեծապէս պարգևօք յինքն յանկուցանել: Եւ այտղիքք այնչափ մեծ իշխանութիւն կալաւ 'ի Քալլիա, մինչև յամենուստ առ նա ընթալ հրեշտակութեանց, և ինդրել աշխարհօրէն և առանձինն զնորհս իւր և զբարեկամութիւն:

ԾԶ. Տեսեալ թէ մտադիւր առ ինքն դան, աստի Սենոթք և Վարնուտք 'ի խղճէ չարեացն ստիպին, անտի Ներուեանք և Ադուատիկք հանդերձին 'ի կռիւ ընդ հռովմայեցիս, և եթէ դամ մի ըստ սահմանս իւր ելանիցէ՝ չպակասեցեն նմա ինքնակամ՝ նահատակաց բազմութիւնք, հրաման տայ զինեալ ժողովոյ: Այդ ըստ գալլիացի սովորութեան սկիզբն է պատերազմի, ուր ըստ օրինաց աշխարհին ամենայն աստիք մանկութեան ստիպին գտանել. և որ ապաժաման քր յետնեալ յամենեցունց եկեացէ՝ յանդիման բազմութեանն ամենայն չարչարանօք խոշտանդեալ սպանանին: Ի ժողովն անդ յայնմիկ զՎինգետորիքս զիշխան միւսոյ կողմանն՝ զիւր փեսայն, զոր 'ի վերդ ցուցաք յաբեալ 'ի հաւատան Աեսարու անմեկին 'ի նմանէ, ջանայ գաւտապարտ առնել իբրև զթշնամի քր, և զինչս նորա հատա

նէ 'ի գանձ աշխարհին: Չայտոսիկ յանդ հանեալ՝ ասէ 'ի ժողովին, թէ հրաւիրեալ 'ի Սէնոնաց և 'ի Կարնուտաց և յայլոց յոգունց աղանց Գալլիոյ՝ անդր ճանապարհ առ նեւոց է ընդ երկիրն հուսմանց, և զագարակս նոցա յաւարի առնելոց, և յառաջ քան զայս ընդ բանակին Լաբիենոսի տալոց է պատերազմ. և զոր առնելն կամէր՝ հրաման տայ:

ԾԷ. Լաբիենոս՝ անդւոյն բնութեամբ և ձեռակերտ և սամրացեալ 'ի բանակին, զանձին և զգնդին վտանգէ ոչ ինչ կասկածէր, այլ խորհէր չկորուսանել ինչ պատեհ ուղիղ տեսչութեան իրացն: Արդ 'ի Կինգեսորիքոսէ և 'ի նորա մերձաւորացն լուեալ զբանսն Ինդուտիոմարայ՝ զոր 'ի ժողովին էր խօսեալ, պատգամաւորս յղէ առ սահմանակից ազգս, և յամենուստ այրեձի գումարէ. ժամադիր ժամակալ եղեալ զոր ժողովելոյ նոցա: Չայնու աւուրբք Ինդուտիոմար գրեթէ զորհանապաղ այրուձիոյն զճամբարաւ նորա շրջէր, է զի գիտէլ զգիրս բնագրացն, է զի 'ի բանագնաց լինել կամ՝ ահ արկանել: Այրուձին ամենայն ձիգ զնէին յաճախ 'ի ներքս 'ի պասնէն: Լաբիենոս զիւրսն յամուրս անդ պահէր, և զկասկած երկիւղին՝ որով և է հնարիւք՝ աճեցուցանէր:

ԾԸ. Իբրև այսպէս օր ըստ օրէ առաւել արհամարհանօք մերձենայ Ինդուտիոմար 'ի բանակետոյն, 'ի միում գիշերի մուծեալ զհեծեալս ամենայն սահմանակից ազգաց՝ զորս կոչեալն էր, այնպիսի զգուշութեամբ 'ի ճամբարին պահեաց զիւրսն զամենեսեան, զի ոչ իւրք ամենեկն 'ի վերել բանն, կամ 'ի Տրեւիրս եհաս: Յաւուրսն յայնոսիկ ըստ հանապազօրդ սովորութեանեկն դարձեալ մատեաւ Ինդուտիոմար 'ի բանակն, և զմեծ կէս աւուրն անդ անցոյց. հեծեալք նետս ընկենուծն, և մեծաւ թշնամանօք ձայնից զմերսն 'ի կուլ գրգուեն: Իբրև չգոյր ինչ ձիկ 'ի մերոցն, յորժամ հաճոյ թուեցաւ՝ ընդ երեկս ցիր և ցան եղեալ մեկնին 'ի բաց. Լաբիենոս անդէն նոյնժամայն ընդ երկոսին գուրսն արձակէ զհետ զամենայն հեծեալզօրն, պատուիրեալ նոցա և սաստեալ, զի 'ի խուճապէլ թշնամեաց և 'ի փախուստ

աճապարել, զոր գիտէր թէ լինելոց է, որպէս և եղև իսկ, ամենեցուն զԻնդուտիոմար միայն խնդրել, և մի ումէք զըք հարկանել մինչև տեսցէ զնա սատակեալ, զի չկամէր թէ յապաղելով ընդ այլն նմա ժամ տացի փախստեան: Եւ որ զնա սպանանիցեն՝ մեծաշուք պարգևաց յոյս առաջի զնէ նոցա: Չհետ յղէ և խուճալ՝ զօրովիցն հեծեալզին: Հաւանի բաղդն ընդ խորհուրդս առնն, և զի բնաւք զմին խնդրէին, 'ի հուս գետոյն ըմբռնեալ Ինդուտիոմար՝ անդէն սպանանի, և գլուխ նորա ածի 'ի բանակն: Հեծեալքն 'ի դարձին՝ որոց կարենն զհետ պնդին և կոտորեն: Ի համբաւ իրացն՝ ամենայն Եբուրոնք և Ներուեանք՝ գումարտ խմբեալք՝ 'ի բաց հալածին. և յետ այսր կուոյ՝ խալաղագոյն գտանէ Կեսար զԳալլիա:

ԿԱՅԻՈՍԻ ՅՈՒԼԻՈՍԻ ԿԵՍԱՐՈՒ

ԳԱԼԼԻՍԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

Գ Ի Ր Ք Վ Ե Ց Ե Ր Ո Ր Դ

ԿԱՅԻՈՍԻ ՅՈՒԼԻՈՍԻ ԿԵՍԱՐՈՒ

Յ Ի Շ Ա Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն Ք

Գ Ա Լ Լ Ի Ա Կ Ա Ն Պ Ա Տ Ե Ր Ա Չ Մ Ի Ն

Գ Ի Ր Ք Զ.

Ն Ա Խ Ա Դ Ի Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ա. Գուշակեալ կեսարու զմեծագոյն յոյզս Գալլիոյ, զգօրսն ըստուարացուցանէ: Բ—Է. Փութապէս նուաճեալ շխերուեանս, և զՍենոնս և զկարնուտս 'ի հնազանդութիւն ընկալեալ, ընդ Լծովարկանէ զՄենայեանս: Ը. Ի նմին ժամանակի և Տ. Լաբիենոս զՏրեւիրս: Թ. Սնցանէ կեսար երկրորդ անգամ ըստ Հռենոս: ԺԱ. Պատեհաս 'ի կշիւ. եզեալ զգերմանացիսն ընդ գալլիացիս, նախ զուցա բարս և սովորոյթս նկարէ: ԻԹ. կեսարու ընդ վայր ջանացեալ ընդ Սուեա՝ դառնայ յԵրուսն: ԼԷ—ԽԱ. Եւ 'ի շրջէլնորս յաջ և յահեակ ընդ երկիր նոցին՝ յարձակին Սիկամբըբ 'ի վերայ ճամբարին, ոչ առանց հարուածոց հռովմայեցոցն, բայց ոչ տիրեալ այնմ՝ դառնան 'ի տուն: ԽԲ. կեսարու աւերեալ զերկիրն Երուսնաց, և զատեանն ժողովեալ՝ երթայ յԽտալիս դումարել զժողովն:

Ա. Կեսարու 'ի բազում գլխոց դէտ ակն կալեալ մեծագոյն աղմկի գալլիաստանեայց, դնէ 'ի մտի այրելուիբ զօրաժողով լինել 'ի ձեռն տեղակալացն Մ. Սիլանոսի, Կ. Անտիստիոսի Հռեգինու, և Տ. Սեքստիոսի. համայն և 'ի Կն. Պոմպեոսէ փոխանակէ բգեշխի խնդրէ՝ (զինա 'ի Հռոմ մնաց հանդերձ իշխանութեամբն 'ի սէտս ընկերհաշտութեանն), զի զորս միանգամ 'ի յայսիոյս Գալլիոյ ընդ երգամբ բըգեշխմին գումարեալն էր՝ ընդ զօրուքն ժողովել տացէ նուցա հրաման, և առ ինքն գալլիարեոր յոյժ համարեալ և առ յապայս յաչս Գալլիոյ՝ այնչափ երեւել զօրութեանցն Իտալիոյ, զի թէ և աոյժ ինչ կրեսցէ 'ի մարտս սատարազմաց, ոչ միայն փութով առնէ դարման ՚իլասուն, այլ և յաճախագունդ ևս զօրօք ճոխանայ: Ի շնորհէլ զայն Պոմպեի՝ ընկերհաշտութեան և բարեկամութեան, անդէն վաղվաղակի և ինքն զօրաժողով արարեալ 'ի ձեռն իւրոցն, երիս յառաջ քան զէլս ձմերայնոյն կաղմեալ և հանեալ գունդս, և կրկնապատկեալ զթիւ խմբիցն կորուսելոց ընդ Տիտուրիոսի և զօրացն, յայտ արար զգօրութիւն հրահանգաց և հարստութեան հռովմական ժողովրդեանն:

ւերս առ Լաբիենոս, և երկուց զնդաց հրամանն ապա առ նա երթալ: Ինքն հնգեգուժք թեթև գուժարտակօք խաղայ 'ի Մենապեանս: Կոցս ոչ զօր ինչ գուժարեալ, յամբուժիւն տեղւոյն յուսացեալ՝ ապաստան լինին յանտառս և 'ի ճախճախուտս, և զամենայն ինչ զիւրեանց անդր ժողովն:

Զ. Կեսարու բաժանեալ զզօրն ընդ տեղակառն Կ. Փաբիոս և ընդ Մ. Կրասսոս գանձակալ, և փութանակի կամուրջս կապեալ, խաղայ յառաջս երիս, զքէնս և զզիւզս հրձիգ առնէ, տիրէ բաղում ամբոսի անասնոց և մարդկան: Յորմէ բռնադատեալ Մենապեանց՝ առաքեն առ նա հրեշտակս՝ ինգրել զհաշտութիւն: Կորա ընկալեալ պատանդս, սպանայ՝ 'ի համարի թշնամեաց ունել զնոսս, և թէ զՍիւլբորիքս կամ զպատգամաւորս նորա՝ 'ի սահմանս իւրեանց ընկալցին: Զայս հաստատեալ, զԿոմիոս ասրեբատացի՝ հանդերձ այրուձիով թողու 'ի Մենապեանս՝ 'ի սահպանութիւն. ինքն խաղայ գնայ՝ 'ի Տրեւերս:

Ի. Ի պարսպեալ Կեսարու յայտոսիկ՝ Տրեւիքք գուժարտակ արարեալ զօրու ծանու ճեակեաց և հեծեւոց, կառմէին 'ի վերայ Լաբիենու և միոյ միայնոյ գնդին որ ընդ իւր ձմերկէին յաշխարհի նոցա: Հեռիք էին 'ի նմանէ ոչ աւելի քան զերկօրեայ ճանապարհ, և ահա լսեն թէ գունդք երկու հասեալ գան առաքեալք 'ի Կեսարէ: Յայնժամ զակիշ ածեալ հնգեասան հազար քայլ 'ի բացէ, կամին ըսպասել գերմանացւոցն օգնութեան: Լաբիենոս ծանուցեալ զխորհուրդ թշնամեացն, և յուսացեալ թէ 'ի յանդգնութենէ նոցա տրցի իւր ասպարէզ ինչ, թողեալ զաղնն 'ի պահպանութիւն հինգ խմբից, էլանէ քսան և հինգ խումբիւք և մեծաւ այրուձիով խաղայ ընդ առաջ թշնամոյն, և հազար քայլ մեկուսի 'ի նմանէ՝ բանակ հարկանէ: Էր ընդ մէջ Լաբիենոսի և թշնամոյն գետ մի գժուարանցանելի քարոժեռ սեպացեալ դարափամբք: Ընդ այն ոչ ինքն ակն ունէր անցանել, ոչ զթշնամիսն անցանել յուսայր: Օր քան զօր աճէր յոյս օգնականութեանն: Խօսի համար.

ձտի 'ի ժողովի, թէ զգերմանացիս ասեն մերձենալ, և ինքն զիւր և զզօրուն բաղք ոչ արկցէ յերկբայս, և վաղև ընդ այգն բանակ առցէ: Պատմի այս փութանակի առ թշնամիսն, թէ 'ի մեծ բազմութենէ դալիացի այրուձիոյն՝ գումանս բնութիւնն ստիպէ նպաստ լինել դալիական կողմանն: Կոչեցեալ Լաբիենոս գիշերախառն զհազարապետս զօրուն և զնախապետսն առաջն առնէ զխորհուրդս կամաց իւրոց. և առ զիւրաւ ևս արկանելոյ 'ի թշնամիս կասկած երկիւղի, մեծաւ աղաղակաւ և ամբոսիւ քան զօրէն հոռով մշական սովորութեան՝ առնուլ հրամայէ զբանակն. որով փախստի իմն օրինակ եցոյց զչուն: Եւ այս ևս՝ 'ի մեծի անդ մտեւորութեան բանակաց՝ պատմի 'ի ըստեսաց յառաջ քան զաշալուրջս յունկն թշնամեաց:

Ը. Ս. յն ինչ հաղիւ դունդն վերջակաց ելեալ ըստ բանակեաղն, և ահա անդէն դալիացիք խրախոյս առ միմեանս բարձեալ, չկորուսանել 'ի ձեռաց զաւարն ակնկալեալ. զի 'ի զարհուրել հոռովայեցոց՝ աւելորդ է սպասել գերմանացոցն թիկանց. և ոչ պարճանքս մեր ներեն՝ այսչափ ամբոսիւ զօրու՝ զայդ սակաւաձեւն որեար, ևս և փախըստական և ծանրաբեւեռեալ, չիշխել հարկանել: Ոչինչ երկմտեն անցանել ըստ գետն և յանպատեհ տեղոցն զմարտն մղել: Ս. յամ գէտ ակն եղեալ Լաբիենոս, հանդարտ յառաջ խաղայր նովին պատճառանօք երթի. որպէս զի զամենեւին ձգեսցէ այսր քան զդեսն: Յայնժամ գուն ինչ յաղնս անտի յառաջ արձակեալ և արկեալ 'ի հոլաբլուր մի. Սհաւասիկ ձեղ, ստէ, զօրականք. որում ցանկայլքն՝ հասեալ կայ. ունիք զթշնամիսն 'ի նեղ և անձուկ և անպատեհ տեղոց. ցուցէք զօրավարացս զնոյն քաջութիւն, զոր բազում անգամ ցուցէք սպարապետին. զիք 'ի մտի թէ նա ինքնին սատ իցէ և զեղեալսն տեսանիցէ: Զայս ասէր, և զնշանսն առ թշնամիսն տայր դարձուցանել, և զառաջն ճակատեցուցանել և վաշտս քանի մի թողեալ 'ի սահ կարաւաւոյն, զայլ այրուձին յերկոսին թւան կազմէ: Մերոցն անդէն և անդ զաղաղակ բարձեալ, արգննիկեց 'ի թշնամիսն

լինին: Նորք տեսեալ՝ զի զորս փախուցանել ական ունէին, նոքին զայրագին նշանօք սաւառնելովք առ ինքեանս յարձակեալ գային, և ոչ բռնութեան թափոյն հանդարտեցին, և յսուաջնում անդ հանդիպման 'ի փախուստ անկեալք՝ զի մեցին 'ի մտաւոր անտառն, որոց Լաբրիենոս այրուձիռնիք զհետ պնդեալ, զբազումս կոտորեալ, զյորովս ձերբակալ արարեալ, յետ աւուրց ինչ առնու զքաղաքն: Քանզի գերմանացիք որ նոցա յօդնութիւն գային, զգաստ եղեալ փախըստեան Տրեւիրաց, 'ի տուն դարձան: Ընդ նոսին ալ գայինք Ինգուախոմարայ՝ առաջնորդք ապստամբութեանն, ընկերակցեալ ընդ նոսին՝ մեկնեցան 'ի քաղաքէն: Կինդէտորիքս՝ զոր 'ի սկզբանէ ցուցաք կացեալ 'ի հարկի ծառայութեան, տուաւ 'ի ձեռս նորա իշխանութիւն և տնրութիւն:

Թ. Կեսարու 'ի Մենապեանց 'ի Տրեւիրս գնացեալ, յերկուց պատճառաց սահմանեաց անցանել ընդ Հռենոս մի՝ զի թիկունս ընդդէմ իւր առաքեալ էին Տրեւիրաց, երկրորդ՝ զի մի Ամբիորիքս ապաւէն արասցէ զնոսա: Չայս հաստատեալ, փոքր մի 'ի վերջ քան զայն տեղի՝ ընդ որ յսուաջն անցուցեալ էր զզօրն, եղ 'ի մտի կամուրջ արկանել: Յայտ եղեալ և հաստատեալ խորհրդոյն՝ մեծաջան պնդութեամբ զըրականին 'ի սակաւ աւուրս գործն կատարումն աւնոյր. և թողեալ 'ի Տրեւիրս պահապանս կամբըջնն՝ թէ գուցէ խռով ինչ յանկարծ 'ի նոցանէ յարիցէ, զայլ ամբոխն և զայրուձին անցուցանէ: Ուրեանք որոց պաւտանդս տուեալ և 'ի հպատակութիւն եկեալ էին, հրեշտակս առնեն առ նա՝ անբասիր առնել զանձինս, իրազեկ արարեալ՝ թէ քաղաքին իւրեանց 'ի Տրեւիրս չիք առաքեալ օգնականութիւն, և ոչ նոքա զրժեալ գաղինն: Խընդրեն և պաղատին խնայել յինքեանս, զի մի խառն ընդ գերմանացւոցն ատերութեան՝ անյանցք փոխանակ ընդ յանցաւորաց վրէժս լուծցեն: Եթէ այլ ևս պատանդս կա միցի, տալ խոստանան: Քննեալ Կեսարու զերսն, գտանէ 'ի Սուեւաց առաքեալ զօդնութիւնն, զՍուեւանց անմեղալրութիւնն ընդունի, մուտս և անցս 'ի Սուեւս որոնէ:

Ժ. Անտի յառաջ 'ի սակաւ աւուրս տեղեկանայ յՈւրեանց անտի, զի Սուեւք ամենայն 'ի մի վայր զզօրսն կուտեն, և ազգք որ ընդ իւրեանց իշխանութեամբ էին՝ պատգամ առնոսս յղեն՝ առաքել առ ինքեանս օգնութիւն հետի և հեծեալ: Չայտոսիկ ծանուցեալ՝ ժողովէ պաշար 'ի ուձիկ, և ընտրէ տեղի յարմար 'ի բանակեալ: Հրաման տայ Ուրեանց ամէլ խաշինս, և զամենայն ինչս իւրեանց յամուր աւանս հաւաքել, յուսացեալ զբիրտ և շինական մարդիկն ստիպել հարկել առ կարօտութեան պարենի 'ի ձախող ուրեք վայրի տալ պատերազմ: Պատուէր տայ առաքել ստեպ լուեսս 'ի Սուեւս՝ գիտել որ ինչ առ նոսա գործիցի: Նոքա զհրամանն առնեն, և 'ի սակաւ աւուրս պատմեն*, 'ի լուր համբաւոյ գալստեան զօրաց հռովմայեցոց՝ ընկրկեալ Սուեւաց ցեղերս սահմանացն իւրեանց՝ իւրեանցայովքն հանդերձ, և նիզակակից գնդօք առ հասարակ. և զի է անդ անտառ մեծ յոյժ, Բասենիս առնուն, երկայնաձիգ 'ի խորս կոյս, որ որպէս պատուար 'ի բնէ անջրպէտէ զՔերուակս 'ի Սուեւաց, և զՍուեւս 'ի Քերուակաց՝ պահել զնոսս 'ի հինից իրերաց: Անդ 'ի մուտս անտառին զկայ առեալ կան Սուեւք՝ մնալով գալստեան հռովմայեցոց:

ԺԱ. Յայս վայր հասեալ բանիցս՝ 'ի դէպ թուի ինձ տալ զնկարագիր բարուց գալլիացւոց և զգերմանացւոց, և ցուցանել իւր զանազանիցն յերերաց ազգս երկոքին: Ի Գալլիս ոչ միայն յանցնիւր քաղաքս և յաւանս, և 'ի մարզս, այլ գրեալ է և 'ի տունս իւրաքանչիւր այլ և այլ կուսակցութիւնք են, և կուսակցութեանց իւրաքանչիւրս առաջնորդք, որք համարին՝ 'ի նոցն իսկ հաւանութենէ կացեալք, վարել զգերազայն իշխանութիւն. որոց է զամենայն իրս և զնորհուրդս սահմանել ըստ կամս և ըստ ընտրութեան իւրեանց: Ի վաղնուց թուի այս կարգ հաստատեալ, զի մի ոք 'ի ռամկէն զրկեսցի յօդնականութենէ ընդ:

* Ստա սպառի թարգմանութիւն Բագրատունւոյ Հօրն:

գէմ հզօրաց. զի ոչ որ երբեք հանդուրժէ ընդ զըկանս և ընդ հարստահարութիւն իւրոցն. ապա թէ ոչ՝ չմնայ ինչ այնպիսուն իշխանութիւն ՚ի վերայ իւրոցն: Այս կարգ է ընդ համարօլոր Գալլիա. զի քաղաքք համօրէն յերկուս կուսակցութիւնս են անդ բաժանեալ:

ԹԲ. Ի գալ Կեսարու ՚ի Գալլիա՝ միոյ ՚ի կուսակցութեանց էգուացիք կային իշխան և միւսունմն սեկուացիք: Սորա անզօրք առանձինն՝ վասն ՚ի բազում ժամանակաց հետէ նախիշխան կալոյ էգուացւոց՝ և յոգունք յոյժ էին կուսակիցք նոցա, բազում խոստմամբք և մեծամեծ առժիւք միաբանեալ էին ընդ իւրեանս զգերմանացիս և զԱրիովիստ. որով ՚ի բազում պատերազմունս յաջողեալ և զազատանի էգուացւոց կտորեալ՝ զօրացեալ էին յոյժ, մինչև զմեծ կէս մասն կուսակցացն էգուացւոց յինքեանս ձգել, և զազատորդիս նոցին առեալ ՚ի պատանդ՝ ստիպել զնոսա յերգունմն հրապարակալ՝ չմտաբերելոյ երբեք ՚ի խորհուրդ թշնամութեան ընդգէմ սեկուացւոց, և մինչև տիրել և սահմանակից վայրաց հատելոց ՚ի նոցանէ վինու զօրութեամբ: Յայսցանէ ստիպեալ Կիւլիտիակոսի զիմել ՚ի ինդիք օգնակութեան առ ծերակոյսն ՚ի Հռովմ, և զարձեալ էր անտի ձեռնունայն: Ի գալ Կեսարու և ՚ի կերպարանափոխ լինել իրաց՝ դառնալով պատանդիցն էգուացւոց, և ՚ի գումարել վերստին ընդ նոսա առաջնոցն իւրեանց կուսակցաց, և նորոց ևս յաւելուլ հայթայթանօք Կեսարու, (զի տեսանէին զժողովեալն առ նոսա ուխտիւ բարեկամութեան՝ բարեբախտագոյնս ընդ արգարանք իշխանութեամբ նոցին), և ՚ի յաջողել ևս իրաց նոցա յամենայնի և բարգաւաճել ըստ արժանեաց և ըստ պատուոց, նուազեալ էր իշխանութիւն սեկուացւոց, և յաջորդեալ զնոսա հռեմացւոց. որոց ոչինչ ընդհատ ունել շնորհքս առ Կեսարու ծանուցեալ՝ որք միանգամ առ հնացեալ ռիութեան իւրեանց չկարէին և ոչ իւրք միաբանիլ ընդ էգուացիս, գային յարէին ՚ի հռեմացւոցն կուսակցութիւն. և հռեմացիք մեծաւ խնամով պաշտպան կային նո-

ցա՝ հաստատելով այնու զնոր և զգեռածին իշխանութիւն իւրեանց: Ըստ այսոցիկ իրաց՝ էգուացիք համարէին նախ իշխանք, և յետ նոցա ունել հռեմացւոց զերկրորդ տեղին:

ԹԳ. Ընդ ամենայն Գալլիա կրկին և եթ կարգք են մարդկան ՚ի պատուի և ՚ի համարի. քանզի ռամիկն ընդ սարուկս է ՚ի համարի, ապիկար ինքնին առ ամենայն, և ոչ մուս ՚ի խորհուրդս է նմա: Բազումք ևս այնոքիկ են, որ ընկճեալ ընդ պարտեօք, կամ ընդ ծանր ծանր հարկօք, կամ հարստահարեալ յանիրաւ բռնութեանէ հզօրագունից, մտանեն ՚ի ծառայութիւն աշնուսականաց. որք նովին օրինօք վարին ընդ նոսա՝ որպէս տեարք ընդ սարուկս: Մին ՚ի կարգաց աստի Կրուիդացն է, միւսն Ասպետաց: Առաջնոցն գործ է ՚ի վերայ կալ զիցն պաշտամանց, և ՚ի հանդերձանս զոչնչ հասարակաց և առանձնաւորաց, և ՚ի հրահանգս կրօնից: Առ սոսա ընթանայ մանկախն յոգնութեամբ յուսումն, և մեծարէ զնոսա յոյժ: Քանզի ՚ի դասս հասարակաց և առանձնաւորաց, գրեթէ ամենեքեան նոքա կան դասաւորք. և զեկրանց և զպանութեանէ, և զվիճից ժառանգութեան կամ սահմանաց՝ նոքա տան դատալըճիւ, և սահմանեն վարձս կամ պատուհաս: Եւ եթէ որ, թէպէտ ՚ի սոսկականաց և թէ յաւագաց գիմագարձ գացի վճնոյ նոցա, անհաղորդս առնեն զնա զոչնչ, որ պատուհաս մեծ է առ նոսա: Եւ որ այսպէս պատուհասեալն է՝ յամբարշտաց և յոճրագործաց է ՚ի համարի, և ամենեքեան խորչին ՚ի նմանէ և խղճեն մերձենալ ՚ի նա և խօսակից լինել ընդ նմա, թէ գուցէ ՚ի հուպ լինելն առ նա՝ չարւոյ իմք հանդէպեսին. նա և ոչ զիրաւունս ինչ թէ ինդրեսցէ՝ լսել լինի, և ոչ ՚ի պատիւ ինչ հասանել կարէ: Է որ նախագահ ՚ի Կրուիդս գերագոյն իշխանութեամբ. և ՚ի մեռանել նորա՝ յաջորդէ զնա արժանաւորագոյն որ ՚ի նոցանէ: Իսկ թէ յուրք իցեն հանգիստապատիւք՝ նոցին իսկ Կրուիդացն քուէիւք առնի ընարութիւն. և է երբեք զի և ՚ի զէն ևս գան վասն բարձաձգութեան: Սորա ըստ սահմանեալ ժամանակի ՚ի տարւոջ՝ գան ժողովն ՚ի սրբալայրի ուրեք ՚ի՝

սահմանս գաւառին Կարնուտաց, որ բոլորումն Գալլից միջավայր համարի. և ամենեքեան որոց վէճք իցեն և կռիւք, անդր գիմեն ամենուսա: Հաստատութիւն կարգացս 'ի Քրիտանիա առեալ սիրիզքն, և անտի ապա համարի անցեալ 'ի Փալլիա, և ցարդ իսկ որոց միանգամ ցանկալի է քաջասմուտ լինել իրացս՝ անդր երթան ուսանել:

ԺԻ. Կրուիդք սովոր են խորշէլ 'ի պատերազմէ, և ոչ հաւատար այլոց պահանջին 'ի նոցանէ աւարք. զերծք են 'ի զինուորութենէ և աղատք յամենայնի: Յայսքանեաց բարեշնորհութեանց յորդորեալ բազմաց՝ ինքնայոժար գիմեն առ նոսա յաշակերտութիւն, և այլք ևս 'ի ծնողաց և յընտանեաց առաքեալք: Անդ, ասեն, ուսանել ոմանց սողս բանից բերաւորս 'ի բերան, և յայն սակս իսկ յերկարել ոմանց յաշակերտութեան զամս քսան: Այլ զուսեալն ոչ որէն համարին աալ 'ի գիր. թէպէս և յայլ ինչ իրս աշխարհին և յանանձնականս՝ գրեսութէ առ հասարակ հէլ լեն գրութեամբ վարեալք: Երկուց իրաց աղագաւ, ինձ թուի, զայս այսպէս օրինագրեալ նոցա. մի՛ զի մի հասարակաց լիցի ուսումնն և սամիլն. և միւս ևս՝ զի մի որք ուսանինն՝ վստահացեալ 'ի գիր՝ հեղգացին 'ի հրահանգս յիւր ղրականին, որպէս պատահէ իսկ բազմաց զի գրովք օժանդակեալ՝ թերահոգ գտանին յուսումն և 'ի վարժս յիւր ղրականին: Երկացոյն փոյթ նոցա է խորագոյնս տպաւորել 'ի մտի զանմահութիւն հոգւոց և զփոփոխումն նոցին 'ի մեռանելն՝ մարմնոյ 'ի մարմին, համարելով զայն յորդոր մեծ 'ի լաւութիւն, և յարհամարհել զերկիւղ մահու: Գարձեալ և բազում ինչ այլ վարդապետութիւնք են նոցա զաստեղաց և զընթացից նոցին, զընդարձակութենէ անիւզերոց և զերկրի, զընութենէ արարածոց, և զգորութենէ և զիշխանութենէ զիցն անմահից, զորս ուսուցանեն մանկւարացն:

ԺԵ. Երկրորդ՝ Ապետացն է կարգ, որք 'ի տալ հարկն և 'ի գրգէլ մարտի, (որ յառաջ քան զգալուստ կեսաւրու՝ գրեալ է ամ յամէ սպասահէր՝ 'ի տալ կամ 'ի վանել

զասպատակ), ամենեքեան առ հասարակ ընթանային 'ի պատերազմ, ըստ իւրաքանչիւր ազնուականութեան տոճմին և ըստ առաւելութեան ճոխութեանցն յոգնախուճս ծառայից և ստրկաց ընդ իւրեանս ածելով՝ յայս ևէթ զամենայն զորութիւն իւրեանց և զմեծութիւն կացուցեալ:

ԺԶ. Գալլիացիք մտախապաշտք են յոյժ ազգաւ. վստին որոց անկեալքն 'ի նոցանէ յախտս ծանունս, և որք 'ի պատերազմունս և 'ի վտանգս դտանին, առնեն մարդազոհս, կամ՝ զանձինս ուխտեն 'ի զենումն, զոհիցն պաշտօնեայս զԿրուիդս ունելով՝ զի ոչ այլազգ համարին ցածուցանել զցատումն զիցն անմահից, բայց կեանս ընդ կենաց փոխանակելով. և զոհքն հրապարակաւ սահմանեալ կատարին առ նոսա: Առ ոմանս 'ի նոցանէ են առնապատկերք վթիթիարիք՝ ողորահիւս անդամօք՝ յորս արկեալ զմարգիկ կենդանւոյն, հուր 'ի ներքուստ մատուցանեն, և 'ի ծաւալել բոցոյն շուրջանակի՝ հեղձամահ լինին ամենեքեան: Հաճոյաբոյն զոհ առաջի զիցն անմահից համարին զպատուհաս ըմբռնելոյն 'ի գոլութեան, յաւազակութեան կամ յայլ ինչ ոճիրս. և 'ի պակասել այնպիսեաց՝ ոչ խնայեն և յանմեզս:

ԺԷ. Վեհագոյն 'ի զիս պաշտեն զՆերմէս, որոյ յոյժ յաճախեալ են գրոշեալք. և զնա համարին հայր և գտակ արուեստից, զնա պէտ և շահապ ճանապարհաց. զնա զօրավիզն հզօր 'ի տուրեալս և 'ի շահալաճառութիւն: Յեա նորս մեծարեն զԱպօլոն, զԱրէս, զԻիոս և զԱթենաս. զորոց գրեթէ հանգոյն այլոց ազգաց բերեն կարծիս. զԱպօլոն համարեալ ախտահալած, զԱթենաս առաջնորդ և ուսուցիչ արուեստից և ձեռագործաց, զԻիոս իշխեցող երկնից, և զԱրէս անօրէն պատերազմաց. որում նախ քան զմարտ ուխտեն յաճախ զաւար պատերազմին, և յետ յողթութեան հաննն նմա՝ 'ի սպանդ զամենայն ախտաուն առեալ յաւարէն. իսկ զկապուտ կողոպուտ ածեալ կուտեն 'ի մի վայր, որպէս է ասեանել 'ի բազումս 'ի քաղաքաց կոյտս կոյտս 'ի նուիրական սեղիս շեղեալ:

Եւ դուն ուրեք անարգու որ կրօնից՝ Ժպրհի պահել ինչ առ իւր յաւարէն, կամ ՚ի շեղձակուտից անտի դողանալ և եղբունաւորի այնպիսւոյ դառն և չարատանջ սահմանեալ է պատուհաս:

ԹԼ. Գալլիացիք առ հասարակ զՊլուտոն համարին իւրեանց նախահաւ՝ որպէս սերեալք ՚ի նմանէ. և զայս ՚ի Գրուելիցաց ասեն ընկալեալ աւանդութեամբ: Եւ այսր ազգաւ զմիջոցս Ժամանակաց գիշերօք չափեն և ոչ տուընջեամբք. և սկիզբն աւուրց կենաց և ամսոց և ամաց կարգեն զգիշերս՝ որոց յաջորդեն տիւրք: Իսկ յայլում ամենայնի դրեթէ համանմանք այլոց ազգաց՝ այնու և եթ սովորութեամբ զանազանեալ ՚ի նոցանէ, զի առ գալլիացիս՝ մինչև հասեալ պատանեաց ՚ի չափ հասակի զինուորութեան, չէ նոցա օրէն հրապարակաւ տընթեր հարց իւրեանց կալ, և ամթ մեծ համարի հարց՝ եթէ որդիք մանկահասակք երեւեսցին համարձակ առաջի նոցա:

ԹԾ. Որչափ ինչ յամուսնանալն ընդունին արք, իբրև օժիտ ՚ի հարսանց՝ համաչափ արժէից նորին յաւելուն գուժար արծաթոյ ՚ի նոյն, և միահամուռ կալեալ հաշիւ, ունին զհասն ՚ի պահեստի, և որոք յերկնցունցն լիցի յերկարակեաց՝ Ժառանգէ զերկաքանչիւր բաժինս հանգերձ շահուք ամացն անցելոց: Արանց իշխանութիւն է կենաց և մահու ՚ի վերայ կանանց իւրեանց, ևս և ՚ի վերայ որդւոց. և ՚ի մեռանել մեծազգւոյ ուրուք տանուտեանն՝ դան ՚ի մի վայր ամենայն ազգականք նորա, և եթէ գուցե ինչ կասկած բունամահ դոյւ առնն, ՚ի հարց փորձ մատուցանեն զկանայս նորա որպէս սարուկս. և եթէ ՚ի յայս գայցեն իբրն, հրկէզ և չարատանջ ՚ի մահ մատնեն զնոսա: Առ գալլիացիս հանգէս յուղարկաւորութեան՝ ըստ պայմանի կենաց նոցա մեծաշուք է և բազմաժան, զոր ինչ ցանկալի և սրտահաճոյ վարկանին լեալ յուղարկաւորելոցն, ևս և անասունս, ընկենուն ՚ի փայտակոյտ բորբոքեալ. և ոչ բազում Ժամանակք են՝ զի և զծառայս նոցա և զձեռասունս՝ զորս գիտէին լեալ նոցա սիրելագոյնս, ընդ

նոսա ծախէին ՚ի հուր՝ յարժանալայելուչ յուղարկաւորութիւն նոցա:

Ի. Քաղաքաց՝ որ յաջողագոյնք են ՚ի բարեկարգ տեսչութիւն հասարակաց պետութեան, օրէնս սահմանեալ է, զի որ ոք մնասակար ինչ պետութեան լուիցէ ՚ի համբաւոյ կամ ՚ի հծծելոյ մերձաւորաց, ազգ արասցէ աւագանեոյն առանց զեկուցանելոյ զայն սյլում. գիտելով չափ զի յորով ուրեք արք իրահամարձակք և անհմուտք՝ յանստոյգ համբաւոյ խռովեալք՝ բերին յանպատեհս, և յոր ինչ ՚ի վեր է քան զչափ պայմանի իւրեանց: Իսկ աւագանին որպէս և զխարգ պատշաճ դատեսցի՝ զկարևորան ծանուցեալ ժողովըրդեան, զայլն ծածկէ. զի զերաց հասարակաց պետութեան չէ օրէն խօսել՝ բայց յատենի ժողովոյն:

ԻԱ. Յոյժ այլազգ յայոցանէ գերմանացւոցն է կենցաղ և սովորոյթ, չեն առ նոսա Գրուելիք՝ առաջնորդք կրօնից և վերակացուք զոճից. զայնոսիկ և եթ ունին առ աստուածս, զորս ակներև տեսնեն, և յորոց ՚ի խնաման վայելն իսկապէս, որպիսի են Արեգակն, Հուր և Լուսին. իսկ զայլոց չունին և զճանօթութիւն: Անցուցանեն զկեանս իւրեանց յորս և ՚ի հրահանգս զինուորութեան. կրթին ՚ի մանկութենէ յաշխատութիւն և ՚ի խտամբերութիւն: Մեծապէս գովելի են առ նոսա որք յարբունան յամենան. քան զի հաւանեալ են յաւելուլ այնպիսեաց ՚ի հասակ և ՚ի կորով և ՚ի ջլատիկո հաստատութիւն: Ամօթ ամենամեծ համարեալ է առ նոսա մինչև քսանամենի լեալ գիտել զկին. և թաքույանել ևս զայն ոչ կարեն՝ զի խառն լոգանան ՚ի գետա, և մորթովք և դոյնի այծենեօք ծածկեալք՝ մեծաւասամբ մերկանդամք են:

ԻԲ. Զերկրագործութենէ չէ ինչ նոցա փոյթ. զի սովորաբար կաթամբ, պանրով և մսեղինօք պարենաւորին. և չիք ուրուք չափ ինչ կամ սահման սեփական արտորէից. բայց աւագանին և իշխանք ամի ամի բաշխեն բնակակից մարդկան կամ ընտանեաց՝ անդաստանս որչափ և ուր պատշաճ համարին. և ՚ի կատարած տարւոյն ստիպեն զնոսա

Թողուլ զայնոսիկ այլոց: Առ այս բազում ինչ ածեն պատ-
ճառս, զի մի յերկար սովորութեամբ՝ երկրագործութիւն
զհրահանգս մարտի փոխանակեսցէ. զի մի վաստակաւո-
րաց գուն գործեալ զիւրաքանչիւր սահմանս ընդարձա-
կել՝ բռունչը զտկարս ՚ի կալուածոց իւրեանց հալածեսցեն.
զի մի պատասպարանս ամրածածուկս ՚ի սառամանեաց և ՚ի
սոթոյ կառուցեն. զի մի ընչաքաղցութիւն ՚ի ներքս սպլը-
դեալ՝ հերձուածոց և երկպառակութեանց լնցի պատճառ-
և զի Ժողովուրդք հաճք և հաւան սրտիւ կացցեն ՚ի հպա-
տակութեան, տեսանելով զի և տկարք հզորագունից հա-
ւասարեն ճոխութեամբ:

ԻԳ. Քաղաքաց առ նոսա այնչափ առաւելուն վառք,
որչափ ընդարձակագոյն վայրք ամայիք և անպատասցեալք
շուրջ կայցեն զնորքք. զի առհասարակաց զօրութեան իւ-
րեանց համարին զմերձակայից ամենեցուն տեղի տալ ՚ի
վայրաց անտի հալածական, և ոչ ումք իշխել մերձ առ
նոսա ունել ընակութիւն: Համարին և յապահովացեալս
այնու յերեսաց յեղակարծ ասպատակաց: Յորժամ հա-
սանիցէ քաղաքի ումք տալ կամ վանել զպատերազմ՝
ընարին զօրավարք, տուեալ նոցա իշխանութիւն կենաց և
մահու: Բայց ՚ի Ժամանակի խողաղութեան չիք որ նոցա
իշխան հասարակաց, այլ գլխաւորք իւրաքանչիւր քաղա-
քաց և աւանաց կան իրաւարարք Ժողովրդեան և կարճեն
զվէճս: Որք արտաքոյ քան զսահմանս քաղաքաց գործին
գողութիւնք՝ չածեն ընաւ նախատինս, օգտակար համա-
րեալ զայն ՚ի կրթանս մանկուոյ և ՚ի բառնալ զվատու-
թիւն: Եթէ յաւաքաց որ ՚ի Ժողովի առաջարկէ կալ զօ-
րավար, և ձայն տայ որոց կամիցին զհետ իւր փողել, ամե-
նեքեան որոց հաճոյ Թուի առաջարկին և առաջարկուն՝
յառնեն յոտին կան և խոստանան ձեռն տալ նմա. և ամ-
բոխ բազմութեանն գրուատէ զնոսա. իսկ որք հրաժա-
րենն ընդ դասալիքս և ընդ մասնիցս համարին, և բառնի ՚ի
նոցանէ ամենայն վստահութիւն: Իրժեւ ասպնջականու-
թեան չէ օրէն առ նոսա, և զիմերոցն առ իւրեանս որ և է

աղաքաւ, պաշտպանեն ՚ի բռնութենէ, առ սրբազանս ու-
նին զնոսա և հացակից ևս առնեն:

ԻԴ. Յառաջ Ժամանակաւ յորժամ հզորագոյնք էին
գալիացիք քան զգերմանացիս՝ վանէին զնոսա պատերազ-
մաւ. և առ ՚ի չբաւելոյ անդաստանաց մեծի բազմութեան
իւրեանց՝ առաքէին գաղթականս յայնկոյս Հռենոսի. ուս-
տի եղև վրիեան Տեկտոսակաց գրաւել ՚ի բնակութիւն իւ-
րեանց զպարարտագոյնս ՚ի սահմանաց գերմանացոց շուրջ
զանտառաւն Հերկինեայ, զոր Երատոսթենեայ և այլոց
ոմանց ՚ի Յունաց գտանեմ ծանօթ լեալ ընդ անուամբ
Որկինայ: Անդ հաստատեալ կայ մինչև յայսօր աղբն այն՝
գերահամբաւեալ արգարակորով և հզօր. որ և ցարգ հան-
գոյն գերմանացոց կենցաղավարի աղքատօրէն՝ սակաւա-
պէտ և Ժուժկալ, և հանգոյն նոցին կրտսկի և զրենու-
բայց գալիացոց մերձ կալով ՚ի Պրոլինիկա, և ծանօ-
թութեամբ իրաց ամենայնի որ յայնկոյս ծովուն՝ լիացեալ
՚ի պէտս և յընացեալ, առ սակաւ սակաւ տկարացան, և
՚ի բազում պատերազմունս պարտեալ չիշխեն կալ ՚ի կշխ-
ընդ զօրութեան գերմանացոց:

ԻԵ. Հերկինեայ անտառին, զորմէ ՚ի վեր այսր եզեն
բանք, էր լայնութիւն իբրև գնացք ինիօրեայ ճանապարհի
քաջընթացի առն, զի ոչ է մարթ այլազգ սահմանել առ ՚ի
չգոյն առ նոսա չափուց ճանապարհի: Անգուստ ՚ի սահ-
մանացն Հելուեռացոց, Մամեսաց և Հաւարակաց ձգի
գէպ ուղիզ զափամբ Գանուր գետոյ ՚ի սահմանս Գակաց
և Մնարաց. անտի ընդ ձախակողմն խոտորեալ ՚ի գետոյն՝
մեծաւ ընդարձակութեամբն սլափի զբազում աշխարհօք
և զազգօք: Ոչ որ ՚ի գերմանացոց՝ գնացեալ ընդ այն մինչև
զաւուրս վաթսուն՝ մերձ հասեալ է ՚ի ծայրս անտառին,
և կամ կարացեալ ցուցանել զսկիղբն նորին: Բայց զի
բազմագլխի էրէոց վիայնի գոլ կայան. և առաւել նշանաւորք
արժանի յիշատակի այսոքիկ են:

ԻԶ. Եզն նման եղջերուի՝ միակ ունելով էղջիւր ՚ի ճա-
կատուն կշխ. ՚ի մէջ ականջացն ցցուեալ ուղղաբերձ, մե-

ծաղոյն յոյժ քան զծանուցեալն առ մեղ. և 'ի ծայրին ոստ որպէս արմաւենեոյ ստեղնեալ լայնատարած: Համա նման արուիւն է և էգն, զնոյն ունեւոյլ ձև և մեծութիւն եղջեր:

ԻԷ. Են և Աւիկայն անուանեալք որք նմանին այծեաց ձևով և խայտաբղէտ մորթով. այլ խուռն մի մեծադոյնք են քան զնոսա և անեղջիւրք, և ոտք նոցա առանց յօդից և խաղալեաց. որով ոչ ընկողմանեւ կարեն 'ի հանդիսա, և ոչ յաւնեւ յոտն կալ՝ եթէ լիցի նոցա անկանեւ զրգմամբ. ծառք 'ի խշախս են նոցա. յեւոռն 'ի ծառս՝ փոքր մի առ 'ի կողեալ 'ի քուն: Վասն որոյ որսորդք 'ի հետոց նոցա գուշակեալ ուր յաճախենն՝ անդ զծառս՝ կամ յարմատոց խարխալեն, և կամ հատեալ Թողուռն զնոսա կանգունս վեր 'ի վերայ. որպէս զի 'ի յեւոռլ էրեոյն 'ի նոսա, որպէս սովոր են, անկանին ծառքն անկայունք ընդ բեռամբն, և ինքեանք ընդ նոսա համակործան:

ԻԸ. Երրորդ է աղբ ինչ գունչաց, որք սակաւ մի փոքրագոյնք են քան զփիղս, նմանեալք ցլուց գունով, ձևով և տեսլեամբ: Աւժեղք են յոյժ և երագունք. ոչ ինայնն ամենևին որոց պատահենն՝ ոչ մարդկան, ոչ անասնոց: Չոսս բազում ճարտարութեամբ արկեալ 'ի փոս՝ սպանանեն: Յայս վաստակ ճգնի հասակն պատանեկան, և բրտանայ 'ի կիրթ որսոց այսպիսեաց. և որ յորովագոյնս 'ի նոցանէ սպանանիցէ՝ զեղջիւրս նոցա հրապարակաւ ածեալ 'ի ցոյց առհաւատչեայ, մեծի գովութեան լինի արժանի: Այ մարթ ընդեւացսցանեւ զնոսա և 'ի համբոյր ածել թէ և մատաղ որթս կալեալ: Եղջերք նոցա ամնմանք են եղջերաց արջուոցն մերոց մեծութեամբ, ձևով և գունով, և խնդրին խնամով. զի շրթունք նոցին պատեալ արծաթով՝ փոխանակ բաժակաց վարին 'ի մեծահաց ինջոյս:

ԻԹ. Եւ իբրև ստուգեաց Վեսար 'ի լլտեսից Աբեաց՝ զի Սուրբ ամրացեալ էին յանտառս, հաստատեաց 'ի մտի չխաղալ յառաջ, երկուցեալ 'ի կարօտութենէ պարենից, զի որպէս 'ի վեր անդր ասացաք՝ ապախտ լեալ է երկրագոր.

ծուրթիւն առ գերմանացիս առ հասարակ: Բայց և զի մի արհաւիրքն՝ զոր դալատեամբ իւրով արկեալ էր 'ի խուժս՝ բարձցին 'ի սպառ, և առ 'ի յամեցուցանեւ զգալուստ եկաւորացն առ նոսա յօգնականութիւն՝ նհանջեցոյց զգորսիւր, և զխեղ կամրջին 'ի կողմանէ գետափանցն Աբեաց՝ ետ հատանեւ երկերիւր ոտնաչափ, և 'ի ծայր կամրջին կառուց մարտիոց եռայարկ, և կացոյց անդ 'ի սրահ գուռարտակս երկոտասան, և ամենայն կարևոր զգուշութեամբ ամրացոյց զտեղին զայն, և կարգեաց վերակացու վայրացն և կամրջին զպատանին Վրկաախոս Տուլոս: Իսկ ինքն մերձ 'ի հասանեւ հնձոց եւ 'ի վերայ Ամբիորքիսի՝ առաքեալ Ղ. Մինուկիոս Վասիլ հեծեալ զօրքն համօրեն՝ ընդ ճանապարհ արգուենեան անասակն, որ մեծագոյնն է քան զամենայն անասառս Գալլիոյ, և անգուստ 'ի սահմանացն Տրեւիրաց երկայնեալ ձգից Ներուեանս ընդ հինգ հարիւր հազար և աւելի ոտնաչափ, զի ճեպընթաց հասեալ 'ի գէպ ժամանակի՝ յաջողեացի Թերևս գործեւ ինչ. և պատուիրեաց նմա մի հուր 'ի հանգոյցս լուցանեւ, զի մի 'ի հեռաստանէ ծանիցի արշաւան նորա. և յաւել զի և ինքն զհետ նորա հասաներ:

Լ. Վասիլարար բոս հրամանին, և ճեպեալ զընթացն 'ի վեր քան զամենայն ակնկալութիւն, և հաս կալուստ յեղաւ կարծուց զբազումս 'ի գեղջից. և ստուգեալ 'ի նոցանէ ուր կային Ամբիորքս՝ սակաւաձեռն հեծեալք, փութաւցաւ զիմեաց 'ի վերայ նորա: Առաքէն որպէս յայլ ամենայն իրս՝ նոյնպէս և 'ի պատերազմականս մեծ է զօրութիւն բախտին. զի եթէ գէպք 'ի բարի յաջողեցին Վասիլեայ, մինչև տեսեալ ուրուք զգալուստ նորա և ալգ արարեալ Ամբիորքիսի՝ յանդգաստից նորա և յանպարաստից հասանեւ 'ի վերայ, ոչ ինչ ընդհատ բարեբախտ գտաւ և Ամբիորքս, զի 'ի խաւան անդ մարտամբոխ զինուոց՝ պատեալ սառարեալ 'ի կառաց և 'ի հեծեւոց՝ կարաց խոյս առ մաղապուր 'ի մահուանէ: Այս յաջողութիւն եղև նմա այնու՝ զի հանգոյն յորովագունից 'ի գալլիացոց, որք 'ի գետափունս և 'ի հովանիս անտառաց բնականան՝ խոյս սուրեալ 'ի սօթոյ, նոյն.

պէս և Սմբիրիքսի էր բնակութիւն 'ի մէջ մայրեաց. և անդ յանձուի վայրի զնուորակիցք նորա և բնաանիք սակաւիկ մի զդէմ՝ կալան բռնութեան հեծելոցն մերոց. այլ 'ի դիմա մարտէջ նոցա՝ հեծուցեալ յուսմանէ յիւրոցն 'ի ձի, փախեալ. և ծածկեցին մայրիք զփախուստ նորա: Այսչափ զօրացաւ բազդ և 'ի վտանգէլ զնա և 'ի կեցուցանել:

Ա. Բայց Սմբիրիքսի՝ խորհրդով արգէօք չէր համախըմբեալ զզօրսն 'ի ճակատամարտ, եթէ 'ի յեղակարծ արշաւանէ հեծելազօրուն տազնապեալ և ոչ ժամանեալ՝ կարծելով և բանակին զհետ իւր հասանել, ասել ոչ ունիմ: Այլ այս հաւատսի է, զի փութացաւ յրեաց գաղտ պատգամաւորս ընդ ագարակս արդ առնել գեղջից՝ յապահովել զանձինս իւրեանց: Կէսք 'ի նոցանէ խոյս տուեալ անկան յարդուենեան անտառն, այլք 'ի մերձակայ մօրուտս, իսկ որք յովկիական ծովափնեայս էին՝ ամրացան 'ի կղզեակն՝ յերթ և եկէ արեաց դործեցեալս. բազմաց ևս թողեալ զվայրս բնակութեան իւրեանց, ապաւնեցան յերկիր օտար իւրեանցայովքն հանգերձ: Կատարել արքայ կիսոյ մասին Եբուրոնաց՝ դաշնակից Սմբիրիքսի, ծեր և ապիկար 'ի պատերազմ, ոչ կարելով խուսել ևս 'ի բաց, դառն անիծանօք նզովեալ զՍմբիրիքս՝ որ գլուխ և առաջնորդ դաշնակցութեանն էր կացեալ, զբաւեաց զկեանս իւր գեղձիւ¹, որոյ յաճախութիւն մեծ է 'ի Գաւլիս և 'ի Գերմանիս:

Բ. Սեգացիք և Կոնդրուսացիք՝ ազգք գերմանականք՝ բնակեալք ընդ մէջ Եբուրոնաց և Տրեւիրաց, հրեշտակս արքեսաւորս առաքեցին առ Կեսար՝ մի ունել զնիքեանս առ թշնամիս, և մի համախոհս համարել գերմանացոց բնակելոց յայսկոյս Հաւնոսի. զի չէր երբէք մտաբերեալ ինքեանց 'ի պատերազմ, և ոչ ձեռն օգնակատութեան տուեալ առ Սմբիրիքս: Կեսարու ստուգեալ զիրսն 'ի գե-

1 Մտ. կամ Թուփ Թունաւոր taxus կոչեցեալ առ լատինս՝ նմանապէս բառին toxicum, որ է Թոյն:

րելոց անտի, պատուէր ետ ազգացն՝ զփախստականս յեբուրոնացոց առ ինքն յղել, և խոստացաւ չմտիլ 'ի սահմանս նոցա, եթէ կային 'ի պատուիրանին: Ապա յերիս խուճաք զզօրսն բաժանեալ, զամենայն արևս լեզէոնացն յրեաց յամրոց անդր՝ որ կոչի Ալուատուկ, և կայ գրեթէ 'ի միջաշխարհին Եբուրոնաց, ուր Տիտուերիոս և Ալուուկ կոլ կային 'ի ձմերել: Ընտրելագոյն համարեցաւ զայն անղե, զի 'ի վերայ այլոց իրաց՝ որ ինչ 'ի հերուն հետէ ամրութիւնք լեալ էին անդ՝ ամբողջ կային, որով նուազեր աշխատութիւն զօրականին: Եւ 'ի պահպանութիւն արևիցն կարգեաց անդ զլեզէոնն չորեքասաներորդ, զմի յերկն՝ զորս գետ ևս դումարեալ էր յԽալլիս, և ամեալ ընդ իւր. և զի. Տուլիոս Կիկերոն կացոյց հրամատար լեզէոնին և զօրանիտ վայրացն, տուեալ նմա հեծեալս երկերիւր:

Գ. Կեսարու զօրաստաց եղեալ՝ զԼ. Լարիենոս երեք լեզէոնօք 'ի ծովակողմն կոյս յրեաց, 'ի սահմանագլուխ Մենապեանց, և զԿ. Տրեբոնիոս նոյնչափ լեզէոնօք 'ի գաւառն սահմանակից Ալուատակաց՝ աւար հարկանել, և ինքն հաստատեցաւ երկք լեզէոնօքն զիմել 'ի Սկալզիս գետ, որ երթեալ անկանի 'ի Մոսս, և 'ի ծայրս սահմանաց անտառին Արդուենայ, ուր զՍմբիրիքս սակաւօք ոմամք հեծելովք ասէին փախուցեալ: Եւ 'ի մեկնել իւրում խոստանայր՝ դառնալ յեթմերորդում՝ աւուր, զի էր օր բաշխելոց ցորեան զօրականին որ 'ի պատարկիցն թողեալ. և Լարիենոսի և Տրեբոնիոսի խրատ այր՝ 'ի նմին աւուր դարձ ասնել, եթէ մտրթ էր առանց վտանգելոյ զիրս Հասարակապետութեան, որպէս զի խորհրդակցութեամբ, և հետազօտելով 'ի վերայ կացեալ զօրութեանց թշնամեացն՝ կարացեն ձեռնամուտ լինել միւսանգամ 'ի պատերազմ:

Դ. Ձէր Եբուրոնաց, որպէս 'ի վեր այսր ցուցաք, ոչ դուռնդ պնդակազմ, ոչ բանակեաղ, և ոչ դղեակ ամրացեալ զնուք 'ի դիմամարտ. այլ ամբոխ բազմութեան համապիլու ընդ երկիրն, խնդրելով իւրեանց 'ի խորաձորս, 'ի

մացառուսաւ և 'ի մօրուսաւ անգնալիս՝ անդի ապաւինի 'ի փրկութիւն: Եւ զի մերձակայիցն անդ բնակչաց քաջածա- նօթ էին վայրքն, մեծի զուշութեան պէտք էին 'ի պաշ- պանութիւն, ոչ համագունդ բանակին, որում ձեր ինչ վը- տանք 'ի խուճապելոցն և 'ի ցրուելոց, այլ իւրաքանչիւրոց 'ի զօրականէն, որոց կորստեամբ՝ վնասեր բանակն ողջոյն: Քանզի և ցանկութիւն աւարի զբազումս առեալ ձգէր 'ի հեռաստան, ուր անստոյգ ճանապարհք 'ի Թանձրասիտ անասաի ոչ ներէին խաղալ համախումբ: Աս 'ի կատարել զգործ պատերազմին և 'ի սպառել զճեառ սպիրատ մարդ- կանն՝ հարկ էր 'ի վաշտս վաշտս զգործն հատանել, և ամե- նուստ 'ի վերայ նոցա անկանել: Իսկ եթէ ըստ օրինի և ըստ սովորութեան հռովմէական զօրուն ընդ իւրաքանչիւր գրօ- շուք խմբեալ կային վաշտք, երկիրն ինքնին պաշտպաներ բարբարոսաց, և ոչ պահպաներ նոցա յանդգնութիւն՝ գաղ- տագողի գարնակախութեամբ՝ 'ի վերայ յարձակել միում՝ միում 'ի ցրուելոց վաշտիցն: Սակայն ընդգէմ դժուարու- թեանցս այսոցիկ՝ փոյթ և խնամ որչափ մարթ էր 'ի վար արկան, լաւագոյն համարեալ զանց առնել ուրեք 'ի վնա- սելոյ զթշնամին, թէպէտ ամենեցուն գրգուհալ էին ոգիք 'ի վթեժնգրութիւն, քան կորստեամբ իւրք զօրականին՝ ամենայն ուրեք հասուցանել նմա վնաս: Բայց Կեսարու պառգամաւորս 'ի սահմանակից քաղաքսն յղեալ, հրա- շիրեաց զամենեօրն յուսով աւարաութեան արշաւել 'ի վերայ Եբուրոնաց՝ լաւ համարեալ վտանգել գալլիացւոց յանասաւ, քան գասականաց գնդիցն. որպէս զի 'ի խուան բազմութենէ շրջապատեալ ազգն եղեւնագործ՝ ճեառ նորա և անուն ևս քաղաքին ջնջեցալ: Եւ եկին խոնեցան վաղ- վաղակի ամենուսա բազմութիւն մեծ:

ԼԵ. Մինչ այս իրք ամենայն ուրեք յերկրին Եբուրո- նաց գործէին, գայր հասանէր օրն եօթներորդ սահմա- նեալ 'ի գարձ Կեսարու առ լեգէոնն պահանորդ աղիսց: Անդ էր անասնել քանի զօրութիւն է բաղդին 'ի սլասե- րաղլի, և պատահարս որպիսիս յառաջ ամէ բաղդ: Ի

ցրուել թշնամեացն ահաբեկ, որպէս յուցաւ աստ 'ի վե- րոյ, շէր նոցա և ոչ գունդ մի բաւական առ 'ի տալ կաս- կած երկիւղի. լու եղև առ գերմանացիս յայնկոյս Հռենոսի՝ զի Եբուրոնք յաւար մասնեալ էին, և ամենեցուն էր հրա- շէր յաւարամասն: Սիկամբայցք մերձաւորագոյնք՝ ի Հաե- նոս, որոց որպէս 'ի վեր անդր ասացաք՝ ընկալեալ էր ըզ- Տենիակերս և զՈւսիպետս վրաստեայս, փութացեալ ժո- ղովն հեծեալս երկու հազար, և լասալիք և նաւակօք ան- ցանն ընդ գետն՝ երեսուն հազար քայլ խոնարհագոյն քան զկամեոյն հատեալ՝ ուր Կեսարու զպահակապանն նըս- տուցեալ էր, և դէպ ուղիղ գլխն յերկիրն Եբուրոնաց, ուր գերեն զբազումս 'ի ցրուելոց անտի փոխասեից, և փե- րանան բազմահոյլ հօտից խաշանց, որ սիրկիք են յոյժ խժիցն այնոցիկ. և 'ի ցանկութենէ աւարաութեան մղին 'ի հեռաստան, ոչ 'ի մօրուսաւ և ոչ յանասաւ զկայ առեալ, ծնեալք 'ի մարա և յաւազակութիւն: Հարցանեն զըե- րեալ՝ թէ ո՞ր իցէ Կեսար, և ուսանին զի 'ի բացեայ կայր զօրքն ողջոյն: Եւ մի ոմն 'ի դերեոյն յաւելու. Զի է ձեզ գոյզն և աղքատին աւարաց 'ի ինդիր ելանել առ ձեռն կայ ձեզ ճոխանալ հարուստ աւարաւ: Ասաի երեք ժամք են յԱղուատուկ, ուր զամենայն ճոխութիւնս իւր ամեալ կուտեալ է լեգէոնաց հռովմայեցւոց. և գունդ սակաւա- ձեռն պահանորդաց ոչ բաւեն շուրջ պահ ունել անդ զպա- տուարօք, և ոչ իշխէ որ 'ի նոցանէ արտաքս քան զամրոցն ելանել: Այսու յուսով հրապուրեալ գերմանացւոց՝ գնեն 'ի պահ 'ի զանխուլ անդուջ զառ և զպուր իւրեանց և ձեպին յԱղուատուկ, առաջնորդ կալեալ զնոյն ինքն՝ որ գուշակն եղև իրացն:

ԼԶ. Կիկերոն՝ որ ըստ հրամանին Կեսարու զառաջին աւուրան բազում զգուշութեամբ հսկէր 'ի վերայ զօրա- կանին՝ ունել զնոսս յիւրաքանչիւր կայս, ոչ թողով և ոչ փայտակրաց ելանել յամրոցն, յեօթներորդումս աւուր սկսաւ երկմուտել ընդ խոստումս Կեսարու 'ի ժամագրեալ աւուրն դառնալոյ. քանզի լեւր զարշաւել նորա 'ի հեռա-

ստան, և ոչինչ զգարձէն առնոյր զրոյց: Երկնէք ևս 'ի քրթմննելոյ զօրացն, որք զերկայնամտութիւն իւր պաշարուն իմն իւրեանց համարէին, ոչ ուրուք կարելով արտաքսքան զամրոցն ելանել. իսկ 'ի հակառակէն ոչ ինչ կասկած երկիւղն ունելով, զի թշնամին երկւք հազար մղոնիւք 'ի բացեայ' ցրուեալ և գրեթէ վատթարեալ ամենեկն՝ իշխեացն խղզախել ընդդէմ՝ ինունց լեզէնաց և հզօր հեծեալ զուրուն, գումարտակս հինգ արձակեաց 'ի հունձս ցորենոյ 'ի մերձակայ արտօրայս, բլրակաւ միով անջրպետեալս յամրոցէն: Ինն յամրի անդ բազմութիւն խօթացելոց 'ի լեզէնաց անտի թողեալ, որոց յայնմ վայրի կազգուրեալ, երեք հարիւրիւ չափ 'ի նոցանէ յղեցան համագունդ ընդ գրօշու. հրաման եղև և մեծի ամբօխի կարասեկիր զօրաց, և բազմութեան գրաստուց՝ որ 'ի պատնէշս անդ կային, երթալոյ զհետ նոցա:

ԼԵ. Յայնմ վայրի գան հասանեն յեղակարծ հեծեալք գերմանացւոց բուռն յարձակմամբ, և նովին թափով դուն գործէին ընդ Տեկոման, ընդ յեակոյս դուռն ամրոցին, գրոհել 'ի ներքս: Եւ 'ի հասանել նոցա ընդ զանխուլ կողմն անտառին յանդգատից մինչև յամրոցն, թանգարբ՝ որք սփռեալ կային անդ ընդ պատուարօքն վրանաւորք, ոչ ժամանեցին անկանել 'ի ներքս: Ի յեղակարծ պատահարացն խուովին մերքն, և հաղււ գունդ պահակերացն զդէմ ունի նախայարձակ թափոյն: Երբ զպատին թշնամիք զամրոցան գտանել ուստեք մուտս. Ճգնին մերքն պահել ըզգրունս, զի այլ ամենայն մուտք՝ տեղեաւն և ամրութեամբք շատ իսկ պահպանեալ էին: Ամրականացն առ հասարակ խուճապեալ՝ հարցանէին զմիմեանս վասն աղմկին թէ զինչ իրք իցեն. և չգիտէին ո՛ր զգրօշն անել և յոր վայր զկայ առնուլ: Իր որ զամրոցն ասեր գրաւեալ, այլ զբ պնդէր՝ խօից զպարապետն հարեալ, զգօրսն վատթարեալ, և անդր զիմեալ յաղթանակաւ. և բազումք այնոքիկ էին, որք նանրահաւատ խորանօք վայրաց՝ յուշ անէին զաղէտս Կոտայ և զՏիտուրիոսի, զպանելոցն յամրոցի անդ: Եւ

'ի խուճապելոյ անտի նոցա՝ հաստատեցան խուճք 'ի կարծիս, զոր լուեալ էր նոցա 'ի գերւոյն՝ թէ անպատասպար կայր ամրոցն. և սրտասնդեալ քաջալերէին զմիմեանս հորդան տալ ուժգին, և մի զպատեհն գեղեցիկ կորուսանել:

ԼԶ. Իր ընդ պահակերս ամրոցին թողեալ Պ. Սեքստիոս Բակոլոս խօթ, այն որ առ Կեսարու նախաշտէ կացեալ էր, որպէս յառաջին պատերազմունս անդ յիշատակեցաք, և 'ի հնգից աւուրց հեռէ մնացեալ էր անկերակուր: Սա անյոյս 'ի կենաց իւրոց և այլոց առ հասարակ, ել անգն 'ի խորանէն. և տեսեալ զհասանել թշնամեաց, և զվտանգն մեծ անխուսելի, զէն առեալ յորոց անդն կային, արձանացեալ եկաց առ դրան: Զհետ նորա ընթացան և հարիւրապետք գումարտակի պահանորդացն, և առ վայր մի ըզդէմ կալան: Սեքստիոս հարեալ անդ կարելէր անկաւ նուալեալ, և բարձեալ յիւրոցն, ձեռաց 'ի ձեռս՝ անձաւ 'ի բաց մազսպուր: Յայնմ վայրի խրախուսեցին այլք զիմեալ յիւրաբանչիւր կայս 'ի պահ, և երևել կաղմ և պատրաստք 'ի գիմամարտ:

ԼԺ. Մինչ այս մինչ այն զօրականն մեր դարձաւ որ 'ի հնձոց՝ լուաւ զընկն աղաղակին. ընթացան հեծեալք, տեսին զմտալուսն վտանգ. և չէր անդ տեղի ապաւինի պաւուցելոցն ամրանալոյ: Եւ քանզի նորամուտք 'ի զինուորութիւն՝ անհմուտք էին իրաց պատերազմի, կային ակընկառօյք 'ի հաղարապետս և 'ի հարիւրապետս՝ թէ զինչ հրամայիցեն: Զիք զք քաջասիրտս, որ 'ի յանկարծահաս արկածս ոչ խուովիցի: Տեսեալ բարբարոսաց զգրօշս 'ի հեռուտս՝ զկայ առին 'ի յարձակմանէն, կարծելով 'ի սկզբան անդ դարձ արարեալ լեզէնացն երթելոց 'ի հեռաստան՝ ըստ բանից գերւոյն. այլ 'ի տեսանել ապա զանօտրութիւն զօրականին, ամենուստ 'ի պատուարս անդր զիմեցին բուռն զօրութեամբ:

Խ. Փութացան կարասեկիրք 'ի բլուրն մերձակայ, այլ իսկ և իսկ վանեալ անտի՝ իջին խառնեցան 'ի ռազմն բանա.

կէն ընդ գրօշուք, զերկիւղ պահուցելոց զօրացն յաւելեալ: Կէսք 'ի նոցանէ ասէին կարգել կոնաձև, և ճեղքեալ թափով զլծնամբս՝ անցանել յամուրս անդր որոց մերձ յոյժ կային. և եթէ անկանել ևս ոմանց հասանէր պաշարեալ 'ի թնամեաց՝ սակայն այլք ապրէին: Իսկ այլոց լաւագոյն թուէր կալ համախումբ 'ի բլլին, և ամենեցուն զնոյն կրել արկածս: Բայց հինաւորց զօրականին, որ ըստ ասացելումս կայր ընդ միով գրօշու՝ ոչ հաճոյ թուեցաւ խորհուրդն. այլ խրախոյս տուեալ իրերաց, և ընդ առաջնորդութեամբ հրամատարի իւրեանց Կ. Տրբեունի ասպետի հռովմայեցւոյ, անցեալ ընդ մէջ լծնամեաց, հասին անփնաս յամրոց անդր՝ ոչ զըք կորուսեալ: Զհետ նոցա և կարասէկիրք և հեծեալք նովին թափով զիմեալ, քաջութեամբ զօրականին ապրեցան: Բայց որք 'ի բլլին զկայ առեալ էին, անհմուտք դեռ ևս իրաց պատերազմի, և յողբողքք 'ի խորհուրդ՝ զոր կալեալ էին 'ի բարձուէ անտի պաշտպանել անձանց, և ոչ նմանել այնոցիկ կարացեալ՝ որոց ասանն թէ քանի օգնեաց թափ և զօրութիւն, գուն գործէին պատսպարել յամրոց անդր, և անկան 'ի վայր դժպատեհ: Հարիւրապետք, յորոց ոչ սակաւք արիական նահատակութեամբ 'ի ստորին դասակարգէ այլոց լեզգեանց վերամբարձեալ էին 'ի հրամատարութիւն այնր լեզգեանի, առ անկորուստ պահելոյ զփառս առաջնոց քաջութեանցն իւրեանց, արիաբար պատերազմեալ անկան. այլ 'ի խուճապել լծնամեաց 'ի քաջութեանէ նոցա, կեցք 'ի վասնզեւոյն պարապ դատել անակնկալ ապրեցան յամուրս. իսկ այլք շուրջ պատեալ 'ի լծնամեաց՝ կորեան:

ԽԱ. Գերմանացւոց ասեսեալ զամրապահ զգուշութիւն մերոցն, յուսահատք 'ի նուաճելոյ զամրոցն, առին զուարոյն եզեալ 'ի պահ յանտառին, և մեկնեցան անցին յայնկոյն Հռենոսի: Այլ յեա մեկնելոյ իսկ նոցա՝ յայն արհատիրս ըմբռնեալ կային ամրականք մեր, զի 'ի զիշերին յայնմիկ 'ի գալ հասանել անդր Կ. Վոլուսեանեայ, որ առաքեալն էր 'ի Կեսարէ հեծելագնդաւ, ոչ կարաց հաւատա-

րիմ՝ առնել նոցա զգալուստ նորին ամբողջ բանակաւ: Այն պէս կալեալ էին սիրաք նոցա յերկիւղէ, զի խելայեղեալք իմն՝ համարէին զհեծեալն և եթ զայնոսիկ 'ի համայնալինջ կոտորածէ զօրուն ապրեալ փախստեամբ. զի անմարթ համարէին գերմանացւոց յարձակել 'ի վերայ ամրոցին, եթէ Կեսարու անփնաս կային զըք: Այլ Կեսար փարատեաց գալստեամբ իւրով զերկիւղ նոցա:

ԽԲ. Լուեալ Կեսարու 'ի դարձին իւրում զարկածս պատերազմին՝ մեղադրեաց զտեղի և եթ տալ գումարտակացն 'ի կայից իւրեանց, և զպահապան զնոյն առաքումն 'ի բաց. զի ասէր՝ թէ չէր պարս և փոքու իւրք սալ տեղի վտանգի. և յաւել զի բաղդին մեծապէս ստատրեալ էր 'ի յաջողութիւն յանկարծակի գալստեան խժից, ևս և վանելոյ իսկ զնոսա՝ 'ի պատնշաց, և 'ի զրաց ամրոցին: Այլ ընդ այն 'ի վեր քան զամենայն զարմանայր, զի Գերմանացիք վասն հինահար առնելոյ զսահմանս Սմիրնիոյքեայ անցեալ ընդ Հռենոս, յամրոց անդր 'ի վերայ հռովմայեցւոց եկեալ էին՝ սպաս բարեկամութեան մեծի մատուցանելով նմա:

ԽԳ. Կեսարու ելեալ միւսանգամ առ 'ի նեղել զթըշնամիս՝ զօրաժողով եղև ամբոխ բաղում՝ 'ի սահմանակից քաղաքաց, և արձակեաց զնոսա ընդ ամենայն կողմանս. որոց հուր հարեալ զգիւղից և զչլնից, ուր և պատահէին՝ այրացաւեր առնէին, աւար բաղում ամենուստ ժողովեալ: Այլ զի սպառէին արմոխք՝ ոչ միայն առ բաղմութեան գրաստուց և մարդկան, այլ և յեղանակէ տարւոյն և ամ պրոպաց հարեալ, ապրեցելոցն ևս առ ժամն թաղատեամբ՝ հարկ էր յեա մեկնելոյ անախ բանակին՝ սովմաճ հորնչել առ 'ի չըոյէ պարենի: Բայց հեծելագորուն սփռեալ ասպատակաւ ընդ ամենայն երկիրն, հանդիպէր ստեպ գալ 'ի տեղի, ուր ասէին գերիք ասեսեալ զՍմիրնիոյքս փախստեայ, և պնդէին ևս՝ մօտ առ ինքեանս կալ նմա: Առտի վառեալ նոցա յուսով հասանելոյ զհետ նորա, և շնորհս յոյժ գտանելոյ առաջի Կեսարու, զամենայն ջան և զվստատակ՝ գեր 'ի վերոյ քան զկար՝ 'ի վար արկանէին. և ուր ուրէր կարծէին

ասՀա հասեալ ըղձից իւրեանց, նա ընդ գողուղի 'ի խորս և 'ի Թաւուտս անտառին Թագուցեալ ճողոպրէր, և գիշերախառն զանխաբար խոյս տուեալ անկանէր այլուր՝ չորիւք և եթ հեծելովք՝ յորս միայն վստահէր հաւատալ զանձն:

ԽԳ. Այսպէս յաւեր և յանապատ դարձուցեալ Կե սարու զերկիրն համօրէն՝ կորստեամբ երկուց և եթ գումար տակաց, Ժողովեաց զզօրս իւր 'ի Բուրոկորա քաղաք հու մացուոց. և գումարեալ անդ զատեան գալլիացուոց՝ առ 'ի քննել զբաւակցութիւն Սենոնաց և Կարգուսաց, և պար տաւոր գտեալ զԱկիոն, որ գլուխ համախոհութեանն էր կացեալ, ես զնա 'ի պատուհաս մահու՝ ըստ վաղնջուց սովորութեան ազգին. և որք 'ի պատուհասէ անտի զարհուրեալ՝ խոյս տուեալ էին, արգել 'ի հրոյ և 'ի ջրոյ: Ապա զերկուս 'ի լեգէոնաց 'ի սահմանս Տրեւիբաց, զերկուս այլ առ Լինդոնս, և զայլսն վեցեսին յԱգենդիկոն՝ 'ի սահմանս Սենոնաց կացոյց 'ի ձմերոյս, և զօրացն ամենեցուն պատրասեալ ջորեան 'ի պարէն՝ մեկնեցաւ ինքն գումարել, որպէս սահմանեալն էր, Ժողով յիտալիս:

ԿԱՅԻՈՍԻ ՅՈՒԼԻՈՍԻ ԿԵՍԱՐՈՒ

ԳՅԱԼԼԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

Գ Ի Ր Ք Ե Օ Թ Ն Ե Ր Ո Ր Դ

ԿԱՅԻՈՍԻ ՅՈՒԼԻՈՍԻ ԿԵՍԱՐՈՒ

Յ Ի Շ Ա Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն Ք

Գ Ա Լ Լ Ի Ա Կ Ա Ն Պ Ա Տ Ե Ր Ա Ջ Մ Ի Ն

Գ Ի Ր Ք Է .

Ա. Ի հանգարտել Գալիայ՝ Կեսար, որպէս հաստատեալն էր 'ի մախ, ել գնաց դումարել ժողով յԽառլիա: Անդ ըուա զսպանումն Կլաւդիոսի, և ստուգեալ զվճիւ հրա մանի ծերակուսին ընդ համօրէն Խառլիա 'ի համերդումն զինուորութիւն արբունց առ հասարակ՝ հրաման եա զորա ժողով առնել ընդ գաւառն ուլոյն: Հնչեաց վաղվազակի համբաւ իրացն 'ի Գալիա յայնկոյս Ալբեանց, և յաւելին գալիացիք ստուարացուցանել զհամբաւն ըստ պատշաճի իրաց իւրեանց, որպէս թէ Կեսարու խափանեալ 'ի քաղաքական վրդովմանց՝ ոչ կարլոյէ 'ի խռովայոյղ ժամանակին դառնալ առ զօրան իւր: Եւ քանզի վաղ իսկ դժոխմբեր էր նոցա լուծն հռովմեական ընդ որով նուաճեալ կային, զայս պատեհ կալեալ իրախուսեցին յանդգնաբոյնս 'ի պատերազմ: Եւ գումարեալ իշխանաց նոցա ժողով 'ի զանխուլ և 'ի հեռաւոր խորչս անառաց, բողբ բարձին վասն սպանման Ակկոնի՝ 'ի մին վասնզի ասելով կալ և ինքեանց աւաղէին զհասարակաց աղէտս Գալիայ, և վարձս և պարգևս խոստանային՝ որոց յառաջամտոյց լիցին 'ի պատերազմ՝ գիմադրաւեալ 'ի վերայ աղատութեան աշխարհին:

Ն Ա Ի Ա Գ Ի Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ա. Համախոհութիւն յոգունց ժողովրդոց Գալիայ 'ի ընդկէց ազատութիւն: Գ. Ընտրել նոցա սպարապետ իւրեանց զՎերկինս գետորիքս Եղուացի: Բ. Կեսարու յեղակարծ արշաւան յԱրուերնս: Ժ. Երթ նորա յօգնութիւն բոյացոց: ԺԱ.—ԺԲ. Նուաճել զքաղաքս Վելաւորոնաց և Գենաբաց, և Նովիորոնաց: ԺԷ.—ԺԹ. Գալիացոց հրկէզ առնել զանպատսպար քաղաքս Բիտուրգաց: Մուսանել պարեկապանս յԱւարիկոն՝ զոր պաշարեալն էր Կեսարու: Ի—ԻԱ. Վերկինս գետորիքս այ ամբաստանել առ իւրան 'ի մասնութիւն, և անբասիր առնել զանձն: ԻԲ. Աւարիկոնի առ ժամանակ մի դիմակալել, և ապա նուաճել պատերազմաւ: ԼԳ. Խլրտումն Եղուացոց, և Կեսարու դուլ առնել մարտին: ԼԴ. Հանգարտեցուցանել զնոսա Կեսարու, և խաղալ զօրօր 'ի Գերգովիա: ԼԵ.—ԽԵ. Ի մարտընչել նորա անդ՝ մուսանգամ իւրտել Եղուացոց: ԽԶ.—ԽԲ. Հըռուովմայեցիք առնուն 'ի Գերգովիա ամբոցս երիս 'ի թշնամեաց. և խրոխտագոյն յարձակամբ դիմեալ 'ի քաղաքն, վանին մեծաւ կոտորածիւ: ԽԳ. Կեսար յուսաբեկ 'ի նուաճելոյ զքաղաքն, չու առնել բանակաւ առ Եղուացիս: ԽԸ. Պատերազմին Լարիենոսի յաջողութիւն 'ի Պարիս: ԿԲ. գալ համախոհել նորա ընդ Կեսարու: ԿԳ. Գալիացոց ամենեցուն, բաց 'ի սակաւոց, վտարանջել զհետ Եղուացոց: ԿԴ. Ի դիմել Կեսարու 'ի վերայ Աեկուացոց՝ յարձակին 'ի վերայ նորա զճանապարհայն գալիացիք ընդ առաջնորդութեամբ Վերկինս գետորիքս այ և մասնին 'ի պարտութիւն: ԿԵ. Հաւածել զնոսա Կեսար մինչև ցԱլեսիա քաղաք՝ յոր անկանին. և պաշարել զնոսա: ՀԵ. Գալիացիք կարգան զգալնակիցան յօգնութիւն, որոց եկեալ առ 'ի գերճուցանել զնոսա 'ի պաշարմանէ, խորտակին սպառսպուռ: ԶԹ. Ալեսիա և Վերկինս գետորիքս լինին անձնատուր: ԸԳ. Հետնոցա և Եղուացիք և այլք բազումք:

Եւ անէին փութալ կանխել մինչ չև ուրուք իրազգած ընալ գաղանի խորհրդոյն, արգելուլ զվերադարձ Կեսարու 'ի զորսն, ոչ ինչ դժուարին համարեալ զայն. զի չէր մարթ ըզգէնաց 'ի հեռուորու թեան սպարապետին իշխել ելանել 'ի ձմերոցաց, և ոչ սպարապետին անօգնական դարձ առնել առ ըզգէնան: Եւ յայտ կնքեցին զբանսն՝ զի լաւագոյն էր անկանել 'ի ճակատամարտի, քան զառաջնոց արուժեանցն զփառս, և զառ 'ի նախնեացն ընկալեալ ազատութիւն կուրուսանել:

Բ. Ի հաստատել խորհրդեանն՝ յառաջ մատեան Կորնուտք, և յանձն առնուին զամենայն վտանգ 'ի փրկութիւն հասարակաց՝ յառաջողէմք 'ի պատերազմ: Եւ զի վտանգ էր պատանդս յայնժամ առնուլ յիրերաց յապահովութիւն՝ թէ գուցէ յայտնեցին իբրքն, պահանջեցին Կորնուտք տալ միաբան երգումն հաւատարմութեան 'ի վերայ համագումար դրօշուց, (որ մեծ յոյժ և սուրբ համարէր առ նոսա), զի մի յետ նախաձեռն առնելոյ մարտին՝ լքեալ թողցին յայլոց: Մեծապէս գովեցան Կորնուտք, և ամենեքեան որ էին անդ՝ ետուն երգումն, և սահմանեալ զօր և զժամ պատերազմին՝ արձակեցաւ ժողովն:

Գ. Ի գալ հասանել ժամագրեալ աւուրն՝ Կորնուտք ընդ զօրավարութեամբ Կոտուատեայ և Կոնկառոնի, որք էին արք յանդգունք, 'ի տալ նշանին յարձակեցան 'ի Քենաբոն, սրակոխ սպանին զհռովմայեցիս բնակեալս անդ 'ի գործ վաճառաշահութեան, ընդ որս և զԿ. Փուսիոն Կոտուատս զսպաւետ հռովմայեցի, զայր պատուական՝ զոր Կեսարու կարգեալ էր անդ վերակացու պարենից, և յափշտակեցին զամենայն ինչս նոցա: Լու եղէն իբրքն վաղվաղակի ընդ ամենայն քաղաքս Քալլիոյ. զի որ ինչ մեծ և երևելի գործեցեալ անդ՝ գեօղից 'ի դեօղս և քաղաքաց 'ի քաղաքս՝ մօտ 'ի մօտոյ աղբին բարձրադոց աղաղակաւ. որով գործեցեալքն 'ի Քենաբոն՝ յարևածայրս, յառաջնում պահու գիշերոյն լսելի եղէն 'ի ծագս արուերնական սահմանաց՝ ընդ քայլաչափս իբր վաթսուն հազար:

Պ. Անդ յայնժամ Վերկինգետորքես, որքի Կելալիւայ արուերնացի, երիտասարդ հզօր, որոյ հայր իշխան կացեալ էր բոլորումն Քալլիոյ, և յիւրոց անտի քաղաքացեաց սպանեալ վտան թեկն ածելոյ զթագաւորութեան, համախրմբեաց զձեռուական իւր և վտուեաց դերաւ զոգիս նոցա, մինչև ամենեցուն 'ի լուր բանից նորա 'ի զէն ընթանալ: Բայց Գորանիտինի հօրեղբօր նորա և այլոց աւագաց ոչ հաճոյ թուեցեալ 'ի թեթուս մտաչել բախտի, արտաքսեցին զնա 'ի քաղաքէ անտի Քերգովայ. այլ նորա ոչնչ կասեալ 'ի խորհրդոյն, և 'ի դեղից և յագարակաց ժողովեալ զանկեացս և զոճրագործս՝ արար իւր գումարտակ. և որոց միանգամ հանդիպէին 'ի քաղաքացեաց՝ յինքն յանկուցեալ զնոսա, յորգորէր զամենեանս զէն առնուլ 'ի փրկութիւն հայրենեաց: Եւ ստուարացուցեալ նոքօք զզօրս իւր, վանեաց 'ի քաղաքէն զհակառակորդս, յորոց սուղ ինչ յառաջ ինքն արտաքսեալ էր: Եւ թագաւոր յիւրոցն կարգացեալ՝ ճրեշտակս ամենայն ուրեք արձակեաց, երգմի առնել զքաղաքս՝ կալ հաստատուն յուխտին իւրեանց: Արադ արադ միաբանեցին ընդ նմա Սենոնք, Պարխացիք, Պիկտոնք, Կաղուրկացիք, Տուրոնացիք, Աւերկացիք, Լեմովիկիք, Անդեանք, և այլք ամենեքեան զովկիական ծովքերըն բնակեալք. և ամենեցուն հաւանութեամբ առեալ իշխանութիւն, հրաման ետ քաղաքաց իւրաքանչիւր տալ պատանդս, և զօրս այսչափ յղել անյապող, սահմանեալ նոցա չափ և ժամանակ զէնս պատրաստելոյ: Երկրագոյն հող և ինամ կալաւ հեծելադօրուն. և ընդ մեծի փութոյն կցորդեալ զխստութիւն իշխանութեան՝ սաստիկութեամբ պատուհասից ահացուցանէր զհեղապեալն. զըմբռնեալն 'ի ծանր ինչ յանցանս՝ հրով և դառն խոշանդանօք կորուսանէր, և զթեթեւ ինչ յանցուցերոցն զաչս բրեալ, կամ ակնիջատս առ իւրսն արձակէր 'ի խրատ զգուշութեան, խստութեամբ պատուհասիցն ահ և ստիկումն յայլս արկեալ:

Ե. Եւ 'ի սուղ ժամանակի պատուհասիւքս այսքիւք

յաճախեալ զղորս իւր, արձակեաց զԼուկաերիոս՝ զայր քաջայանդուզն, գնդաւ միով՝ ՚ի Հուռ-Թէնս, և ինքն խաղաց գնաց ՚ի վերայ Բիտուրդաց: Ազդ եղև նոցա գալուստ իւր, և յղեցին հրեշտակս աղաչաւորս առ դաշնակիցս իւրեանց Եդուացիս՝ առ իւրեանց ձեռն օգնականութեան առ ՚ի վանեւ զիւրաւ զղորս Թշնամուցն: Նորա՝ խորհրդով տեղակալաց, զորս Կեսարու Թողեալ էր առ զօրսն, յղեցին հեծեալս և հետևակս ՚ի զօրավիշն Բիտուրդաց. որոց հասեալ յայն Լիդերիս գետոյ, որ անջրպետէ ընդ Բիտուրիդս և ընդ Եդուացիս, զկայ առին անդ զաւուրս ինչ, և ոչ համարձակեալ անցանել ընդ դեմն, դարձան այսրէն առ իւրեանս. և ստէին ցտեղակալ մեր՝ յերկիւղէ դաւանաց Բիտուրդաց փախուցեալ, որպէս Թէ յանցս գետոյն՝ Բիտուրիդք աստի և Արուերնեանք անտի պաշարելոց էին զինքեանս: Բայց Թէ արգարև այս պաաճառք էին դարձի նոցա, և Թէ սաայօրեալ առ տեղակալս մեր, ստուգութեամբ ասել ոչ ունիմ: Բայց ընդ դառնալ նոցա՝ իսկ և իսկ միաբանեցին Բիտուրիդք ընդ Արուերնացիս:

Չ. Իրազեկ եղև Կեսար յիտալիս. և զի լուեալ ևս էր զի ճարտարութեամբ Կն. Պոմպէի ցածուցեալ էին ալմուկք քաղաքականք, դէմ եղեալ գնաց ՚ի Գալլիս յայնկոյս Ալբեանց: Այլ ՚ի հասանել անդր՝ անկաւ ՚ի մեծ վարանս՝ որպէս ընդ զօրսն միանալ զի Եթէ զլեգէանսն ՚ի Պրովինկիա առ ինքն կոչէր, հարկ էր նոցա առանց իւր մղել պատերազմ՝ զճանապարհայն, իսկ ինքնին երթալ առ նոսա՝ ոչ Թուէր նմա իմաստութիւն, զի վտանգաւոր համարէր հաւատալ զանձն այնոցիկ իսկ՝ որ ոչն խլրատէին յայնժամ:

Ի. Յայնմ՝ վայրի Լուկաերիոս, որ ՚ի Հուռ-Թէնս երթեալ էր, միաբանեաց զնոսա ընդ արուերնացիս. և յառաջ անցեալ ՚ի Նիտուրիդս և ՚ի Գաբալս՝ էառ պատանդս ՚ի նոցանէ, և բազմագունդ զօրօք խաղաց ՚ի նարբոնեանն Պրովինկիա՝ առնուլ զայն յարձակմամբ: Ազդ եղև Կեսարու, և Թողեալ նորա զամենայն՝ փութացաւ ՚ի Նարբոն. և

հասեալ անդր՝ սրտապնդեաց զպիտուցեացն, և կացոյց պարեկապանս ՚ի Հուռ-Թէնս Պրովինկիոյ, ՚ի Վոլիս արեկումեանս, ՚ի Տորոսս և ՚ի շրջակայս Նարբոնի սահմանակիցս Թշնամեաց. և հրաման ետ կիսոց ՚ի զօրացն՝ զորս ՚ի դաւառէ անտի Ժողովեալ էր, և որոց նորընտիրս յիտալոյ ածեալ ընդ իւր, գնալ համախմբել ՚ի Հելուէս՝ սահմանակիցս Արուերնաց:

Բ. Չայտոսիկ այսպէս անօրինեալ Կեսարու, և զի Լուկաերիոս ևս՝ (բազմավտանդ համարեալ զիմել ՚ի մէջ պահակապանաց՝ Թէ գուցէ պաշարիցի ՚ի նոցանէ), ՚ի բաց գնացեալ էր, խաղաց գնաց ՚ի Հելուէս: Եւ Թէպէտ լեռանն Կեբեննայ, որ բաժանէ զԱրուերն ՚ի Հելուէաց, ՚ի կարէձմեռն եղանակին ձիւնախաղաղ ծածկեալ արգելոյր զանցս, այլնա ՚ի ձեռն տաժանակիր աշխատութեան զօրականին ՚ի բաց պեղեալ զձիւնն ցլեց ոտնաչափ ՚ի խոր, և հորդեալ ուղի, և հաս ՚ի սահմանս Արուերնաց: Նորա որպէս պարտաւ պատասպարեալ լերամբն Կեբեննայ, ընդ որ չէր ուրուք երբէք յայնմ՝ եղանակի հատեալ անցեալ մինչդեռ յապահովի զանձինս կարծէին, ըմբռնեցան ՚ի յետին յեղակարծ տագնապ: Քանզի Կեսար հրաման ետ այրուծիցն շուրջ գալ ՚ի բացէ՝ որպէս մարթ էր, և արկանելահ ՚ի Թշնամիս: Վաղ ընդ փոյթ հնչեաց համբաւն և հասին դուժկանք առ Վերկինդետորիքս. և խռովեալ Արուերնաց՝ պատեցան զնովաւ, և ստիպէին Թախանձէին փրկել զնոսս և մի լքանել ՚ի ձեռս Թշնամեաց. մանաւանդ զի յիւր վերայ կայր բովանդակ պատերազմն: Ոչ անվրդով եկաց Վերկինդետորիքս ընդ աղաչանս նոցա, շարժեաց զբանակն ՚ի Բիտուրդաց յԱրուերնիկս:

Թ. Բայց Կեսարու կանխաւ գուշակեալ որ ինչ առնելոցն էր Վերկինդետորիքս՝ ոչ յամեաց ՚ի տեղուջն աւելի քան զաւուրս երկուս, և առ ՚ի լրումն զօրականին և այրուծից՝ մեկնեցաւ ՚ի բանակէն, Թողեալ հրամատար զօրացն զպատանին Բրուտոս: Եւ պատուէր ետ նմա յածեցուցանել հեծեալս ՚ի բաց որպէս մարթ էր. և էս փոյթ

կալայց ասէ, ոչ աւելի քան զաւուրս երկս յամէլ 'ի դարձ: Այսու պատրաստութեամբ մեկնեալ շտապաւ մեծաւ ըստ կարի, եհաս 'ի Վլիեննա անակնկալ իւրոցն: Անդ գըտեալ զնորընտիր այրուձին, զոր բազում աւուրբ յառաջ յղեալ էր անդր, անդուլ արշաւանօք լտիւ և զգիշեր՝ ընդ սահմանս Եդուաց գիմեաց 'ի Լինդոնս, ուր լեզեոնք երկու ձմերկին, որպէս զի եթէ երբէք Եդուացիք ձախողակի ենչ զկենաց իւրոց խորհեցային, վազեալ անցցէ զվտանդաւն 'ի բաց: Եւ ժամանեալ անդր՝ առաքեաց կոչեաց զայլ ևս լեզեոնս, և մինչև Արուերնաց գիտացեալ զգալուստ իւր՝ համախմբեաց զամենեանս 'ի մի վայր: Իբրև զայն լուաւ Վերկինդետորիքս՝ դարձաւ անդրէն զօրօքն 'ի Բիտուրիզս, և անտի գիմեաց պաշարել զԲիւրգովիս քաղաք բոյացւոց, զորս 'ի հելուետական պատերազմին պարտեալ Կեսարու և բնակեցուցեալ էր անդ:

Ժ. Ի վարանս տազնապի անկաւ յայնժամ Կեսար զի եթէ զմնացուած ձմերայնոյն համախուսմբ 'ի միում վայրի զլեզեոննս ունէր, և հարկատուք Եդուացւոց պարտեալ նուաճէին, վտանդ էր վտարանջլոյ յիւրմէ համօրէն Գալ լնոյ՝ վասն բարեկամաց անօգնական մնալոյ: Իսկ թէ տարածամ հանէր զզօրնս 'ի ձմերոցաց, խիթայր զկարօտութենէ պարենի՝ վան ծանու աշխատութեամբ ածելոյ զայն: Սակայն ընտրեաց զամենայն նեղութիւն յանձն առնուլ քան զայնպիսի նախապիսն՝ թօթափելոյ յիւրմէ բարեկամաց ամենեցուն: Վասն որոյ յորդորեալ զԵդուացիս հասուցանել պաշարս, փութացաւ զեկուցանել բոյացւոց զգալուստ իւր, խրախուսել զնոսս կալ հաւատարիմ, և արիաբար զգէմ ունել բուռն յարձակման թշնամեաց: Եւ թողեալ յԱգենդիկոն լեզեոնս երկուս և զազնս զօրուն, գիմեաց առ բոյացիս:

ԺԱ. Ի վաղիւ անդր եհաս 'ի Վելլանդոն քաղաք Սելոնաց, 'ի մտի եզեալ նուաճել զայն վասն անխափան 'ի թշնամեաց կացուցանելոյ զճանապարհս յետկուսէ՝ յընդունելութիւն պարենից. և յաւուրս երկուս էած պատ-

նէչ զքաղաքաւն. յերրորդումն աւուր հասին անտի հրեշտակք՝ յանձն առնուլ զնուաճութիւն. և հրամայեաց նոցա Կեսար ածել աւ ինք զղէնս և զգրաստս, և տալ պատանդս զեց հարկեր: Եւ թողեալ անդ զՏրեբոնիոս իւր աեղակալ 'ի կատարումն հրամանին, խաղաց գնաց դէմ՝ եզեալ 'ի Գենաբոն Կորնուտաց: Նոցա այն ինչ լուեալ էր զպաշարումն Վելլանդոնի, և յերկարել կարծելով իրացն, պատրաստէին յղել զօրս 'ի Գենաբոն առ 'ի պաշտպանութիւն: Անդր Կեսար յաւուրս երկուս հասեալ՝ բանակեցաւ հանդէպ քաղաքին. այլ զի տարածամեալ էր օրն, եթող ըզյարձակումն 'ի վաղորդայն, հրաման տուեալ զօրականին կազմել պատրաստել զկարևորս 'ի նոյն: Բայց կամուրջ գետոյն Լիդերի կցորդէր ընդ քաղաքին, և կասկածեալ Կեսարու թէ գուցէ զիշերայն փախիլցեն քաղաքացիք 'ի բաց, հրամայեաց երկուց սպառազն լեզեոնաց հակել և պահուել անդ: Եւ արդարև մերձ 'ի հասարակել զիշերոյն ելին գենաբոնացիք 'ի քաղաքէն, անցանել ընդ գետն: Այդ եղև Կեսարու 'ի պահանորդաց, և յառաջ մատոյց զլեզեոննս՝ որք կազմ և պատրաստ կային ըստ հրամանին, և հուր հարեալ զգրանց քաղաքին եմուտ 'ի ներքս և արիւտաց անդ, սակաւուց յոյժ 'ի բնակչացն 'ի բաց փախուցեալ, զի անձկութիւն ճանապարհաց և կամրջին՝ ոչ տային անցս բաղմութեան փախստէից: Եւ մասնեաց զքաղաքն 'ի հուր և յաւար զօրականին. և անցեալ ընդ Լիդերիս, եհաս 'ի սահմանս Բիտուրգաց:

ԺԲ. Վերկինդետորիքս ընդ լուլ զգալուստ Կեսարու, եբարձ զպաշարումնս, և փութացաւ ընդգէմ՝ նորա: Կեսարու եզեալ էր 'ի մտի պաշարել և զնովիտոն քաղաք Բիտուրգաց՝ որ կայր 'ի վերայ ճանապարհին. այլ հասին անտի հրեշտակք աղաչաւորք՝ ներել ինքեանց և խնայել 'ի կեանս իւրեանց: Յայնժամ Կեսար առ 'ի վճարել զերսն՝ նովին փութով որով յաջողեալն էր յամենայնի, հրամայեաց նոցա ածել զղէնս իւրեանց և զճիւսն և տալ պատանդըս: Եւ մինչ դեռ զկէս պատանդիցն ընկալեալ, և 'ի խն-

գիր մնացելոցն և զինսւց և գրաստուց, հարիւրապետս սահաւածեան զօրօք 'ի ներքս 'ի քաղաքն յղեալ էր, երևէին 'ի հեռուստ հեծեալք յառաջնթացք զօրուն Վերկինդետորիդէայ: Իբրև տեսին զնոսա քաղաքացիք՝ յուսով օգնականութեան իրախուսեալք՝ աղաղակ բարձին, 'ի զէն ընթացան, առին զգրունս, և 'ի պարխսսս անդր 'ի վեր փութացան: Եւ հարիւրապետացն գիտացեալ՝ զի 'ի տեսել Քալ լիացուց յայլ ինչ մտաբերեն քաղաքացիք, սուսերամերկ կալան զգրունսն, և զիւրեանցայինս առ հասարակ հանին 'ի դուրս ողջ անվտանգ:

ԺԳ. Յայնժամ եհան Կեսար 'ի բանակէն զհեծեալգունդն 'ի ձիամարտ. և 'ի պարտասել իւրոցն արձակեաց փոխանակ նոցա զգերմանացի այրուձին իբր չորեք հարիւր, զորս 'ի սկզբանէ հետէ ունէր առ իւր: Քալ լիացուց ոչ ժուժկալեալ ընդդէմ բունն յարձակման նոցա, դարձան 'ի փախուստ և անկան 'ի բանակ իւրեանց՝ կորուսեալ ըզբազումս: Ի տեսել պարտութեան նոցա վերստին ահ պատեաց զքաղաքացիս, և կալեալ զորս համարէին գրգռիչս խուժանին, ածին առ Կեսար և եղեն նմա անձնատուր: Յետ այտորիկ խաղաց գնաց Կեսար յԱւարիկոն քաղաք հզոր և պաշարապինդ 'ի սահմանս Բիտուրքաց՝ բնակեալ յերկիր արգաւանդ, որում եթէ տիրանայր՝ վստահ էր 'ի նուաճել զԲիտուրիքս առ հասարակ:

ԺԵ. Վերկինդետորիքս՝ 'ի ձախողել իրաց իւրոց հետ զհետէ 'ի Վելլաւնոգոն 'ի Գենարոն և 'ի Մովիոգուն, կռչեաց զիւրան 'ի ժողով և սակ. Պարտ էր մեզ այլազգ յոյժ մինչև ցայժամ տալ պատերազմ, և ամենայն հնարիւք հատանել զՃարակ և զպաշար հռովմայեցուց, որ չէ ինչ գլխուսն իւր և յաճախութիւն հեծելազօրու նոցա և եղանակ տարւոյ նպաստեն մեզ 'ի նոյն, զի չեն արօտք 'ի հունձս, և 'ի ստիպել լծնամեաց փուռել 'ի շէնս և յադարակս 'ի խնդիր խոտոյ, մարթ է այրուձիոյն մերոյ հարկանել զնոսա առուր առուր և սպառել: Պարտ է մեզ դարձեալ 'ի փրկութիւն հասարակաց անասել զանձնիւր օգուտ և տալ հրոյ զգիւ-

զօրէս և զէնս, որ շուրջ զսահմանօք Բոյայ՝ ցոր վայր մարթիցէ նոցա երթալ զպարենից: Առ մեզ առատութիւն է առ մենայնի, և ուր և երթայցեմք 'ի պատերազմ, անտի մատակարարեսցի մեզ առատասկս. իսկ հռովմայեցուց հասցէ սովամահ լինել, կամ հեռի 'ի բանակէն թափառել վտանգաւ մեծաւ: Եւ զի՞նչ խտիր իցէ ընդ կոտորած փուռեացն և ընդ սովամահ 'ի պարենից՝ սպառուած. յերկտայն ևս արկածս չէ մարթ նոցա տալ պատերազմ: Այլ և զքաղաքս անպատասպարս տեղեան և ամբուլթեամբ՝ պարտ է մեզ տալ 'ի հուր. զի մի մերոցն խուսելոց 'ի պատերազմէ լցի տպաւէն, և մի հռովմայեցուց տեղի պատրաստ 'ի գիւտ պարենից և աւարաց: Եթէ ծանր և դժոխքմբեր այտղիկ թուռեցին, յուշ ձեղ՝ զի ծանրագոյն ևս լցի գերութիւն որբուց և կանանց և կորուստ կենաց, որ անհրաժեշտ հարկ է պարտելոց:

ԺԶ. Հաստատեցաւ 'ի ժողովն անդ ամենեցուն հաւանութեամբ խորհուրդն այն, և քսան և աւելի ևս քաղաքք Բիտուրքաց այրեացաւեր եղեն 'ի միում առուր. նոյնպէս և յայլ գաւառս. և էր տեսանել ամենայն ուրեք հրդէհ բորբոքեալ. և թէպէտ ցաւել ցաւէր ամենեցուն ընդ այն, այլ յուսով հուպ ընդ հուպ աներկբայել յաղթութեան՝ ժողովն ինդիր եղև զԱւարիկոն քաղաքն՝ պաշտպանելարդեօք այնմ, թէ հրոյ տալ և զայն: Անդ Բիտուրիքք յոսս անկեալ գալլիացուց ամենեցուն, աղերս արկանէին՝ մի զգեղեցկագոյնն 'ի քաղաքս Քալլիոյ ստիպեացեն ընդ իւրեանց ձեռն մատնէլ հրոյ 'ի Ճարակ: Եւ յաւելուին. «Քաղաքն ինքնին պատասպարեալ է 'ի բնէ տեղեան, ամենուս գրեթէ շուրջ պատեալ 'ի գետոյ և 'ի մօրից, մի միայն ունելով մուտ նեղ և անձուկ»: Լսելի եղեն աղաչանք նոցա, և Վերկինդետորիքս՝ զառաջինն անողբքելի՝ զիջաւ ապա և ինքն յաղերս նոցա և 'ի գուլթ ժողովրդեան, և յանձնեցաւ քաղաքն 'ի ինամս պաշտպանութեան արանց քաջաց ընտրելոց:

ԹԶ. Վերկինդետորիքս յամրագնաց զհետ երթայր Կե-
սարու, և ընտրեաց իւր բանակեալ ամրացեալ շուրջանա-
կի յանտառաց և 'ի մօրից' հեռի յԱւարիկոնն հնգետասան
հաղար քայլ: Սնդ լրատեպ հաւատարիմք զեկուցանելին
նմա հանապազօր ժամ 'ի ժամէ որ ինչ գործերն 'ի քաղա-
քին, և ինքն զօր կամերն տայր նոցա հրաման: Կէտ կայր
երթեւոյն 'ի մէնջ 'ի ինդիր խարի և պարենից, և որոց եր-
թայինն ըստ հարկի հեռագոյնս 'ի բանակէն, 'ի վերայ յար-
ձակեալ տաճնապ մեծ հասուցանէր նոցա, թէպէտ և ոչ
վերջանային մերքն 'ի հնարաւոր զգուշութեանց' փոխելով
զժամ և զուս հերթեակի:

ԹԷ. Կեսարու յայն կողմն քաղաքին հարեալ բանակ,
ընդ որ նեղ և անձուկ, ըստ ասացելու մս վերագոյն, ընդ
մէջ գետոց և մօրից էին մուտք 'ի քաղաք անդր, ձեռն էարկ
'ի պատրաստութիւն հողաբլրոյ, 'ի կազմութիւն շարժա-
կանաց պարսպամարտ պատնիշաց, և 'ի կանգնել մարտկոցս
երկուս, զի ոչ ներէր սեղին 'ի բնէ' ամեն շրջապատնէջ: Իսկ
վասն պարենից ոչ գագարէր 'ի յորդորելոյ զբոյացիս և
զեգուացիս. այլ յետինքն թերահոգք՝ գոյզն ինչ լինելին
նպաստ. և առաջնոց չէր ճոխութիւն բազում, զի քաղաք
փոքրիկ էր նոցա և սկար, և զօր ունեին՝ սպառեցին
փութով: Սմին իրի առւայտէր զօրն 'ի մեծի կարօտու-
թեան պարենից՝ վասն ալքատութեան բոյացոց և առ
անհոգութեան Եղուացոց, և վասն շինիցն այրեացաւեր
լինելոյ, մինչև պակասէր և հոց զօրականին զաւուրս բա-
զումս, և 'ի հեռաւոր գեղօրեից հայթայթելին խաշինս՝ հար
կանել նոքօք զանհնարին քաղց իւրեանց: Սակայն և ոչ բան
մի՝ դժպատեհ մեծանձնութեան հառվմեական ժողովըր-
դեան և առաջնոց յազթութեանցն, եղև 'ի զօրս անդ լու-
րի: Կս մանաւանդ 'ի կոչել Կեսարու զեգէոնս 'ի վաստակ,
և 'ի հետազօտել զկամն նոցա՝ զի թէ չկարիցեն բերել սո-
վոյն ծանրութեան՝ բարձրէ զպաշարումն, ամենեքեան
առ հասարակ ինդրէին չառնել նոցա զայն նախախնս, և
ասելին. « Այս քանի ամբ են զի ընդ հրամանաւ քով զի

նուորեալ և ուրեք երբեք չառաք յանձն զվատութիւն
թողոյ թերակատար զձեռնարկ 'ի գործ. 'ի ձեռնթափ լի-
նեւարդ 'ի պաշարմանէս՝ նախատինս մեծ ամիցեմք զմեօք:
Լաւ իցէ մեզ ծանունց ևս վշտոց հանդուրժել, քան թո-
ղուլ անպատու հաս զնեղ գալլիացոց, և չինգրել զվրէժ
արեան կոտորելոցն 'ի նոցանէ 'ի Կեսարոն »: Չոյն և առ
հարիւրապետս զօրաց և առ հազարապետս երկրորդէին,
զի հասուցեն յունկն Կեսարու:

ԹԸ. Այն ինչ Կեսար զմարտկոցան 'ի պարիսպ անդր
մատոյց, լուաւ 'ի գերելոյն՝ զի Վերկինդետորիքս առ նուա-
զելոյ պարենից փոխեալ էր զբանակեալ իւր մերձ յԱւա-
րիկոն, և առեալ զայրուձին և զմեկնակազէնս, որք սովո-
րեալ էին խառն ընդ հեծեալս ապ պատերազմ, դարանէր
նստէր 'ի տեղով՝ ուր համարէր ելանել մերոցն 'ի վաղոր-
դայն զճարակէ: Եւ իբրև գիտաց զայս, չու արար լուրեայն
զհասարակածաւ գիշերոյ, և յառաւօտուն պահու եհաս
մօտ 'ի բանակեալ թշնամեաց: Նոցա անդէն և անդ իրա-
զեկ եղեալ 'ի ձեռն լրատեաց գուտեսան Կեսարու, թա-
գուցին 'ի մացառուտս անտառոց զկառս իւրեանց և զալ-
խըս, և հանեալ կարգեցին զզօրսն 'ի բարձրաւանդակ տե-
ղով յընդարձակ բլրի: Չայն տեսեալ Կեսարու իսկ և իսկ
հրաման ետ իւրոցն՝ կուտել 'ի մի վայր զամենայն աղիս և
զկարասի, և 'ի զէն ընթանալ:

ԹԹ. Եւ էր բլուրն զառ 'ի կողեալ հեշտին 'ի վերելս.
և եղտիւր գժուարագնալի և բազմավտանդ գրեթէ ամե-
նուտ շուրջ պատէր՝ իբր յիտուն սանաչափ 'ի լայնութիւն:
Չայն անղի կալան գալլիացիք իւրեանց ապաւէն՝ հատեալ
զկամուրջս. և բաժանեալ յիւրեանս ըստ ազգաց և ըստ
քաղաքաց, պահէին զեղտիւրն՝ չժողուլ ումէք վազել ան-
ցանել ընդ այն, կազմք և պատրաստք՝ եթէ իշխեսցեն եր-
բեք հառվմայեցիք հօրդան տալ ընդ այն, հարկանել 'ի
բարձուէ անտի զաշխատեալսն 'ի դժուարին անցս ճին: Ի
տեսանել ուրուք զկալ նոցա այնչափ մօտ առ թշնամին, հա-
մարէր արդեօք վառեալս զնոսս 'ի հանգէտ պատերազմ,

այլ հայեցեալ 'ի խտիր անհաւասարութեան տեղւոյն, 'ի միտ առնուէ էր՝ զի էին ցոյցք մնտիրք: Կեսարու տեսեալ զցատումն զորացն ընդ համարձակել թշնամեաց այնպէս 'ի մտայ ընդ դէմ 'իւրեանց, և զի նշան խնդրէին 'ի պատեւրազմ, եցոյց նոցա քանի տուժից և կորստեան քաջորբոյ լիցի նոցա յաղթութիւնն. և յաւելէ. « Քանզի տեսանեմ զձեզ պատրաստս 'ի դիմագրաւել վասն իմ՝ յամենայն վրտանդ, անիրաւիցիմ մեծապէս 'ի դատապարտութիւն ինձ, եթէ առաւել քան զձերն՝ սիրելի իցեն ինձ կեանք իմ »: Այսպէս արգահատեալ և սիփեալ զզօրն, ած զնոսա զայն օր 'ի պատնէշս՝ հրաման տուեալ պատրաստել որ ինչ կարևորն էր 'ի պաշարումն քաղաքին:

Ի. Վերկինգետորիքս դարձ արարեալ առ իւրն՝ ամբաստանեցաւ 'ի մատնութիւն՝ վասն ածելոյ կացուցանելոյ զբանակն հուպ առ հռովմայեցիս, և վասն մեկնելոյ իւրոյ 'ի բանակէն հեծեալգնդաւն համօրէն. զի էլիք զզօրն առանց զօրավարի, որով պատեհ գտեալ հռովմայեցոց հուպ ընդ հուպ եկին հասին. և ասէին. « Այսոցիկ ամենայնի ոչ է մարթ վայրապար և առանց համարտհուութեան իրիք հանդիպել ինդրէ ուրեմն դա թագաւորել 'ի Գալլիա շնորհիւ Կեսարու և ոչ մերովս ձեռնտուութեամբ »: Արոց ետ պատասխանի Վերկինգետորիքս. « Զբանակն առ 'ի չդոյէ անդ արոտոյ փոխեցի այսր ձերով իսկ խորհրդով. եկի հուպ առ հռովմայեցիս ձգեալ 'ի պատկանաւոր զրից տեղւոյս՝ որ 'ի բնէ ամրացեալ է. զայրուձին ումպէտ ասա՝ յանգնարի եղտիրս՝ ածի ընդ իս ուր մարթ էր նմա լինել օգտակար 'ի մեկնել իմում չթողի զլք իշնան հրամատար՝ յառաջահայեաց խորհրդով, զի մի՛ 'ի ստիպելոյ բազմութեան ձեռնամուխ լիցի 'ի պատերազմ, որում ցանկացեալս տեսանի զամենեսեան առ կարձմտութեան՝ ոչ ևս կարելով ձեր ժուժկալել երկարատաւ աշխատութեան: Հռովմայեցոց գալ այսր՝ եթէ ըստ գիպոց յաջողեալ, բախտն են շնորհք, իսկ եթէ յակնարկութենէ ուրուք կողեցեալ կուչողն է շնորհք: Տեսանէք ասա 'ի բարձուէ զանօրու-

թիւն թշնամեաց և զակարութիւն նոցա, որով ոչ իշխեալ գալ 'ի մարտ, խոյս էտուն վատութեամբ 'ի պատնէշս իւրեանց: Չեն ինձ պէտք ընդունել մատնութեամբ 'ի Կեսարէ զիշխանութիւն, զոր կարեմն ունել յաղթութեամբ՝ որ պատրաստեալ կայ առաջի իմ՝ և գալլիացոց համօրէն: Նա աւանիկ եթէ համարիք՝ զի ընդ փառս իմ՝ քան ընդ փրկուութիւն ձեր հոգայցեմ, արդ իսկ դարձուցից զաւանդն 'ի ձեռս ձեր: Եւ զի քաջ խելամուտ իցէք անկեղծութեան բանիցս, նոցին իսկ հռովմական զօրացն լուարուք »: Եւ հրամայեաց ածել զհնձողն, զորս առուրբք ինչ յառաջ կարեալ էր յարօտս և տանջեալ 'ի կապանս սովով: Նոքա յառաջագոյն խրատեալք զինչ առ հարցուածս տալ պատասխանի՝ ասեն. « Զօրականք եմք 'ի լեզուանականաց անտի, գաղտագողի ելեալք 'ի բանակէն առ սովոյ՝ գտանել ինչ թէ կարիցեմք՝ ցորեան կամ խաշն յարօտի. հանգոյն մեզ և բանակն ուղջոյն տուայտի սովալուկ. ամենեցուն անկեալ 'ի զօրութենէ՝ ապիկարք 'ի դործ վաստակոց: Նմին իրի եթէ յերիս առուրս ոչ նուաճեսցի քաղաքն, Կեսարու եղեալ է 'ի մտի չու առնել մեկնել բանակաւն 'ի բաց »: Յաւել յայնժամ Վերկինգետորիքս. « Այսոցիկ ահա բարութիւնք առ ձեզ այնորիկ՝ զոր ամբաստանէք 'ի մատնութիւն, և որոյ նախահոգ ինամով տեսանէք այսօր ըզզօրն յաղթական՝ առանց արեան ձերոյ՝ սպառեալ իմն 'ի սովոյ, և ոչ 'ի փախչել իւրում անարգաբար՝ գտանելով ուրեք ընկալուչ իւր, և ոչ քաղաք՝ որ տայցէ նմա ապաւէն »:

ԻԱ. Աղաղակեցին ամենայն բազմութիւն զօրացն, և 'ի շահնդն զինուց՝ որպէս սովորութիւն էր նոցա՝ յայս արարին զհաճութիւն իւրեանց ընդ բանս նորա, և ասեն. « Արգարեւ զօրավար մեծ Վերկինգետորիքս, չիք երկբայել ընդ հաւասարմութիւն նորա, ոչ որ ճարտարագոյն քան զնա գիտացէ ուղիւ զպատերազմ »: Եւ հաստատեցին այրնտիր յամենայն զօրուէն՝ բիւր մի մուծանել 'ի քաղաք անգրը, և մի զհասարակոց փրկութիւն 'ի Բիտուրիգս թա-

զուլ, որք 'ի սաՀեւ զբաղաքն՝ անձանց ընծայեցեն բու-
վանդակ զպարծանս յաղթուածեան:

ԻԻ. Գալլիացիք ազգ ճարտար և աջող 'ի նմանութիւն,
յուսանեւ և 'ի գործել զՀաւասար ամենայնի զոր տեսա-
նեն, բաղմահնար մարթանօք իւրեանց մրցէին ընդ անզու-
գական քաղութեան մերոյ զօրականին: Քանզի հանդոյցս
կեղծկապս զգերանդեօք¹ արկեալ և 'ի բաց զայնոսիկ դար-
ձուցեալ՝ անուորդօք 'ի ներքոյ հատեալ. և փլուզանէին զՀո-
ղաբլուրս՝ ական 'ի ներքոյ հատեալ. զի առ յաճախու-
թեան առ նոսա բովուց երկաթոյ՝ վարժք էին և հմուտք
'ի հառանեւ ականս պէսպէս: Պարխաբ նոցա ամենուսա
ամրացեալ էին փայտակերտ մարտկոցօք՝ պատեալ մոր-
թովք. և ստեպ ստէպ 'ի տուէ և 'ի գիշերի յարձակէին 'ի
պատնէչս մեր հրձիգ վնեւ, հարկանեւ զվաստակաւորս 'ի
գործ, և ըստ բարձրանալ մարտկոցաց մերոց օր ըստ օրէ
ամբարձմամբ հողաբլրոց, յաւելուին և ինքեանք բարձրա-
ցուցանել զիւրեանցսն՝ գերան 'ի գերան կցորդելով առ 'ի
վեր. և 'ի գեանափօր անց ճանապարհաց ընկենուին խան-
ձողս և գերանս ծայրատաչս, կուպր եռացեալ և քարինս
ստուարս, խափանել նոքօք զզօրական մեր 'ի պարխապ ան
զլր մերձենալոյ:

ԻԳ. Գալլիացւոց առ հասարակ գրեթէ մի և նոյն օրիւ-
նակ էր պարսպաշինութեան. գերանս միափերթս ուղղա-
բերձ հարստեն 'ի գեաին երկոսնաչափ անջրպետօք՝ պա-
հանգակապս գօտեաւ յետիւուէ, շուրջ ամրացուցեալ
թանձրախիտ հողակուարի. և յանջրպետսն զոր սաացաք՝
գետեղեն յառաջոյ կողմանէ քարինս մեծամեծս: Եւ հաս-
տատեալ զայն հաստաբետս և միայր, յաւելուն 'ի վերոյ
այլ կարգ նովին զուգաչափ հեռաւորութեամբ գերանաց
ամենուստ, և յիւրաքանչիւր հաւասար անջրպետսն՝ գե-

¹ Գերանդիք պատերազմականք հաստատեալք 'ի ծայրս երկայն
ձողոց՝ որովք վարէին 'ի քանդել զպարխապս և 'ի խել զփայտա-
կերտս կամ՝ զտախտակամաճս նոցին:

րան ընդ մէջ՝ գետեղեն քարինս, ճարտարագործ արուես-
տին առնել անդրուելի: Զայսօրինակ յառաջ վարեն ըզ-
գործն մինչև յպատաշաճ բարձրութիւն պարսպին: Այսու
ուղղաձիգ շարակարգութեամբ քարանց ընդ գերանս զու-
գադրեալ՝ ոչ անշուք երևի գործն, և 'ի պաշտպանութիւն
ևս քաղաքաց յանկադոյն և օգտակար՝ քարանց զգէմ ու-
նելով հրոյ, և ատաղձիցն զհարուածոց խոյց, զի գերանք
միայաբք, ըստ յաճախ սովորութեան քառասուն ոտնա-
չափ երկայնք, պահանգակապ սնդեալք 'ի ներքուստ՝ ան-
քակտելիք եղանին և անխորտակելիք:

ԻԴ. Այս ամենայն պատճառք եղեն յասպղերոյ պա-
շարմանն. և յայս ամենայն միջոց ժամանակի՝ ցուրտ և
տիգմ՝ և տարափք հանապազորդք՝ խափան լինէին վաստա-
կոց զօրականին. սակայն անդու շախատութեամբ յաղ-
թող լեալ ամենայնի, 'ի քսան և հինգ աւուրս կանգնեցին
պատնէչ հողաբլուր երեքհարիւր երեսուն ոտնաչափ 'ի
լայնութիւն, և եօթանասուն 'ի բարձրութիւն: Եւ իբրև
այն 'ինչ 'ի պարխապ անդր թշնամեաց հպեր գործն, Կեսա-
բու 'ի վերոյ կալով գործոյն՝ որպէս սովորն էր՝ և խրա-
խուսելով զզօրականն զի մի բնաւ ընդհատեցնի, և ահա
անաւ զի ծխեր հողաբլուրն. քանզի ական ընդ նովաւ հա-
տեալ՝ հրձիգ լեալ էին անգր թշնամիք. 'ի նմին պահու և
աղաղակ մեծ լսելի լինէր ընդ պարխապն ողջոյն: Ընդ գրունս
մարտկոցացն երկուստեք 'ի դուրս խուժեցին պաշարեալք՝
կէսք ջահս այլք խուիւս դիւրավառս 'ի պարսպէ անտի 'ի
հողաբլուրն ընկենելով 'ի բացէ, այլք կուպր և այլ նիւթս
հրաբորբօքս զնօքօք հեղուին, մինչև շուարել պաշարողաց
յոր կոյս դիմել և սուր հասանել յօգնութիւն: Ի այց քանզի
լեգէոնք կրկին կարգեալ 'ի Կեսարե՝ հսկէին միշտ 'ի պահ-
պանութիւն պատնիշաց, և այլք բազումք սահմանեալ ժա-
մանակօք կային փոխանակաւ 'ի վաստակս, զիւրաւ յաջո-
ղեաց կիսոց զգէմ՝ ունել յարձակելոցն 'ի դուրս, այլոց հա-
տանել բաժանել զմարտկոցս 'ի հողաբլրոյն, և ամենեցուն
առ հասարակ գիմել 'ի զակշաց՝ շեկուցանել զՀօւրն:

ԻՅ. Իբրև անցանէր մնացուած ևս գիշերոյն, և ամե-
նայն ուրեք էր պատերազմ, թշնամեաց ևս քան զևս յա-
ւելոյր խրախոյս 'ի յազլթու-թիւն, մանաւանդ 'ի տեսիլ
հրկիզելոյ փայտակերտից մարտկոցացն, և անպատուար
զօրականին, որում չէր գիւրլին ունել ուստեք օգնութիւն,
ուր առ իւրեանս անխոնջք ընդ խոնջս փոխանակէին: Եւ
իբրև համարէին նոքա ահա հասեալ զժամանակ փրկու-
թեան Գալիլոյ, պատահեցին անդ ակներև գէպք ինչ ոչ
անարժան յիշատակի, զոր ոչ է ինչ պարա լուել: Մի ոմն 'ի
Գալիլիացոց անտի որ առ դրան քաղաքին՝ ձեռաց 'ի ձեռս
ընկաւեալ գնդակս ճարպ ընդ կարոյ շաղեալ՝ ընկենոյր 'ի
հուր անդր բորբոքեալ զառաջեաւ մարտկոցի մերոյ, և 'ի
կարճէ՛ լեալ ընդ աջակողմն նետահար՝ տապատ անկաւ-
և 'ի փոխանակել այլոյ ուրուք լընթերակայից 'ի նոյն՝ հա-
րաւ և նա նոյնպէս 'ի կարճէ՛ փոխանակէր միւսս այլ երրորդ
և չորրորդ, և ոչ մնայր վայրն գատարի մինչև շիջաւ հուրն-
և թշնամեաց ամենեցուն տեղի տուեալ ամենուստ, զբաւ-
լինէր պատերազմին:

ԻԶ. Գալիլիացոց զամենայն փորձ և հնարս 'ի վար ար-
կեալ 'ի գերև, 'ի վաղիւ անդր 'ի յորդորելոյ և 'ի հրամանէ
Վերկինգետորիգեայ խորհուրդ կալան խոյս տալ 'ի քաղա-
քէն, յուսացեալ 'ի լուութեան գիշերոյ՝ առանց մեծի կս-
րըստեան յաջողել 'ի նոյն. զի և բանակ Վերկինգետորի-
գեայ ոչ յոյժ հեռի էր 'ի քաղաքէն, և ճահիճ՝ ամենայն
ուրեք խափանէր զհուովմայեցիս սնպել զհետ: Եւ մինչգեռ
պատարաստէին 'ի գիշերախառն փախուստ, էլնն գիմեցին
յանկարծ 'ի գուրս յիւրաքանչիւր տանց կանայք, և ան-
կեալ լաղազին առ ոտս նոցա՝ պաղատէին թախանձանօք
խնայել յինքեանս՝ 'ի կանայս իւրեանց և յորդիս, և մի
զանաւագ բնութիւնն ապիկար 'ի փախուստ՝ թողուլ մասն
և յաւար թշնամեաց. և 'ի տեսանելն զնոսս անողբքելս՝

1 Կարիճ է կազմած պատերազմական նետընկեցիկ, տեղալ նովա-
նետս թունաւիցս 'ի ծայրս սլաքացն:

առ մեծի վտանգին, քանիդ երկեւլ 'ի բաց մերժե զդու-
ճիչ բարձին առ 'ի զեկուցանել հոովմայեցոց զփախուսան-
և գալիլիացոց զահի հարեալ թէ գուցէ պաշարեցին 'ի
հոովմէական հեծեւազօրուէն, կասեցան 'ի խորհրոց
անտի:

ԻԷ. Ի վաղիւ անդր 'ի բովանդակել ամենայն գործոց՝
զորս Վեսարու հաստատեալ էր 'ի մտի առնել, և 'ի մա-
տուցանել յառաջ զմարտկոցն, սկսաւ տեղաառարափ յորդ-
և գէպ բարեպատեհ թուեցաւ նմա այն 'ի կատարուէն խոր-
հըրգոց իւրոց: Զի տեսեալ զամրականս թերահօդ՝ 'ի պահ-
պանութիւն պարսպացն, հրաման ետ իւրոցն ևս թուլակի
վաստակել. և եցոյց նոցա որ ինչ կամէրն զի արացցեն:
Քաջալերեաց զմեկնակազէն լեգէոնս զորս յեակոյս պահան
գահալ պանիւղացն ծածկեալ էր, խրախուսել 'ի յաղ-
թութիւն, և վայելել վայրիկ մի յարդիւնս բաղում վաս-
տակոցն. և խոտացաւ մրցանակ որոց նախայարձակ էլա-
նիցեն 'ի պարխոյն: Զայս ասացեալ, ետ նման 'ի յարձա-
կում. և ընդ հարկանել փողոյն՝ սլացեալ ամենուստ զի-
մեցին արագ արագ զեղան 'ի պարխոյն:

ԻԸ. Զարհուրեցան թշնամիք յանակնկալ յարձակմա-
նէն, և փախուցեալ 'ի պարսպաց անտի և 'ի մարտկոցաց՝
գիմեցին 'ի հրապարակ և 'ի բացարձակ վայրս քաղաքին,
և կարգեցան կացին 'ի ձև իմն եռանկիւնի, առ 'ի կալ պատ-
րաստ՝ ընդ որ կողմն և գիմեցեն թշնամիք՝ 'ի ճակատա-
մարտ: Եւ իբրև տեսին զի ոչ որ իմանէր 'ի վայր, այլ սրվ-
ուեալ զբաւէն զպարխոյն ողջոյն, երկեան թէ գուցէ բարձ-
ցի ամենուստ նոցա յոյս փախտի, և զէնընկեցք խուռն
գիմեցին յէլս քաղաքին. և առ անձկութեան զբանն՝ մղեալ
և ճնշեալ, կէսք կոտորեցան անդ 'ի զօրաց մերոց, այլք ե-
լեալ ըստ գուռն սպանան յայրուձիոյն: Եւ քանզի զայրա-
ցեալ էին զօրք ընդ կոտորածն կրեալ 'ի Քենաբոն, և ընդ
բաղում աշխատութիւնն, ոչ ինչ փոյթ ունելով զաւարէն,
կոտորեցին անխնայ զանցեալնն հասակաւ և զկանայս և
զմանկաի, որպէս զի 'ի խուռն բաղում թէնէ անտի քաղա-

քացւոց երբև քառասուն հազարաց՝ հաղիւ ութ հարիւր 'ի նախկին շունդն աղաղակի փախուցեալ՝ զերծան մաղապուր առ Վերկինդետորիքս. որ ընկալաւ զնոսա լեւեռայն 'ի խոր գիշերին, զի մի առ խոան փախստէից, խուժանն աղեկէզ աղմուկին յարուսցէ. և 'ի ձեռն մտերմաց իւրոց և գրլ խաւորաց իւրաքանչիւր քաղաքաց՝ 'ի բացեայ զճանապարհայն զատուցեալ զնոսա ըստ ցեղից, զետեղեցոյց 'ի բանակին առ աղգակիցս իւրեանց, յիւրաքանչիւր սահմանեալ տեղւոյ 'ի սկզբանէ:

ԻԹ. Եւ 'ի վաղիւ անդր ժողով գումարեալ, սփոփեր և քաջալերէր զիւրոն՝ մի զանդիտել մի քանիլ ամենևին ընդ արկածն, և ստեր. « Իբր ոչ եթէ քաջուձեամբ կալան հոռովմայեցիք զյաղթուձիւն, այլ բազմահար արուեստ դիտուձեամբ իւրեանց 'ի պաշարուսն քաղաքաց հմտադոյնք քան զմեզ: Սխալէ որ 'ի պատերազմունս յաջողուձեան միշտ ակն ունի: Գուք ինքնին վկայք որպէս հակառակ կացի պահելոյ զԱւարիկոն, այլ անդգոյչ խորհրդով Բիտուրդաց, և առաւելազանց զինամբ այլոց հասին մեզ արկածքս՝ որոց հուպ ընդ հուպ աւնիցի գարման առաւելադոյն յաջողուձեամբ, 'ի գուն գործել իմում միաբանել յաւելուլ 'ի մեզ և զայլ քաղաքս Գալիոյ, որք չեն ցարդ ընդ մեզ. և միակամ միախորհուրդ միաբանուձեան բոլորումն Գալիոյ՝ աշխարհ համորէն ոչ կարացէ դիմակալել, և այս ոչ անագան: Այլ արդ պարտ է մեզ խորհել 'ի փրկուձիւն հասարակաց, և պատնիշափակ ամրանալ առ 'ի զիւրաւ զգէմ ունել յեղակարծ յարձակման թշնամեաց:

Լ. Հաճոյ թուեցան գալիսացոց բանք նորա, այնու մանաւանդ՝ զի անվճատիլն 'ի ձախողակ արկածիցն՝ ոչ ծածկեաց զերեսս իւր, և ոչ խոյս ետ՝ չերևել 'ի հանդիտի ժողովրդեան. մեծարոյ ևս համարեցաւ վասն նախահայեաց ատուձեանն, զի նախ քան զարկածն՝ հրաման տուեալ էր հրկէզ աւնել զԱւարիկոն, և յետ այնորիկ ևս՝ թողուլ լքանել զայն: Այսպէս, ուր այլոց սպարապետաց 'ի ձախողել իրացն նուազէ զորուձիւն, սորայս ընդհակառակն

յաւելոյր օր ըստ օրէ յետ պարտուձեանն այնորիկ: Գարձեալ և խոստամբ միաբանելոյ ընդ իւր զայլ ևս քաղաքս 'ի գաշնակցուձիւն՝ քաջայոյս արար զնոսա: Զայս առաջին նուազ սկսան գալիսացիք պատնիշափակ ամրանալ, այնպէս լեալ սրտաբեկ՝ զի որ անսովորքն էին յաշնատուձիւն, պատրաստ կային յանձն աւնուլ և կատարել որ ինչ և հրամայեացի:

Ա. Ոչինչ ընդհատ և Վերկինդետորիքս գուն գործէր որուով չափ՝ միաբանել ընդ իւր, ըստ խոստման իւրում, և զայլ քաղաքս, որսալով զիշխանն նոցա խոստամբք և պարգևք: Եւ ընտրեաց առ այս արս աջողակս, և ճարտարուձեամբ բանից և կերպարանք բարեկամուձեան բաւականս առ 'ի նոյն. խնամ կալեալ և ապրեցելոցն 'ի կոտորածէ անտի յԱւարիկոն, զգեցոյց զնոսա և զինեաց. և առ 'ի ընուլ զձերի բանակին, հրաման արար քաղաքի քաղաքի տալ և հասուցանել 'ի բանակ անդր այսչափ ինչ զորս, ժամադիր ժամակալ եղեալ զորսժողովոյ նոցա, և պատուէր ևս տուեալ գումարել զամենայն աղեղնաւորս, որոց բազմուձիւն մեծ է 'ի Գալիս, և առաքել առ ինքն: Սարխբք լցոյց վաղվաղակի զկորուստ զորացն արարեալ յԱւարիկոն: Յայնմ վայրի և Թեւոտմաս որդի Ուլովիկոնի՝ արքայ Նիտիորիկաց, այն՝ որոյ հայր բարեկամ 'ի ծերակուսէն մերմէ մեծարանայ անուամբ էր կոչեցեալ, եկն առ նա բազմաձեռն հեծելովք, զորս յիւրոյ անտի և յակուխտանացոց առեալ բերէր:

ԼԲ. Կեսարու համբար բազում ցորենոյ և այլոց պարենից գտեալ յԱւարիկոն՝ եկաց անդ աւուրս ոչ ակաւ, կազգուրել զզօրականն պարաստեալ 'ի վաստակոց և 'ի սովոյ: Անցանէր ձմեռն, և եղանակ տարւոյն՝ ձայն տայր 'ի պատերազմ: Կեսարու կամբ էին զիմել 'ի վերայ թշնամեաց, հանել զնոսա արտաքս 'ի մօրից և 'ի մացաւաց, կամ շուրջ պաշարել և 'ի նեղ արկանել զնոսա. և ահա աւագանին էգուացոց դայր առ նա հրեշտակուձեամբ, աղաչել զի փուձասցի 'ի կարեոր և 'ի տաղնսպ ժամուն հասանել

յօգնութիւնն քաղաքին նոցա, որ 'ի մեծի վտանգի կայր, և ասէին. « Ըստ վաղնըւոց առ մեզ սովորութեան՝ ամի ամի ընտրեալ որ իշխան՝ թագաւորէ. այլ արգ երկուց ոմանց կալեալ զիշխանութիւն, այր այր զիւրն համարի ըստ օրինի: Մի յերկուց անախէ Կոնոտիկտոլեա՝ պատանի առայգ և աղնուազգի. իսկ միւսն Կոտոն 'ի վաղեմի զարմէ, այր մեծազոր և բազմահմուտ, եղբայր Ալեանիակէայ հերուն թագաւորելոյ: Քաղաքն ողջոյն յարուցեալ է 'ի զէն, աւագանին տարաձայն, ժողովուրդն երկպառակ. 'ի յերկարել զիշին՝ խանձեսցի երկուստեք մարտ քաղաքական »:

ԼԳ. Կեսարու ոչ բարեւոր թուէր թողուլ զպատեւրազմն և հեռանալ 'ի թշնամոյն, այլ զմտաւ ածեալ զարգասի չարեաց՝ որ զհետ գան յաճախ հերձուածոց, և զի մի քաղաք այնպիսի և այնպէս կցորդեալ ընդ հոռովմեական ժողովրդեան, որում 'իւր իսկ խնամարկեալ էր միշտ և պայծառացուցեալ զնա յամենայնի, յարկցէ 'ի զէն և 'ի կռիւ, և կողմն տկարագոյն կոչեսցէ յօգնութիւն զՎերկինդետորիքս, կարևոր համարեցաւ կանխել զառաջս առնուլ վտանգին: Եւ զի օրէնք էին առ էգուացիս՝ մեծի իշխանին չեղանել երբեք ըստ սահման, ոչ կամեցեալ Կեսարու սանանել իւրիք օրինաց նոցա և իրաւանց, խորհեցաւ ինքնին երթալ առ նոսա: Կոչեաց զաւագանին նոցա համօրէն, և զպայքարեալն ընդ իրեարս, գալ առ ինքն 'ի Տեկեախա. և ժողովեցաւ անգր գրեթէ քաղաքն ամենայն: Կեսարու հարցմորձ արարեալ ստուգեաց՝ զի ոչ ըստ օրինի լեալ էր ընտրութիւնն ուր և երբ պարսն էր, այլ սակաւուց և եթ գաղտագողի համախոհութեամբ այլսւր և 'ի տարաժամու, եղբայր յեղբօրէ ընկալեալ զիշխանութիւնն, ուր օրէնք արգելուին երկուց ևս ազգականաց ոչ միայն չիւսել կենդանեալ իրերաց, այլ և ոչ յատեան ծերակուտին մասնել. և ստիպեաց զԿոտոն 'ի բաց կալ յիշխանութենէ. և զԿոնոտիկտոլեա, որ ըստ օրինի ընտրեալ էր 'ի քրմաց միաբանութեամբ աւագանւոյն, հաստատեաց յիշխանութեան:

ԼԻ. Ջայս այսպէս զձուեալ Կեսարու՝ յորդորեաց զգուացին 'ի բաց թողուլ զամենայն հակառակութիւն և ըզհերձուած, և զանցեալն 'ի մոռացոնս արկեալ՝ միայնոյ առաջակայ պատերազմին և եթ միոյթ ունէլ 'ի ձեռնառուութիւն, մրցանակս խոստացեալ քաղաքելոցն 'ի մարտի 'ի նուաճելն զԳալիա: Եւ ասաց յիւլ առ ինքն վաղվաղակի զհեծելազոր իւրեանց համօրէն և բիւր մի հետեակաց, առ 'ի կացուցանել զնոսա 'ի սահ և յապահովութիւն համբարաց. և բաժանեալ զզօրսն յերկուս, յիւեաց լեգէոնս չորս ընդ Լարիենոսի առ Սենոնս և առ սլարիսացիս, և զայլ վեցեան լեգէոնս առեալ ընդ իւր էած ընդ արին գետոյն Ելաւերայ յԱրուերնս 'ի Գերգովիա քաղաք. նոյնպէս և զիկս հեծելոցն եւ Լարիենեայ, և զմիւս կէսն կալաւ առ իւր: Ջոր իրեւ գիտաց Վերկինդետորիքս, աւերեալ զամենայն կամուրջս Ելաւերայ՝ սկսաւ յայնմ՝ կողմանէ գետոյն գալ յառաջ:

ԼԵ. Եւ 'ի հանդիպել զօրացն երկուստեք, և 'ի հարկանել գողցես դէմ՝ ընդ դէմ՝ բանակ առ բանակ, գէտք ամենուրեք յերեսաց թշնամեաց կացին 'ի սահ՝ չթողուլ հրառովմայեցուց կամուրջ արկանել յանցս զօրաց Կեսարու. և անկաւ նա 'ի տագնապ մեծ, թէ գուցէ զմեծ կէս մասն ամառայնոյն արգելեալ մնասցէ յայնկոյս գետոյն, որ ըստ յաճախ սովորութեան յառաջ քան զաւուրս աշնայնոյ անհուն է: Եւ 'ի հնարս իրացն երբ զբանակ իւր յանառախիա վայրի հանգէպ միոյ 'ի կամրջաց, զօր Վերկինդետորիգէայ աւերեալ էր: Եւ 'ի վաղիւ անոր կացեալ անդ 'ի թագրստեան երկոքումք և եթ լեգէոնօք, զայլսն՝ արկիւքն հանդերձ բորիքումք՝ որպէս սովորն էր, արձակեաց 'ի բաց, կալեալ և եթ գուամարտակս չորս յիւրաբանչիւր լեգէոնաց, զի ամբողջ թիւ լեգէոնացն երևեսցի: Եւ հրաման տուեալ նոցա երթալ հեռագոյն ըստ կարի, այն ինչ 'ի բանակեալ անոր հասեալ զնոսա համարեցաւ, չափեալ ըստ աւուր զուր նոցա, ձեռն 'ի գործ արար կանգնել անգրէն զկամուրջն 'ի վերայ նոցին իսկ հիմանց՝ որ ստորին մա-

սամբըն անեղծ մնային: Եւ վաղ ընդ փոյլք յամբողջ գգործն ածեալ, անցոյց յայնկոյս զէգէտնն. և ընտրեալ իւր վայր դիպաւոր 'ի բանակեաղ, առաքեաց կոչեաց անդրէն և զայս 'ի զօրայն: Զայն իբրև գիտաց Վերկինգետորիքս, ճեպ տուեալ իւրոցն՝ անց գնաց յառաջ շտապաւ, զի մի ստիպեցի ահամայ 'ի պատերազմ:

19. Կեսարու հասեալ անտի 'ի Գերգովիա 'ի հանդոյցս հինգ, ետ 'ի նմին աւուր հեծեալսուամբ մրցութիւն առ 'ի թեթեւ ինչ նախաշաւիղ պատերազմի. և տեսեալ 'ի բարձու լերին զքաղաքն անմատոյց ամենուստ, ոչ յուսայր նուաճել զայն պատերազմաւ. իսկ առ 'ի պաշարել հարկ էր պատրաստել նախ համբար 'ի պարէն: Վերկինգետորի հարեալ բանակ 'ի լերին անդ մերձ 'ի քաղաքն, զետեղեաց զզօրս ազգաց իւրաքանչիւր՝ ուրոյն յերբեաց անձուկ միջոցաւ, որոց ծածկեալ համասփիւռ զոստ լերինն՝ ահագին տեսողայն երևէին: Անդ զոր ամենայն 'ի ծագել առաւօտու ժողովէր զիշխանս ազգացն, առ խորհրդականս ունելով զնոսա, լսել 'ի նոցանէ և կամ տալ նոցա պատուցանէր 'ի գործ պատերազմին. և գրեթէ զօր ամենայն մատուցանէր զիւրսն 'ի փորձ իւրաքանչիւր նոցա քաջութեան և ուժոյ, 'ի հանդէս ձիամարտի խառն ընդ աղեղնաւորս: Եր անդ 'ի հանգիստ քաղաքին՝ առ ստորոտով լերինն բլուր մի՝ քաջ շուրջանակի ամրացեալ, զոր թէ ունէին մերքն՝ նուազէր մեծաւ մասամբ ջուր թշնամեաց, և ոչ զճարակէ ելանել կարէին համարձակ. այլ և ոչ պահս ըստ արժան բաւականին ունէին անդ թշնամիք: Կեսարու 'ի լուութեան գիշերի 'ի գուրս խաղացեալ 'ի բանակէն՝ հար վանեաց անտի զպահապանս՝ մինչև ժամանեալ նոցա օգնութիւն 'ի քաղաքէն, և կալեալ զբլուրըն՝ կացոյց անդ լեգէոնս երկու. և 'ի մեծէ բանակէն մինչև ցփոքրն ետ հատանել փոս կրկին լայնս երկոտասան օտնաչափ, զի 'ի յեղակարծ յարձակել թշնամեաց՝ մարթ իցէ և մենաւորաց երթեկեղ ընդ այն անվտանգ:

15. Մինչդեռ այս անցք մերձ 'ի Գերգովիա անցանէին, Կոնուկիտոլիտոն էգուացի՝ որ վճռով Կեսարու, որպէս

առաջ 'ի վերոյ ցուցի՝ հաստատեալ էր յիշխանութեան, կաշառեալ յարուերնացոց՝ խօսեցաւ ընդ երկուսսարգս քաղաքին, որոց գլուխ էր Լիտաւիկ եղբարքն հանդերձ, պատանիք մեծատոհմք. և բաժանորդս արարեալ զնոսա վարձուցն՝ յաւել. « Յուշ լիցի ձեզ զի ազատագրէք ծնեալ էք յիշխանութիւն. մի այս քաղաք է էգուացոց՝ որ յամուցանէ զանշուշտ յալթութիւն Գալլիոյ. այլք առ հասարակ ակն ածեն 'ի ամանէ. եթէ սա 'ի բաց կացցէ 'ի հոռով մայեցոց, ոչ ևս իցէ նոցա կուռն օտին 'ի Գալլիա: Ե իմարդարև ընկալեալ շնորհս 'ի Կեսարէ՝ թէպէտ և ոչ առանց արժանեաց. ստիպն հասարակաց ազատութեան փոխանակեմ զամենայն: Եւ ընդէր իցէ էգուացոց զԿեսար նստուցանել իւրեանց գատաւոր 'ի վէճս իրաւանց և օրինաց, և ոչ հոռովմայեցոց զէգուացիս »: Հաւանեցան պատանիքն իսկոյն՝ հրապուրեալք 'ի բանից իշխանին, մանաւանդ վարձուցն ակնկալութեամբ. և խոստացեալ կալ առաջնորդ խորհրդոյն, ինգրեին զճնարս իրին: Քանզի խիժային 'ի քաղաքացոց անտի թէ գուցէ չառնուցուն յանձն յանդգնել 'ի պատերազմ: Հաստատեցաւ Լիտաւիկեայ կալ զօրավար բերուն՝ որ երթալոց էր ընդդէմ Կեսարու 'ի պատերազմ. և եղբարց նորս յառաջել քան զինքն ընդդէմ նորս, և որ ինչ այլ պարս էր առնել՝ սահմանեցաւ:

16. Լիտաւիկեայ առեալ ընդ իւր զբեր զօրականս՝ այն ինչ մերձ եղև 'ի Գերգովիա իբր երեք բերս քայլաչափ, խօսեցաւ առ զօրականն համախումբ և ասէ արտասուօք. « Յո՛ գիմեալ երթամք, ո՛ զօրականք. կորեաւ հեծեալզօր մեր, կորեաւ և ազատորեարն առ հասարակ, և Եպորոդոքիքս և Վերկիոմար որպէս մասնիքք՝ 'ի մահ վարեցան 'ի հոռովմայեցոց՝ առանց իրիք հարցափորձի: Զայստօիկ ձեզ ապրեալքն 'ի կոտորածէ պատմուցեն. զի ինձ՝ ցաւք կորստեան եղբարցն իմոց և մերձաւորաց ոչ ներեն մանրապատում՝ զանցս իրացն առնել »: Անդ յառաջ մատանս որք յառաջագոյն խրատեալքն էին, և 'ի լուր ժողովելոցն երկ-

որորեալ զամենայն բանս Լիտաւիկեայ՝ յաւելին. « Յօլո-
վադոյնք՝ ՚ի հեծելազօրուէն եդուացւոց, որպէս դաշնաւորք
ընդ Արուերնացիս, կոտորեցան ՚ի հռովմայեցւոց. մէք միայն
ապրեցաք ՚ի կոտորածէն՝ թազուցեալք ՚ի խաւան ամբոխի
զօրաց »: Յայնժամ աղաղակ բարձեալ եդուացւոց երգինե-
ցուցանէին զԼիտաւիկ՝ խորհել ՚ի փրկութիւն իւրեանց:
Որոց նա. « Եւ զի՛նչ պէտք իցեն խորհելոյ, պարտ է մեզ
երթալ ՚ի Գերգովիս, միաբանել ընդ Արուերնացիս: Ո՞րք
՚ի լուր այդքանոյ ոճիր եղեւնադործութեան հռովմայե-
ցւոց երկբայեցի բնաւ չդիմելոյ նոցա և ՚ի վերայ մեր՝ կո-
տորել զմեզ: Հապա, եթէ իցէ ՚ի մեզ տակաւին խուճ մի
ողի արութեան՝ խնդրեսցուք զվրէժ տարապարտ կոտորա-
ծին՝ կորստեամբ անօրէն ելուդակացդ »: Ասաց և ակնար-
կէր ՚ի հռովմայեցիս, որք ՚ի պաշտպանութիւն նորա յու-
սացեալ՝ երթային ընդ նոսա: Եւ անգէն եհար յափշտա-
կեայ աւար բազում ցորենոյ և պարենից, և խժաբար խոշ-
տանդանօք սպանեալ զհռովմայեցիս, դուժկանս առ եդուա-
ցիս ՚ի քաղաքն արձակեաց, ստայօրեալ զկոտորած այրու-
ծիոյն առ ՚ի գրգռել զնոսա. և յորգորէր նովին չափով ըզ-
վրէժ անօրէնութեանն խնդրել:

ԼԹ. Եսորեդորիքս եդուացի՝ պատանի մեծազգի, հը-
զօր ՚ի քաղաքի իւրում, և Վիրիգոմար հաւասար նմին հա-
սակաւ և դեղով՝ այլ ոչ և տոհմիւ, զոր ընծայութեամբ
Գիււիաիակեայ վերառեալ էր Կեսարու ՚ի նուաստութենէ
՚ի բարձ մեծի աւագութեան, սոքա երկոքին կոչեցեալ էին
յանուանէ ՚ի թիւ հեծելազնդին, զոր տարաւ ընդ իւր
Կեսար: Սոցա վէճք էին ընդ միմեանս զաւտօութենէ, և ՚ի
կռուի անդ գերագահ իշխանութեան՝ միոյն զԿնոուիկտո-
լեալայ կալեալ զիտովն, և միւսոյն զՎոտոնի՝ վերամարտիկ
լեալ էին յամենայն զօրութենէ: Ի սոցանէ իրազէկ լեալ
Եսորեդորիկեայ գաղանկեայ Լիտաւիկեայ՝ զհասարակ գի-
շերաւ գուշակ եղև Կեսարու, և աղաչեաց զնա մի՞ թողուլ՝
զի հրապուրանօք նենգամիտ երիտասարդացն կասեցիք. քա-
ղաքն ՚ի բարեկամութենէ հումեական ժողովրդեան, և ըզ-

գոչ կալ յառաջիկայ վտանգէն՝ եթէ բիւր մի ևս մարա-
կաց յաւելի ՚ի թշնամիս. զի երիտասարդացն այնոցիկ
կեանք պատուականք են յոյժ իւրեանցայոցն, և ոչ առ-
քաղաքացիս արհամարհք:

Խ. Չայս ամենայն լուեալ Կեսարու, անկաւ ՚ի տաղ-
նապ մեծ. քանզի խնամք մեծ էին նորա ՚ի վերայ քաղաքին
եդուացւոց. և առանց ինչ ընդ բանս ածելոյ՝ ձայն ետ ե-
հան ՚ի կայից իւրեանց լեգէոնս չորս մեկնակազէնս, և զայր-
ուձին առ հասարակ: Ձեղև իսկ նմա պարապ ՚ի շտապ
տաղնապին ամբոխիկեայ զճամբարն, զի երագութեան պէտք
էին առ ՚ի յաջողել. և եթող անդ փոխանակ իւր զՎ. Փա-
բոս երկրքումք լեգէոնօք ՚ի պահպանութիւն բանակին:
Հրաման տուեալ էր ձերբակալ առնել զեղբարս Լիտաւի-
կեայ, այլ նոքա սակաւիկ մի յառաջ փախուցեալ էին առ
թշնամիս: Յայնժամ քաղաքեաց զզօրականն մի ՚ի կարե-
ւոր հարկին վեհերել յաշխատութենէ ճանապարհին. և ՚ի
խրախուսել նոցա ամենեցուն՝ խաղաց զնաց քսան և հինգ
հազար քայլ. և տեսեալ զճամբար եդուացւոց՝ արձակեաց
զհեծելազուճնդն առնուլ զառաջս նոցա, և չթողուլ գալ
յառաջ, արգելեալ մի ումեք դօք սպանանել: Եւ Եսորի-
գորիկեայ և Վիրիգոմարոսի, որք ընդ կոտորեալն համա-
րէին, հրաման ետ ձեւ՝ առնուլ ընդ ուղմն հեծելոց, և
ձայնել առ ազգակիցս իւրեանց: Ի տեսանել զնոսա եդուա-
ցւոց՝ ծանուցեալ զնենգ խաբէութեան Լիտաւիկեայ, աջ
կարկառեալ անձնատուր զէնընկէց լեալ, պաղատէին շնոր-
հել զկեանս իւրեանց:

ԽԱ. Հրեշտակս անգէն արձակեաց Կեսար ՚ի քաղաք
անդր եդուացւոց՝ յայտ առնել, զի որք ըստ օրինաց պա-
տերազմի մահապարտք էին՝ շնորհիւ իւրով գտանին ապ-
րեալ: Եւ ապա ժամս երիս տուեալ զօրացն ՚ի հանդիստ
գիշերոյ, յուղի անկաւ բանակաւն ՚ի Գերգովիս. և ահա
զմիջցաւ ճանապարհին հասին հեծեալք ՚ի Փաբոսէ զե-
կուցանել նմա զհասեալ վտանգն, և ասեն. « Բանակն ող-
ջոյն տաղնապեալ նեղի ՚ի խուճն բազմութենէ թշնամեաց.

այլք զայլս հետ զհետէ առեալ յաջորդեն վաստակելոցն անխոնջք. մերքն ամենեքեան պարտաաեալ են յանդուլաշխատութենէ՝ կայով ցանդ առանց փոփոխելոյ՝ ՚ի պահ մեծատարած բանակին. ՚ի տարափոյ նեախց և ամենազգի զե. նուց յաճախեն վերաւորք. կազմածք ևեթ զենքնկէցք տան մեզ ժուժկալել կուռոյն: Փարսիոս ՚ի դլալ Թշնամեաց՝ ե. խից փակեաց զմուտս ամենայն, երկու ևեթ Թողեալ գրուենս. յաւել և տախտակամած ամրութիւն՝ ՚ի պատնէշս՝ պատրաստեալ ընդդէմ նոցին յարձակմանց ՚ի վաղորդայն): Չայս ամենայն լուեալ Կեսարու, փութացաւ ճեպով մեծաւ զօրականին՝ և յառաջ քան զծագելարևու. է. հաս ՚ի բանակն:

ԽԻ. Մինչ այս անցք ՚ի Գերգովիս անցանէին, եդուացիք ընդ առնուլ զլուր առաջնոյ պատգամաւորութեանն Լիտաւիկեայ՝ առանց պարսպով զճնարտութիւն իրացն ստուգելոյ, որպէս այնպիսեացն է սովորութիւն՝ զամենայն լուր վարկպարազի համբաւոյ՝ համարել ճնարտութիւն անխաբ, կէսք ընչաքաղցութեամբ, այլք ՚ի ցասմանէ գըրգեալ, փութացան յաւար և ՚ի յափշտակութիւն ընչից, ՚ի սպանանել զհոովմայեցիս, ՚ի վարել զնոսս ՚ի ծառայութիւն: Յաւել վաղվաղել զկործանումն իրաց Կոնուիկտո լիկոն՝ գրգռելով զամբոխն ՚ի զայրոյթ, զի առաւելեալք յոճիր՝ ծանրասցին գալ ՚ի զգաստութիւն: Մ. Արիստիոսի հազարապետի զօրաց, որ երթայր առ լեզէոն իւր, տուեալ երգումն՝ հանին զնոս ՚ի Կաբիլոն քաղաքէ. նոյնպէս և ըզհաստատեալան անդ ՚ի գործ վաճառաշահութեան՝ ստիպելն ելանել, և ստեպ յուղւոյ ՚ի վերայ յարձակեալ՝ կուղպտեցին զնոսս յամենայն, և զգիմադարձս շուրջ պատեալ նեղէին անդուլ զտիւ և զգիշեր, և յանկանել բազմաց երկուստեք՝ գրգռէին բազմադոյնք ՚ի զէն:

ԽԳ. Յայնմ՝ վայրի եհաս լուր անճնատուր լինելոյ զօրացն ամենեցուն ՚ի Կեսար, և ընթացան միահամուռ առ Արիստիոս՝ ցուցանել նմա զի ոչ հասարակաց խորհրդով և ՚ի հաւանութենէ էին գործեցեալքն. և խոսաացան խնդիր

առնել զյափշտակութեանց, և զինչս և զստացուածս Լիտաւիկեայ և զեղբարց նորա հատանել ՚ի գանձ հասարակաց. միանգամայն և պատգամաւորս առ Կեսար յղեցին լինել ՚ի չքմիւս Զայսոսիկ ՚ի փրկութիւն իւրանցայոցն հոգ և խնամ՝ կալեալ, բայց քանզի յուրվազոյնք յոյժ էին գործակիցք և հաղորդք յափշտակութեանցն՝ շնչեալք ճոխութեամբ աւարին՝ խորհէին առ ահի պատուհասից ՚ի պատերազմ, և հրեշտակութիւն գաղտ արարեալ՝ գրգռել ՚ի նոյն և զայլ քաղաքս: Կեսար Թէպէտ և իրազգած ամենայնի, սակայն քաղցրութեամբ՝ որպէս մարթ էր՝ ընկալաւ զպատգամաւորսն, և ասէ. « Ոչ վասն յեղեղուկ և խորհրդակորոյս խուժանին չարիս խորհիմ՝ ՚ի վերայ քաղաքիդ, և ոչ վերջացայց ՚ի խնամոց առ եդուացիս): Այլ զի մի գուցէ աղմուկ գրգռութեանն ճարակեալ և յայլ քաղաքս Գալլիոյ՝ պատեալ պաշարիցի ամենուսս, խորհէր որպէս ՚ի բաց մեկնել ՚ի Գերգովիոյ և համախմբել վերստին զզօրս իւր. զի մի որ յերկիւղէ վտարանջութեան էր չուն՝ համարեացի փախուստ վատութեան:

ԽԴ. Եւ ՚ի մտախոհն լինել յայս՝ գէպք ՚ի բարի պատահեցին նմա. զի ՚ի գնալ իւրում՝ ՚ի բանակն փոքր ՚ի զնին մարտացու վաստակոց, ետես անմարդացեալ զբլբակն, որ աւուրբք յառաջ ծածկեալ էր բովանդակ յամբոխէ Թշնամեաց: Եւ զարմացեալ ընդ այն՝ եհարց ՚ի փախստեցից, որոց բազմութիւն մեծ յաճախէր առ նա որ ըստ օրէ, ըզպատաճառս իրացն. և ամենեցուն նոցա վկայութեամբ ստուգեալ իրտաց՝ զոր և ՚ի լրեատաց իւրոց էր լուեալ, զի բլբոն այն սարահարթ գոգցես էր ՚ի գագաթան, այլ անախ մինչեցմիւս կողմն քաղաքին նեղ և մացառուս ճանապարհն, և երկնչէին յոյժ Թշնամիք. զի եթէ հոովմայեցիք, որոց կալեալ էր զմիւս բլբոն՝ ունէին և զայն, ամենուսս գրեթէ պաշարեալ՝ ոչ ևս մարթ էր նոցա ելանել զխարէ. այսր ազգաւ Վերկինգետորիգեայ անդր զամենայն զօրութիւն իւր էր գումարեալ:

ԽԵ. Չայս իբրև գիտաց Կեսար՝ ՚ի հասարակել գիշէ

րոյն յղեաց այրուձի մեծ, պատուէր տուեալ նոցա յածիլ աղմկաւ իմն համասփիւռ զվայրօքն: Եւ ընդ այգն առաւօտուն եհան 'ի բանակէն յորով գրասա և ջորի, և բարձեալ 'ի նոցանէ զհամեսս՝ հեծոյց 'ի նոսա զջորեպանս, սաղաւարտ 'ի գլուխ ըստ կերպի հեծեցոց կեղծեալ, և հրամայեաց նոցա շուրջ գալ զբլուրքն: Յաւել ընդ նոսա և սահաւս 'ի հեծեցոց առ 'ի բացագոյն ևս տարածանել առ 'ի ցոյց, և պատուիրեաց նոցա ամենեցուն զնովին վայրօք դալ երկայն շրջանաւ: Այսոցիկ ամենայնի ականատես էր քաղաքն 'ի բացուստ՝ զի 'ի հանդէպ Գերգովնոյ կայր բանակն, այլ վասն հեռաւորութեան չկարէր ստուգիւ 'ի վերայ կալ իրացն: Արձակեաց Կեսար և զմի 'ի լեգէոնաց 'ի բլուր անդր, պատուէր տուեալ՝ սահաւիկ մի յառաջ խաղալ, և 'ի զնատադոյն ուրեք վայրի ծածկեալ 'ի մացառուստ՝ ըզկայ առնուլ: Քալիացեոց առաւելաւ երկիւղ, և ամենայն զօրութեամբ զիմեցին 'ի պաշտպանութիւն տեղւոյն. յայնժամ Կեսարու տեսեալ ամայի զբանակ նոցա, հրամանս ետ զօրականին ծածկել զձև զննորական և զգրօջս պատերազմի, և այնպէս առ սակաւ սակաւ անցոյց զնոսա 'ի մեծէ բանակէն 'ի փոքր, անտես 'ի քաղաքէ անտի. և տեղակալացն իւրոց՝ հրամանատարաց լեգէոնացն՝ ցուցեալ որ ինչ խորհէր, պատուիրեաց նոցա ամենայնիւ զգուշանալ զօրականին, զի մի բուռն եռանդեամբ պատերազմի կամ ըզձիւք աւարի՝ յախուռն յարձակեսցին, և ասէ. « Ի ձախողակ տեղուք կամք, չմարթէ մեզ յաղթել այլադդ, բայց արագ արագ 'ի վար արկեալ զպատահ: » Այսպէս պատրաստեալ զամենայն, ետ փող հարկանել 'ի պատերազմ, և զոյգ նմին խաղացոյց զէդուացիս յաջմէ ընդ այլ ճանապարհ՝ 'ի վերեւս:

ԽԶ. Եւ ճանապարհն վերելից 'ի ստորտէ բլրոյն մինչև ցպարիսպս քաղաքին՝ դէպ ուղիղ առանց պտուտից՝ էր հազար երկերիւր քայլ. այլ նոյնչափ ևս երկայնէր 'ի շքրջանս՝ որ առ 'ի դիւրել զլերեւան գործէին: Քալիացեոց զկողեք բլրոյն 'ի կէս ճանապարհին որմ 'ի մեծամեծ քա-

րանց ըստ ներելոյ վայրացն շուրջ ածեալ էր վեց ոտնաչափ բարձրութեամբ, առ 'ի խորտակել զբանութիւն յարձակման մերոցն. և զստորին կողմն բլրոյն թափուր թողեալ ամենակն, զվերինն ծածկեալ էին բովանդակ խիտ առ խիտ պատնիշօք: Ի տալ նշանին՝ իսկ և իսկ հորդան ետ զօրականն մինչև յորմ անդր, և վազեալ զնովաւ՝ կալաւ պատանէշս երկս, այնու երագութեամբ՝ զի Տեւտոմատ արքայ Նետոքրիպաց յեղակարծում՝ պաշարեալ 'ի խորանին, ուր հանգչէր զմիջաւորք, կիսամերկ և ձիով խոցելով մաղապուր 'ի ձեռաց աւարառուաց զերծաւ:

ԽԷ. Կեսարու, ըզձիցն իւրոց պատահեալ, ետ հարկանել փող 'ի նահանջ. տասներորդի և եթ լեգէոնի՝ որում ինքն առաջնորդէր՝ հրամայեալ զկայ առնուլ: Բայց այլք 'ի լեգէոնաց առ հեռաւորութեան վայրաց ոչ լուան զձայն փողոյն. և թէպէտ հազարապետք զօրաց և տեղակալք ըստ հրահանգացն տուելոյ 'ի Կեսարէ ընկրկէին զնոսա, նոքա խրախուսեալ 'ի յոյս առձեռն պատրաստ յաղթութեան, և վասն 'ի փախուստ դառնալոյ թշնամեաց, և յիշատակաւ առաջնոց յաղթութեանցն՝ ոչ ինչ դժուարին և անպարտելի առաջի զօրութեան իւրեանց համարեալ, ոչ ըզկայ առին 'ի հետամուտ լինելոյ փախտեից, բայց մտա 'ի պարիսպ անդր առ դուրս քաղաքին: Յայնժամ քաղաքն ողջոյն հնչեաց 'ի գոչիւն աղաղակի, և բացակայից զարհուրեալ 'ի յեղակարծ աղաղակէն՝ կարծելով զթշնամին 'ի ներքս 'ի քաղաքն մտեալ արկին զանձինս՝ 'ի դուրս. և կանանին 'ի պատուարաց անտի ընկեանուին առ հռովմայեցիս ձորձ և արծաթ, և հողանի լանջք կարկառեալ 'ի վերուստ՝ պաղատէին բաղկատարած առ նոսա խնայել 'ի կեանս իւրեանց, և մի որպէս յԱւարիկոն՝ կոտորել անխնայ զկանայս և զմանկախ. ոմանք ևս 'ի նոցանէ ձեռամբացի կախեալ 'ի պատուարաց անտի՝ անձնատուր եղէն զօրականին: Աւանդէն Լ. Փաբիոսի, որ հարիւրապետ էր յութերորդի լեգէոնին, ասացեալ 'ի նմին աւուր առ իւրան, զի ակնկառոյց 'ի պարզեան յԱւարիկոն ընկալեալս, ոչ ումեք թողչր կան

խել քան զինքն 'ի վերելս պարսպին, և վերամբարձ 'ի ձեռս երկոյ ոմանց 'ի վաշտէ իւրմէ՝ եւ 'ի պարիսպն, և անտի ձգեաց և զնոս առ ինքն 'ի վեր՝ կալեալ զձեռանէ նոցա մի ըստ միոյնէ:

ԽԸ. Յայնմ վայրի երթելոցն 'ի միւս կողմն քաղաքին ըստ ասացելու մն յօգնականութիւն, խոռովեալ ընդ ըւր պղաղակին և 'ի գուժկանաց հետ ընդ հետ հասելոց առ ման քաղաքին 'ի հռովմայեցւոց, յլեալ յառաջոյ զհեծեալազօրն, և զհետ նոցա աճապարեցին և ինքեանք շտապ տագնապաւ: Եւ հասելոցն հետ զհետէ արձանացեալ առ պարբապաւ, յաւելուին զթիւ մարտակցաց. և 'ի յորդել բազմութեան նոցա, կանանին՝ որ սակաւիկ մի յառաջ 'ի պարսպէ անտի ձեռս առ հռովմայեցի կարկառէին, սկսան յայնժամ առ իւրեանցան կողկողել, և հրարձակք, ըստ օրինի գալիսացւոց, զմանկունս իւրեանց ածել 'ի տեսիլ: Իսոյ անհանգէտ էր անդ մարան. հռովմայեցիք 'ի ձախուղակ վայրի, նուազագոյնք թուով և պարտասեալ 'ի ձիգ արշաւանաց՝ դժուարաւ յոյժ թէ կարէին 'ի մեծատարած մարտին տոկալ ընդդէմ անխոնջ զօրականին:

ԽԹ. Կեսարու անյաջող զվայրն տեսեալ, և զյաճախել տակաւ թշնամեաց, հոգացեալ զիւրոցն՝ առաքեաց առ Տ. Սեքստիոս տեղակալ, զոր 'ի փոքու բանակին թողեալ էր 'ի պաշտպանութիւն, հանել վաղվաղակի զգուժարտակըս յիւրաքանչիւր պատնիշաց և ածել կացուցանել 'ի ստորտ բլրոյն յաջմէ թշնամեաց, որպէս զի 'ի հայածեւ նոցա զմբան՝ մի իշխեսցեն հետամուտ լինել համարձակ: Իսկ ինքն լեգէոնաւն հանդերձ սակաւ մի յառաջ անցեալ, կայր դէտակն ունէր ելն պատերազմին:

Մ. Մինչդեռ երկուստեք մօտ առ մօտ ընդ իրեարս զայրազին կուռէին, անտի տեղեաւն և յօգնախուռն բազմութեամբ խրախուռսեալ, աստի 'ի քաջութիւն իւրեանց ապաստանեալ, և ահա երևեցան յանպատասպար կուռսէ մերոցն էգուռացիք՝ առաքեալք 'ի Կեսարէ ընդ այլ վերելս յաջմէ, ձեռն տալ նոցա: Այլ քանզի էգուռացւոցն զէնք

համանման գալիսացւոցն էին, ահ մեծ 'ի մերսն արկին, և թէպէտ աջոյ ուս նոցա, որպէս բաշխեալ էր նշան՝ էր հուլանի առ 'ի ճանաչելոյ զնոսա, այլ թուէր մերոցն՝ վարեալ նովաւ թշնամեաց առ 'ի նենգ: Յայնմ վայրի Լ. Փաբիոս հարիւրապետ և որ ընդ նմա 'ի պարիսպ անգր ելեալ էին, պաշարեալ 'ի թշնամեաց և փողոտեալ՝ ընկեցան 'ի վայր: Յայնժամ և Պետրէոս հարիւրապետ 'ի նմին լեգէոնէ՝ 'ի բռնաբարել զգրուես քաղաքին, նկուն եղև յամբօխէ թըշնամեաց, և վիրալնց անյոյս 'ի կենաց՝ առ զինուորակիցս իւր որ զհետն երթային, ասէ. « Զէ և չէ ինձ մարթ ձեզք հանդերձ ապրել 'ի մահուանէ. պարտ է ինձ գէթ զձեզ ապրեցուցանել, զորս փառասիրութեամբ զհետ իմ առեալ արկի յայս վտանգ »: Եւ զոյգ ընդ բանին գիմեալ յամբօխ անգր թշնամեաց, զերկուս 'ի նոցանէ արկ տապաստ և զայլս վարեալ վայրիկ մի 'ի դրանց անտի 'ի բաց, ասէ առ մարտակիցս իւր. « Մի վայրապար աշխատ լինիք 'ի փրկութիւն իմ, զի ահա սպառի յիս արկն և զօրութիւն. տեղի տուք աստի մինչդեռ կարէք, դարձարուք 'ի լեգէոն ձեր »: Սակաւիկ մի ևս այնուհետև մարտուցեալ՝ անկաւ անդէն, զիւրսն ապրեցուցեալ:

ՄԱ. Մերքն հարուածեալ ամենուտ՝ տեղի ետուն, կորուսեալ հարիւրապետս քառասուն և վեց: Այլ զբըւնութիւն հետամտից գալիսացւոց խորասկեաց լեգէոնն տասներորդ, որ յօգնութիւն մերոցն էր եկեալ. և զի ոչ 'ի քաջագէտ տեղուց կայր, պատասպարան եղէն նմա գուժարտակք երեքտասներորդի լեգէոնին, որք ընդ Սեքստիոսի տեղակալի 'ի փոքր բանակէն զօրահատոյցք՝ 'ի բարձրագոյն տեղուց կային: Այն ինչ լեգէոնը ոտն 'ի դիւրի եղին, զիսց առեալ պարզեցին զրօշս ընդդէմ թշնամեաց, բայց վերկինգետորիքս յետս կոչեցեալ զիւրսն 'ի ստորէ բլրոյն, եւ մոյծ 'ի պատնէս:

ՄԲ. Ի վաղև անգր Կեսարու ժողով կոչեցեալ, յանգիմանեաց զյանձնապատասնութիւն և զյանդգնութիւն զօրականին, որ անլսող եղեալ փողանշանին և հրամանի հա-

րիւրապետացն և տեղակալաց 'ի նահանջ՝ ինքնահրաման կամեցան յարձակել 'ի գործ . եցոյց նոցա քանի զեան գործէ տեղն ձախողակ, և զխորք ինքն յԱւարիկոն՝ մինչ թըշ նամին անառաջնորդ և առանց այրուձիոյ կայր, ելիք զքստոյդ յաղթուածին, զի մի և փոքու իւրք վտանգեսցի մարտն յանաջող տեղուջ և յաւել . « Զարմացեալ եմ ընդ արիական՝ քաջութիւն ձեր, զոր ոչ ամբուածիւն պատնիշաց, ոչ բարձրութիւն լերին և ոչ պարիսպք քաղաքին գիտացին ընկրկել . այլ պարսաւեմ՝ զպաւերասան յանգսնութիւնդ, որով քան զպարապետ ձեր համարեցայք իմաստնանալ յանձնապատանք՝ 'ի յաղթուածիւն և 'ի յաջող ելս իրաց . այլ ինձ ոչինչ ընդհատ քան զարիական քաջութիւն զորականին՝ ցանկալն է հըւածիւն նորա և զգուշութիւն » :

ԾԳ. Զայսոսիկ հրապարակախօս եղեալ՝ 'ի կնիք բանիցն յաւել Վեսար սրտասնդէլ զգօրականն, մի լքանել պարտութեամբն, և մի զարկածս ձախողակ տեղոյն ընծայել քաջութեան թշնամւոյն : Եւ ապա զառաջին խորհուրդ իւր կալեալ 'ի չու, եհան զգօրսն՝ 'ի բանակէն, ճակատեցոյց 'ի զիպան տեղոջ : Յայնժամ և Վերկինգետորի՝ գեայ իջեալ 'ի գիւր, բախեցան ընդ միմեանս 'ի նախաձեռն թեթեւ հեծեալմարտ, և փոքու իւրք յաջողեալ անդ Վեսարու, եմոյծ զգօրսն վերստին 'ի բանակետդ : Զնոյն և յերկրորդումն աւուր արարեալ բաւական վարկաւ 'ի կորանս գալիացուց և 'ի խրախոյս իւրոցն, և խաղաղոյց զբանակն առ էգուացիս : Զեղեն նմա թշնամիք հետամուտ, և յերիս աւուրս եհաս յափն Ելաւեր գետոյ, նորոգեաց ըզկամուրջն, և անցոյց զգօրսն յայնկոյս :

ԾԿ. Անդ կոչեցաւ Վեսար 'ի Վերկեոմարեայ և յԵսորոգորէ, և լուաւ 'ի նոցանէ զերթ Վիտաւիկեայ հեծեալ գընդաւն ողջոյն առ էգուեանս՝ զրգուել զնոսա, ոյր աղազաւ հարկ է և մեղ, ասէին, յառաջել անդ և ունել հաւատարիմ զքաղաքն : Բայց Վեսարութեպետ և 'ի բազում դէպս զփորձ առեալ նենդութեան էգուացուց, ոչ անդիտանայլ զի երթ նոցա երազեսցէ զվտարանջութիւն քաղաքին, ա-

կայն ոչ 'ի դէպ վարկաւ արգելուել զնոսա, զի մի թուեսցի բռնանալ կամ տալ կասկած երկիւզի 'ի նոցանէ : Այլ եցոյց կարձ՝ 'ի կարճոյ 'ի մեկնելնոցա՝ որչափ ինչ բարիս արարեալ էր էգուացուց և յորմէ՝ նուաստութեանէ, մինչ կայինն արգելականք 'ի քաղաքի, զրկեալք յանգաստանաց, նուազեալք յամենայն զօրութեանէ, ծանրացեալք ընդ հարկօք, կորացեալք ամսթով 'ի ապլ պատանդս, ամբարձ զնոսա ոչ միայն յառաջին նահս և 'ի մեծութիւն իւրեանց, այլ գերագոյն ևս քան յամենայն ժամանակի պերճացոյց զնոսա իշխանութեամբ . զայս ամենայն յուշ արարեալ՝ արձակեաց զնոսա յիւրմէ :

ԾԵ. Էր առ ափամբք Ղիգերեայ 'ի բարեգէպ վայրի Եովիտոն քաղաք էգուացուց, ուր Վեսարու 'ի պահ էգեալ էր զամենայն պատանդս գալիացուց և զցորեան և զգանձ հասարակաց, և զմեծ մասն արկից իւրոց և զգօրունանդր յղեալ էր և ձխան բազում՝ զնոց առեալ 'ի Սպանիոյ և յԽտալիոյ 'ի պէտս պատերազմին : Եսորեգորի և Վերկեոմարի եկեալ 'ի քաղաք անդր և հասու եղեալ իրացն, իբրև զիտացին զընդունելութիւն Վիտաւիկեայ յէգուացուց անտի 'ի Բիբրակտ քաղաք իւրեանց մեծազօր, և զգալուստ Կոնուիկտոլիտեայ իշխանապետի առ նա մեծաւ բազմութեամբ աւագանւոյն, և զհրեշտակութիւնն առ Վերկինգետորիքս յղեալ յայնասպետ 'ի գաշննիզակացութեան, ոչ ևս յամել կամեցան և կորուսանել զբարեպատեհ յաջողութիւնն . վասն որոյ սրակոխ արարեալ զպահասպանս Եովիտոնի, և զեկաւորս ևս անդր 'ի վաճառաշէ և յուղևորութիւն, բաժանեցին յիւրեանս զարծածան և զձխան . զպատանդս քաղաքաց ետուն տանել 'ի Բիբրակտ առ աւագանին, և զի մի լիցի 'ի պէտս հռովմայնեաց քաղաքն, զոր չկարէին պահել, հրկեղ արարին զայն . և զցորեան, որչափ ինչ մարթ էր՝ բարձեալ փութապետ 'ի նաւս, զմնացեալն ամացին 'ի ջուր և 'ի հուր : Եւ զօրագողով եղեալ 'ի սահմանակցաց՝ կարգեցին պահս, կացուցին պահանորդս ընդ գետեզերս Ղիգերեայ, և սփռե-

ցին հեծեալս ամենայն ուրեք՝ ահ արկանել 'ի հուովմայեցեցաւ, և արգելուէ 'ի նոցանէ զպաշար, զի սովալուով՝ ստիպեսցին մեկնել յաշխարհէն, և դէպք 'ի ճահ պատահէին յուսոյ նոցա, զի 'ի հալել ձեանց, յորդէր Լիդեր, և չտայր հուն ուրեք անցից:

ԾԶ. Չայս ամենայն դիտացեալ Կեսարու, խորհէր թէ արդեօք պարտ էր վտանգել վասն կամուրջս արկանելոյ, առ 'ի ալ պատերազմ՝ մինչև յաճախեալ ամբօխի թշնամեաց: Քանզի փոխել 'ի խորհրդոց իւրոց և ընկրկել յետս 'ի Պրովինկիս՝ ոչ միայն բազմավտանգ համարէր և յամօթ 'ի կորանս, այլ զի և լեառնն Կեբեննա և դժուարութիւն ճանապարհաց, կրճիմն ընդդէմ կային: Նա աւանիկ ցանկալի ևս էր նմա երթալ գումարել ընդ Լաբիենոս և ընդ լեգէոնս՝ զորս յղեալ էր ընդ նմա: Վասն որոյ ճեպլնեթաց զտիւ և զգիշեր, յեղակարծում ամենեցուն եհաս 'ի Լիդեր: Եւ յանց հեծելոց, որ ինչ ուրեք հուն ընդ գետն 'ի կարևոր հարկին մարթ էր, գտեալ՝ ուր զօրականն ուսով չափ և բաղիօք 'ի վերոյ ջուրց կարէր տանել զղէնս, կարգեաց զնոսս ընդդէմ հոսանաց, և 'ի խողիւ կալ թշնամեաց անդէն 'ի սիզբան ընդ տեսիլն, անցոյց յայնկոյս զզօրսն անվբտանդ: Եւ եղիտ անդ ցորեան առատ յարտորայս, և բազմութիւն հօտից խաշանց, որովք լիացուցեալ զզօրականն, դէմ եդ 'ի Սենոնս:

ԾԷ. Մինչդեռ յայտոսիկ պատաղեալ կայր Կեսար, Լաբիենոսի թողեալ յԱգենդիկոն զնորընտիր զօրականն եկեալ 'ի վերջէ՝ 'ի պահպանութիւն աղևից, ինքն չօրիւք լեգէոնօք խաղաց գնաց 'ի Լուտեաիա քաղաք Պարիսացոց, կառուցեալ 'ի կղզու յուրեք գետոյն Սեկուանայ: Աղբ եղև թշնամեաց գալուստ նորա, և եկին ժողովեցան 'ի շըջակոյ սահմանաց զօրք բազմամբօխ ընդ զօրավարութեամբ Կամուրգենի Աւլերկացոյ, որ թէպէտ և անցեալ զաւուրբք, այլ զի բազմահմուտ էր յիրս պատերազմի՝ կոչեցաւ յայն աւազութիւն: Եւ գիտելով նորա զի ճախճախուտ էր վայրն շուրջանակի և անգնալի՝ թացեալ անդու 'ի Սեկուանայ, զկայ էառ անդ, արգելուէ անտի զանցս մերոցն:

ԾԸ. Լաբիենոս հնարէր զառաջինն ողորահիւս պահագահալ կազմածովք և վանդակեալ հողակուտիւ լիւր արկանել 'ի ճահիճնն, և աահ գործել: Բայց տեսեալ ապա զգժուարութիւն իրացն, լուեայն յերրորդումն պահուգիշերոյն էլ 'ի բանակէն՝ և ընդ ճանապարհ ընդ որ եկեալն էր՝ եհաս 'ի Մելզոն քաղաք Սենոնաց՝ 'ի կղզուլ գետոյն Սեկուանայ, ուր և զԼուտեաիա 'ի վեր այր սասցի: Անդ կալեալ նաւակս իբր յիսոն, և 'ի միմեանսայար կցեալ փութանակի, ելից զայնտսիկ զօրօք, և մինչդեռ քաղաքացիք ընդ նորատեսիլ իրսն սպչեալ կային, և յուրվագոյնք ևս 'ի նոցանէ երթեալ էին 'ի պատերազմ, առանց իրիք գիմամարտութեան կալաւ զքաղաքն: Եւ նորոգեալ զկամուրջս՝ զոր աւուրբք յառաջ հատեալ էին թշնամիք, անցոյց ընդ այն զզօրսն, և ընդ հոսանս գետոյն խաղայր 'ի Լուտեաիա: Իրաղեկ եղեալ թշնամիք 'ի փախստէից մելզոնացոց՝ հրաման ետուն հրգեհէլ զԼուտեաիա, և հատանել զկամուրջս. և ինքեանք անցեալ ընդ ճախճախուտան՝ եկին բանակեցան յափունս Սեկուանայ առաջի քաղաքին հանգէպ Լաբիենոսի:

ԾԹ. Լու եղև յայնժամ՝ թողեալ Կեսարու զպաշարումն Գերգովիոյ, և համբաւէր վտարանջել էդուեանց, և յաջողել իրաց գալլխացոց. և սքբս հաստատէին զհամբաւն՝ որպէս թէ Կեսարու անանց գտեալ զճանապարհս գնալոյ 'ի Լիդեր, և առ 'ի չգոյէ պարենից դարձ 'ի Պրովինկիս արարեալ: Բելովակք ևս, որք յառաջնմէ իսկ գայթ 'ի գայթի կային 'ի հաւատարմութեան, 'ի լուր վտարանջելոյ էդուեանց զօրաժողով լինէին յայտնապէս 'ի պատերազմ: Ի յեղափոխել այսպէս իրացն, 'ի միտ էառ Լաբիենոս՝ զի այլաղբ յոյժ քան զխորհեցեալն յառաջադոյն պարտ էր նմա ունել խորհուրդ. և թողեալ զաշխարհակալութիւն և զհետամուտ լինել թշնամեաց, հնարէր ածել զզօրսն անվանոգ յԱգենակոն: Քանզի աստի Բելովակք՝ անուանիք քաղութեամբ 'ի Գալլիա, և անտի Կամուրգեն կազմ և պատրաստ կային զօրօք, և գեա լայն անջրպէտէր ընդ

լեզեանս իւր և ընդ ամուսնն՝ ուր կային ամենայն կարասին իւրեանց: Յայսպիսուով յանկարծահաս տաքնապի ոչ գոյր նմա այլ ապաստան բայց յանվեհեր քաջութեան:

Կ. Այսր աղաքաւ համախմբեալ զգօրսն ընդ երեկս՝ յորդորեաց զնոսա կատարել ամենայն փութով և խնամով զպատուէրս իւր, և զմի մի՛ ՚ի նաւահայց՝ զորս ՚ի Մեղրոնէ ածեալ էր՝ բաշխեալ ՚ի հեծեալս հուովնայեցիս, պատուէր ետ նոցա՝ ընդ անցանեւ առաջնոյ՝ պահու գիշերոյն իջանեւ լուսեայն ընդ հոսանս գետոյն չորեք հազար քայլ, և անդ սպասել հասանելոյ իւրոյ: Եւ գումարապահ հինգ՝ ոչ ՚ի քաջաց՝ թողեալ ՚ի պահպանութիւն բանակին, այլոցն հնդեցունց այնր լեզեանի՝ հրաման ետ չու առնել ամենայն աղևիւ ՚ի մեջ գիշերի, և մեծաւ աղաղակաւ խաղալ ՚ի վեր կոյս գետոյն: Խնդրեաց եգիտ և նաւակներս. և զնոսա ևս արձակեաց ընդ նոյն կողմն, նաւել ուժգին շառաչմամբ թիակաց. և ինքն վայրիկ մի յետոյ մեկնեալ երկուք լեզեոնք լուս լուս գիմեաց ուր նաւացն հրամայեալ էր զնաւ:

ԿԱ. Իբրև եհաս անդր, դէտք որ ՚ի թշնամեաց ընդ աւ մենայն կողմն գետոյն կարգեալ կային, խուճապեալք ՚ի յանկարծադէպ բուռն ամպրոպաց, հարան յեղակարծ ՚ի մերոցս, և հետևակազօրն և այրուձին օգնեալք ՚ի հուովնայեցի հեծելոց՝ որոց յանձն էր գործն, անցին փութաւ նակի ընդ գետն: Ի վաղի անդր զնովն ժամաւ աղգ եղև թշնամեաց՝ զի աղմուկ իմն անսովոր լեալ էր ՚ի բանակի հուովնայեցուոց, և զի գուշոք մեծ նաւեր ընդ գառ ՚ի վեր գետոյն, որոյ շառաչուն թիակաց լուսի լինէր յայնմ կուսն, և զի խուն ինչ ՚ի խոնարհ չու առնէին զօրք ՚ի նաւահայ: Յայցցանէ առին նոքա գուշակէլ զի ՚ի լուր վարարնջու թեան էգուացուոց զահի հարեալ զօրացն ամենեցուն, ընդ երկս դէմս աճապարէին ՚ի փախուստ. վասն որոյ բաժանեցին և ինքեանք զգօրս իւրեանց յերկս գունդս. զմին ՚ի նոցանէ եգին ՚ի պահպանութիւն բանակի իւրեանց ընդդէմ մեր. միւս այլ սակաւաձեռն ՚ի Մեախոսեդոն կոյս արձակեցին՝ ուղղել ըստ նաւացն զուս իւրեանց, և զմնացեալն ածին ընդդէմ Վաբիենեայ:

ԿԲ. Ի ծագել առաւօտու յորժամ մերքն ամենեքան անցեալ էին յայնկոյս, ծայր զօրուն թշնամեաց սկսաւ երևել. Վաբիենոս առ ՚ի իրախուսել զուսն՝ յուշ արարեալ նոցա զառաջին արու թիւնս իւրեանց և զքաջայաղծ ճակատամարտս, յաւել զի նոյն ինքն Վեսար, որոյ առաջնորդութեամբ ՚ի բաղուժ գէպս գեր ՚ի վերոյ գտեալ էին թըշնամեաց, առնիթեր կայր նոցա. և ետ փող հարկանել սատերազմի: Յառաջնուժ անդ յարձակման աղոյ թևին՝ ուր էր լեզեանն եօթներորդ, վանեցան թշնամիք թիկնագար ձոյցք ՚ի փախուստ. իսկ ՚ի ձախուսմն՝ յորում էր լեզեանն երկուսասաներորդ, թէպէտև առաջին դասակարգք թըշնամեաց անկան տիգահար, սակայն ուժգին ևս զմնակալ էին այլք, և ինքն ևս զօրավարն Աամրոգեն անդ կայր և իրախուսէր զնոսա: Մինչդեռ մարան երկուստեք կայր անպարտելի, իրադէկ լեալ հազարապետաց եօթներորդի լեզեանն որ ինչ ՚ի ձախուսմ թևի անցք անցանէին՝ անդր փութացան լեզեանուս իւրեանց, և սպտեալ զկողիւք թշնամեաց՝ ամբարձին դրօշս ՚ի վեր. այլ և ոչ յայնժամ գտաւ որ դասալիք. մինչև պաշարեալ ՚ի մերոցս՝ անկան ամենեքեան առ հասարակ. բախտակից նոցին գտաւ և Աամրոգեն. բայց որք ընդդէմ բանակին Վաբիենոսի կարգեալ կային պահանորդք՝ լուսեալ զնառնուրդ պատերազմին, ճեպեցին յօգնականութիւն իւրեանցայոցն, և զկայ առին ՚ի բլրի ուրեք. այլ ոչ կարացեալ ժուժկալէլ ընդդէմ բուռն յարձակման յողթականացն մերոց, յաւելան և նոքա ՚ի փախստեայս. և որք միանգամ ոչ կարացին գտանել իւրեանց ապուէն յանառաւ կամ ՚ի լերինս, հարան առ հասարակ ՚ի մերոցն: Յետ այսորիկ Վաբիենոս չու արար յԱգենդիկոն, ուր կային ՚ի պահ աղիք բովանդակ զօրուն. և անտի բանակուսն ողջոյն եկն եհաս առ Վեսար:

ԿԳ. Վտարանջութեամբ էգուացուոց երթայր և ծաւալէր մարան. հրեշտակք ՚ի նոցանէ ընդ ամենայն կողմանս արձակեցան գուն գործել ամենայն հնարիւք, և զօրութեամբ բարեկամութեան և իշխանութեան և արծաթոյ

գրգռել զայլ ևս քաղաքս. և կալեալ զպատանդս՝ զորս
 Կեսարու յաւանդի եդեալ էր առ նոսա, ահիւ սպառնա-
 լեաց պատուհասի նոցա՝ հնարելին ածել զերկմիտս 'ի հա-
 լանութիւն: Էդուացիք առաքեցին առ Վերկինդետորիքս
 գալ առ ինքեանս 'ի խորհուրդ առաջնկայ պատերազմին.
 և 'ի գալ նորա՝ պահանջէին կալ ինքեանք նախնեանս: Ի
 լինել հակառակութեան թողան իրքն յաշխարհաժողով
 գալլիացոց 'ի Բիբրակա, ուր եկին ժողովեցան յամենայն
 կողմանց, և սահմանեցաւ անդ առաւելութեամբ քուէկց՝
 Վերկինդետորիքեայ միայնոյ կալ 'ի վերայ ամենեցուն ըս-
 պարապեա: Ոչ գտան 'ի ժողովն անդ հստմացիք, և ոչ
 Լինդոնք և Տրեւիքք. երկոցունց առաջնոց անդրժելի կա-
 լեալ զբարեկամութիւն առ հռովմայեցիս. իսկ Տրեւիքք,
 քանզի բացականք էին յոյժ և նուաճեալք 'ի գերմանա-
 ցոց՝ անհաղորդք պատերազմիս՝ ոչ յայսկիցս և ոչ յայն
 եղէն ձեռնառու: Մանր յոյժ թուեցաւ եդուացոց մեր-
 ժումն 'ի գերագոյն իշխանութեանէ. բողոք ունէին վան յե-
 ղափոխելոյ բաղդի իւրեանց, և ցանկային իմն դիմել առ նե-
 րողամտութիւն Կեսարու. այլ ձեռնամուռ լեալ միանգամ
 'ի պատերազմն, ոչ իշխեցին 'ի բաց կալ 'ի խորհրդոց հա-
 սարակաց: Իսկ Յպորդորիքս և Վերիգոմար, երիտա-
 սարդք մեծամեծաց ակնկալուք, գժկամակ էին հպատակել
 Վերկինդետորիքեայ:

ԿԴ. Բայց նա հրամայեաց և այլոց քաղաքաց տալ
 պատանդս 'ի ժամադրեալ աւուր. և տուեալ ածել առ
 ինքն վաղվաղակի զհեծեալս առ հասարակ հնգետասան հա-
 զար, յաւել. « Կատ է ինձ հետեակազօրն իմ. չեն ինձ
 կամք փորձ փորձել բախտի և տալ ճակատամարտ. ոչ ինչ
 դժուարին է մեզ բազմաձեռն այրուձիղվս արդեւուէ հսով-
 մայեցոց զնար և զցորեան. եթէ միայն արիաձիք յա-
 ղարտ վարել զհունձս ձեր, հրկէզ առնել զամենայն շի-
 նուածս, և տուժիք ձերովք սասնալ զազատութիւն և
 զիշխանութիւն անկորուստ »: Յետ այսորիկ հրաման ետ է-
 դուեանց և սեղուսացոց՝ սահմանորդաց Պրովինկիոյ տալ

բիւր մի հետեակաց. յորս յաւելեալ հեծեալս ութ հա-
 բեր՝ յլեաց զնոս ընդ զօրավարութեամբ եղբօր Յպորե-
 դորիքեայ 'ի վերայ Ալլոբրոգաց 'ի պատերազմ, և ընդ այլ
 կողմն արձակեաց զԳաբալս և զըջլակայս արուերենանց
 ընդդէմ հելուացոց. և զՀուութեանս և զԿադուրիս յղեաց
 ասպատակել 'ի սահմանս Վլոլկայ արեկոմեանց: Միանգա-
 մայն և հնարէր ծածկաբար հրեշտակութեամբ և պատգա-
 մաւորօք հրապուրել զԱլլոբրոգս, կարծելով զնոս հլուս
 առ զայրյոթ վերջնոյ պատերազմին. զգլխաւորս նոցա որ-
 սայր արծաթով, և քաղաքայնոց խոստանայր զիշխանու-
 թիւն բոլորումն Պրովինկիոյ:

ԿԵ. Այսոցիկ ամենայնի կանխատես լեալ Կեսարու՝
 կարգեալ էր տեղակալ զԼուկիոս Կեսար՝ տուեալ նմա գու-
 մարտակս քսան և երկու՝ հաւաքեալ 'ի Պրովինկիոյ: Հե-
 լուէք ինքնայորդօր պատերազմաւ յարուցեալ 'ի վերայ
 սահմանակցաց իւրեանց՝ վանեցան. և կորուսեալ զԿ. Վա-
 լերիոս Գոնատաւորս զորդի Կարորեայ իշխանի. քաղաքին և
 զայլս բազումս, անկան հալածական մինչև 'ի քաղաք անդր
 իւրեանց և 'ի պարիսպս: Ալլոբրոգք կարգեալ պահակս
 խիտ առ խիտ ընդ եղերս Հուդանու, մեծաւ փութով և
 զգուշութեամբ պահէին զսահմանս իւրեանց: Տեսեալ Կե-
 սարու զառաւելութիւն հեծեալս թշնամեաց, և փակեալ
 ամենուստ զճանապարհս, որով չէր նմա ակն ունել օդնա-
 կանութեան՝ ոչ 'ի Պրովինկիոյ և ոչ յԻտալիոյ, առաքեաց
 'ի Գերմանիա յայնկոյս Հսեոտոս 'ի քաղաքս ամօք ինչ յա-
 ռաջ նուաճեալս յիւրմէ, և ընկալաւ 'ի նոցանէ սյրուձի
 և մեկնակազէն հետեակս՝ որք խառն ընդ հեծեալս սովոր էին
 պատերազմել: Եւ 'ի գալ հասանել նոցա՝ տեսեալ զի երկ-
 վալք հեծեալ չէին ուղղմիկք, բաշխեաց նոցա զերկվարս
 հաղաբարպետաց և այլոց ևս հռովմայեցի և օժանդակ զօ-
 րաց:

ԿԶ. Յայնմ վայրի եկին հասն արուերնացիք և այրու-
 ձին ամենայն 'ի Գալլիոյ ըստ հրամանին, և գուժարեալ ընդ
 զօրս թշնամեաց՝ յաւելին զամբօխ բազմութեան նոցա մե-

ծի: Եւ այն ինչ չու առնէր Կեսար յեզերս սահմանացն Լինգոնաց՝ առ ՚ի կարելոյ զիւրաւ հասանել անտի յօգնութիւն ՚ի Պրովինկիա, Վերկինգետորիքս եհար բանախօ երիս հեռի ՚ի հռովմայեցոց իբր բիւր մի քայլ: Եւ համախումբեալ զգորաբուխս հեծեալորուն, խօսեցաւ ընդ նոսա և ասէ. « Ժամ է արդ յաղթութեան. հռովմայեցիք թողեալ զՔաղիս՝ խոյս ասն ՚ի Պրովինկիա. շատ է մեզ այս առ ժամս առ ՚ի շահել զազատութիւն, այլ ոչ և յանշարժ խազաղութիւն առ յապա. զի յօգնախումբ ևս զօրու գործցին վերստին, և ոչ ևս լինցի զբաւ պատերազմիս: Հապա յարձակեցո՞ւք ՚ի վերայ յամրասաղաց բանակին. զի եթէ զկայ առցէ հեռակազօրն յօգնութիւն մարտակցաց իւրոց, արգելցի յրնթացից, և ոչ կարացէ յառաջ խաղալ իսկ եթէ թողեալ զազնս, որպէս հաւանել ևս ինձ թուի, հոգասցի ՚ի փրկութիւն իւր, կապուտ կողապուտ ՚ի կարևորաց՝ երթիցէ ամթալից: Իսկ զի ՚ի հեծելոց՝ նոցա յիշխեսցէ և ոչ որ ելանել ըստ բանակն, ձեզ իսկ աներկբայելի է: Սակայն յառաւելադոյն ձեզ ՚ի խրախոյս՝ հանիլ ճակատեցուցից զառաջեաւ բանակիս զգօրս համօրէն՝ յահարկութիւն թշնամեաց»: Յայնժամ՝ հեծեալորն առ հասարակ աղաղակեաց՝ զի արժան էր տալ երգումն սուրբ չմտանելոյ ումեք ընդ յարկաւ առ որդիս առ կանայս և առ ընտանիս, մինչև երկիցս ընդ ազմն թշնամեաց ձիավորեալ:

ԿԷ. Հաճոյ թուեցան բանքն. և յերգնուլ ամենեցուն՝ ՚ի վաղև անդր յերիս գունդս բաժանեցաւ հեծեալորն. գունդք երկու խաղային երկուստեք ՚ի կողաց՝ բանակին մերոյ, և երրորդն ՚ի զիմաց՝ արգելուլ զճանապարհն: Գիտաց զայն Կեսար. և ինքն ևս բաժանեալ զհեծեալոր իւր յերիս, հրաման ետ նոցա զիմել ընդդէմ թշնամեաց: Խառնեցաւ մարտն ամենուստ. զկայ էառ բանակն, և լեզեհնք զազն և զաղխամաղն ՚ի մէջ առեալ պահէին: Եւ ուր ուրեք տեսանէր Կեսար ընկձեալ և տկարացեալ ըլլմերն, անդր տայր ամեւ զգօրս, և զգօրսն՝ յառաջ խազացուցանէր՝ արգելուլ զթշնամիս ՚ի հեռամուտ լինելոյ մե-

բոցն, և սրտապնդել զմերսն յուսով օգնականութեան: Հուսկ ապա կալան գերմանացիք զբուրն որ յայմէ, և վանեալ անտի զթշնամիս՝ հալածեցին զնոսա մինչև ՚ի գետ անդր՝ ուր կայր Վերկինգետորիքս ընդ հեռակազօրուն, և զբազումս ՚ի նոցանէ կոտորեցին. յորմէ երկուցեալ և այլոց թէ գուցէ պատեալ պաշարեացին, դարձան ՚ի փախուստ: Բայց ամենայն ուրեք եղևն նախձիրք արեանց, եքեք ոմանք յաւազագունից էգուսացոց եղևն ձերբակալ, և աման առ Կեսար. Կոտոս զորավար հեծելոց, որ ՚ի վերջնումն ժողովն ընտրութեան՝ հակառակորդ կացեալ էր Կոնուլիկոտիւսանեայ. Կաւարիլլոս, որ ՚ի վտարանջել Լիսաւէիկայ՝ կարգեալ էր զորավար հեռակաց, և Յուրեղորիքս, որ յառաջ քան զգալուսա Կեսարու զորավարէր էգուսացոց ՚ի պատերազմ՝ ընդդէմ սեկուեանց:

ԿԸ. Ի պարտիլ այրուձիոյն՝ ժողովեալ Վերկինգետորիքս զհեռակազօրն, զոր ճակատեցուցեալ էր զառաջեաւ բանակին, ճեպեր գնալ յԱլեսիա քաղաք Մանգուբաց. և հրաման ետ ՚ի բաց հանել փութով ՚ի բանակէ անտի զխրատին, և դալ զկնի իւր: Իսկ Կեսարու ամեալ զազնս ՚ի բուր մի մերձակայ, և լեզեհնս երկու թողեալ անդ ՚ի պահ՝ զհետ անդեցաւ թշնամեաց զօրն զայն ողջոյն. և կոտորեալ ՚ի վերջնապահ գնդէ նոցա արս իբրև երեք հազար, ՚ի միւսում աւուր եհար բանակ հանդէպ Ալեսիայ. և ՚ի տեսանել զգիրս քաղաքին և զթշնամին՝ որ ՚ի հեծեալոր իւր յուսացեալ էր՝ վանեալ ահաբեկ, խրախուսեաց զգօրս իւր յալխատանս՝ պաշարել պամիլիափակ զբաղաքն:

ԿԹ. Եւ էր քաղաքն այն ՚ի բարձրաւանդակ բլրի, գոգցես անտիկ առանց պաշարման: Գետք կրկին ընթանային երկուստեք զստորստով բլրոյն. զառաջեաւ քաղաքին էր գաշտավայր ընդարձակ, երկայնաձիգ իբրև երեք հազար քայլ յայլոց կողմանց կային շուրջանակի բուրբ զուգաբարձք քաղաքին՝ մօտ առ մօտ յերեսարս: Զարևելից կողմն բլրոյն ծածկէին բովանդակ զօրք գալիսացոց՝ պարկէն և քար որմ՝ հողամած շուրջամեալ վեցոտնաչափ ՚ի բարձրութիւն:

Իսկ միևնոյ ընդարձակութեան շրջապատնէջ ամբողջութեանն զոր գործէին հռովմայեցիք՝ երկայնէր ցմեասան հաղար քայլ. բանակն 'ի պատշաճ տեղով կայր և ամբողջ քսան և երէք առ նովաւ կառուցեալ, յորս կարգեալ կային պահանորդք 'ի տուէ՛ զի մի գուցէ յարձակումն 'ի ներքուստ 'ի քաղաքէն յանկարծ պատահեացէ, զնոյն և զցայդ հակէին հզօր գիշերապահք:

Հ. Մինչ չև էր բովանդակեալ վաստակն՝ եղև հեծեալ մարտ յընդարձակ գաշտավայրին, որ ըստ սասցելումն 'ի վեր այսր՝ երկայնաձգեր 'ի մէջ բլրոց երէքհաղար քայլ: Աողմանք երկրքին զայրագին սաստկութեամբ բախեցան ընդ միմեանս. Աեսար ընդ պարտելոցն 'ի մերոց փոխանակէր զգերմանացիս, և զեգէոնս հանեալ կարգէր զառաջեալ բանակին՝ ընդգէմ՝ յեղակարծ յարձակման հետևակազօրու թշնամւոյն: Ի տեսել լեգէոնացն յաւելլաւ եռանդըն քաջութեան մերոցն, և թշնամիք դարձան 'ի փախուստ, որք առ խուսն ամբոխին խափանեալք յիրերայ՝ ընդ անձուկ գրուսն նեղէին: Գերմանացիք ուժգին զհետ նոցա մինչև 'ի պատնէջս անգր պնդեալ, արարին կոտորած մեծ: Բազմաց 'ի նոցանէ թողեալ զերիվարս իւրեանց և վազեալ ընդ փոսն, անցին ընդ քարորմն: Յայնժամ՝ Աեսար սակաւիկ մի յառաջ մատուցեալ զհետևակազօրն, ճակատեցոյց զնոսա զառաջեալ բանակին: Ոչ ինչ ընդհատ և գալլիացիք, որք 'ի ներքս 'ի պատնիչն անդ կային, զահի հարանս. և կարծելով թէ ահա դան յարձակել 'ի վերայ, գոչեցին առ հասարակ և 'ի զէն ընթացան. և ոմանք զարհուրեալ գիմէին անկանել 'ի քաղաքն: Վերկինգետորիքս հրաման ետ առնուլ զգրուսն, զի մի ամայացի բանակն: Բազում նախձիրս արարեալ անդ գերմանացւոց և ձիան բազում առեալ յաւարի, դարձան այսրէն առ իւրեանս:

ՅԱ. Մինչ չև հռովմայեցւոց բովանդակեալ զկառուցումն պատնիչաց, խորհեցաւ Վերկինգետորիքս զայրուձին առ հասարակ գիշերայն 'ի բաց արձակել. և 'ի հրաժեշտի կացուցեալ զնոսա՝ պատուէր ետ երթալ յիւրաքանչևւր

քաղաքս, և զամենայն հասակ զինաշարժ ստիպել 'ի պատերազմ: Յուշ արար նոցա զամենայն վաստակս իւր, և յաւելլ. « Երգմնեցուցանեմ զձեզ ինայել յանձնս ձեր, և մի ըզնուիրեալ 'ի վերայ փրկութեան հասարակաց՝ թողուլ 'ի խոշտանգանս թշնամեաց. եթէ զայսուիկ անփոյթ առնիցէք, ութ բիւրք ընարելոց կորիցեն ընդ իս: Ի հանդէս համարոյ՝ սակաւ մնայ մեզ ցորեան՝ բաւական աւուրց և եթ երեսնից, և ինայելով մեծաւ խուսն ինչ թերևս աւելի »: Ձայս պատուէր տուեալ, յերկրորդումն պահու գիշերոյն արձակեաց զնոսա լուելայն ընդ անջրպետս թերակատար վաստակոցն մերոց: Հրաման ետ ապա ածել առ ինքն զամենայն ցորեան, պատուհաս մահու 'ի վերայ կապեալ՝ որոց ստունգանիցեն: Եւ զինաշարք բազմութիւն հաւաքեալ 'ի Մանդուբաց, բաշխեաց ըստ բերան. այլ զցորեան չափով և ինայութեամբ տալ հրամայեաց: Ձգօրսն կացուցեալ շուրջ քաղաքաւ՝ 'ի ներքս եմոծ, և սպասելով հասանելոյ օգնականութեան 'ի Գալլիոյ, կազմէր պատրաստէր 'ի պատերազմ:

ՀԲ. Ձայս ամենայն գիտացեալ Աեսարու 'ի փախստէից անտի և 'ի գերւոյն, ըստ այնմ՝ կարգաւորեաց զգործ պատերազմին: Հրաման ետ փոս շուրջանակի հատանել քսան տոնաչափ 'ի լայնութիւն, և ուղղորդ երկուստեք 'ի խորութիւն՝ զուգաչափ ամայնցն հեռաւորութեամբ մինչև ցլատակ. և զըջապատնէջ ամբողջութիւնն չորեքհաղար ոսնաչափ եր հեռի 'ի փոսոյն: Քանդի առ մեծի ընդարձակութեան կարևոր շրջափակին՝ չէր մարթ զօրուն շուրջ պահունել ամենուստ, և վասնդ էր յեղակարծում, կամ գիշերախառն յարձակելոյ թշնամւոյն մեծաւ ամբոխիւ, և 'ի տուէ տարափս նեալից 'ի վերայ վաստակաւորաց գործոյն սեղալոյ: Ի միջոյն անդ ետ Աեսար պեղել փոս կրկին հեգետասան ոսնաչափ 'ի լայնութիւն, և հաւասար 'ի խորութիւն. և ջուր 'ի գետոյ ընդ հարթ և ընդ զիջադոյն տեղիս ածեալ, էլից զփոսն ներքին: Եւ յետևուսէ փոսոյն կանգնեալ հողակոյս և պատնէջ երկուստասն ոսնաչափ 'ի

բարձրութիւն, ած զնովաւ ողորմահիւս ամբուծիւն, և մահարձանս. և ընդ անջըպետս այնոցիկ յաւել բունս ըստուարս եղծերաձև 'ի դուրս կարկառեալ՝ արգելուլ զլիւրէյս թնամեաց. և աշտարակք հեռի 'ի միմեանց ութսուն ամնաչափ՝ զլրուծիւն կազմածոյն շուրջ պատէին:

ՀԳ. Գործ այլ և այլ 'ի նմին ժամանակի առաջի կայր մերոցն կարեօր. յօրինուած մեծի ամբուծեանն, և խնդիր ատաղձից և համբարոյ 'ի հեռուստ. որով նուազէր զօրուծիւն բանակին ընդդէմ թշնամեաց, որ երբեք երբեք ուժգին յարձակմամբ ընդ ամենայն զրուես քաղաքին՝ դուն գործէին եղծանել զձեռակերաս մեր: Վասն որոյ հարկ եղև կեսարու յաւելուլ և այլ ինչ վաստակ՝ որով մարթ իցէ սակաւուց զօրաց պահել զըջըպատանէն լիւի իւրով: Յտ հատանել բունս ծառոց և ուղէն ստուարս ոստաբանցս, և զվերին ծայրս նոցա սլաքեալ՝ հարստել երկայնաշար 'ի պարկէնս անդ պեղեալս հինգ ոսնաչափ 'ի խորութիւն. որք անխելի ամբաստնեալ 'ի ստորուստ՝ ամբառնային բունք 'ի վեր քան զուղէնս: Հինգ կարգ էին ձողիցն այնպէս զօրեալք ընդ իրեարս և շողկապէալք, զի բմբունեցոյն 'ի նոսա վասնդ մեծ էր 'ի ստուարասուր ծայրից նոցա, որ Կոճեղն կոչէին: Չառաջեաւ ազամոլ կարգաց սոցին, որ 'ի ձև երեքկուսի յայսկոյս և յայն կամակորէին, պեղեցան դուրք երեքոսնեայ խորութեամբ անձկագոյնք 'ի յառակս, և կանգնեցան 'ի նոսա ձողք սիւնաձևք՝ ազդերք չափ ըստուարք. ծայրք նոցա սրեալ և խանձողեալ, ջջօրս մամանչափ վերամբարձք 'ի գեանայ: Եւ յանխլիրտ հաստատուծիւն նոցին՝ արկեալ հող զնոքօք, անդուստ 'ի խորոց առ իւրաքանչիւր ոսնաչափ պնդէին ամբակուս 'ի արով ոսից, և զմնացեալ մասն գբոցն ծածկէին մացառօք և դալարօք թագուցանել զորօգայթն: Ութ կարգ էին գբոցն հեռի յերբաց երեք օսնաչափ, որ կոչէին Կոստոս՝ բերելով ինն զձև ծաղկանն, և առ նոքօք ընդ երկիրն բովանդակ միւսցան խիտ առ խիտ ցիցք՝ օսնաչափ երկայնք, սլաքս երկաթիս 'ի ծայրն ունեւով՝ որ Խոյնոցն կոչէին:

ՀԳ. Եւ 'ի կատարել գործոյն՝ գտեալ կեսարու գաշտագեանին հարթարգակ՝ որպիսի ինչ 'ի անդուջն մարթէր գտանել չորեքտասան հազար քայլ 'ի ջըջաբերուծիւն, կառոյց անդ միւս այլ պատնէշ հանդէպ առաջնուամ ըստ նմին օրինակի՝ զգեմ ունել եկեղց արտաբուստ թշնամեաց. որպէս զի բազմագումար ևս ամբօխիւ ոչ կարասցեն պատել պաշարել զպահանջօրս ամբուծեանցն: Հրաման ետ և զօրացն ամենեցուն պատրաստել իւրաքանչիւր խար և ցորեան՝ նպար ամսօրեայ, զի մի 'ի բազմավասնդ ժամանակի հարկեցին ելանել ըստ բանակն:

ՀԵ. Մինչ գեռ այսօքիկ առ Ալեուեա գործէին, աւականին գալլիացոց դուամբրեցաւ 'ի ժողով, և ոչ 'ի գէպ թնուեցաւ նոցա զինուորել զամենայն հասակն կարող 'ի զէն, որպէս Վերկինգեստրիգեայ պատուիրեալ էր, այլ քաղաքաց իւրաքանչիւր տալ այսչափ ինչ զօրական՝ զի մի խոնեցի գուգաղ խոսնամբոխ անընգունակ հրահանգաց, որ չկարէր խի խորել զերան 'ի թշնամեաց, և չէր խի մարթ պարենաւորել զնոսա: Եւ սահմանեցաւ Էդուեանց և հովանաւորելոցն 'ի նոցանէ Սեգուսեանց, Ամբիւարետաց, Աւերեան Բրաննովացոց և Բրաննովաց տալ երեսուն և հինգ հազար, նոյնչափ ևս Արուերնաց, և որոց ընդ նոսա՝ էլեւթերեան Կագուրկաց, Գաբալաց և Վելուանաց, որ ընդ ձեռամբ նոցա սովոր էին զինուորել: Սենտնաց, Սեկուանաց, Բիտուրգաց, Սանտոնաց, Հուսթենից և Կարնուտաց՝ իւրաքանչիւր երկուսասան հազար: Բեկուվակաց բիւր մի, նոյնչափ և Լեմովկաց, Պիկտոնաց, Տուրոնաց, Պարիսացոց և Հելուեանց ութ ութ հազար: Սուեօնոնաց, Ամբիւնաց, Սեգիոմատրացոց, Պետրոկուրաց, Ներուեանց, Մորինաց և Նիխիօբից միւսմ միւսմ հինգ հազար, նոյնչափ և աւերկեան Կենոմանաց: Ատրեբատաց չորեք հազար. Բեկուկասից, Լեքսոբաց, աւերկեան Երուերնից երեք հազար. Հաւարակաց և Բոյացոց երեք բիւր, և աղաց առ հասարակ որ զծովէղէր Ովկիանեայ՝ կոչեցելոց՝ ինոցանէ Արմորիկաց՝ որ են Կուրիսովոք,

Հռեդոնք, Ամբիբարք, Կադեաք, Ոսիմայիք, Լեմովիկք, Վենեաք և Ոնելեանք, իւրաքանչիւր ումէք ազգի հազար: Ի սոցանէ Բելլովաիք միայն ոչ կամեցան տալ զբաժին իւրեանց, ինքնօրէն և ինքնուրոյն կամելով մարանչել ընդ հռովմայեցիս և ոչ ընդ հրամանաւ այլոց. բայց ապա զիւրեալ յաղաչանս Կոմիոսի՝ ասպնջականին իւրեանց, յղեցին հազարս երկու:

ՀԶ. Այս այն Կոմիոս էր, որ 'ի Բրիտանական պատերազմին, որպէս յառաջագոյն ասացի, հաւատարիմ լեալ էր Կեսարու և վաստակաւոր, և փոխարէն վաստակոցն ընկալեալ 'ի նմանէ զնորոհս ազատութեան քաղաքին իւրոյ՝ կալ ինքնօրէն յաղիկամի և իշխանութիւն ունել 'ի վերայ Մորինաց: Բայց 'ի համառունչ միաբանութեան գալլիացւոց աշխարհաւ՝ առ 'ի Թափել զազատութիւն իւրեանց և ստանալ վերստին զառաջնոց յաղթութեանցն պարծանս, ոչ ևս յուշ եղեն նոցա ոչ բարեկամութիւն և ոչ երախտիք, այլ զամենայն զօրութիւն իւրեանց և զգոյս ժողովեալ 'ի պատերազմն յայն, գումարեցին այրուծի ութ հազար, և հետևակազօր բիւրս իբրև քսան և չորս. և անդէն յաշխարհին եղուացւոց հանդէս արարեալ՝ գտին զԹիւ համարոյ զօրուն. և կացուցին նոցա զօրագլուխս և նախիշխանս՝ զԿոմիոս Ատրեբատ, զՎիրիդամար և զԵպորեդորիքս եգուացիս, և զՎերգասիլաւնոս արուերնացի՝ զհօրաքերտորդի Վերկինգետորիդեայ. և խորհրդականս նոցա ետուն ընարեալս յամենայն քաղաքաց՝ ուղղել խորհրդով նոցա զպատերազմն: Չու արարին առ հասարակ զուարթամիտք և յուսալիքք երթալ յԱլեսիա: Ոչ որ երբէք երկրայէր Թէ կարիցեն հռովմայեցիք 'ի տեսիլ և եթ մեծի բազմութեանն ժուժկալել, մանաւանդ զի երկուստեք հասանէր նոցա դիմամարտալ. աստի՛ ընդդէմ՝ յարձակելոցն 'ի քաղաքէն, և անտի՛ ընդդէմ՝ անբաւ բազմութեան հեծելոց և հետևակաց:

ՀԷ. Բայց որ 'ի ներքս յԱլեսիա պաշարեալ կային, յանցանել սահմանեալ աւուր հասանելոյ ակնկալեալ օգ.

նականութեան իւրեանցայոց, սպառեալ զամենայն ցորեանն զոր ունէին, և անգէտք ամենևին որ ինչ անցք առեգուեանս անցանէին, ժողով կոչեցին խորհել զլելոյ իրացն իւրեանց: Եւ յեա բազում ինչիւր լինելոյ՝ կիսոց կարծիք եղեն յանձն առնուլ զնուաճութիւն, և այլոց աւնել յարձակումն մինչդեռ 'ի զօրութեան կային: Անդ ասենախօս եղև Կրիտոգնատ. զնորանչան բանս նորա անգութս և ամբարիշտս ոչ թողում անյիշատակ: Սա յարուերնացւոց անտի մեծատոհմ և մեծարոյ, խօսեցաւ և ասէ. «Չեն ինձ իրք ընդ այնոսիկ, որք նուաճութիւն կոչեն զվատ ծառայութիւն: Չէր իսկ պարս զայնպիսիս ընդ քաղաքացիս համարել, և ոչ 'ի խորհուրդ այսր կոչել: Առ այնոսիկ բարբառիմ, որք ընդ յարձակումն կամին. սոցա խորհուրդ՝ ձերով իսկ ամենեցուն վկայելով՝ զնախնոյ քաջութեան մերոյ բերէ զառհաւատչեայ: Իցէ իսկ քաջութիւն, և ոչ մանաւանդ անարի մեղիութիւն, չհանգուրժեւ վայրիկ մի սովոյ: Յողովագոյնք են այո՛ որ գիտիցեն տալ կամակար զանձինս 'ի մահ, այլ սակաւք 'ի վշտակրութիւն: Ես իսկ հաւանէի արգեօք խորհրդոցդ՝ եթէ կենաց և եթ հասանէր մեզ վըտանգ, այլ աստ զբալլիացւոց են բանք, զորս ազգովն մեզ յօգնութիւն կարդացաք: Աղէ, ածէք զմտաւ. 'ի կոտորել աստ ութ բիւր մարդկան միանգամայն, զորս յարենակիցս մեր և 'ի կենակիցս ունիմք, զնորք և որմի՛ հոգւով եկեացեն տալ պատերազմ՝ որպէս Թէ 'ի վերայ գիտականց մերոց: Մի լիցի ձեզ զրկել յօգնականութենէ ձերմէ զայնոսիկ, որք զանձինս իւրեանց 'ի վերայ ձեր գնին, և մի խօլ յանդգնութեամբ և անարի վատութեամբ լիցի ձեզ իւրութեւ կորուստ և գերութիւն բողբոսումն Գալլիոյ: Վասն ապաժաման լինելոյ նոցա 'ի ժամագրեալ աւուր՝ իցէ՛ ձեզ օրէն կասկածել ընդ հաւատարմութիւն և ընդ հաստատութիւն մըտաց նոցա: Եւ զինչ.՝ միթէ՛ առ 'ի զբօսանս աշխատ լինին հռովմայեցիքդ ածել պատանէլ զպատնիշիւ: Եթէ՛ փակեալք ամենուստ՝ չկարէք ստուգել լրտեսիւք զմտել օգնականութեանն առ ձեզ, հաւաստեն ձեզ զայն՝ որք յահէ գալստեանս

նոցա խուճապետը, վաստակեն զտիւ և զգիշեր: Իսկ զինչ ապա խորհչցիմ էս. — զայն՝ զոր և նախնիք մեր յանհաւասար պատերազմին ընդ Կիմերացիս և ընդ Տևտոնս արարին: Պաշարեալ և նոքա ամենուստ, և սուսյտեալ որպէս զմեզ՝ ի սովոյ, զանպիտանացելոյ՝ ի պատերազմ՝ հասակին կերան զմարմինս, առ ՚ի չլինելոյ անձնատուր թշնամեաց: Եթէ չէր իսկ մեզ նոցայն օրինակ, սակայն պարտ էր և վայելուչ թողուլ զայն թոռանցն մերոց քաջաց: Եւ պատերազմ՝ իսկ նոցա զինչ էր առ մերովս. Կիմերացիք յայնժամ մեծաւ ասպատակաւ նեղէին զՔալլիս, այլ թողին ապա և զմեզ, և զիրաւունս մեր, և զօրէնս, զանգաստանս և զազատութիւն, և մեկնեցան զնացին՝ ի բաց: Իսկ սոքա հառվմայեցիք զինչ. չարայաջաղ թշնամիք համբաւելոց իշխանութեամբ և քաջութեամբ ՚ի մարտի՝ կալան զքաղաքս նոցա և զարտորայս, նուաճեալ զնոսա ՚ի գերութիւն անձողարելի: Ամենայն պատերազմաց նոցա այս է կատարած: Եթէ անդէտք իցէք զործեցելոցն՝ ՚ի հեռաւոր աղբս, հայեցարուք ՚ի սահմանակիցն ձեզ ՚ի Քալլիս, որ ընդ հարավմեա կան գաւառս կարդեալ, և կապուտ կողոպուտ յիրաւանց իւրոց և յօրինաց, ընդ տապաւորք նոցին հեծե գերի մշարն ջեհաւոր:

ՀԼ. Եւ ՚ի յայտ առնել ամենեցուն զիւրաքանչիւր կարծիս, յաղթեաց կալուս այս բան խորհրդի. ՚ի բաց հանել ՚ի քաղաքէն զակարս, և զհասակ ապիկար ՚ի պատերազմ, և չև զամենայն գուն գործեալ՝ չտալ տեղի խորհրդոյ Կրիտոքնատեայ. իսկ ՚ի յամել օգնականութեանն և ՚ի բռնանալ հարկին, յանձն առնուլ զայն, քան անձնատուր լինել և զիջանել ՚ի պայմանս: Մանդոքք, որոց ընկալեալ էր զնոսա ՚ի քաղաք անդր իւրեանց, ստիպեցան ելանել անտի հանդերձ կանամբք և որդւոլք, և մատուցեալ ՚ի պատնեչս հարավմայեցոց՝ պաղատեին արտասուօք լինել նոցա ՚ի ծառայս՝ առ ՚ի ընուլ և եթ զքաղց: Իայց Կեսարու պահ ՚ի պատնեչս կացուցեալ, արգել չընդունել զնոսա:

ՀԽ. Յայնմ վայրի Կոմիոս և որք ընդ նմա էին զօրա-

զլուրք նախիշխանք՝ եկին հասին յԱլեսիս հանգերձ ամենայն զօրօք, և կալան զլուրն արտաքին՝ հեռի ՚ի պատնիչաց մերոց ոչ ինչ աւելի քան զհազար քայլ: Եւ ՚ի վաղիւ անդր հանեալ զայրուձին ՚ի բանակէն, ծածկեցին բովանդակ զաշտավայրն՝ երկայնաձիգ ընդ երեքհազար քայլ՝ որպէս ասացաք, և անտի ոչ յոյժ ՚ի բացեայ կացուցին ՚ի բարձրագոյն վայրս անտես զհետեակազօրն. իսկ բանակեալն կայր ակներև քաղաքին Ալեսիսայ: Յերեւել դալքստեան օգնական զօրացն խանեցաւ ամբոս՝ ուրախակից լինել իրերաց, և ինդալնք իրախուսէին: Հապա հանեալ զզօրս իւրեանց ՚ի գուրս՝ կացուցին զառաջեաւ քաղաքին. լինին զիսան մերձակայ վանդակեալ հողակուտիւ, և կային կազմ և պատրաստ ՚ի յարձակումն, և առ ամենայն որ ինչ և հասանիցէ:

Ձ. Կեսարու զամենայն զօրս իւր յերկոսին պատնեչս անդր բաժանեալ, որպէս զի ՚ի աալ պիտոյլց գիտացեն ունել զիւրաքանչիւր կայս, հրաման ետ հեծելազօրուն ելանել ՚ի պատնիչաց, և հնչեցուցանել փող ՚ի պատերազմ: Ասպարէզ մարտին ակներև կայր ամենայն բանակին, որ զբարձունս ունէր շուրջանակի, և աչք զօրացն ամենեցուն յայն յառեալ ելլոյ մարտին ուչ ունէին: Քալլիսացոց խառն ընդ այրուձին կարդեալ էր ուրեք ուրեք տղեղնաւորս և մեկնակազէնս յօգնութիւն իւրեանցայոցն, եթէ երբէք տկարանային, և առ ՚ի խորտակել զթափ յարձակման այրուձիոյն մերոյ: Ի սոցանէ հարեալ բազումք ՚ի մերոց, տեղի ետուն ՚ի պատերազմէ: Իսկ որ ՚ի ներքս ՚ի շըրճապատնիչ անդ կային գալլիսայիք, և որ արտաքուստ եկեալ էին յօգնութիւն, տեսանելով զկողմն իւրեանց զօրացեալ և զմերան ընկճեալ ՚ի խուանէ, ձայն բարձին առ հասարակ մեծագոչ աղաղակաւ, և սրտապնդեալ իրախուսէին զիւրեանցան: Ի անսիլ ամենեցուն մղէր պատերազմն, և քաջացելոցն և վատաց ոչ թագչէին հանդէպ. տենչ փառաց և ամօթ կորանաց գրգռէր երկուստեք զօգիս: Ի միջօրէէ մինչև ընդ երեկս մղեցաւ մարտ. և իբրև յերկոցունց կող-

մանց մնայր անպարտելի, գերմանացիք համախմբեալ 'ի մի գունդ պնդակազմ՝ յարձակեցան 'ի մի 'ի Թևոց Թշնամեաց, և վանեցին զնոսա. և 'ի խոյս տալ նոցա, աղէղնաւորք պաշարեալք ամենուստ՝ կտորեցան սպառսպուռ. և յայլոց ևս կողմանց մերքն հետամուտ եղեալ փախստեից մինչև 'ի բանակ անդր, չետուն նոցա պարապ համախմբել վերսախն: Իսկ որ արաքս 'ի քաղաքէն ելեալ էին, կոր 'ի գլուխ դարձան անդր յուսահատք 'ի պատերազմէն:

ՁԱ. Ի վաղիւ անդր գագարեալ գալիացիք 'ի պատերազմէ, զօրն ողջոյն աշխատ լինէին 'ի պատրաստութիւն վանդակելոց բազմութիւ հողակուտից, սանզոց և ճանկից երկաթեաց. և յընդմիջել գիշերոյն՝ ելեալ լռելեայն 'ի բանակէն, մատան յամբոցս մեր 'ի գաշտավայրի, և յանկարծօրէն աղաղակաւ ձայն աուեալ պաշարելոցն 'ի քաղաքէն զգալատենէ իւրեանց, արկանէին անդր զհողակոյտն վանդակեալ, և քարամբք և պարսիւք և նետաձգութեամբ գուն գործէին վանել զմերսն 'ի պատնիշաց անտի, և որ ինչ 'ի պէտս էին 'ի դիմամարտ՝ պատրաստէին: Ի շահնդն աղաղակին և Վերկինգետորիքս նոյնժամայն փողանշանս հարեալ՝ եհան զիւրսն 'ի քաղաքէն: Իսկ մեն մերքն 'ի պատնէշս ունել զյառաջագոյն սահմանեալ իւրաքանչիւր կայս. և պարաքարամբք և վրգօք և կապարեայ գնտովք տաքնապէին զգալիացիս: Բազումք հարեալ երկուստեք 'ի մթան անդ անկանէին, և տարափք նետից 'ի կազմածոց անտի տեղային: Մ. Անտոնիոս և Վ. Տրեբոնիոս տեղակալք, որոց յանձն էր պահպանութիւն կողմանցն այնոցիկ, ուր ուրեք զսկարանալ մերոցն լռէին, անդր 'ի հեռաւոր մարակոցաց առեալ յղէին օգնականութիւն:

ՁԲ. Գալիացիք, ցորճափ հեռագոյնս կային 'ի պատնիշաց 'ի ձիւք Թանձրատարափ նետիցն յաջողէին. այլ 'ի մօտել իւրեանց՝ յանդգատից վտանգեալք 'ի խթանաց, կամ 'ի պարկէնս անկեալ և 'ի կոճեղս վարսեալ, և կամ 'ի ստուարաբուն աշտեից ձգելոց 'ի պատնիշէ և 'ի մարակոցաց՝ հարեալ կորնչէին: Այսպէս հարուածեալք ամե-

նուստ ոչ կարացին խրամատ 'ի պատնէշն գործել, և 'ի լուսանալ առաւօտուն երկուցեալ Թէ գուցէ անպատրաստաբար 'ի կողաց՝ պաշարեցին 'ի Թշնամեաց 'ի բարձու անդ բանակելոց, դարձան 'ի տեղիս իւրեանց: Իսկ որ 'ի քաղաքին էին՝ 'ի գործ պատրաստութեանցն Վերկինգետորիգեայ առ 'ի յարձակումս, և առ 'ի լիւր արկանել 'ի փոսս մերձակայս յամեալ, չև 'ի պատնէշ անդր էին հասեալ՝ լուսան զլետադարձ իւրեանցայոցն, և Թերի Թողեալ զիւրս՝ 'ի քաղաք անդր դարձան և ինքեանք:

ՁԳ. Գալիացիք երկիցս կորստեամբ մեծաւ վանեալ, խորհուրդ 'ի մեջ առին Թէ զինչ արտացեն: Հարցին զհմուտս վայրացն, և ծանեան 'ի նոցանէ զառաւելութիւն գրից բանակին մերոյ 'ի բարձունս, և զմեծամուր զօրութիւն: Էր անգ 'ի հիւսիսոյ բլուր մի մեծ և լայնանիստ, զոր առ մեծի շրջաբերութեանն ոչ կարացեալ մերոցն առնուլ 'ի շրջապատնէշ անդր, ստիպեալ էին առ կարևորութեան տեղւոյն՝ անդ 'ի զժնդակ տեղւոյն՝ որ միտէր զառ 'ի վայր, բանակ հարկանել. և Անտոնիոս Հեգլինոս և Վ. Կանիոս Հեգլիոս տեղակալք՝ երկուքումբք լեգէնօք պահ ունէին անդ: Զօրագլուխք Թշնամեաց, գիտացեալ 'ի ձեռն լրատաց զհանգամանս տեղւոյն, այրընտիր եղեն յամենայն քաղաքաց որ 'ի համարի էին քաղութեան՝ վեց բիւրս զօրաց. և համախոհ եղեալ յիւրեանս՝ ծածուկ, սահմանեցին զինչ և որպէս պարտ էր առնել. և ժամագիր եղեն ձեռն արկել զմիջաւորք 'ի գործ: Առաջնորդ զօրուն՝ կացուցաւ Վերկասիլաւոնոս արուերնացի, յազգականութենէ Վերկինգետորիգեայ, մի 'ի չորից զօրագլխաց: Սա յառաջ նուստ՝ պահու գիշերոյն չու արար 'ի բանակէն, և ընդ այգն հասեալ 'ի տեղի անդր՝ Թաղեաւ յետկուտէ բլրոյն, և հրաման ետ զօրականին կազդուրել 'ի գիշերազնաց աշխատութենէն: Եւ իբրև օրն ընդմիջէր՝ գիմեաց 'ի վերայ բանակին՝ զորմէ ասացի: Ի նմին ժամուս մատեաւ և այրուձին 'ի պատնէշս անդր գաշտականս, և զօրն առ հասարակեալ նէր գայր 'ի բանակէն:

ՁԳ. Վերկենդեատորիքս սեսեալ զիւրան 'ի բարձուէ արեսեան գղեկին, ել և ինքն 'ի քաղաքէն՝ ածեալ 'ի պատնիշաց անտի զձողան երկայնաձիգս, զիւրդնաձևս, զգերանդիս և սր ինչ այլ 'ի պէտս յարձակման պատրաստեալ էին: Միահաղոյն ամենայն ուրեք խանձեցաւ մարտ. ոչինչ 'ի ճգանց թողաւ. և ուրուրեք նուազեալ թուէր զօրու թիւն՝ անդր գիմէին համախումբ: Հռովմայեցւոց առ մեծի ընդարձակութեան պատնիշացն ոչ բաւէր ձեռն՝ ամենայն ուրեք հասանել զիւրաւ. և ահարկու յոյժ էր մերոցն շքին գըն աղաղակի մարտուցեւոց 'ի թիկանց. զի 'ի վասնդի այլոց՝ զիւրեանցն նկատէին. և որ չև ևս հասեալ չարիք՝ բազում այն է զի ուժգնագոյն զմիտս մարդկան խուճապեն:

ՁԵ. Կեսարու գտեալ տեղի քաջագէտ՝ զիտեր որ ինչ յամենայն կողմանս անցք անցանէին, և պարտասելոցն հասուցանէր օգնութիւն: Գիտացին երկուստեք զի ժամ էր յետին ճգանց. գալիացւոց չմնայր ուստեք յոյս փրկութեան՝ եթէ զամուրս խրամատել ոչ զօրէին, և Հռովմայեցւոց ամենայն աշխատութեանցն հասանէր վտխձան, եթէ յաջողէին 'ի գործն: Մեծագոյն 'ի վերնումն բանակի անդ զործէր ճիգն, ուր զՎերգասիրաւնոս ասացի առաքեալ խուն ինչ հակումն զառ 'ի վայր՝ առաւելոյր յոյժ 'ի յաջողութիւն. կէսք նետաձիգ լինէին. այլք ընդ ասպարափակ ծածկութիւ յառաջ մատչէին, զխոնջեալն անխոնջք փոխանակէին, և հողակոյտք ամենուստ յամրութիւնս անդր արկեալ, գիւրէին զվերելս գալիացւոց 'ի պատնէջ անդր, և զօրոգայթեալ վաստակս հռովմայեցւոց 'ի դեմնի՝ ծածկէին, և ամենայն ղէն և զօրութիւն մերոցն սպառէր:

ՁԶ. Իրաղեկ լեալ Կեսարու, արձակեաց զԼարիենոս վեցեքումբք գումարտակօք յօգնութիւն պարտասելոցն, պատուէր տուեալ մի՛ զիմագրաւել նոքօք 'ի յարձակումն և 'ի պատերազմ, բայց միայն 'ի վերջնում հարկի՛ ուր ոչ ևս մարթ իցի իւրոցն տուալ: Եւ ինքն երթեալ խրախուսէր զմնացեալ զօրան՝ մի՛ վէհերեւ 'ի վաստակոց, և ասէր. « Այս օր է և ժամ ժողովելոյ բովանդակ զարգասիս առաջ

նոցն ձերոց շահատակութեանց »: Իսկ որ 'ի քաղաքէն ելեալ էին, ոչ յաջողեալ 'ի գիւրի՛ առ մեծատարած ընդարձակութեան ամրութեանցն հռովմայեցւոց, գիմեցին առ 'ի փորձ՝ 'ի վայրս զառ 'ի վեր սեպացեալս, անդր զամենայն հանդերձանս կազմածոց իւրեանց ածեալ. և 'ի տարափս նեախց տազնապէին զլերամարտիկս մարտկոցաց. և լիր 'ի փոսս վանդակելովք հողակուտիւք արկեալ՝ ուհ հօրդէին, և գերանդեօք զպատնէշն և զլանջաբերձ պատուարն հարեալ աւերէին:

ՁԷ. Յղեաց նախ անդր Կեսար զպատանին Բրուտոս վեցեք գումարտակօք, և զՏես նորս զՓաբիոս տեղակալ այլովք ևս նոյնքանեօք. և ասպ 'ի աստիկանալ մարտին՝ ինքնին անխոնջ զօրօքն գիմեաց անդր յօգնութիւն. և զօրացուցեալ զմարտն, և վանեալ զԹշնամիս, գիմեաց առ Լաբիենոս՝ ուր յլեալն էր զնա: Կողեաց գումարտակս չորս 'ի մերձակայ ամրոցէն, և կիսոյ այրութիոյն հրաման ետ գալ զկնի իւր, միւսոյ կիսոյն պատուէր տուեալ շուրջ գալ արաքուստ զպատնիջօքն, և յարձակել յետկուսն 'ի թըշնամին: Լաբիենոսի տեսեալ զի թումբք և փոսք ոչ բաւէին զդէմ ունել բանութեան թշնամեաց, ժողովեաց զերեսուն և ինն գումարտակն՝ զորս գէպք բստ բախտի ձգեցին անդր 'ի մօտաւոր ամրոցաց, հրեշտակ արար առ Կեսար, զեկոյց նմա զօր խորհէրն: Աճապարեաց Կեսար գալ նպաստ 'ի կաւել լինել նմա:

ՁԸ. Մտնուցաւ գալուստնորս 'ի գոյն հանդերձիցն՝ զոր սովոր էր զգիւտուլ 'ի պատերազմի. և տեսեալ թշնամեաց 'ի բարձուէ զառ 'ի վայրին զիւումբ հեծեւոցն և հեաւակաց՝ որոց հրամայեալ էր գալ զՏես, խառնեցան 'ի մարտ: Բարձրացաւ երկուստեք շուրջն պատերազմին, և պատնէշք և ամրոցք տային արձագանգ: Ի բայ արկեալ մերոցն զաշտէս, ձեռն 'ի սուր ձգեցին. անդ յանկարծ երևեցաւ այրութիւն, հասին և այլ գումարտակք. թիկնադարձոյց եղն թշնամիք, փախստէից պատահեցին հեծեալք, և եղև կոտորած մեծ: Սնդ անկաւ Սեզուլիոս իշխան և զօրավար

Լեմոլկաց. Վերգասիրաւնոս արուերնացի 'ի խուռափելէ
իւրում կենդանւոյն եղև ձերբակալ, և դրօշք եօթանա-
տուն և չորք ածան առ Կեսար: Ի բազմախուռն ամբոխէն
սակաւք յոյժ ողջամբ 'ի բանակն անկեալ ապրեցան. և որ
'ի քաղաքի անդ էին՝ տեսեալ զփախուստ իւրեանցայոցն,
անյոյս 'ի փրկութենէ, կոչեցին զզօրս՝ 'ի պատնելաց. և դաւ-
լիացւոց լուեալ զայն՝ խոյս ետուն ինքեանք ևս 'ի բանա-
կէն. և զօրականն մեր՝ եթէ չէր վաստակաբեկ 'ի ստեպ ար-
շաւանաց յօգնականութիւն, և յանդու աշխատութենէ
զօրն ողջոյն, համայնաջինջ առնէր զթշնամիս: Ի հասարա-
կէլ գիշերոյն յղեցան հեծեալք հետամուտ լինել վերջա-
պահ գնդին. բազումք 'ի գնդէ անտի սպանան, և ապրեալքն
'ի կոտորածէն՝ 'ի քաղաքս իւրեանց փախուցեալ անկան:

ԶԹ. Ի վաղիւ անդր Վերկինդեատորիքս կոչեաց ժողով,
խօսեցաւ և ասէ. « Ոչ վասն իմ՝ ինչ եկի ես յայս պատե-
րալմ, այլ վերամարտիկ ազատութեան հասարակաց. բայց
քանզի հարկ է արդ տեղի տալ բախտի, աւասիկ կամ 'ի
պատրաստի հպատակել կամաց ձերոց, որպէս զխարզ հա-
ճոյ ձեզ թուիցի՝ տալ զես կենդանւոյն 'ի ձեռս հոռովայե-
ցւոց, և կամ մահուամբ իմով հաճել զնոս»: Առաքեցան
վասն այսորիկ պատգամաւորք առ Կեսար. և հրաման ետ
տալ 'ի դուրս զգէնս և ածել առ ինքն զզօրագլուխս, և բազ-
մեցաւ յաթոս շուրջ ամրացեալ 'ի պատնելչի: Ածան առ
նա զօրագլուխք, Վերկինդեատորիքս եղև անձնատուր, ըն-
կեցիկ եղէն զէնք. և գերին ամենայն, բաց 'ի յեզուեանց և
յարուերնեանց՝ զօրս 'ի բաց եհան Կեսար՝ առ որսալոյ նո-
քօք թերևս զքաղաքս, բաշխեցաւ 'ի զօրս մէն մի առ այր:

Ղ. Զայսոսիկ յանկ հանեալ խաղաց գնաց առ էզուա-
ցիս, և զքաղաք նոցա կալաւ. անդր հասին պատգամաւորք
յարուերնացւոց հարցանել զկամս նորա և խոստանային
հնազանդել. կալաւ նա 'ի նոցանէ պատանդ բազում: Զլե-
գէնոս 'ի ձմերոցս արձակեաց, դարձոյց առ արուերնեանս
և առ էզուեանս զգերիս նոցա բիւրս իբր երկուս. զՏ. Ղա-
բէնոս արձակեաց առ սեկուացիս լեգէնօք երկօրումք:

յաւելեալ ընդ նմա և զՄ. Սեպրնիոս Հուռալէոս և զԿ.
Փարիոս. իսկ զԼ. Մինուախոս Բասիլիոս կացոյց 'ի Հաւմս
երկրքումբք լեգէնօք՝ զի մի զնոսա նեղեցեն սահմանա-
կիցքն Պելլովակք. զԿ. Անտիստիոս Հակեղնոս՝ յԱմբիւա-
րետս, զՏ. Սեքստիոս 'ի Բիտուրիգս, և զԿանինիոս Հուբի-
լոս 'ի Հուռթենս արձակեաց միով միով լեգէնաւ: Իսկ զԿ.
Տուլլիոս Կիկերոն, և զՊ. Սուլպիկիոս կացոյց զմին 'ի Կա-
բիլոն, և զմիւսն 'ի Մատիսիոն առ էզուացիս զԱրար գե-
տով համբարտպետ. և ինքն խորհուրդ կալաւ ձմերել 'ի
Բիբրակա: Մանուցաւ այս ամենայն 'ի թղթոց Կեսարու 'ի
Հուռթ, և կարգեցան համաշխարհի պաղատանք ընդ աւուրս
բասն 'ի դոհուութիւն:

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several paragraphs and is significantly faded and obscured by numerous yellowish-brown stains and spots, particularly in the lower half of the page.

Blank page with a light beige or cream color. A small, dark, curved mark is visible in the upper right corner, resembling a handwritten flourish or a smudge.

588

2013

